

**ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN DİNDARLIK
DÜZEYLERİNİN HAYATI ANLAMLANDIRMADA
ETKİSİ
(AĞRI İBRAHİM ÇEÇEN ÜNİVERSİTESİ ÖRNEĞİ)**

Tamer İNAN

Yüksek Lisans Tezi

**İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ana Bilim
Dalı**

2019

(Her hakkı saklıdır.)

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
İLKÖĞRETİM DİN KÜLTÜRÜ VE AHLAK BİLGİSİ ANA BİLİM DALI

**ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN DİNDARLIK DÜZEYLERİNİN HAYATI
ANLAMLANDIRMADA ETKİSİ
(AĞRI İBRAHİM ÇEÇEN ÜNİVERSİTESİ ÖRNEĞİ)**

(The Effect of the Religiousness of University Students on the Meaning of Life
(Ağri Ibrahim Çeçen University Sample))

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tamer İNAN

Danışman: Prof. Dr. Nurullah ALTAŞ

Erzurum
Ağustos, 2019

KABUL VE ONAY TUTANAĞI

Tamer İNAN tarafından hazırlanan “Üniversite Öğrencilerinin Dindarlık Düzeylerinin Hayatı Anlamlandırmaya Etkisi” başlıklı çalışması 08/08/2019 tarihinde yapılan tez savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ana Bilim Dalı, İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Bilim Dalında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Başkanı: Doç. Dr. Hacı Yusuf ACUNER
Recep Tayyip ERDOĞAN Üniversitesi

Danışman: Prof. Dr. Nurullah ALTAŞ
Marmara Üniversitesi

Jüri Üyesi: Dr. Öğr. Üyesi Ahmet ÇAKMAK
Atatürk Üniversitesi

Bu tezin Atatürk Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği'nin ilgili maddelerinde belirtilen şartları yerine getirdiğini onaylarım.

03 Eylül 2019

Prof. Dr. Mustafa SÖZBİLİR

Enstitü Müdürü

ETİK VE BİLDİRİM SAYFASI

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Üniversite Öğrencilerinin Dindarlık Düzeylerinin Hayatı Anlamlandırma Etkisi (Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Örneği)” başlıklı çalışmanın tarafımdan bilimsel etik ilkelere uyularak yazıldığını ve yararlandığım eserleri kaynakçada gösterdiğimi beyan ederim.

08 / 08 / 2019

Tamer İNAN

Tezle ilgili patent başvurusu yapılması / patent alma sürecinin devam etmesi sebebiyle Enstitü Yönetim Kurulunun .../.../.... tarih vesayılı kararı ile teze erişim 2 (iki) süreyle engellenmiştir.

Enstitü Yönetim Kurulunun .../.../.... tarih vesayılı kararı ile teze erişim 6 (altı) süreyle engellenmiştir.

TEŞEKKÜR

“Üniversite Öğrencilerinin Dindarlık Düzeylerinin Hayatı Anlamlandırmada Etkisi (Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Örneği)” adlı bu çalışmanın tamamlanmasında değerli katkıları olan danışman hocam Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi öğretim üyesi Prof. Dr. Nurullah ALTAŞ’a teşekkür ederim. Onun desteği ve rehberliği olmasaydı bu çalışma tamamlanamazdı. Ayrıca akademik gelişimimize olan katkılarından dolayı da teşekkür ederim. Bu çalışmanın başlangıç noktasında kıymetli bilgilerini benden biran olsun esirgemeyen, süreç boyunca her zaman yanımda olan, birçok zorlukları aşmamda bana destek veren ve her zaman yol gösterici olan kıymetli hocalarım Doç. Dr. İsmail ARICI’ya, Doç. Dr. Celal BÜYÜK’e teşekkür ederim. Tezi okuyup değerli düşüncelerini paylaşan Doç. Dr. Yusuf ACUNER ve Dr. Öğr. Üyesi Ahmet ÇAKMAK hocalarıma da teşekkür ederim. Tez çalışmamın birçok aşamasında bana her zaman destek veren kıymetli meslektaşlarım Muammer GEZİCİ ve Bilal KARAKOL’a teşekkür ederim.

Tamer İNAN

ÖZ

YÜKSEK LİSANS TEZİ ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN DINDARLIK DÜZEYLERİNİN HAYATI ANLAMLANDIRMADA ETKİSİ (AĞRI İBRAHİM ÇEÇEN ÜNİVERSİTESİ ÖRNEĞİ)

Tamer İNAN

Ağustos 2019, 176 Sayfa

Amaç: Bu çalışmanın amacı Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesinde okuyan öğrencilerin dindarlık düzeylerinin hayati anlamlandırmaya etkisinin olup olmadığının incelenmesidir.

Yöntem: Araştırma, nicel araştırma yöntemlerinden ilişkisel tarama modeline göre tasarlanmıştır. Bu çalışma kapsamında, Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesinde 2016-2017 eğitim öğretim yılında öğrenim gören yaklaşık 10.000 öğrenciye kota uygulaması yöntemiyle anket çalışması yapılmıştır. Araştırmanın örneklemini, %35,8'i erkek (n=139), %64,2'si kız (n=249) olmak üzere toplam 388 öğrenciden oluşmaktadır.

Araştırmada yaş, cinsiyet, mezun olduğu ortaöğretim kurumu, annenin ve babanın eğitim durumu, annenin çalışma durumu, babanın mesleği, ailenin aylık toplam geliri, evde yaşayan birey sayısı ve anne babanın birlikteliği gibi bilgilerden oluşan 'Kişisel Bilgi Formu' kullanılmıştır. Öğrencilerin dindarlık tutumlarını ölçmek amacıyla 'Dindarlık Ölçeği' ve 'Hayati Anlamlandırma Ölçeği' ölçekleri kullanılmıştır.

Bulgular: Dindarlık ile hayati anlamlandırma, pozitif yönlü bir ilişki içerisindedir. Üniversite öğrencilerinin dindarlık düzeylerinin alt boyutları olan dini duygu, dini inanç ve ibadet, hayati anlamlandırmanın alt boyutları olan anlam ve amaç ve emeklilik alt boyutlarını yordamaktadır. Bağımsız değişkenlerden; annenin çalışma durumu, baba mesleği, ailenin aylık geliri ve ebeveyn birlikteliği ile hayati anlamlandırma arasında anlamlı farklılaşma olmakta iken diğer değişkenler; cinsiyet, yaş, mezun olunan ortaöğretim okul türü, annenin öğrenim durumu, babanın öğrenim durumu ve ailede yaşayan fert sayıları ile hayati anlamlandırma arasında anlamlı bir farklılaşma bulunmamıştır.

Sonuç: Araştırma sonucunda öğrencilerin dindarlık düzeyleri ile hayati anlamlandırma anlam ve amaç, emeklilik ve özgürlük alt boyutları arasında anlamlı ilişki bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler: üniversite gençliği, dindarlık, hayati anlamlandırma

ABSTRACT

MASTER'S THESIS

THE EFFECT OF THE RELIGIOUSNESS OF UNIVERSITY STUDENTS ON THE GIVING MEANING TO THE LIFE AĞRI İBRAHİM ÇEÇEN UNIVERSITY SAMPLE

Tamer İNAN

August 2019, 176 Pages

Purpose: The aim of this study will be to investigate whether the religiosity levels of the students studying at Ağrı İbrahim Çeçen University have an effect on the giving meaning to the life or not.

Method: The research has been designed according to the relational screening model of quantitative research methods. Within the scope of this study, a questionnaire was applied to approximately 10000 students studying at the Ağrı İbrahim Çeçen University in 2016-2017 academic year by using quota application method. The research sample consisted of 388 students, %35.8 male (n=139) and %64.2 female (n=249).

In the research, "Personal Information Form" such as age, gender, secondary education institution, education status of mother and father, working status of mother, father's profession, total monthly income of family, number of individuals living at home and co-existence of parents was used. In order to measure students' religiosity attitudes, "Religiosity Scale" and "Life meaning scale" were used.

Findings: Religiosity and giving meaning to the life are in a positive relationship. The religious feeling, religious belief and religious worship, which are sub-dimensions of religiosity levels of university students, meaning and purpose, which are sub-dimensions of giving meaning to the life, predict retirement dimensions. While there was found a significant difference between mother's working status, father's profession, monthly income of the family, parenting and giving meaning to the life in terms of independent variables, there wasn't found any important difference between gender, age, type of secondary education, mother's education status, father's education status, the number of individuals living in the family and giving meaning to the life in terms of other variables.

Conclusion: As a result of the research, it was found that there is a meaningful relationship between students' religiosity levels and the meaning and purpose of the giving meaning to the life, retirement and freedom sub-dimensions.

Keywords: university youth, religiousness, giving meaning to the life.

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY TUTANAĞI.....	i
ETİK VE BİLDİRİM SAYFASI.....	ii
TEŞEKKÜR.....	iii
ÖZ.....	iv
ABSTRACT.....	v
İÇİNDEKİLER.....	vi
TABLolar DİZİNİ.....	x
KISALTMALAR DİZİNİ.....	xi
BİRİNCİ BÖLÜM.....	1
Giriş.....	1
Araştırmanın Konusu ve Problemi.....	1
Problem cümlesi.....	3
Alt problemler.....	3
Araştırmanın Amacı.....	4
Araştırmanın Önemi.....	5
Araştırmanın Varsayım ve Sınırlılıkları.....	6
İKİNCİ BÖLÜM.....	7
Kuramsal Çerçeve.....	7
Gençlik Dönemi Gelişim Özellikleri.....	11
Fiziksel gelişim.....	12
Bilişsel Gelişim.....	14
Soyut işlemler dönemi.....	14
Duygusal Gelişim.....	16
Psiko-Sosyal Gelişim.....	19
Genç Yetişkinlik Dönemi Gelişim Görevleri.....	19
Yakınlaşmaya karşı yalıtılmışlık (genç yetişkinlik dönemi 18-30 yaş).....	19
Ahlaki Gelişim.....	23
Ahlaklı davranışın ortaya çıkışı.....	23
Ergenlik dönemi ahlaki gelişim.....	25
Yetişkinlik dönemi ahlaki gelişim.....	26
Dini Gelişim.....	27
Ergenlik dönemi dini gelişim.....	29
Yetişkinlik dönemi dinsel yaşayış.....	33

Dindarlık	35
İnsanın bağlanma ihtiyacı.	35
İnsan ve din.	36
Dindarlığın Boyutları	42
Dinin inanç boyutu.	43
Dinin ibadet boyutu.	43
Dinin ahlak boyutu.	44
Dinin psikolojik boyutu.	45
Dinin sosyolojik boyutu.	47
Hayatın Anlamı	49
Anlam.	52
Hayatın Anlamına Etki Eden Faktörler	56
Dini inanç.	56
Ailevi ve kültürel sebepler.	57
Sosyal ve ekonomik sebepler.	57
Aile.	58
Çevre.	61
Siyaset.	63
İdeolojinin kaynakları;	65
Ekonomi.	66
Kültür.	68
Eğitim.	70
Medya.	74
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	77
Yöntem	77
Araştırmanın Modeli	77
Araştırmanın Evreni ve Örneklemi	77
Veri Toplama Araçları	78
Kişisel bilgi anketi.	78
Hayatı anlamlandırma ölçeği.	78
Dindarlık ölçeği.	79
İnanç boyutu 1, 3, 4, 5, 6, 11, 16, 17, 18, 19. maddeler.	80
Duygu boyutu 2, 10, 13. maddeler.	80
Etki boyutu 7, 8, 9, 12, 14, 15, 20. maddeler.	80
İbadet boyutu 13, 14, 15, 19. maddeler.	80

Veri Toplama Süreci	81
Veri Analizi	81
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	83
Bulgular	83
Çalışma Grubunun Demografik Özelliklerine Göre Bulgular	83
Çalışma grubunun cinsiyetlerine göre bulgular.	83
Çalışma grubunun yaş düzeylerine göre bulgular.	83
Çalışma grubunun mezun oldukları lise türüne göre bulgular.	84
Çalışma grubunun annelerinin öğrenim düzeylerine göre bulgular.	84
Çalışma grubunun babalarının öğrenim düzeylerine göre bulgular.	85
Çalışma grubunun annelerinin çalışma durumuna göre bulgular.	85
Çalışma grubunun babalarının mesleklerine göre bulgular.	86
Çalışma grubunun ailelerinin aylık gelirine göre bulgular.	86
Çalışma grubunun birlikte yaşadıkları fert sayısına göre bulgular.	86
Çalışma grubunun ailelerinin birliktelik durumlarına göre bulgular.	87
Araştırmanın Problemine Yönelik Bulgular ve Yorum	87
Araştırmanın Temel Problemine Yönelik Bulgular ve Yorum	87
Araştırmanın Alt Problemlerine Yönelik Bulgular ve Yorumlar	90
Çalışma grubunun cinsiyetlerine göre bulgular ve yorum.	90
Çalışma grubunun yaşlarına göre bulgular ve yorum.	94
Çalışma grubunun mezun oldukları lise türüne göre bulgular ve yorum.	97
Çalışma grubunun annelerinin öğrenim durumlarına göre bulgular ve yorum.	100
Çalışma grubunun babalarının öğrenim durumuna göre bulgular ve yorum.	104
Çalışma grubunun annelerinin çalışma durumuna göre bulgular ve yorum.	107
Çalışma grubunun babalarının mesleklerine göre bulgular ve yorum.	111
Çalışma grubunun ebeveynlerinin aylık gelirine göre bulgular ve yorum.	118
Çalışma grubunun birlikte yaşadıkları fert sayısına göre bulgular ve yorum.	125
Çalışma grubunun ebeveynlerinin birliktelik durumlarına göre bulgular ve yorum.	128
BEŞİNCİ BÖLÜM	133
Sonuç ve Öneriler	133
Sonuç	133
Araştırmanın temel problemine yönelik sonuç ve tartışma	133
Öneriler	142
KAYNAKÇA	144
EKLER	154

EK-1. Anket Uygulama İzni	154
EK-2. Anket Uygulama İzni	155
EK-3. Anket Uygulama İzni	156
EK-4. Anket Uygulama İzni	157
EK-5. Demografik Bilgiler	158
EK-6. Hayatı Anlamlandırma Ölçeği.....	159
EK-7. Dindarlık Ölçeği.....	161
EK-8. Anket Uygulama İzni Dilekçesi	162
ÖZGEÇMİŞ.....	163

TABLolar DİZİNİ

Tablo 1. <i>Normallik Analizleri</i>	81
Tablo 2. <i>Çalışma Grubunun Cinsiyetlerine Göre Dağılımı</i>	83
Tablo 3. <i>Çalışma Grubunun Yaş Düzeylerine Göre Dağılımları</i>	83
Tablo 4. <i>Çalışma Grubunun Mezun Oldukları Lise Türüne Göre Dağılımları</i>	84
Tablo 5. <i>Çalışma Grubunun Annelerinin Öğrenim Düzeylerine Göre Dağılımları</i>	84
Tablo 6. <i>Çalışma Grubunun Babalarının Öğrenim Düzeyine Göre Dağılımları</i>	85
Tablo 7. <i>Çalışma Grubunun Annelerinin Çalışma Durumlarına Göre Dağılımları</i>	85
Tablo 8. <i>Çalışma Grubunun Babalarının Mesleklerine Göre Dağılımı</i>	86
Tablo 9. <i>Çalışma Grubunun Ailelerinin Aylık Gelir Dağılımı</i>	86
Tablo 10. <i>Çalışma Grubunun Evdeki Birey Sayısına Göre Dağılımı</i>	87
Tablo 11. <i>Çalışma Grubunun Anne Baba Birliktelik Durumlarına Göre Dağılımı</i>	87
Tablo 12. <i>Hayatın Anlamı ile Dindarlık Arasındaki İlişki</i>	88
Tablo 13. <i>Çalışma Grubunun Hayatı Anlamlandırma Düzeylerinin Cinsiyetlerine Göre Farklılaşma Durumuna Yönelik T-Testi Sonuçları</i>	90
Tablo 14. <i>Çalışma Grubunun Hayatı Anlamlandırma Puanları ile Varyans Analizi, Ortalamalar ve Standart Sapmaları</i>	94
Tablo 15. <i>Çalışma Grubunun Mezun Olunan Lise Türüne Göre Hayatın Anlamı Düzeylerinin Farklılaşması</i>	98
Tablo 16. <i>Çalışma Grubunun Anne Öğrenim Durumlarına Göre Hayatın Anlamı Puan Düzeylerinin Farklılaşması</i>	101
Tablo 17. <i>Çalışma Grubunun Baba Öğrenim Durumlarına Göre Hayatın Anlamı Puan Düzeyleri</i>	104
Tablo 18. <i>Çalışma Grubunun Annenin Çalışmasına Göre Hayatı Anlamlandırma Puanları</i>	107
Tablo 19. <i>Çalışma Grubunun Baba Mesleğine Göre Hayatın Anlamı Puan Düzeyleri</i>	112
Tablo 20. <i>Çalışma Grubunun Aylık Gelire Göre Hayatın Anlamı Puanlarının Farklılaşması</i>	119
Tablo 21. <i>Evde Yaşayan Birey Sayısına Göre Hayatın Anlamı Puanların Farklılaşması</i>	126
Tablo 22. <i>Ebeveyn Birliktelik Durumlarına Göre Hayatın Anlamı Puanları</i>	129
Tablo 23. <i>Hayatın Anlamı Toplam Puan ile Dindarlık Alt ve Toplam Puan Arasındaki İlişki</i>	133
Tablo 24. <i>Hayatın Anlamına Etki Eden Değişkenler</i>	137
Tablo 25. <i>Hayatın Anlamına Etki Etmeyen Değişkenler</i>	139

KISALTMALAR DİZİNİ

F değeri: Birden fazla örneklem kümesinin kıyaslanmasında ölçüt olan istatistiksel simge değeridir. İki ayrı kümenin varyansları oranıdır.

p değeri: Hata olasılığı.

r (Korelasyon): Sayısal değişkenlerin birbirleriyle ilişkisinin derecesi Pearson bağıntı (korelasyon) katsayısı ile belirlenmesidir.

S:Standart Sapma (Standart Sapma): Bir dağılımdaki puanların aritmetik ortalamadan farklarının karesinin frekanslara bölümüdür.

SPSS: Statistical Package for the Social Sciences (Sosyal Bilimler İstatistik Paket Programı)

t değeri: Gözlenen puanların ortalamadan olan farklarının standart kayma birimi cinsinden belirtilmesidir.

BİRİNCİ BÖLÜM

Giriş

Araştırmanın Konusu ve Problemi

İslam teolojisine göre ölümün ve yaşamın var edilme amacının, bireylerin salih amellerde bulunup bulunmadıklarının tespit edilmesi olduğu (67/el-Mülk.), yerin ve göklerin bir gayeye matuf olarak,(44/ed-Duhan, 38-39.) belirlenmiş bir amaç için yaratıldığı,(45/el-Casiye, 22.) yerde olanların hepsinin insan için var edilerek,(2/el-Bakara, 29.) yeryüzünün insana hizmetkâr kılındığı,(67/el-Mülk, 15.) insanın, en güzel şekilde yaratıldığı,(95/et-Tin, 4.) kendisine değer verilerek mükerrem kılındığı, (17/el-İsra, 70.) iyilikte ve kötülükte bulunabilme potansiyeline sahip olarak, (91/eş-Şems, 7-8.) sorumluluk yüklenerek mükellef tutulduğu (33/el-Ahzab, 72.)ve bu anlamda, başıboş bırakılmayıp, (75/el-Kıyame, 36.) muhtelif imtihan türleriyle denenmeye tabi tutulan bir varlık olduğu, (2/ el-Bakara, 155.) vurgulanırken; insanın bilişsel, duyuşsal, biyolojik, fizyolojik gelişim dönemleri, insanın hayata anlam biçme, yaşama anlamlar yükleyebilme veya hayata yüklenen anlamlar silsilesini sistemli ve yöntemsel bir tarzda algılama, anlayabilme yetilerini ya da yeterliliklerini farklı görünümlere büründürdüğü de bir gerçeklik olarak karşımızda durmaktadır.

Öncelikle konunun temel kavramları olan “Gençlik Dönemi Gelişim”, “Din ve Dindarlık” ve “Hayatı Anlamlandırma” kavramları yoluyla konunun açıklanması, konunun kapsamlarının, bir yönüyle de sınırlarının ve aynı zamanda öneminin ve amaçlarının da ifade edilebilmesi bağlamında önem arz etmektedir.

Bu bağlamda insanların, daha yüce ve tanrısal bir amacın parçası olup olmadıkları sorusuyla birlikte “hayatın anlamı nedir?” sorusu dini bir yanıt gerektirir gibi durmaktadır (Wolf, 2012).

Din, insanı mutlu kılabilme için yine insanın kendisine görev ve sorumluluklar yükler. İnsana yüklediği bu sorumluluklar; insanın yaratılış amacını gerçekleştirmesine, onun yaratıcısıyla, kendisiyle ve toplumla barışık olarak yaşamasına, doğuştan getirdiği yetenekleri geliştirmesine, aklını ve özgür iradesini kullanarak iyi bir insan olmasına, yararlı işler yapmasına katkıda bulunur (Şentürk & Yakut, 2014).

Din olgusunun insana kazandırmış olduğu bakış açısı; insanın dine, çağdaş dünyanın en önemli psiko-sosyolojik problemi anlamına gelen anlamsızlık, yalnızlık, yabancılaşma ve

kaygı karşısında bireyi daha güçlü ve dirençli hale getirecek olan yegâne unsur olarak bakabilmesidir.

Din; insanın düşünce, duygu, irade, vicdan ve davranış gibi bütün yetenek ve tutumlarına etki eder. Ayrıca din, insanın, hayatın anlamını (varoluş gayesi) ve bütünlüğünü farklı açılardan görebilmesini sağlamaktadır. Bununla birlikte din, güvenlik, kişisel yetersizlikler ve sıkıntıları hafifletme, sosyal mahrumiyetten kurtuluş, ahlaki değerlerin kazanımı, ölüm korkusunu ve ölüm ötesi korkuyu azaltma, kendinden daha üstün ve yüce olarak gördüğü bir gücün yardımına sığınma, dünyada gerçekleştiremediği istek ve arzularını öteki hayatta gerçekleştirebilme ve böylece mutlu olabilme konularında psikolojik yardım ve destek sunar.

Biyolojik bir varlık olan insan aynı zamanda psikolojik, sosyolojik, bilişsel, duygusal yapıları ile de canlı türleri içinde büyümesi, gelişmesi ve olgunlaşması geç tamamlanan bir varlıktır. Bu bağlamda anneye ya da anne yerine geçebilenbirine ihtiyaç duyulması ve yaşamsal varlığını borçlu olduğu birisine muhtaçlık dürtüsü, sadece insana özgü bir zorunluluktur diyebiliriz. Bebeğin dünyaya gelmesiyle birlikte anneye bağımlılık evresine başlamış olan bebek, anneyi kendisini besleyen ve kendisine güven duyulan bir varlık olarak algılar. Anneye güven duygusunun, aslında inancın temeli olan bir varlığa güvenme ve inanma duygusu ve düşüncesinin öncüsü olduğu söylenebilir.

1-1,5 yaşlarından başlayarak yatay hareketlilikten kurtulan bebek; dikey hareketliliğe, anneye bağımlılık ve annenin egemenliğinden sıyrılarak yeni yerleri ve durumları keşfetme ve bağımsız hareket edebilme duygusunun gelişmesine ulaşır. Bu yaşlarda bebek, hem anne-babasının hem de çevresinde ona ilgisi olan aile yakınlarının davranışlarını taklit eder ve onlarla özdeşim kurarak ileriki yaşamının temeli olan “birey” olma durumunu kazanacak özellikleri içselleştirerek kendi benliğini oluşturmaya çalışır.

Çocukluk döneminde çocuğun dini gelişiminde daha çok, annesinden babasından veya yakın çevresinden gördüğü/duyduğu dini içerikli dualar, sözler, büyüklerin dini pratikleri (eylemleri) önemli unsurlardır. Ev ortamında dile getirilen/getirilecek olan dini içerikli sözler ve yapılan/yapılacak olan dini içerikli eylemler dini gelişimin ilk basamaklarını oluştururken, dinin özü olan yaratıcı varlığa ilişkin durum daha çok soyut düşünce olarak şekillenmekte; somut algılayan çocuğun yaratıcı varlık tasviri ise somut düzeyde olmaktadır.

Ergenlik dönemi, birey hayatında kişiliğin oturması açısından ve gelişimsel açıdan önemli dönemlerden birisidir. Bu dönem dini inancın benimsenmesi ve kişiliğe mal edilmesi bakımından ayrıca önemlidir. Ergenlik döneminde, ruhi ve fiziki gelişime paralel olarak dini gelişimde de bir canlanma olur. Zihni gelişimle beraber ruhi yapıda meydana gelen duygusal

çalkantılar, dini şuuru oluşturur. Dini gelişimin, zihni gelişim ve olgunlaşmaya paralel olarak oluşması, dini gelişimde belli dönemlerin olduğu fikrini desteklemektedir. Ergenlik döneminde geleneksel dini inançlar sorgulanmakta, akli temeller yanında duygusal tatmin noktaları aranmaktadır. Birey, ya içinde yaşadığı toplumun sunduğu dini değerleri askıya almakta ve reddetmekte ya da toplumun sunduğu farklı ya da daha tatmin edici dini kimliği benimsemektedir (Turan, 2009).

İnsan, hayatı boyunca bir gelişim süreci içinde yaşar ve bu süreçte belirli gelişim ödevlerini yerine getirerek kendini geliştirir. İnsan kendisini, gelişim ödevlerini yerine getirirken kendi iç varlığından ve dış çevresinden gelen faktörlerin etkisinde davranışlarını düzenleme çabası içinde bulur. Bu süreç içerisinde fert, davranışlarını olumlu ve yapıcı bir yönde geliştirerek ilerler. Bu ilerleme bireyin doğumla birlikte getirdiği tüm potansiyelleri en iyi şekilde kullanması, yani kendini gerçekleştirme sürecidir. Kendini gerçekleştirme süreci, aile, sosyal çevre ve eğitim ile ilişkili olabildiği gibi; kişinin, dini, bireysel hayatına tutum ve davranış olarak yansıtmasıyla (dindarlık) da ilişkilidir (Ayten, 2005).

Sonuç olarak şunu ifade etmeliyiz ki; çocukluk döneminde dini argümanlara ikinci el kaynaklardan ulaşan çocuk, ergenlik döneminde bilişsel faaliyetlerinin de etkisiyle dini argümanları kendi eleştirel süzgecinden geçirerek yeniden değerlendirir. Ergenlik döneminin sonlarına doğru kabullenilen dini yapılanmalar gençlik döneminde kalıcı hale getirilerek dini kimliğin oluşum sürecinin tamamlanması beklenir. Bu bağlamda biz bu çalışmada gençlik döneminde gencin dindarlık boyutlarının hayatı anlamlandırmaya etki/etkilerini incelemek istiyoruz.

Problem cümlesi

Üniversite dönemi bilişsel, psiko-sosyal ve duygusal yönden bireyin olgunlaştığı yılları kapsamaktadır. Bu dönem aynı zamanda hayatın anlamı arayışının da yoğun yaşandığı bir dönemi içinde barındırmaktadır. Bu dönemde hayatın anlamı arayışının üzerinde dindarlığın da etkili olduğu düşünülmektedir. Bu bağlamda üniversitede öğrenim gören gençlerin hayatlarını anlamlandırma çabalarında dindarlık düzeylerinin etkili olup olmadığı önemli ve incelenmeye değer bir problem olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu çerçevede araştırmanın temel problemi, “üniversite gençliğinin dindarlık düzeyleri ile hayatı anlamlandırma düzeyleri arasında ilişki var mıdır?” sorusudur.

Alt problemler.

Araştırmanın alt problemleri de şunlardır:

1. Üniversite gençliğinin hayatı anlamlandırma düzeyleri, cinsiyetlerine göre anlamlı bir şekilde farklılaşmakta mıdır?
2. Üniversite gençliğinin hayatı anlamlandırma düzeyleri, yaşlarına göre anlamlı bir şekilde farklılaşmakta mıdır?
3. Üniversite gençliğinin hayatı anlamlandırma düzeyleri, mezun oldukları ortaöğretim türlerine göre anlamlı bir şekilde farklılaşmakta mıdır?
4. Üniversite gençliğinin hayatı anlamlandırma düzeyleri, annelerinin öğrenim düzeylerine göre anlamlı bir şekilde farklılaşmakta mıdır?
5. Üniversite gençliğinin hayatı anlamlandırma düzeyleri, babalarının öğrenim düzeylerine göre anlamlı bir şekilde farklılaşmakta mıdır?
6. Üniversite gençliğinin hayatı anlamlandırma düzeyleri, annelerinin çalışma durumlarına göre anlamlı bir şekilde farklılaşmakta mıdır?
7. Üniversite gençliğinin hayatı anlamlandırma düzeyleri, babalarının mesleklerine göre anlamlı bir şekilde farklılaşmakta mıdır?
8. Üniversite gençliğinin hayatı anlamlandırma düzeyleri, ebeveynlerinin aylık gelirlerine göre anlamlı bir şekilde farklılaşmakta mıdır?
9. Üniversite gençliğinin hayatı anlamlandırma düzeyleri, beraber yaşadıkları fert sayılarına göre anlamlı bir şekilde farklılaşmakta mıdır?
10. Üniversite gençliğinin hayatı anlamlandırma düzeyleri, ebeveynlerinin birliktelik durumlarına göre anlamlı bir şekilde farklılaşmakta mıdır?

Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın temel amacı; Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesinde okuyan öğrencilerin, hayatlarını anlamlandırmada dindarlık düzeylerinin etkisinin olup olmadığını tespit etmektir. Çalışmamızda hayatı anlamlandırma ile dindarlık düzeyleri arasındaki ilişki ya da ilişkisizlik durumunun tespiti yapılmaya çalışılacak ve hayatı anlamlandırma, dindarlık düzeylerinin etkisi veya etkisizliği bağlamında sorgulanacaktır.

Gençlik dönemindeki dini gelişim dönemleriyle, yaşam boyu gelişim evrelerinin mukayeseli tarzda ele alınarak söz konusu evreler arasındaki paralel gelişim süreçlerinin tespit edilmesi de araştırmanın bir başka amacı olarak zikredilmelidir. Bu noktada fizyolojik, biyolojik, sosyal ve psikolojik değişim süreçlerine bağlı olarak bireylerin dindarlık düzeylerinin nasıl değiştiği ve bir tür dönüşüm ve gelişim geçiren dindarlık düzeylerinin hayatı anlamlandırmada olumlu veya olumsuz etkilerinin neler olduğu/olabileceği belirlenmeye çalışılacaktır.

Bu araştırma ile ayrıca;

- Üniversite gençliğinin, cinsiyetlerinin hayatı anlamlandırma düzeylerine etkisini incelemek hedeflenmektedir.
- Üniversite gençliğinin, yaşlarının hayatı anlamlandırma düzeylerine etkisini incelemek hedeflenmektedir.
- Üniversite gençliğinin, mezun oldukları okul türünün hayatı anlamlandırma düzeylerine etkisini incelemek hedeflenmektedir.
- Üniversite gençliğinin, annelerinin öğrenim durumunun hayatı anlamlandırma düzeylerine etkisini incelemek hedeflenmektedir.
- Üniversite gençliğinin, babalarının öğrenim durumunun hayatı anlamlandırma düzeylerine etkisini incelemek hedeflenmektedir.
- Üniversite gençliğinin, annelerinin çalışma durumunun hayatı anlamlandırma düzeylerine etkisini incelemek hedeflenmektedir.
- Üniversite gençliğinin babalarının mesleklerinin hayatı anlamlandırma düzeylerine etkisini incelemek hedeflenmektedir.
- Üniversite gençliğinin, ebeveynlerinin aylık gelir durumunun hayatı anlamlandırma düzeylerine etkisini incelemek hedeflenmektedir.
- Üniversite gençliğinin, beraber yaşadıkları fert sayılarının hayatı anlamlandırma düzeylerine etkisini incelemek hedeflenmektedir.
- Üniversite gençliğinin, ebeveynlerinin birliktelik durumlarının hayatı anlamlandırma düzeylerine etkisini incelemek hedeflenmektedir.

Araştırmanın Önemi

İlimizde üniversite gençliği üzerinde dindarlık boyutlarının onların hayatlarını anlamlandırmada/şekillendirmede etkisinin olup olmadığının tespit edilmesi ile ilgili herhangi bir çalışmanın yapılmamış olması bizim bu çalışmayı yapmamızı zorunlu kılmıştır. Bu bağlamda bu araştırmanın, üniversite gençliğinin hayatı anlamlandırmaya yönelik çabaların varlığının ya da yokluğunun belirlenmesine, yaşamı anlamlandırmaya dair çabaların varlığının hangi düzeyde, hangi kapsamda ve hangi nitelikte gerçekleştiğine, bu anlamlandırma çabasında dindarlık düzeylerinin olumlu veya olumsuz etkilerinin tespitine dair bilimsel veriler elde edilebilmesi bakımından önemli olduğu düşünülmektedir.

Araştırmanın, “Araştırmanın Amacı” başlığı altında belirtilen hususlar açısından ele alındığında; son derece kapsamlı ve geniş bir araştırma alanına sahip olduğu rahatlıkla anlaşılabilir. Zira araştırma esasen, belki de insanlığın üç temel hayat damarı olarak formüle

edilebilecek üç temel kavram olan “Hayat”, “Anlam” ve “Din” kavramları üzerinden yürütülecektir. Bu nedenle; araştırmanın, hayatı anlamlandırma, hayatın anlamı, bireylerin yaşamı anlamlandırmaya yönelik gerekçeleri, hayatın anlamına/anlamsızlığına dair felsefi anlamda yapılan sorgulamalar, bireylerin din ve dindarlık algıları, din algılarının, dindarlık türlerini ve dindarlık düzeylerini belirleme ve şekillendirmeye etkileri, dindarlık türleri üzerinden yaşamı anlama, algılama ve anlamlandırma çalışmaları vb. türden Türkiye’de özellikle de din psikolojisi, gelişim psikolojisi, din felsefesi ve din sosyolojisi alanlarında yapılacak olan bilimsel çalışmalara ilmi birtakım bulgular ve veriler sunması bakımından önemli olduğu da düşünülmektedir. Bu noktadan hareket edildiğinde; bireyin, ergenlik ve gençlik dönemlerindeki dini gelişim evreleri, hayatı yeniden tanımlama, yaşama anlam verme, yaşamın anlamını çözme gayretleri, hayatı algılama ve bu algılamanın gereklerine uygun gerekçeler üretmek bunun üzerine inşa ettiği hayatı anlamlandırmasına etki eden faktörlere dair bilgilere de ulaşılabilecektir. Bu durum, özellikle üniversite gençliği açısından, hayati öneme haiz bir mesele olup göz ardı edilemeyecek bir gerçeklik olarak karşımızdadır. Zikredilen bu husus; üniversite gençliğini anlama, onları anlayarak kendilerine, gelişim dönemlerine uygun nitelikli dini, psiko-sosyal bilimsel bildirimler sunma ve onlara bir yaşam desteği sağlama anlamında gerçekleştirilecek çalışmalara da katkılar sunacaktır. Bu husus irdelenirken, üniversite gençliğinin cinsiyet, yaş, aile durumlarına vb. dair elde edilecek bilgiler, bulgular ve veriler, üniversite gençliğine hizmet götürmeye odaklı hizmet alanlarının onlara daha kolay ve nitelikli ulaşmalarını ve onları daha iyi anlamalarını da kolaylaştıracaktır. Üniversite yönetiminin kendi öğrencilerine yapacakları rehberlik ve öğrencileri tanıma hizmetleri kapsamında, öğrencilerinin hayatı anlamlandırmalarına dindarlık düzeylerinin etkisinin olup olmadığının tespit edilmesine bilimsel anlamda katkı sunması da bu çalışmanın önemini ortaya koymaktadır.

Araştırmanın Varsayım ve Sınırlılıkları

1. Anketteki soruları, öğrencilerin kendilerinden istenilen bilgiler doğru olacak şekilde ve içtenlikle cevapladıkları varsayılmaktadır.
2. Üniversite öğrencilerinin dindarlık düzeylerinin hayatı anlamlandırmaya etkisinin inceleneceği bu araştırma 2016-2017 eğitim-öğretim yılında örgenim gören ve araştırmaya gönüllü katılan Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesinde farklı bölümlerde öğrenim görmekte olan, kota uygulaması yoluyla seçilmiş 388 üniversite öğrencilerini kapsamaktadır.
3. Çalışmanın bulguları kullanılan ölçeklerle sınırlıdır.
4. Araştırma kesitsel bir çalışma olduğu için belli bir zaman aralığında yapılmaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM

Kuramsal Çerçeve

Anlam kelimesine; ifade edilen, anlaşılan (şey); iç, ruh, biçim ve kalıp dışında kalan öz, cisimle ilgili olmayan hal; yalnızca işaretlerin değil, aynı zamanda nesnelere ve olayların işaret ettiği şey karşılıkları verilmiştir. Varoluşsal bir içerik olarak bakıldığında ise bu kavram, insanın yaşamına yön veren, yaşadığı olaylara kendince cevap vermesini sağlayan bir modeldir. Bu tür bir anlam, insanın hayatını tutarlı hale getiren bir kaynak konumundadır.

O halde anlam kavramı, öncelikle kişinin, belli bir amacının olmasını ifade eder. Diğer bir deyişle anlam, bir hedefe yönelme veya bir hedefe yönelik davranışların oluşturduğu bir bütündür (Aydın, Kaya & Peker, 2015).

İnsanoğlu her zaman üzerinde yaşadığı dünyayı, çevresini kuşatan evreni ve hayatı anlamlandırma çabası içerisinde olmuştur. Varlığı anlama ve hayatı anlamlandırma çabası insanoğlunun yeryüzündeki serüvenini şekillendiren en temel etkenlerden biridir. “Anlam” bu hayatın yaşanmaya değer olduğunun düşünsel bir ifadesidir. İnsanın psiko-sosyal gereksinimi olan “anlam”ı karşılayamamasında kalıcı ve yıkıcı pek çok problemle yüzleşme riski barınmaktadır. Yaşama anlam vermenin bireyin hayatında pozitif yönde yaptığı değişimler, anlamsızlığın ise bireyde yarattığı olumsuz duygu ve davranışlar dikkate alındığında “anlam” kavramının insan açısından önemi daha açık şekilde görülecektir (Şentürk & Yakut, 2014).

Anlam kavramıyla yakın ilgisi olan bir diğer kavram ise, “anlam arayışı” kavramıdır. Anlam arayışı, insanın bütün arayışlarını ve varlığı anlama gayretlerini ifade etmektedir. Bu arayış, insandaki temel güdülerden birisidir ve sadece yine insanın kendisi tarafından bulunabilmesi yönüyle de eşsizdir. Özellikle yüzyılımızda hayati bir ihtiyaç olarak belirmesi ve gittikçe güç kazanmasının en önemli sebebi, sosyal, kültürel ve ekonomik alanlardaki hızlı ilerlemelere ve köklü değişimlere karşın, çözümlenmemiş “varoluşsal engellenme” nin güç kazanarak “varoluşsal boşluğa” dönüşmesidir. Anlam arayışının büyük önem arz ettiği Logoterapik düşünce sistemine göre insan, hayatını değerli kılacak özlere ulaşabilmek için mücadele etmek zorundadır. İşte bu da, insanın anlam arayışıdır ve bu arayışın en önemli özelliği, evrensel bir karaktere sahip olmasıdır. Çünkü anlam arzusu, insanda doğuştan var olan ayırıcı özelliklerden birisidir (Aydın vd., 2015).

Buradaki “anlam” sözcüğü, insanın bütün yapıp etmelerini yöneten, insanın somut varlık bütününde temelini bulan varlık koşullarından birini ifade eder. Buna göre hayata anlam verme, insanın varlık bilincine ermesi, içinde bulunduğu nimetleri idrak etmesi, yeteneklerinin sınırını bilmesidir.

İnsanın anlam arayışı ise, onun fitri yeteneklerini keşfetmesi, bu sayede hayatın problemleriyle baş edebilecek bir yetenek kazanması, hayattaki dengeyi keşfetmesi ve böylelikle mutluluğa ermesidir (Serinsu, 1999).

“Varlığın anlamlandırılması” çabası, ilk insan toplumlarından günümüze kadar ulaşan ve oldukça geniş bir tartışma alanı oluşturan bir faaliyet ve ihtiyaç olarak insanlık tarihi boyunca gelişerek devam ederek gelmiştir (Atsız, 2004).

İnsan doğan, büyüyüp gelişen ve sonunda ölen bir varlıktır. Özellikle ölümlü olması, insanın dünya hayatına geliş ve yaşama gayesinin ne olduğu sorusunu akla getirmektedir. Bu sebeple ilk çağlardan beri ölümün ve yaşamın gayesinin ne olduğu ile ilgili sorular sorulmuştur. Kimileri bu soru etrafında düşünerek hayata anlam vermeye çalışırken, kimileri de zamanın kötülüklerine bakarak hayatın hiçbir anlamı olmadığını iddia etmiştir. İkinci grup insanlara göre hayat, hiçbir anlamı olmayan gürültü ve şiddetten ibarettir. Varlığın anlam kazanması bilinçle olanaklıdır. Varolmanın anlamı, varlığın algılanmasına ve bilinmesine bağlıdır. Bu bakımdan Fransız filozof Miguel de Unamuno (ö. 1936) ‘dünyanın bilinç için yaratıldığını’ ifade etmiştir. Yine ‘hayatın anlamının en acil mesele’ olduğunu vurgulayan Miguel de Unamuno, hayata hiçbir anlam veremeyen insanlardan farklı olarak düşünen ve bilinçli yaşamak isteyen insanlar için ‘bunun bir ölüm kalım meselesi’ olduğunu kaydeder. Öte yandan Fransız yazar Andre Malraux (ö.1976), hayatın anlamsız olduğunu söyleyenlere ‘ hayatın anlamı yoksa bile ondan daha anlamlı ne var elimizde?’ diye bir soru yönelir (Abuzerova, 2007).

Bu bağlamda insanların, daha yüce ve tanrısal bir amacın bir parçası olup olmadıkları sorusuyla birlikte “hayatın anlamı nedir?” sorusu, dini bir yanıt gerektirir gibi durmaktadır (Wolf, 2012).

Bazı teologlara göre hayatın en temel anlamı teolojik veya dinseldir. Teologlar, insan hayatının kozmik düzende ilahi takdirin bir parçası olması ve ölümden sonra insanlara ebedi ve eksiksiz mutluluğun verilmesi söz konusu olunca hayatın gayesiyle ilgili sorulara olumlu cevap verebilmenin mümkün ve anlamlı olacağını söylemişlerdir (Abuzerova, 2007).

Gerçekten de insanı insan yapan en önemli özelliklerden biri, onun kendisini çevreleyen dünyayı, içinde yaşadığı toplumu, geçmişi ve bütün yönleriyle bizzat kendisini

tanımak ve bilmek istemesidir. Böyle bir ihtiyaç ile güdülenen birey kendisini büyük ölçüde tatmin edecek birtakım açıklamaları arama, bulma ve bunları sınamayla meşguldür. Onun, bütün bu sorularla meşgul olmasını, “hayatı sorgulama” olarak nitelendirebiliriz. Çünkü o gerek fiziksel, gerek sosyal çevresinde olup bitenlere bir anlam vermek zorundadır. Bu anlam arayışında pek çok dünya görüşü, ulaşılmak istenen hedefler, mücadelesi verilen umutlar, harekete geçen arzular önemli birer unsur oluşturabilir. Bu noktada, insanın düşünen bir varlık olarak bu sorgulamasına, dinin de verdiği cevaplar vardır. O, insanın dünyayı bilme ihtiyacından çok, dünyaya ve onu idare eden ilkeye, Tanrı’ya, insan hayatının bir anlamı olduğuna inanma ihtiyacına karşılık verir.

İnsanlık tarihinde, “varoluşun anlamı nedir?” sorusuna en doyurucu cevabın dinler tarafından verildiği açık bir gerçektir. Bu nedenle bireyin hayatında bir anlam bulabilmesinde dini inancın rolü önemlidir (Şentürk & Yakut, 2014).

Ferdi ve içtimai yanı bulunan, fikir ve tatbikat açısından sistemleşmiş olan, insanlara bir yaşama tarzı sunan, onları belli bir dünya görüşü etrafında toplayan bir kurum olarak tanımlanabilen din, aynı zamanda insanın anlam dünyasını şekillendiren ve ona bir dünya görüşü kazandıran bir değerler alanıdır (Aydın, M.S.2011).

Dolayısıyla yaşama ve varoluşa bir anlam verme sürecinde insanlığın en çok istifade ettiği kurum, din kurumudur denilebilir. Çünkü dinler insanın en temel kaygılarından biri olan “hayatın anlamı nedir?” sorusuna en kapsamlı cevapları vermektedir. Bu nedenle dinler, insanlık tarihinin her aşamasında, neredeyse bütün toplumlarda varlıklarını göstermiş; insanların davranışlarını, hayata bakış açılarını ve toplumsal yaşantılarını derinden etkilemişlerdir.

Din, insanı mutlu kılabilmek için yine insanın kendisine görev ve sorumluluklar yükler. İnsana yüklediği bu sorumluluklar; insanın yaratılış amacını gerçekleştirmesine, onun yaratıcısıyla, kendisiyle ve toplumla barışık olarak yaşamasına, doğuştan getirdiği yeteneklerini geliştirmesine, aklını ve özgür iradesini kullanarak iyi bir insan olmasına, yararlı işler yapmasına katkıda bulunur.

Bu anlamda din, insanın psiko-sosyal yönünü şekillendiren en önemli olgudur. “Din, insan davranışlarına yön, yaşama anlam veren kutsal veya doğaüstü bir (veya birden çok) güç ve yaratıcı kavramına dayanan bir inançlar, semboller ve törenler sistemidir.” Din, insanın kutsalla ilişkilerine dayanan içsel bir yaşayış olmanın yanında bir anlam ve anlamlandırma sistemidir. Anlam arayışı, insanın en hayati meselesidir ve din de bu arayışa cevap olarak vardır (Şentürk & Yakut, 2014).

Din, kazandırmış olduğu bakış açısıyla bireyi modern dünyanın en önemli problemleri olan anlamsızlık, yalnızlık, yabancılaşma, depresyon ve kaygı karşısında daha güçlü ve dayanıklı hale getirecek olan yegâne unsurdur. Din, insanın düşünce, duygu, irade, vicdan ve davranış gibi bütün yetenek ve eğilimlerine hitap eder. Bu açıdan din insana, hayatın anlamı (varoluş gayesi) ve bütünlüğü, güvenlik, kişisel yetersizlik ve sıkıntıları hafifletme, sosyal mahrumiyetten kurtuluş, ahlaki değerlerin kazanımı, ölüm korkusundan sıyrılma, kendinden daha yüce saydığı bir gücün yardımına sığınma, dünyada gerçekleştiremediği istek ve arzularını ahirette tatmin edebilme konularında psikolojik anlamda yardım ve destek sağlar.

Özellikle düşünme, tecrübe ve eylem gibi çeşitli formları ifade edecek bir şekilde kompleks bir fenomeni içeren din ile (Tanrı) kişisel ve pozitif bir ilişki anlamına gelen dindarlık; dinin kendisine yaşam alanı bulduğu zemindir (Strizenec, 2010). Dindarlık sayesinde o, teoride kalmaktan kurtulur. Pozitif bir değer kazanır. Bir kültür manzumesine dönüşür. Bu noktada din ile dindarlık farkı ortaya çıkar. Din değişmezliği, dindarlık ise değişebilirliği temsil eder. Bu konuda daha önce yapılmış “Din ve Tedeyyün” şeklinde bir tasnif, din ve dindarlık arasındaki bu farkı çok belirgin bir şekilde ortaya koymaktadır.

Buna göre din, mutlakdır. Tedeyyün ise, dinin belirli şartlarda kişiler veya toplumlar tarafından yaşanan izafi şeklidir. Din mükemmeldir, tedeyyün ise zaman ve mekâna, kişiye bağlı eksik veya yanlış olabilmektedir. Bu bakımdan kişisel dindarlıkların değerlendirilmesi ile toplumsal dindarlıkların değerlendirilmesi farklı olacaktır. Kişisel dindarlıktaki eksiklikler tolere edilebilecekken, her birisi bir boşluğu doldurmayıp toplumsal bir dindarlık sağlanamadığında dini yozlaşma kaçınılmaz olacaktır (Tartı, 2009).

Dini içeriklere yönelik tutum, bireysel değerler sisteminde kendini göstermektedir. Dindarlığın parametreleri, merkezilik, derinlik, otantiklik ve olgunluktur. Dindarlığın çeşitli boyutları kişiliğin diğer karakteristikleriyle çok yönlü ve karşılıklı bir ilişki içindedir (Strizenec, 2010).

İnsan, hayatı boyunca bir gelişim süreci içerisinde yaşar ve bu süreçte belirli gelişim ödevlerini yerine getirerek kendini geliştirir. Gelişim ödevlerini yerine getirirken kendi içinden ve dış çevresinden gelen faktörlerin etkisinde davranışlarını düzenler. Bu süreç içerisinde fert, davranışlarını olumlu ve yapıcı bir yönde geliştirerek ilerler. Bu ilerleme bireyin doğumla birlikte getirdiği tüm potansiyelleri en iyi şekilde kullanması, yani kendini gerçekleştirme sürecidir. Kendini gerçekleştirme süreci, aile, sosyal çevre ve eğitim ile ilişkili olabildiği gibi; kişinin, dini, bireysel hayatına tutum ve davranış olarak yansıtmasıyla (dindarlık) da ilişkilidir (Ayten, 2005).

Ergenlik dönemi, birey hayatında kişiliğin oturması ve gelişmesi açısından önemli dönemlerden birisidir. Bu dönem dini inancın benimsenmesi ve kişiliğe mal edilmesi bakımından ayrıca bir öneme sahiptir. Ergenlik döneminde, ruhi ve fiziki gelişmelere paralel olarak dini gelişimde de bir canlanma olur. Zihni gelişimle beraber ruhi yapıda meydana gelen duygusal çalkantılar, dini şuuru doğurur. Dini gelişimin, zihni gelişim ve olgunlaşmaya paralel olarak oluşması, dini gelişimde belli dönemlerin olduğu fikrini desteklemektedir. Ergenlik döneminde geleneksel dini inançlar sorgulanmakta, akli temeller yanında duygusal tatmin noktaları aranmaktadır. Birey, ya içinde yaşadığı toplumun sunduğu dini değerleri askıya almakta ve reddetmekte ya da toplumun sunduğu farklı, yeni veya daha tatmin edici dini kimliği benimsemektedir (Turan, 2009).

Bu bağlamdan hareketle, üniversite öğrencilerinin hayatı anlamlandırmada dindarlık düzeylerinin etkisi hususunun ne denli önem arz ettiği kendiliğinden ortaya çıkacaktır. İşte bu araştırmada biz, hayatı anlamlandırmada dindarlık düzeylerinin ve bireyin dini algı boyutlarının etkilerini, üniversite öğrencileri örneği üzerinden ele alarak irdeleyeceğiz.

Gençlik Dönemi Gelişim Özellikleri

Gençlik, bir geçiş dönemi olarak bilinmektedir. Bireyin çocukluk yıllarının geride kaldığı, yetişkin birey olarak kendini tanımladığı bir dönemdir. Gençlik dönemi kimlik, rol ve statü kavramlarının genci her yönüyle kuşattığı bir dönem olarak bilinmektedir. Diğer bir ifade ile gençlik, çocuklukla erişkinlik arasında yer alan, gelişme, ruhsal olgunlaşma ve yaşama hazırlık dönemidir. Ergenlikle başlayan hızlı büyüme, gençlik çağının sonunda bedensel, cinsel ve ruhsal olgunlukla biter (Yörükoğlu, 1998). Gençlik dönemi, bedensel ve cinsel yönden gencin ulaşabileceği doruk noktasını ifade etmektedir. Ruhsal anlamda ergenlikte yaşanan çatışma, bocalama ve kararsızlık durumu gençlik dönemi ile birlikte yerini olgunluğa bırakmıştır. Ergenlik dönemine özgü olan ve bu dönemin başlangıcı ile birlikte ortaya çıkan 'kimlik' arayışı çabası, ergenin yeni bir dünya görüşüne sahip olmasını ve hayatını anlamlandırmaya dönük düşüncelerin yoğunluğunu ifade etmektedir. Ergenlikle anılan 'kimlik' kazanma çabasının bu dönem sonunda gerçekleşmesi beklenmektedir. Kimlik kazanımı ergenlik döneminde tamamlanamaması durumunda bu durum, yetişkinlik dönemindeki gencin birçok çatışma ve problemler yaşamasına neden olacaktır.

Ergenlikle başlayan idealist bakış, gençlik döneminde de devam eder. İdealist bakış aynı zamanda dini ve ahlaki gelişimi etkilemekle birlikte bireylerin hakikate, inanca, iyiliğe, adalete olan bakış açılarına da etki yapmaktadır.

İlk yetişkinlik dönemi hayata atılma, meslek sahibi olma, kendine uygun bir eş seçme gibi duygusal aktivitelerin ağırlıklı olduğu bir dönemdir (Karaca, 2011). Bu dönem ortaöğretim kurumlarından mezun olan gencin üst öğrenime devam ederek eğitim hayatına devam etmesi veya gencin iş hayatına atılarak çalışmayı tercih etmesi bağlamında değerlendirilmektedir. Ayrıca bu dönemde evliliğe giden bir sürecin yaşanması da olasıdır.

Gençlik, çocuklukla erişkinlik arasında yer alan gelişme, ruhsal olgunlaşma ve yaşama hazırlık evresidir (Yörükoğlu, 1998). Başka bir deyişle gençlik; fiziksel, zihinsel, duygusal ve psiko-sosyal yönden olgunlaşmanın ve büyümenin tamamlandığı yılları kapsayan bir ifade ile tanımlanabilir. Genç, onu yetiştiren ebeveynlerden farklı olmayı başarabilen, diğer erişkin kişilerden farklı duygu, düşünce ve davranışlarda farklılaşabilen, karşılıklı toplumsal ve sosyal ilişkilere girebilen, karşı cinsle yakın ilişkiler kurabilen-geliştirebilen ve sürdürebilen, cinsel kimlikle ilgili olumsuz şüphe ve belirsizlikleri kendi içinde halledebilen ve cinsel rollerin gerektirdiği olgunlukları yerine getirebilen, evlilik ve evliliğin getireceği sorumlulukları kaldırabilen, zihinsel ve ruhsal açıdan olgunlaşan ve kendine özgü yaşam anlayışı örgüsü geliştirebilen bireyi tarif eder. Bu bağlamda gencin bir amaç ve amaçlara yönelebilmesi, nereden gelip nereye gittiğini bilmesi yani hayatının anlamına dair sorgulamalar yapması, çok önemli bir düşünce kriteri olmaktadır (Yörükoğlu, 1998). Ayrıca gençliği Birleşmiş Milletler Örgütü şöyle tarif etmektedir: “Genç, 15 ile 25 yaşları arasında öğrenim gören, hayatını kazanmak için çalışmayan ve ayrı bir konutu bulunmayan kişidir.”

Bir dünya görüşü geliştirme, kendine yön verecek değerleri araştırma, hayatın anlamı ve kendisinin dünyadaki yeri ve rolü konusunda tatmin edici cevaplar bulma gibi arayışlar gençlik döneminin kendine has özellikleridir (Karaca, 2016).

Gençlikle ilgili kısa değerlendirmelerden sonra gençlik döneminin özelliklerini kısaca açıklamaya çalışalım:

Fiziksel gelişim.

İnsan, annede var olan yumurtanın babadan gelen spermle döllenmesiyle otuz sekiz hafta boyunca gelişecek olan vücut fonksiyonlarının oluşumunun tamamlanmasıyla oluşan bilişsel, duygusal ve psiko-sosyal bir varlıktır. Çoğu kaynaklarda bebeklik dönemi fiziksel gelişimin en hızlı olduğu dönem olarak geçmektedir. Ancak doğum öncesi dönem bazı kaynaklarda fiziksel gelişimin en hızlı olduğu dönem olarak tanımlanmıştır (Senemoğlu, 2015). Doğum öncesi dönem dediğimizde döllenmiş yumurta olan zigotun geleceğin insanı olan oluşumun başlangıç aşamasını oluşturmaktadır. İnsana ait sindirim sistemi, boşaltım sistemi, solunum sistemi, sinir sistemi ve insanı insan yapan tüm fiziki yapılar bu dönem

içinde oluşmaya başlamaktadır. Fiziksel gelişim, bedensel ve fiziksel görünümdeki değişimle birlikte psiko-motor becerilerin gelişimini de içinde barındırır. Bedensel gelişim, boy, ağırlık ve vücut hacimlerindeki artışla birlikte vücudun sindirim, solunum, sinir ve birçok sistemin kendilerinden beklenen işlevleri yerine getirebilecek durumlarını da kapsar. Bebeklik yıllarını kapsayan 0-2 yaşlarda fiziksel gelişim, doğum öncesi gelişmeden sonra en hızlı bedensel değişimlerin yaşandığı yılları kapsar. Görme, koklama ve tat alma duyuları gelişen bebek, ilk başlarda vücudunu kontrol edebilecek güçte değildir. Ancak vücut yapısı hızla gelişen bebek önce dönme eylemini, oturma eylemini, sonra emeklemeyi ve en sonunda da yürümeyi izleyen bir gelişim aşaması göstermektedir. İlk çocukluk çağı olan 2-6 yaşlar arasında çocuğun boy uzama hızı azalır. Bu yaşlarda duyu yeteneklerde tamamına yakın bir gelişme seyri görülür. İki yaşındaki çocuğun beyin ağırlığı % 75 iken, bu oran beş yaşında % 90'a ulaşır. Bu yaş dönemlerinde çocuğun hareketlerinde ve becerilerinde bir artış gözlemlenir. Ayak parmakları üzerinde yürüyebilme, merdiven basamaklarını atlayarak çıkabilme, üç tekerlekli bisiklete binebilme davranışları gösterirler. Okul dönemi dediğimiz yaşlar olan 6-12 yaşlarda özellikle küçük kas becerilerinde hızlı bir ivme gerçekleştiği söylenebilir. Boy uzaması devam eder. Bedensel kuvvetinde olgunlaşmaya ve büyümeye bağlı bir güç artışı olduğu söylenebilir. Ergenlik çağı dediğimiz 12-18 yaşları kapsayan döneme ise bedensel değişimlerin yoğun yaşandığı, hormonların hem fiziksel gelişmeye ve gelişmeye hem de psikolojik, duyu ve sosyal yönden gelişme ve olgunlaşmaya katkılarının olduğu bir dönem olarak da bakılabilir. Ayrıca bu dönemde boy uzaması ve ağırlık artışında gözlemlenebilir bir farklılık yaşanmaktadır. Önce eller ve ayaklar büyür, sonra kollar ve bacaklar, en sonunda da beden gelişir. Cinsel gelişimin bu dönemde yetişkin olgunluğuna ulaşması beklenmektedir. Hormonların fiziksel gelişme ve gelişmeye etkisi bilinen bir gerçektir. Bu gerçeklikten hareket edersek iç salgı bezleri salgılarını doğrudan kana aktaran bezler olarak bilinmektedir. İç salgı bezlerinin organizmanın büyümesinde, gelişmesinde ve çalışmasında etkili bir aktör olduğu unutulmamalıdır. Genç yetişkinlik dönemi fiziksel gelişimin doruk noktasını oluşturmaktadır. Bu dönemde fiziksel gelişim ile vücut maksimum kapasitesine ulaşır. Eşgüdüm, güç, dayanıklılık ve genel sağlıkta tepe noktasındadır (Onur, 1997). Sonuç olarak, doğumdan ölüme kadar geçen süreçlerde, insanın vücut yapısının hacminde ve çalışmasında birtakım değişiklikler göstermesi olağandır. Bu değişikliklerin temeli insanın büyümesi ve olgunlaşmasıdır. İnsanın boyu, kilosu, cinsel organları, beyin fonksiyonları, iç organları vb. sistemleri gelişmezse, vücudun ihtiyacını karşılayabilecek işlevlerden yoksun olursa veya gelişme olmazsa çocuk hiçbir zaman yetişkin gibi olamaz.

Bilişsel Gelişim

Bilişsel gelişim; insanın dünyaya gelişinden başlayarak çevresindeki dünyayla iletişim kurmasını ve etkileşimde bulunmasını sağlayan; dünya hayatını anlayıp anlamlandırmamıza yarayan bilginin elde edinilip kullanılmasına, saklanmasına, yorumlanmasına ve yeniden düzenlenmesine, değerlendirilmesine yardım eden, bütün bilişsel süreçleri içine alan bir kavram olarak tanımlayabiliriz. Diğer bir ifade ile bilişsel gelişim; doğumdan yetişkinliğe kadar geçen zaman sürecinde, bireyin çevresindeki dünyayı anlama ve öğrenmesini sağlayan, aktif zihinsel faaliyetlerdeki gelişme olarak tanımlanabilir (Senemoğlu, 2015).

Bilişsel gelişimin öncülerinden birisi olan Jean Piaget, bilişsel gelişimi kendine özgü kavramlarla açıklama yoluna gitmiş, dünyayı öğrenme yolunda bir denge, dengesizlik, yeni bir denge süreci olarak görmüştür (Senemoğlu, 2015). Ayrıca Piaget, bilişsel gelişimi biyolojik ilkelerle açıklama yoluna gitmiştir. Ona göre gelişimi; kalıtım ve çevrenin etkileşim halinden doğan bir süreç, şeklinde formüle edebiliriz.

Bilişsel gelişimi kuramsallaştıran Jean Piaget, bu kuramı belli dönemler halinde kategorileştirerek açıklama yoluna gitmiştir. Piaget, bilişsel gelişimi dört evre şeklinde tanımlamıştır. Biz çalışmamızın anahtarlarını oluşturan gençlik ve ergenlik dönemi bilişsel gelişimi açıklama yolunu tercih edileceğiz. Konumuzla direkt ilgisi nedeniyle dördüncü evre olan Soyut İşlemler Dönemi'ni ele alarak konuyu açıklamaya çalışacağız:

Soyut işlemler dönemi.

Ergenlik dönemine denk gelen bu evre 11 yaş ve üstü çocukları kapsamaktadır. Bu dönemde bilişsel yetiler, soyut düşünme becerilerini gerçekleştirebilecek düzeye ulaşmıştır. Soyut önermeler, varsayımlar, hipotezler geliştirebilme becerisi gösteren ergen, düşünme biçimleri olan tümevarım ve tümdengelim yöntemlerini kullanabilmektedirler. Ergenlik dönemindeki problem çözüm yolları, yetişkin çözüm yolları ile benzerlik taşımaktadır. Ergenin bir problemin çözümü için hipotezler geliştirme, uygulama ve sonuçlarını değerlendirebilme becerileri yetişkinlerle benzerlik taşımaktadır.

Bu dönemde ergenler, idealist düşüncelere, farklı ideal fikirlere, değerlere ve inançlara ilgi duymakta ve toplumun felsefesiyle, politikasıyla ilgilenmektedirler (Senemoğlu, 2015).

“Genç yetişkinler bilişsel düzeyde düşünme süreçlerinde ergenlerden farklı bir düşünce sistemine sahip midir?” sorusuna Piaget'in verdiği cevap; ergenlerin ve yetişkinlerin niceliksel olarak benzer düşünce yapılarına sahip olmakla birlikte ergenlere göre genç

yetişkinlerin düşünme süreçlerinde niceliksel olarak daha ileri düzeyde olduklarını ve daha fazla bilgiye sahip olduklarını düşünmüştür (Santrock, 2015).

Bazı gelişim kuramcıları yetişkinlikteki bilişsel gelişime daha farklı boyutlardan bakmışlardır. Onlar, yetişkinlik döneminde iş yaşamına katılan bireylerin iş yaşamında edindiği deneyim ve tecrübelerle birlikte yaşamdaki sınırlılıkların varlıklarından dolayı ergenlikteki idealizm görüşlerinde azalma olabileceğini vurgulamışlardır (Santrock, 2015). Kısacası onlara göre gerçek yaşam ile idealize edilen yaşam arasındaki farklılıklardan dolayı yetişkinler hayata daha gerçekçi ve pragmatist yaklaşmaktadırlar.

William Perry, insanın bilişsel gelişim sürecini baştan sona kadar incelemek yerine sadece belli bir gelişim dönemine odaklanarak bilişsel gelişimi açıklamaya çalışan bir gelişimcidir. William Perry, 1970 ve 1981 yıllarında Harvard üniversitesinden bir grup öğrenci üzerinde yaptığı araştırmalarda üniversite öğrencilerine “Gerçeklik nedir?”, “Bilgi nereden gelir?” gibi epistemolojik sorularla üniversite eğitiminin ve yaşantısının bu kişiler üzerinde bilişsel olarak ne gibi etkiler ve değişiklikler oluşturduğunu bulmaya yönelik çalışma yapmıştır. William Perry, ergenlerin dünyayı kutuplaştırarak algılarını oluşturduklarını ileri sürmüştür (iyi-kötü, doğru-yanlış, biz-onlar vb.). Ergenlikten yetişkinliğe farklı görüş ve bakış açıları ile karşılaştıkça, bireyler belirtilen türdeki kesin düşünce yapısından uzaklaşmaya başlamaktadır (Santrock, 2015). Bu görüşe göre ergenlerde baskın olan düşünce kesin ve ikili yapı sergilerken, yetişkinler ise farklı görüş ve bakış açıları ile düşünebilmektedirler. Bu düşünme biçimini, yansıtıcı ve göreceli düşünme olarak da ifade edebiliriz.

Formel işlemler sonrası düşünme kavramı, Piaget’in öne sürdüğü soyut işlemler döneminden farklı niteliksel özelliklere sahip bir düşünce biçimidir. Bu düşünce yapısında yansıtıcı düşünme etkilidir. Bu yansıtıcı düşünme yapısı; sorunların çözümleri sürecinde duygusal ve öznel faktörlerin düşünceleri etkilemesi ile birlikte, bu sürecin ve durumun gerçekçi bir şekilde ele alınmasının gerekliliğine dayanmaktadır (Santrock, 2015). Post Formel düşünceye Piaget, bilişsel gelişimin son döneminden sonra gelişen bir evre olarak bakmaktadır. Ona göre Post Formel Düşünce, üç özellikle açıklanabilmektedir. Bunlar; 1. Bilginin mutlak olmaktan ziyade göreceli kavramlar olduğunu fark etme, 2. Yaşamda çelişkilerin varlığı ve birbirleriyle bağdaşmayan bilgi sistemlerinin varlığı, 3. Çelişkilerin yaşamın doğasında var olduğunu fark etme (Karaçanta, 2016).

Yetişkinlik döneminde yaratıcılık kavramı, bazı insanlar için uygun bir zaman dilimini işaret eder. Yapılan çalışmalarda genç yetişkinlik dönemindeki bazı insanların yaratıcılık yönlerinin daha baskın olduğu ve yaptıkları çalışmalarla bunu kanıtlama yolunu seçtikleri

bilinmektedir. Bunlara örnek olarak; Thomas Edison, Mozart gibi insanlar 30 yaşlarında iken yaptıkları çalışmalarla adlarından söz ettirmişlerdir (Santrock, 2015).

“Üniversitede okumak bilişsel gelişimi etkiler mi?” sorusuna verilebilecek cevabın, öncelikle gencin bilişsel öğrenmenin niteliğini artırıcı yönde olabileceğini belirtmek gerekir. Üniversite, gencin düşünce yapısına katkı sunar, bu bağlamda öğretim programları, gencin düşünce ufkunu genişletebilir. Öte yandan içinde bulunduğu arkadaş grubunun fikirleri de gencin düşünce yapısına katkı sunar.

Duygusal Gelişim

Duygusal gelişime ilişkin kavramlar açıklanmadan önce duygunun, ne anlam ifade ettiği ile başlamak gerektiğini düşünmekteyiz. Duygu; davranış ve düşünceler üzerinde etkili olan ve içinde az ya da çok haz ve elem unsuru olan ruhi olaylara denir (Mehmedoğlu, 2009). Duygu, diğer bir tanım olarak; ‘kişinin içinde cereyan eden iç yaşayışlar ve gösterilen tepkilerden anlaşılan durumların oldukça muhtevalı bir kavramı’ şeklinde de ifade edilmektedir (Yavuz, 2012). Santrock ise duyguyu; ‘kişinin onun için, özellikle iyi oluşunda önemli olan bir durum ya da etkileşim içinde olduğu zaman meydana gelen his veya duygusallık’ olarak tanımlamıştır (Santrock, 2015).

Duygular davranışlarımıza çekidüzen vermekle birlikte davranışlarımızı yönlendirici bir işlevi de yerine getirmektedir. Duygular aynı zamanda bizi, bir duruma veya olaya yaklaştırabilme veya ondan uzaklaştırabilme gücüne sahip bir yapı özelliği gösterebilmektedir.

Genç yetişkinlikteki duygusal gelişim, bebeğin anne karnına düşmesinden başlar; onun, dünyaya geliş serüvenini ifade eden süreci kapsar. Doğum öncesi dönem annenin gebeliği ile başlamaktadır. Annenin gebeliğinde bebeğin fiziksel, zihinsel ve duygusal bir varlık olarak gelişimini tamamlaması ve daha sonra dünyaya ayak basmasıyla insan denen varlığın hayat mücadelesi başlamış olur. Biyolojik evrim, insanın sadece fiziksel ve zihinsel yönlerden donatılmadığı aynı zamanda duygusal yönden de donatıldığı fikrine dayanmaktadır. Bu bağlamda biyolojik evrim, insanın yaratılışındaki duygusal donanımın gelişimsel süreçlerle birlikte yeni duygu durumlarının ortaya çıkmasında da önemli bir kaynaktır.

Ergenlik dönemindeki duygusal gelişimin bilişsel, fiziksel, cinsel, hormonal ve psiko-sosyal yönden değişmelere ve gelişmelere bağlı olarak şekillendiğini bilmekteyiz. Hormonların, ergeni fiziksel, bilişsel, cinsel ve psiko-sosyal yönden etkilediği ergenlik döneminde duygusal gelişim, daha çok ergen cinselliği üzerinde şekillenmektedir. Ergenler bu

dönemde, cinsel yönden birbirlerine karşı ilgi duymakta ve bunu duyguları ile dışa vurmaktadırlar.

Ergenlik döneminde karşı cinsler arasında meydana gelen karşılıklı etkileşim olan flört veya romantik ilişkilerin varlığı, ergenin farklı duygular yaşamasına neden olmaktadır. Santrock, bir eğlenme biçimi, bir statü kaynağı, yakın arkadaşlık hakkında bilgi edinmek için bir ortam ya da bir arkadaş bulma yöntemi olan flörtü üç aşamada değerlendirmiştir:

1. *Romantik çekime giriş ve 11-13 yaşlarında yakın ilişkiler*: Bu yaşlarda ergenler, romantizm ile yakından ilgilenirler ama karşı cinsle bunu paylaşmaktansa kendi cinsindeki ergenlerle bu konu hakkında konuşmayı yeğlerler.
2. *14-16 yaşlarında romantik ilişkilerin keşfedilmesi*: ergenliğin bu noktasında iki tür romantik ilişkilerden söz edilmekte, bunlar sıradan flört ve gruplar halinde flört şeklinde olmaktadır.
3. *17-19 yaşlarında ikili romantik bağların gözden geçirilmesi*: Lise yıllarının sonunda daha ciddi romantik ilişkiler gelişir. Bu ilişkiler yetişkinlerin romantik ilişkilerine çok benzeyen güçlü duygular ile tanımlanır (Santrock, 2015).

Yetişkinlikte duygusal gelişim daha çok etkilenme, çekicilik, aşk ve yakın ilişkiler kurma şeklinde ifade edilmektedir. Çekiciliğin, karşı cinslerin birbirini tanıma süreçlerinde birbirine benzeyen yönlerinin varlığı, ilişkinin devam etmesini sağlayacağı gibi sonlandırılmasına da etki yapabilecek bir etken olduğu düşünülmektedir. İkili ilişkilerde fiziki çekicilik, ilişkinin başlangıç noktasını oluşturmakta, erkeklerin kadınlarda fiziki çekiciliğe önem vermesi, kadınların da erkeklerde nezaket, doğruluk, güvenilirlik, şefkat, gelir düzeyi gibi özelliklere önem verdikleri öne sürülmektedir. İkili ilişkilerin başlangıcında fiziksel çekicilik önemli bir husus iken evlilik sonrasında bu etkinin zayıfladığı gözlemlenmiştir. Fiziksel çekicilik, kültürden kültüre ve aynı kültür içinde değişebilen özelliklere sahiptir. Buna örnek verecek olursak; Amerikan kültürüne göre fiziksel çekicilik ile Türk kültürüne göre fiziksel çekicilik anlayışları farklıdır. Ayrıca kendi ülkemizdeki değişik kültürlerle düşünebilen illerin bile fiziksel çekicilik anlayışları farklıdır.

Yetişkin duygusal gelişimde diğer önemli bir husus da “aşk” kavramıdır. Aşk; çok çeşitli ve karmaşık alanları içeren insan davranışlarıdır (Santrock, 2015). Başka bir tanımla ise şöyledir: İki karşı cinsin birbirine karşı fiziksel yakınlık, özel bilgilerini paylaşma gibi etkileşime girdiklerinde oluşan duygunun adıdır (Terzi, 2016). İki karşı cinsin sık ve uzun süreli etkileşimde bulunması ve bu isteklerin yoğun yaşanması, iki kişi arasında yaşanan aşka işaret eder. İki kişi arasında fiziksel yakınlaşmanın başlaması ve ikili arasında birbirlerine ait özel bilgilerin paylaşılması, kurulacak olan ilişkinin sürekliliğini etkiler. Yaşam biçimleri,

benzer tutum ve değerler, iki karşı cinsi bir araya getiren unsurlardır. Benzer duygular, istekler ve beklentiler, ikili ilişkilerin başlangıcı ve devamlılığında anahtar rol oynar. İnsanlar bilinmezliklerden her zaman uzak durma davranışları göstermektedirler. Çünkü bilinmezlik insanda korku unsurunu tetikleyen bir işlev görür.

Santrock'a göre aşk, iki kısma ayrılır. Bunlar romantik ve samimi aşk şeklinde adlandırılır.

1. Romantik aşk; şehvetli, güçlü cinsel isteklilik ve delicesine sevmeyi içinde barındıran aşk türüdür.
2. Samimi aşk; bireylerin sevdiklerini her daim yanında olmasını isteyen bir aşk türüdür. Karşı cinsle derin duyguların beslenildiği bu aşk türüne aynı zamanda can yoldaşlığı da denilmektedir (Santrock, 2015).

Sternberg, aşkın iki kısımda değerlendirilmesini eksik bularak ve bu aşk türlerine yeni bir ekleme yaparak adını mükemmel aşk şeklinde tanımlamıştır. Sternberg'in Üçgen Aşk Kuramı, üç temel boyutu olan ve üçgene benzeyen bir yapıyı temsil eder. Üç temel boyuttan ilki olan tutku kavramı, romantik duyguların, fiziksel çekiciliğin ve cinselliğin ağır bastığı durumları ifade eder. Tutku, aynı zamanda cinselliğe ve romantizme duyulan istekle birlikte fiziksel ve psikolojik uyarılmayı sağlayan bileşenler olarak da ifade edilebilir. İkincisi olan yakınlık kavramı, duygusallık ve ilişkililik duygularını içerir. Üçüncüsü olan bağlanma ise bilişsel bir bileşendir ve eşe aşık olduklarını fark ettirerek; onları, bu aşkı devam ettirme kararı almaya yöneltir (Terzi, 2016).

Genç yetişkinlik döneminde arkadaşlık kavramı, yetişkin için önemlidir. Hayatlarında sahip oldukları duyguların, sorunların, sırların birisiyle paylaşılması yetişkini rahatlatır. Yetişkin arkadaşlığı aynı yaş ve cinsiyette olabileceği gibi karşı cinsle aynı ortak ilgi, beklenti ve ihtiyaçlar etrafında şekillenebilmektedir. Yetişkinlik döneminde erkeklerle kadınların arkadaşlık örüntülerinde farklılıklar göze çarpmaktadır. Kadınların kendi hem cinsleriyle daha çok paylaşım içinde oldukları ancak erkeklerin duygularının paylaşılması noktasında kadınlar kadar paylaşımcı olmadıkları gözlemlenmiştir.

Genç yetişkinlik döneminde cinsellik kavramı, duygusal gelişimin parçalarından biridir. Sevdiğimiz insanlara dokunmak, onlarla konuşmak, sevgimizi karşı tarafa iletmenin bir yoludur. Toplumsal ve kültürel değerlerimiz, dini inançlarımız, cinselliğe bakış açımızı ve cinsel davranışlarımızın yönünü belirler.

Psiko-Sosyal Gelişim

Genç yetişkinlik dönemi başkalarıyla yakın ilişkiler kurabilmeyi ve sürdürülebilmeyi ifade etmektedir. Terzi'ye(2016) göre genç yetişkinlik döneminde yetiştikten beklenen gelişim görevleri şunlardır:

Genç Yetişkinlik Dönemi Gelişim Görevleri

- Eş seçimi
- Eşle birlikte yaşamayı öğrenme
- Aile kurma
- Çocuk yetiştirme
- Ev işlerini yürütme
- Bir işe girip kariyerini geliştirme
- Vatandaşlık sorumluluklarını üstlenme
- Uygun bir toplumsal gruba katılma (Terzi, 2016)

Genç yetişkinlik dönemini açıklarken Eric Erikson'un psiko-sosyal gelişim kuramından faydalanacağız. Erikson'un altıncı dönemine denk gelen bu dönem, psiko-sosyal gelişim kuramında genç yetişkinlik dönemi, 'yakınlığa karşı yalıtılmışlık evresi'dir. Eric Erikson Psiko-sosyal gelişim kuramını oluştururken yaşamı, bütün dönemler halinde açıklama ve aydınlatma yolunu seçmiştir. Bu yönüyle o, doğumdan başlayarak ölüme kadar geçen evrelerde meydana gelen/gelebilecek olan durumları dönemler halinde açıklamaya çalışmış bir gelişim kuramcısıdır. Biz burada araştırmamızın çalışma sahası olan üniversite gençliğinin yaş aralıkları olan 18-25 yaşlarına denk gelen gelişim ödevini almakla yetineceğiz.

Yakınlaşmaya karşı yalıtılmışlık (genç yetişkinlik dönemi 18-30 yaş).

Bu evre, 18-30 yaş aralığını kapsar. Bu dönemdeki genç, okuyan veya tam bir meslek sahibi olmamış, evlenmemiş, anne ve babası ile beraber yaşayan veya anne-babasının desteği ile yaşamını sürdüren bir birey olarak betimlenebilir (Kulaksızoğlu, 1998). Bu dönemi, ortaöğretimden mezun olan ya da olabilecek insanların eğitim anlamında gidebilecekleri üst eğitim olan üniversite yaşamına katılım veya buralardan mezun olanların iş sahasına yönelmelerini kapsayan bir dönem olarak da ifade edebiliriz. Bu dönemde bireyden sağlıklı bir yetişkinlik davranışı ve düşüncesi sergilemesi, ergenlik dönemi sonlarına doğru bireyin kimlik inşasını tamamlaması ve bir yetişkin gibi davranması ebeveyn, çevre ve toplum tarafından beklenmektedir.

Ergenlik döneminde kimliğini bulan kişi, artık kimliğini kaybetme korkusuna kapılmaksızın başkalarıyla yakınlıklar, dostluklar kurabilir (Senemoğlu, 2015). Ergenlik, bireyin önündeki yaşam süreçlerinde ne yapacağına dair kararlar alabildiği/verebildiği, dünya görüşlerinin oluştuğu ve kendini yeniden tanımlamanın sembolü olan kimlik inşasının tamamlandığı bir dönem olarak da bilinmektedir. Ergenlik dönemi sonunda kimlik inşasını tamamlamayan bireyin, yetişkin dünyasına adım atarken karşılaşacağı problemlerle ve sıkıntılarla baş etme becerileri düşüktür. Bundan dolayı ergenlik döneminde meydana gelen değişikliklerde ergene yardımcı olunarak onun yetişkin dünyasına hazırlıklı olarak girmesine katkıda bulunulmalıdır. Bu dönemde artık, birey kendi kimliğini bir başkasının ya da başkalarının kimliği ile birleştirebilmeye hazır olmaya aday durumda olduğundan, bu dönem aynı zamanda *yakın ilişkiler kurma* evresi olarak da adlandırılabilir (Öztürk, M.O. 2002). Yeme içme ihtiyaçlarımız gibi cinsel ihtiyaçlarımız da beden ve ruh sağlığı için olmazsa olmazlardandır. Bu dönemde ergenlikteki bedensel değişmelerin tamamlanmasını takiben artık yetişkin dünyasında beklenen ve yakın ilişkiler kurularak başka birisi ile birlikteliğe varan durumların yaşanması beklenir. Yakınlaşma, yakın ilişkiler kurma ile anlatılmak istenilenin; bireyin somut birleşmelere, eşleşmelere kendini aday olarak görmesi ve bu yakın ilişkilerde kendisini özveride bulunabilme ve ödünler verebilmeye yakın hissetmesi olarak düşünülebilir (Öztürk, M. O. 2002). Erkek ve kadın, insanlığı yaşatacak varlıklardır. Erkek ve kadın, birbirinden farklı olmakla beraber birbirinden de üstün değillerdir. Ergenlik dönemindeki erkeklerde, kızlarda görülen savrukluk, gençlik döneminde yerini düzenli bir ilişki kurmaya dönük realiteye bırakır. Bu dönemde genç, duygusal yakınlaşma kurabileceği karşı cinsle yönelik adımlar atar. Bu dönemde bireyin yaşamında sevgi ve aşk kavramları önemli bir yer tutar. Genç erkek ve kadınlar, yakınlık geliştirebilecekleri ve duygusal olarak olgunlaşacakları özel bir ilişki arayışı içine girerler (Burger, 2006). Eric Ericson, bir başkasına âşık olmak için, daha önceki krizlerimizi başarılı bir şekilde çözmüş ve güvenli bir kimlik geliştirmiş olmamız gerektiğine vurgu yapar (Morris, 2002). Kısacası bu dönemde olan genç, daha önceki dönemde kimlik bütünlüğüne ulaşmış, böylece sosyal ve psikolojik düzeylerde, başka birisi ile karşılıklı yakın ilişkiler kurarak benliğini geliştirmeye odaklanmış bir yapı sergiler. Genç bu dönemde yakın ilişki/ilişkiler kurmaya, bu ilişkileri güçlendirmeye çalışmaktadır.

Genç yetişkinlik döneminin başlarında yalnızlığı artan bireyin yalnızlığı, onun kendi seçimi olabilir. Üniversite ortamı, yakın ilişkilerin yoğun olarak yaşandığı bir mekândır. Bu ortamlarda yakın ilişkiler kurabilmeyi ve sürdürülebilmeyi beceremeyen, sosyal yönden kaygılı, ebeveynlerince güvenli bağlanma süreçleri yaşamayan kişilik özelliklerinin, yalnızlığı tercih etmesi gibi durumlar yalnızlığın alt yapısını inşa eden faktörlerdir.

Genç yetişkinlik dönemindeki yakın ilişkilerin varlığının vücut bulduğu arkadaşlık; dertlerin, sevinçlerin, hüznünlerin, sırların ve ebeveynlerin deneyim ve tecrübelerini içeren nasihatlerin paylaşılması şeklinde de ifade edilebilir. Bu dönemde arkadaşlık ilişkileri, karşılıklı güvene dayalı olması bakımından önem arz etmektedir.

Psiko-sosyal gelişim içinde bireyin kimlik kazanımı önemli bir yer tutar. Kimlik; çocuğun bağımlı olduğu insanlara benzemek istediği ve çoğu zaman da buna zorlandığı zaman yaptığı özdeşleşmenin bir toplamıdır (Kulaksızoğlu, 1998). Kimlik, aynı zamanda kişiliğimizin ana hatlarını belirleyen etmenleri de içinde barındıran kavramdır. Ergenlik döneminde ergende meydana gelen fiziksel ve ruhsal değişikliklerin onu, kendi varlığını yeniden tanımlamasına, bağımsızlık arzusuna ve bu çabanın sonucu olarak topluma katılma çabasına itmesi, ergenin kimlik geliştirme sürecinin özeti gibidir. Kimlik, ergenin kendisini yeniden tanımlanmasına verilen addır. Toplum, ergenin farklı kimlikleri denemesi için ortamlar sunarak ergenin kendisini toplumda ve dünyada yeniden konumlandırmasına yardım eder. Ergenlik döneminde oluşumu başlayan ve sonlarında tamamlanması beklenen 'kimlik' kavramı, insan için hayatının yönünü belirleyen, hayatına anlamlar yükleyen, dine ve inançlara karşı yükleyecekleri anlamları bulmada anahtar rol görevini üstlenir. İnsan dünyaya gelişi ile birlikte içinde yaşadığı ailenin kimlik yapılarını benimsemeye başlar. İçinde yetiştiği ailenin milliyeti, dili, dini, soyu, sosyal sınıfı bireye mirastır. Bunlar doğuştan kazanılan kimliklere örnek olarak verilebilir. Sonradan kazanılan kimlikler ise bireyin, özdeşim örneklerinden beğendiği davranış kalıpları ya da kendi seçimleri olan ve kendi başına karar vererek oluşturduğu yapılardır. Kimlikler ayrıca, bireye dünya görüşü kazandırır. Belli bir dünya görüşüne sahip birey, o görüşün temel ilke ve yapısı ile düşünür ve ona göre davranır.

Kimlik aynı zamanda kişiliğimizin ana hatlarını belirleyen etmenleri de içinde barındıran kavramdır. Kişiliği, insanın kendine özgü düşünüş, davranış, duyuş biçimi şeklinde tanımlayabiliriz. İnsan yaşamında birçok rolü yerine getirirken aynı zamanda o rollere ilişkin kimlikler de oluşturmaktadır. Şimdi bunları açıklamaya çalışalım:

- Kişinin izlemek istediği kariyer ve çalışma yolu (mesleki/kariyer kimliği)
- Kişinin muhafazakâr mı, liberal mi yoksa orta yol mu olduğu (siyasi kimlik)
- Kişinin dini inancı (dini kimlik)
- Kişinin bekâr, evli, boşanmış, vs. oluşu (ilişki kimliği)
- Kişinin başarmaya ne ölçüde güdülendiği ve ne derecede entelektüel olduğu(başarı kimliği/ entelektüel kimliği)
- Kişinin heteroseksüel, homoseksüel ya da biseksüel olup olmadığı (cinsel kimlik)

- Kişinin dünya ya da ülkenin hangi bölümünden olduğu ve kendini kültürel mirası ile ne kadar tanımladığı (kültürel/ etnik kimlik)
- Kişinin yapmaktan hoşlandığı şeyler; spor, müzik, hobiler, vs. dâhil olacak şekilde (ilgiler kimliği)
- Bireyin kişilik özellikleri; içe dönük ya da dışa dönük, endişeli ya da sakin, dost ya da düşman, vs. oluşu (kişilik)
- Bireyin vücut görüntüsü (fiziksel kimlik) (Santrock, 2015).

Gencin kimliğinin oluşum sürecinde özdeşleşme, önemli ve kritik bir görev üstlenir. Özdeşleşme kavramı, başkasının söz, davranış ve eylemlerini gözlemleyerek kendi benliğinde değerlendirmesi ve benliğine uygun olanı alıp yeniden yapılandırma sürecine sokarak kendisi için uygun olanı alıp içselleştirmesidir. Hökeleki'ye göre özdeşleşme, bir kimsenin kendisini başkasıyla bir tutması, ona uygun bir şekilde davranma eğilimidir(Hökeleki, 2016). Genel bir tanımını yapacak olursak özdeşleşme; 'gençlik çağına özgü ruhsal yapı içinde aile bireylerinden başlayarak çevredeki kişilere, düşüncelere, kültüre doğru gittikçe genişleyen bir alanda, gencin istemli ya da istemsiz olarak benimsediği, özümlediği düşünce, davranış, tutum ve eylemlerden oluşan bir süreçtir' (Yavuzer, 2017).

Özdeşleşme, model-rol kavramları üzerinde inşa edilmektedir. Model olunan kişilerin rollerine uygun davranışları yapması, bireyin özdeşim sürecinin sağlıklı yürümesini ve kimlik inşasını doğrudan etkiler. Özdeşim, çocuğun sezgisel olarak kendisini tanımlandırmasından başlayarak ilk ilişki ve iletişim kuracağı kişi olan anne ile başlar. Daha sonra baba, yakın çevresinde beğendiği insanlar, yetişkinler, beğendiği medyatik figürler, okul döneminde öğretmenler, özdeşim yapılacak kişileri tarif etmektedir. Ergenlik döneminde özdeşleşme, arkadaşlık, kimlik, kimlik kazanmaya karşı rol karmaşası, kimliğe karşı kimlik karmaşası gibi problemler yaşanmakta ve problemlere karşı çözümler üretme yoluna gidilmektedir. Kimlik inşasında özdeşleşilen karakterler, ergen için hayati bir rol üstlenmektedir. Ergenlik döneminde özdeşleşilen modelin tüm özelliklerini içselleştirerek kendine mal etme çabasında olan ergenin bu dönemde kendisine has bir kimlik kazanması ve bu kimlik üzerinden geleceğini inşa etmesi beklenmektedir. Özdeşleşme, ergenlik döneminde de devam eden bir gelişim basamağı olarak da düşünülmelidir. Ergenlik çağında gelişmekte olan bireyin kendi benliğini bulması ve tanımlaması başka bir deyişle özdeşleşmesi en önemli basamağı oluşturur (Cüceloğlu, 1997). Gençlik döneminde ise genç, özdeşim örneklerini yeni baştan değerlendirir, süzgeçten geçirir. Bir bölümünü benimser, bir bölümünü de yadsır. Kendisine yeni özdeşim örnekleri bulur. Bunlar yaşıtı, arkadaşları ve ev dışında hayran olduğu, beğendiği bir öğretmen, bir sporcu, bir yazar, bir politikacı olabilir (Yörükoğlu, 1998).

Kısacası gençlik döneminde özdeşim örnekleri yeniden yapılandırılarak değerlendirilmekte ve ergen, kendisine uygun olan özdeşim karakterlerinin duygu, düşünce, davranışlarını içselleştirerek kendisine ait yeni bir yapı oluşturmaktadır.

Bu dönemde kimlik sorununu başarılı bir şekilde çözümlemiş olan genç yetişkin, bir sonraki evrede daha rahat ve üretken bir kimlikle hayatta başarılı olma yolunu seçebilir.

Ahlaki Gelişim

Ahlaki davranışın ortaya çıkışı.

Ahlak, insana özgü bir kavramdır. Canlılar içinde insan hariç, bu kavramın muhtevasını anlayabilecek, bu kavramı yorumlayabilecek ve onu yaşamına ekleyecek hiçbir canlı yoktur. Ahlakı “iyi ve doğru davranışlar bütünü ve insanların uymakla sorumlu oldukları davranışlar ve kurallar” olarak tanımlayan Kulaksızoğlu, ahlak ilkelerine adalet ve eşitlik ile çatışma içerisinde olmayan, adalet kavramına uyan insanların ortak paydada birleşecekleri genel soyut kavramlar olarak bakmamız gerektiğini savunur (Kulaksızoğlu, 1998). Kısacası ahlak, insanın bilişsel olgunluğa erişerek, neyin doğru neyin yanlış, neyin iyi neyin kötü olduğuna ilişkin algılamalarını etkileyen soyut düzeyde bir kavramdır.

Ahlak, bilişsel gelişimlere bağlı olarak ortaya çıkmaktadır. Ahlaki gelişim konusunda Piaget, kendisinden sonra bu konuda detaylı çalışmalarla adından söz ettiren Kohlberg’i etkilemiştir. Piaget, ahlakla ilgili oluşturacağı kuramları, çocukların oyunlarını gözlemleyerek elde etmeye çalışmıştır. Piaget; okul öncesi dönemde olan çocuklarda henüz oluşmayan kural kavramının etkisiyle ahlak kavramının ortaya çıkamadığını söylemiştir. Kohlberg ise araştırmasını, çocukları oyunlarında gözleyerek değil, çocukların ahlaki ikilemlerini kapsayan belirli durumlar vererek onlara bu durumlarda nasıl tepkide bulunacaklarını sorarak yürütmüştür. Kohlberg, Piaget’in kuramını yeniden inceleyerek anlamlandırarak ve aynı zamanda onun ahlak kuramlarına ilişkin fikirlerine farklı anlayış ve yorumlar getirerek kendine özgü bir ahlak kuramı ortaya koymuştur (Senemoğlu, 2015).

Piaget’e göre İşlem Öncesi Dönemdeki çocuk, suç işleyenin niyetini dikkate almadan suçlu hakkındaki yargılarını suçun maddi sonuçlarına göre vermekte, suç ile ceza arasında nitelik anlamında bağlantı kuramayan çocuk, cezayı suça karşı bir ödetme olarak algılamaktadır (Kulaksızoğlu, 1998). Bu dönemde olan çocuklar, daha çok suçun maddi boyutu üzerinde yoğunlaşarak düşünce geliştirmektedirler.

Somut işlemler döneminde ise çocukta, oyun kurallarını kesin, değişmeyen ilkeler olarak görmemekle birlikte istenildiğinde ve herkes tarafından aynı görüş ortak payda olarak

görüldüğünde kuralların değişebileceği fikri kabul görür (Kulaksızoğlu, 1998). Okul öncesi döneme denk gelen bu dönemde çocuk, somut düzeydeki bilişsel becerilerinin de etkisiyle nesnelere, durumlara ve olaylara bakabilmekte ve değerlendirme yapabilmektedir. Okul öncesi dönem eğitiminden yararlanan çocukların dışarıdakiler grubunu oluşturan akranları, öğretmenleri ve genişleyen çevresi ile ve onlarla kurduğu iletişim ve etkileşim sayesinde düşünce dünyaları zenginleşmektedir. Bu evrede çocuk, sosyal ve bilişsel dünyasındaki zengin uyarıcıların katkısı ile artık, ebeveynleri tarafından oluşturulan kuralların da değişebileceği fikrine inanmaktadır. Kohlberg'in ahlaki gelişim kuramını açıklamadan önce, onu etkileyen ve ona ilham kaynağı olan Piaget'in ahlak gelişimine ilişkin geliştirdiği kurama bir göz atalım:

Piaget, okul öncesi dönemdeki çocuklarda kural kavramının henüz çocuk tarafından içselleştirilmediğinden hareket ederek çocuklarda ahlak kavramının olmadığını düşünmüştür. Ahlakı, iki dönem şeklinde ele alan Piaget, birinci dönem olan ve 6-12 yaş aralığındaki çocukları kapsayan bu dönemi, "Dışsal Kurallara Bağlılık" adı altında ele almıştır. Bu döneme göre çocuklar, ebeveynleri ve çevresi tarafından oluşturulan kuralların değişmezliğine inanmaktadır. İnanılan bu kurallara uymayanların, yaptıklarının sonucu olan cezanın, ebeveynleri tarafından otomatik olarak verileceğine inanmaktadır. İkinci dönem olan Ahlaki Özerklik dönemi ise, ergenlik ve sonraki dönem çocuğunu içine alan bir zaman dilimine denk gelmektedir. Bu dönemde, sosyal gruplar ve akran grupları ile çevresi genişleyen bireyin artık, kuralların değişebileceğine ilişkin inançları oluşmaktadır. Kuralların yakınından başlayıp genişleyen etkenler üzerinden oluştuğunu gören ve bu kurallara uymayanların varlığını da gözlemleyen birey, kuralların gerektiğinde değişebileceğine ilişkin bilince varmaktadır.

Kohlberg, ahlaki ilke modelini açıklarken kullandığı yöntemi, bireyin bir olay ya da durum karşısında veya yapacağı muhakemelerden çıkan sonucun yorumuna göre oluşturmuştur. Ahlaki ilkeler, bireyin bilişsel düzeylerinden ayrı düşünülemez. Her bir aşamada bireyin yaptığı ahlaki davranış ve düşünüş, onun bilişsel olgunluğu ile birlikte değerlendirilmektedir.

Ahlak gelişimine farklı açılardan yaklaşan psikologlardan biri olan Carol GİLLİGAN, Kohlberg'in ahlak gelişimi aşamalarının kesin ve evrensel olmadığı tezini savunmuş, aynı zamanda Kohlberg'in orijinal çalışmalarında kadınları kapsamadığı halde kadınlarla ilgili genellemeler yaptığı gerçeği üzerinden eleştirilerde bulunmuştur (Senemoğlu, 2015)

Gilligan, ayrıca, "okulların çocuklara, gençlere "ahlak sevgisi" ni kazandırabildikleri ölçüde başarılı oldukları" şeklindeki tezi de savunmuştur (Senemoğlu, 2015).

Çocukların ahlaki konularda nasıl düşündüklerine dair ilgilerinin 4-12 yaşlarında başladığını tespit eden, çocukların oyunlarını gözlemleyerek ahlaki gelişimi bilimsellik çatısı altında inceleyen kişi, Bilişsel Gelişim Kuramcısı Jean Piaget'dir. Bilişsel gelişim kuramcıları, ahlaki gelişimin *yaşla orantılı* olduğunu savunmaktadırlar. Çocuk olgunlaşmaya bağlı olarak zihninde belli sıralamayı gerçekleştirdikçe, yapılması uygun olan ve olmayan davranışların daha fazla ayırımında olacaktır (Yavuzer, 2017). Santrock, ahlaki gelişimi; 'insanların diğer insanlarla ilişkilerinde ne yapması gerektiğine dair kurallar ve geleneklere dair duygular, düşünceler ve davranışların geliştirilmesini içerir' şeklinde tanımlamıştır (Santrock, 2015).

Ahlaki davranışın öğrenilmesinin çocukların, yetişkinlerini model alma yolu ile gerçekleştiği, bunun da yetişkin veya ebeveynlerin davranışlarının taklit (imitasyon) edilmesiyle gerçekleştiği bilinmektedir. Çocuğu, modelin davranışlarını benimsemeye götüren başlıca iki sebep olabilir:

- 1- Çocuk, başka bir şahsın birtakım davranışlar neticesinde iyi şeyler elde ettiğini, bazı davranışları karşısında ise kötü sonuçlara ulaştığını görür.
- 2- Çocuk, başkasından gördüğü hareketleri onların sonuçlarına bakmaksızın yaptığı takdirde, bu davranışının mükâfatını görebilir (Güngör, 1995).

Ergenlik dönemi ahlaki gelişim.

Somut düşüncenin egemen olduğu okul öncesi ve ilkököl döneminde çocuğun bilişsel gelişimi, doğru-yanlış, iyi-kötü gibi ahlaki karakterli kavramlara vereceği tepkilerin yönünü belirlemektedir. Ahlaki karakterli olan bu kavramlara çocuklar genellikle, karşılıklı çıkar ilişkisine dayalı bir yapı olarak bakmakta ve buna göre davranışta bulunmaktadırlar. Ergenlik döneminde ise soyut düşüncenin gelişmesi ve bilişsel yapılarıdaki gelişmelere bağlı olarak analitik düşünme ve sentez yeteneğini kazanan ergenlerde ahlaki yapı, var olan yapılardan ileri bir aşamaya taşınır. Örneğin bu dönemde ergen, işlenen bir suçun bilerek mi yoksa bilmeyerek mi yapıldığına yani niyetine göre yargı durumuna bakarak karar verebilir. Çocukluk döneminde aynı olaya verilen tepki, genellikle niyete bakmadan, verilen zararın maddi boyutuyla ilgili olmaktadır. Bu dönemde iyi ve doğru davranış sadece kendisini değil artık başkasını da sevindiren, başkalarının da onaylanan davranışa dönüşebilmektedir. Ergen aynı zamanda, ahlak değerinin yere, zamana ve onu etkileyen koşullara göre değişebilen yapısını göz önünde bulundurarak değerlendirme yapar. Ahlaki kaygılar, ergenin dini gelişimine önemli bir destek olabildiği gibi, ahlakın beşeri kaynaklarının da olması, onları Allah'tan uzaklaştırma potansiyeli taşımaktadır (Karaca, 2016). Ergenlik döneminde ahlaki

gelişim ile dini gelişim, paralel bir yapılanma gösterir. Ahlaki gelişim ile dini gelişim hem birbirini destekler hem de olgunlaştırır. Kısacası dini gelişim ile ahlaki gelişim, birbirini etkileyen yapılar olarak görülmektedir. Din insanların; yaratıcısı ile diğer insanlar ve varlıklarla olan ilişkilerini düzenleyen ve onların hayatlarına yön veren ve bu ilişkilerinde esas olacak kurallar bütününe verilen isimdir. Ahlak ise dinden beslenen; ama insani kavramları da bünyesinde barındıran değer yargıları bütünüdür. Toplumsal değer yargılarını oluşturan durumlardan birisi de ahlaki yapılarımızdır. Yapılan bir eylemde veya bir işte karar alırken veya bir kararı sorgularken ahlaki karakterli kavramlar, kararlarımızı olumlu veya olumsuz yönde etkiler.

Anne ve babanın uyguladığı disiplin anlayışı çocukların kendileriyle özdeşleşmelerini olumlu ya da olumsuz yönde etkilemektedir. “Güce dayalı ceza” dan çok “sevgi kaynaklı ceza” yöntemi uygulayan ailede yetişen gençlerin, ahlaki ve dini gelişiminde model olma yoluyla öğrenmeleri daha sık meydana gelmektedir (Klavuz, 2015). Ebeveynlerin çocuk yetiştirirken uyguladıkları disiplin anlayışları çocukların kimliğini, kişiliğini, ahlaki ve dini yapılarını da şekillendirici bir etkiye sahiptir. Ebeveynler ceza figürü olmak yerine sevgiye, saygıya ve karşılıklı ilişkiye dayalı bir sistemle çocuk yetiştirirlerse, çocuklarına her anlamda model olabilecekleri gibi, ahlaki ve dini anlamda da olumlu model olabileceklerdir. Öğrenmelerin temelinde güçlü bir yapı olan özdeşim kurarak öğrenme, ergenlik döneminde de etkisini devam ettirmektedir.

Yetişkinlik dönemi ahlaki gelişim.

Üniversiteye veya askere gitmek ya da birinin sorumluluğunu almak veya üstlenmek gibi tecrübeler, genç yetişkinlerde ahlaki gelişimi hızlandırır (Terzi, 2016). Gelişimsel açıdan yetişkin ahlaki anlayışı, Kohlberg’in ‘geleneksel düzey’ diye ayırdığı evrelere denk düşen bir yapı özelliği göstermektedir (Onur, 1997). Geleneksel düzey olarak adlandırılan bu evre ‘kişiler arası uyum ve toplumsal uyum’ şeklinde iki kısımda değerlendirilmekte ve bu evreler ergenlik dönemine denk gelmektedir. . Kişiler arası uyum dediğimiz bu evrede, birey için birlikte yaşadığı çevresindeki insanların ihtiyaçları ve beklentileri daha ön planda olmakla birlikte, toplumda kendisine atfedilen rollere göre davranma eğilimi mevcuttur. Toplumsal uyum evresinde ise bireyin değer yargıları ve kurallar, toplumun düzeni için hayati bir rol oynar. Yani bu evrede en önemli şey, yasa ve kanundur.

Soyut düşünmenin ve rol alma yeteneğinin gelişmeye başladığı ergenlik dönemindeki ahlaki yapı, yetişkinlikteki ahlaki yapının temellerini oluşturmaktadır. Bilişsel gelişimin daha ileri taşındığı evre olan ergenlik döneminden sonra bilişsel düzeyde farklı bir gelişim basamağı oluşmayacaktır. Yetişkinlik dönemindeki ahlaki gelişim, ergenlikteki bilişsel

gelişimle açıklanamaz. Bu daha çok, yetişkinlik döneminde yaşanan deneyimler ve biriktirilen bilgiler ile açıklanabilmektedir. Yetişkinlik döneminde gerçekleşen, işe girme, evlenme, eğitim hayatı, cinsel birliktelik ve anne baba olma gibi değişimler bireyde ahlaki bir değişimden ziyade, ahlâkın mahiyeti hakkında değişimler oluşturabilmektedir. Kısaca yetişkinlik dönemindeki ahlâki yapılarımız, ergenlik döneminde oluşturulan ahlaki yapıların devamı niteliğindedir. Ancak Kohlberg'in 'gelenek sonrası düzey' diye tanımladığı evre olan 'toplumsal sözleşme eğilimi ve evrensel ahlak ilkeleri eğilimi'ne çok az kişinin ulaşabileceği kanaati de hâkimdir. Ayrıca toplumsal düzenlerin insan yararına değiştirilebileceği ve insan hakları, adalet, eşitlik, özgürlük, demokrasi gibi kavramların ön planda tutulması gerektiği anlayışı da hâkimdir. Bu evrede hayata bir anlam yüklemesi gerektiğini düşünen genç için bazen, toplumsal kurallar, çatışma yaratıcı özellikler taşıyabilmektedir. Bu nedenle, öncelikli olarak insan hayatının önemi, ön planda olmalıdır. Her şey insan için felsefesi, bu evre için düşünülmektedir.

Dini Gelişim

Dini eğilim ya da kabiliyet, ister içgüdüsel ister duygusal tarzda olsun, doğal bir güç olarak insanın benliğinde kendine yer bulur. Dine yönelim, çevredeki uyarıcıların etkisi (anne baba, yakın ilişki geliştirdikleri herkes) ve zihinsel olgunlaşmaya bağlı olarak insanın dini duygu ve düşüncelerine tesir eder. Çocuğun dini duygu, düşünce ve davranışlarının anlaşılması için, onun dünyasında bunların nasıl oluştuğuna bakmak gerekir. Konuya bu açıdan bakılacak olursa iki türlü yaklaşımın ortaya çıktığı görülür:

- 1- *Çocuk doğuştan din duygusuna sahiptir.* Bu anlayışa göre, çocuk, doğuştan inanma duygusu taşımaktadır ve bu duygu büyük ihtimalle aile ve çevrenin etkisiyle ortaya çıkar ve canlanır. İslam kültüründe bu anlayış "fitrat" olarak anılmaktadır (Kayıklık, 2015). Din duygusu, içgüdüsel olmasa da insanda doğuştan var olan, diğer bazı duygularla etkileşim halinde eğitim ve çevre şartlarına bağlı olarak gelişen yine bireye ait subjektif bir duygudur (Oruç, 2014).
- 2- *Çocukta inanma ya da din duygusunun bulunmadığı anlayışı.* Bu anlayışa göre çocuk dinsel anlamda tarafsız bir duygu taşımaktadır. Yani ne dine eğilimlidir, ne de karşıdır. Çocuğun inanması ya da inanmaması, dindar olması ya da olmaması, aile ve çevrenin etkisiyle gerçekleşen bir durumdur (Kayıklık, 2015).

İnsan, tabiatıta var olan bazı durumları akıl yolu ile anlamakta zorlandıkları vakit, dini argümanları kullanarak, zorlandıkları sorulara cevap ararlar. Bu "arayış" çabası insanı, inanç konusunda düşünmeye zorlar. İnsanın dini kabullenmeye ve benimsemeye karşı yaratılışından

kaynaklanan bir yatkınlığa sahip olduğuna dair görüşler vardır. Mutahhari'ye göre insan dini kabullenmeye hazır bir tabiat üzerine yaratılmıştır; eğer dış etkenler onu saptırmazsa ve kendi tabiatı haline bırakılırsa mutlaka bu yolu seçecektir (Mutahhari, 2016).

Çocukta “doğal bir din istidadının mevcudiyeti” bir vakiadır. Bununla birlikte çocukta hiçbir şey tabii değildir; çünkü ilk hamlede içine girdiği kültür evreni onun davranışının şekillenmesine ve belirlenmesine yardım edecektir. Bununla beraber, çocuk tamamen boş da değildir. Allah fikri, onun düşüncesinde kendi kendine filizlenmez; fakat bazı psikolojik karakteristikler, çocuğun dini verasete girişini kolaylaştıracaktır (Vergote, 1978). İçinde yaşanan aile, çevre, toplum ve insanların birikimlerinin yansıması olan kültür, çocuğun dini gelişimini doğrudan etkileyen faktörlerdir. Bu faktörlerin etkisi ile bireyde dini inanç gelişimi olmakta veya oluşmaktadır.

İnancın kökenlerinin “çaresizlik”, “evrensel bir özlem” ile alakalı olduğuna dair bazı yaklaşımlar da olmuştur. Örneğin Erikson Tanrı'ya inancı ve dinlerin temelini oluşturan süreci şöyle tanımlamıştır: “Normal koşullarda yetişen çocuğun bile ruhsal dünyasında, bir zamanlar anne kucağında yaşanmış tatlı bir cenneti yitirmiş olmanın ilkel bir acısı ve bu cennete karşı evrensel bir özlemin kalıntısı bulunmaktadır.” Bebeklikte, en çaresiz ve bağımlı bir dönemde yaşanılmış ve sonradan yitirilmiş olan bu cenneti yeniden bulma gereksinimi, inancın temeline ilişkin görüş olarak ortaya atılmıştır (Öztürk, M. O. 2002). Bu açıdan düşünüldüğünde çocuğa bakımla verilen güven, aslında çocukta daha sonra gelişecek olan dindarlığın temel taşı pozisyonundadır (Karaca, 2016). Bebeklik evresine psiko-sosyal gelişim modeli üzerinden bakan bu anlayışa göre bu evrede, bebeğin dini inancına ait hiçbir işaretin olmadığı ve annenin bebeğin temel ihtiyaçlarını karşılaması neticesinde bebeğin anneye karşı sevgi, bağlanma ve güven duyguları geliştirdiği, gelişen bu güven ve bağlanma duygularının bebeğin dini duygularını beslediği yönündeki görüşler hâkimdir.

Bununla birlikte şunu da ifade etmek gerekir ki çocukluk döneminde doğal olarak din tam değildir. Çocuğun ilk belirgin dini tepkimeleri, dinsel olmaktan çok toplumsaldır. Çocuğun ilk dini tepkimeleri baş eğme ve elleri birleştirme gibi önemsiz alışkanlıklardan ibarettir ve bunların hemen ardından çocuk basit duaları tekrar etmeyi öğrenir. Ritüeller önemleri öğrenilmeden öğrenilir (Allport, 2014). Dini düşüncenin insan benliğinde yer edinebilmesinin yolunun öncelikli olarak dini duygunun onda gelişmesine ve yer edinebilmesine bağlı olduğu kanaati önemli bir husustur. Dini duygu çocukta, ebeveynlerin dini pratiklerini yerine getirirken yaptıkları davranışlar üzerinde temellenir. Çünkü bu dönemde, çocuğun bilişsel gelişim düzeyleri dini inancın muhtevasını anlayacak düzeyde gelişmemiştir.

Çocuğun din ile ilk temasının gerçekleştiği dönemlerde, inanç gelişimine neyin en fazla etkide bulunduğuna dair yapılan kapsamlı bir çalışma, üç ögenin hayati derecede önemli olduğunu göstermiştir:

- 1- Ebeveynlerden biri ile inanç üzerine konuşma ve etkileşimde bulunma.
- 2- Anne baba veya aile yakınları ile birlikte ibadet etme gibi düzenli bir manevi zaman dilimine sahip olma.
- 3- Aile ile birlikte bir hizmet projesine (yardım kuruluşları) dâhil olma.

Bu üç öge, çocuğun dini gelişimini hem hızlandırır, hem de destekler (Bilici, 2015).

Çocuğun din ile ilk temasının kurulduğu yer aile, kişiler ise anne babasıdır. Aile içerisinde dini söylemler veya uygulamalar ile çocuğu etkileyen ebeveynler, yaptıkları davranışların anlamları üzerinde inanç temelli sohbetlerle, çocukta dini inancın gelişmesine yardım ederler. Bu durum sadece dini inançla ilgili konuşma eylemleriyle değil, bizzat çocukla birlikte uygulama şeklinde de yapılabilmektedir. Sadece aile içerisindeki söz ve davranışlarla dini inanç gelişmemekte ayrıca çocukla birlikte yapılan ve insanlara yönelik olan yardımların dini- uhrevi bir hava içinde yapılması da çocuktaki dini gelişimi etkilemektedir. Çocukluk dönemindeki dini gelişim daha çok taklidi anlamda gerçekleştirilirken ergenlik dönemi dini gelişim, hiçbir eleştirel düşünme ve sorgu süzgecinden geçirilmeden kabullenilen ve benimsenen durumların çöpe atıldığı bir dönemi kapsamaktadır. Bu bağlamda ergenlik dönemi, dini gelişimde kritik bir öneme sahiptir

Ergenlik dönemi dini gelişim.

Ergenliği, bireyin kendisini “yeniden tanımlaması”nın ifade edilebilirliği olarak tanımlayabiliriz. Bununla birlikte bu dönem bedensel, bilişsel, sosyal, duygusal ve cinsel yönden değişmelerin yaşandığı bir dönem olarak da bilinmektedir. Bu dönemde ayrıca ergenin, yeni bir dünya görüşüne sahip olacak adımlar attığı, hayatın anlamına dönük düşünce ve sorgulamaya uzanan bir süreci yaşadığı da bilinmektedir.

Bu dönemde ergenler için önemli bir durum olan karşı cins ile arkadaşlık ve karşı cinslerin birbirini beğenmesi, ergenlerin kendilerini değerli bir varlık olarak görmesine ve algılamasına neden olabilmektedir. Çünkü bu dönemde akranların etkisi, ergen üzerinde ebeveynlerin etkisinden daha kıymetli hale gelmektedir.

Ergenlik döneminde organizmada meydana gelen değişikliklere paralel olarak sosyal çevrenin genişlemesi ve akran gruplarının ergen üzerindeki etkisinin tavan yapması, bu dönemde meydana gelen dini gelişimi önemli ölçüde etkilemektedir (Karaca, 2011). Buluş çağında ergenin arkadaş çevresi genişlemeye başlamaktadır. Bu dönemde bedensel

değişikliklerin ergen üzerinde yarattığı duygusal ve psikolojik baskıyı yine, ergen kendi akran grupları içinde paylaşarak kendini rahatlatma yolunu tercih edebilmektedir. Ergenlerin akran grupları ile kurduğu ilişki, ebeveynleri ile kurduğu ilişkiden farklılık arz etmektedir. Ergenlikteki akran gruplarının kendi aralarındaki ilişki biçimi, birbirine karşı kendi düşüncelerini ifade etmeyi ve başkalarının da görüşlerini önemseyip kabul etmeyi gerekli kılar.

Dini anlamda buluğa erme, dini sorumlulukların yerine getirilmesi için ergenin uygun yaş dilimi içinde olduğu kabul edilen yaygın bir görüştür. Bu bağlamda, toplumsal anlamda ergenden, yetişkin gibi dinin emirlerinin, yasaklarının, kurallarının ve görevlerinin bilincine varması ve bu bilinç sayesinde sorumluluk olarak davranışlarını bu doğrultuda yapması, beklenmektedir.

Anne baba tarafından çocukluktan itibaren verilmeye başlanılan dini argümanlar, ergenin bilişsel, sosyal, duygusal ve entelektüel ihtiyaçlarına cevap veremez ve bu nedendir ki ergenler, dine yönelik olumsuz düşünce ve tutumlar geliştirebilirler. Bu olumsuz düşünce ve tutumlar, var olan dini inancı inkâr etmekten ziyade dini inanca şüphe ve eleştirel düzeyde yaklaşma ile kendini gösterir. Diğer bir ifade ile dini hissin gelişiminde ergenlik dönemine kadar ciddi değişiklikler meydana gelmemektedir. Gelişmenin bu döneminde ergen kişi, ikinci elden kazandığı alışkanlıkları bırakıp birinci elden alışkanlıklar kazanma yönünde bütün dini ve dini olmayan tavırlarını değiştirmek için kendini zorlar (Allport, 2014). Çocuğun birincil dini ve ahlaki referans kaynağı ebeveynlerdir. Çocuğun temel ihtiyaçlarını gideren bir unsur olarak bilinen ebeveynler aynı zamanda dini inançların onlar üzerinde şekillenmesine sözsöz uygulamalarla ve davranışlarıyla model olarak katkıda bulunurlar. Ergenlik döneminde durum biraz daha farklılaşmaktadır. Çocukluk döneminde model alınan kişilerin yaptıkları tüm eylemler ve fiiller, sorgusal ve eleştirel süzgeçten geçirilmeden, olduğu gibi kabul edilerek içselleştirilir. Ergenlik dönemi ise, bireyin bilişsel gelişiminin etkisiyle dini inançlarına karşı sorgulamalar ve eleştiriler getirilerek önceden oluşturulan dini yapıların yeniden değerlendirilmeye tabi tutulmasıyla yeni ve farklı bir boyut kazanmaktadır. Sonuç olarak kendisinin bu sorgulama, eleştirme ve değerlendirmesi sonucunda ya farklı bir dini inanç geliştirecek ya da ebeveynlerince önceden kendisine verilen dini inancı yaşamayı veya sonradan öğrendiği inanç sistemini kabullenecektir.

Ergenlik döneminde 12-14 yaş aralığı, dini şuurun uyanması, zihni gelişime bağlı olmakla birlikte, aynı zamanda ruhi yapıda yaşanan duygusal karışıklıkların etkisiyle de ilgilidir. Ergendeki ruhi değişiklikler, kendisinin yeni bir oluşum içinde olduğunu fark etmesini sağlar (Kula, 2015). Bilişsel gelişime bağlı olarak ortaya çıkan soyut düşünce,

ergenin önceden var olan dini inançlarını yeniden ele alarak değerlendirmesine giden bir süreci ifade eder. Örf, adet, gelenek ve görenekleri, ahlak kurallarını, toplumsal norm ve yaptırımları acımasızca sorgulayan ergen, normal çocukluk döneminde sorgulamadığı, kendisine sunulan dinsel değerleri de bir sorgu süzgecinden geçirir (Kayıklık, 2015). Böylece ergen, yeni bir dini yapılanma için hazırlık yapmaktadır. Bu yapılanma, dini inançların daha sağlıklı temellere oturtulduğu bir süreci de ifade eder. Ayrıca bu dönem, ergenin kimlik bulma çabasının yoğun bir şekilde yaşandığı bir süreci de ifade eder. Kimlik, ergenin kendini dünyada konumlandırmasına ve varlığını sorgulamasına dönük bir kavramı tarif eder. Yeni bir dünya görüşünün kimlikle kazanıldığı bu dönemde ergen, ruhsal açıdan farklı arayışların etkisi altına girer.

Buluğa erme ergende, bio-psiko-sosyal yönden gelişmelerin yaşandığı bir süreci ifade etmektedir. Özellikle bu dönemde hormonların işlevlerinin gelişmesiyle birlikte cinsel uyanışın başlaması ve bunun sonucunda oluşan arzu, istek ve hazzın tatmin edilmesi isteğine karşılık sosyal, toplumsal, dini ve ahlaki inanç, değer ve kurallar ergene yaptırımlar uygulamaktadır. Günümüz çağdaş toplumlarında kadın, birçok alanda aktif bir cinsel obje sembolü olarak gösterildiğinden ve bu, medya yoluyla evimizin içine kadar getirildiğinden, ergen bu durumdan etkilenir. Dini inanç ve değerler, sosyal ve toplumsal değer ve kurallar, ergene, cinsel konularda yapacağı girişimlerde insana yakışır bir birliktelik konusunda telkin ve tavsiyelerde bulunur. 14-18 yaş arası ergenlerin dini bunalım safhasında karşılaştıkları durumlardan birisi de cinsel uyanış sonucu karşılaştıkları suçluluk ve günahkârlık duygusudur (Kula, 2015). Çocukluk çağından başlayarak ebeveynler tarafından verilmeye çalışılan ahlaki ve dini değerler ve inançlar, sağlam temeller üzerine inşa edilmelidir. Ebeveynler tarafından oluşturulan ve verilen ahlaki ve dini değerlerin, ergenlikle birlikte yeniden eleştiri ve sorgu süzgecinden değerlendirileceği düşünülerek, doğru kaynaklarla çocukları bu yönde yetiştirmek ve onları desteklemek gerekir. Anne baba tarafından çocuklar, yanlış davranış ve düşünce karşısında otomatik olarak suçlu bulunma yargısıyla yetiştirilirse, ergenlik döneminde yaşanan hatalara ve yanlışlara karşı da kendisini suçlu bulacaktır. Bu yargı ergende, suçluluk ve günahkârlık duygularının yaşanmasına zemin hazırlamaktadır.

Ebeveyni, içinde yaşadığı çevresi, öğretmenleri, önemli gördüğü özdeşim karakterleri, medya vb. unsurlar ergeni etkilemesine karşın, bu dönemde biyolojik, psikolojik, sosyal, duygusal, bilişsel ve cinsel-hormonal gelişmelerle birlikte ergen, yeni bir dünyaya giriş yapmaktadır. Biyolojik ve bilişsel gelişimin etkisiyle kendisini yeniden tanımlama ihtiyacı duyan ergen, bu dönemin en hayati kazanımı olan ‘kimlik’ kavramını kazanmaktadır. 14-18 yaş arasında bağımsız bir kişilik olarak “kendini ifade etme” güdüsünün etkisi yoğunluk

kazanınca, ana baba ile ilişkiler çatışmalı bir durum almaya başlar. İşte ergenin dini bunalımının başlangıcı, ana baba ile olan bu çatışmalardan kaynaklanır (Hökelekli, 2013). Ergenin kendine ait bir dünya görüşü ve hayatı anlamlandırma çabası, ebeveynlerin kabullenmemesiyle çatışmalı bir ortama dönüşmektedir. Ebeveynlerin kendi dini inanç ve değerlerini ergene dikte etmekten ziyade onlara kendilerinin yeni bir dünya kurmalarına izin verecek anlayış ve ortamlar sunması, ergende bu dönemin sağlıklı bir şekilde yaşanmasına zemin hazırlayacaktır. Çünkü ergenlik dönemi, bilişsel gelişimle birlikte soyut düşüncenin gelişmesiyle çevresini ve kendini farklı algılamaya ve düşünmeye başlar. Ergenlikle birlikte şüphe duyulmadan ve sorgulanmadan kabul edilen dini anlayışın yerine eleştiri ve sorgulama getirilerek, bunların yeniden değerlendirilmeye tabi tutulması ve kabul edilmesi süreci ile tamamlanması beklenmektedir.

Çocukluk döneminde ebeveynlerin her şeyi bilmesi ve yapması, çocuk gözünde çok önemli bir yer tutar. Çocuğun aile dışındaki sosyal ortamlara ve eğitim ortamlarına adım atmasıyla birlikte ebeveynlerin her şeyi bildiği anlayışı sorgulanır hale gelmektedir. Ergenlik döneminde bu durum daha da yoğun yaşanmaktadır. Çünkü ergeni etkileyen faktörlerin çokluğu (akranlar, medya, vb) ile ebeveynlerin ergen üzerindeki etkileri zayıflamaktadır. Çocukta bilişsel gelişimin etkisiyle verilmeye ve oluşturulmaya çalışılan dini inanç kavramları ebeveynlerin verecekleri bilgi, uygulama ve davranışlarla sınırlı olacaktır. İkinci elden kazanılan bu değer ve inançlar, ergenlik döneminde bilişsel yapının ve soyut düşüncenin etkisiyle sorgulanır hale gelmektedir. Ergenlikte dini inanç ve değerler, yeniden şüpheyle, eleştiri ile, sorgulama ile değerlendirildikten sonra ya daha önceki dini inanç ve değerler kabul edilmez ya da ergen, çocukluktan beri kendisi için huzur kaynağı olmuş olan dini inançlarına yeniden sarılır (Kula, 2015).

18-21 yaş arasındaki ergenlerin son dönemlerinde genel olarak dini arayışlar, bocalamalar, şüphe ve kararsızlıklar yatıştır ve bir sonuca ulaşır. Çünkü genç artık din konusunda kendi tutumunu tam olarak belirleyebilecek zihni ve duygusal olgunluğa ulaşmış olur (Hökelekli, 2013). Ergenlik, sel gibi önüne gelen her şeye zarar verebilecek bir dönemin ifadesidir. Sel, önüne kattığı her şeyi sürükler ve belli bir birikimden ve beslendiği kaynağın zayıflamasından dolayı zayıflar, durağanlaşır ve durur. Ergenlik de sel gibi ebeveynler, arkadaş grupları ve ikili ilişkilerin yaşandığı ortamlarda çatışmalar doğurabilir. Ancak ergenliğin sonlarına denk gelen 18-21 yaş arası kimliğini kazanma sürecini başarılı şekilde gerçekleştiren ergende artık, dini şüphe ve kararsızlık durumu yerini sağlam bir dini olgunluğa bırakır.

Kayıklık'a göre ergenin bu dönemde dini gelişimle ilgili takip edebileceği çok fazla yol olmayıp tercihte bulunabileceği seçenekler sıralaması şöyledir:

- 1- Kaba tutumla hareket eden ergen, bütün değerleri, kendisini engellediği gerekçesiyle yanlış ve gereksiz görerek yok sayar ya da onlardan uzak durur. Kötülük problemi, kader algısı, kısıtlayıcı dinsel kurallar, genci dini yok saymaya ya da görmezlikten gelmeye itebilir.
- 2- Geleceğe dönük hayat felsefesini oluşturmaya çalışan ergen, o zamana kadar sahip olduğu dinsel değerleri ya olduğu gibi ya da kendi felsefesine uygun hale getirerek kabullenir.
- 3- Sorunların ve sıkıntıların içinde bulunan genç, dinsel değerleri bir kurtuluş aracı olarak kabul edip onlara sığınabilir (Kayıklık, 2015).

Anne ve babanın uyguladığı disiplin anlayışı çocukların kendileriyle özdeşleşmelerini olumlu ya da olumsuz yönde etkilemektedir. “Güce dayalı ceza” dan çok “sevgi kaynaklı ceza” yöntemi uygulayan ailede yetişen gençlerin, ahlaki ve dini gelişiminde model olma yoluyla öğrenmeleri daha sık meydana gelmektedir (Klavuz, 2015). Ebeveynin çocuk yetiştirirken uyguladıkları disiplin anlayışları onların kimliğini, kişiliğini, ahlaki ve dini yapılarını da şekillendirici bir etkiye sahiptir. Ebeveynler ceza figürü olmak yerine sevgiye, saygıya ve karşılıklı ilişkiye dayalı bir sistemle çocuk yetiştirirlerse çocuklarına her anlamda model olabilecekleri gibi ahlaki ve dini anlamda da olumlu model olabileceklerdir. Öğrenmelerin temelinde güçlü bir yapı olan özdeşim kurarak öğrenme ergenlik döneminde de etkisini devam ettirmektedir.

Yetişkinlik dönemi dinsel yaşayış.

Yetişkinlikte dini anlayış ve yaşayış, çocukluk dönemindeki dinsel anlayış ve yaşayıştan farklıdır. Çocukluktaki dini anlayışta daha çok, ebeveynler dini inancın gelişiminde birinci aktör olarak görev yapmaktadırlar. Ebeveynler, çocuktaki dini inanca dair birikimlerin ana kaynaklarıdır. İster sözsel ister uygulamalarla isterse de davranış boyutlarıyla onlara model olan ebeveynler, çocukların da bilişsel yapılarının somut düşünce düzeyinde olması nedeniyle dini inançlarına dair birikimlerin ilk kaynaklarını oluştururlar. Ergenlik dönemiyle birlikte dini inançlara ilişkin ilk kez şüphe duyularak, eleştiri ve sorgulama yapılarak, çocukluk döneminde; ebeveynler, çocuğun içinde yaşadığı çevre ve rol model olan birçok etkenlerin oluşturduğu dini yapılar, yeniden değerlendirilmeye alınmaktadır. Dini şuurun uyanması ergenlik döneminin başlangıcıyla birlikte olmaktadır. Soyut kavramlarla düşünmeye başlayan ergen, dini inançlara ilişkin ikincil kaynaklardan aktarılan argümanlarla düşünmeye ve davranmaya çalışılan çocukluk döneminden ayrılarak birincil kaynaklardan

öğrenmeye ve düşünmeye başlamaktadır. Ayrıca ergenlik döneminde ergen üzerinde baskın olan akran gruplarının dini inancı olumlu veya olumsuz yönde etkilediği düşünülmektedir. Yetişkinlik dini gelişim ise ergenlik döneminde şüphe, eleştiri ve sorgulama sonucunda oluşan dini inancı benimsemeye yöneliktir. Dini gelişimin birikimli bir süreç olması, özellikle ergenlikte az çok istikrarlı bir dini hayat yaşanması durumu, yetişkinlik döneminde üst düzey bir dini şuur yakalanmasının yolunu açmaktadır (Karaca, 2011; Kayıklık, 2015).

22-40 yaş aralığındaki gençlerde, ergenlikte yaşanan dini şüphe, kararsızlık ve çalkantıların nispeten durulmaya başladığı görülür. Dini hayatta bir dengelenme, yeniden yapılanma, eski inanç ve alışkanlıkları gözden geçirip düzenleme yönünde gelişmeler yaşanır (Hökelekli, 2013). Diğer bir ifade ile ergenlik döneminde bireyin dini inançlar konusunda çocukluktan itibaren ebeveynlerce, içinde yaşadığı çevresince ve rol model olan önemli özdeşim karakterlerince oluşturulan ve çocuk tarafından hiçbir eleştiri, şüphe ve kararsızlık yaşamadan içselleştirilen dini inanç yapısı bulunmaktadır. Ergenlikle birlikte kişinin bilişsel yetilerindeki gelişmelerin ve soyut düşünmenin başlamasıyla çocuklukta oluşturulan dini inanç yapıları, yeniden bir yapılanma sürecine girmektedir. Ergenin ergenlikle birlikte dini inanç yapılarına getirdiği şüphe, eleştiri ve sorgulama, ergenliğin sonuna doğru sağlam şekilde oluşturulacak bir dini yapıya dönüşebilmektedir.

Bu dönemde psikolojik ve sosyolojik açıdan olgunlaşan genç, ergenlik dönemine göre hayatın diğer alanlarında olduğu gibi dinsel alanda da daha ılımlı ve yumuşak davranış ve tutum gösterir (Kayıklık, 2015). Gencin inandığı ve kabullendiği dini inanç ve değerlere yükleyeceği anlamlar ile hayatını anlamlandırmaya karşı yükleyeceği anlamlar arasında paralel bir ilişki vardır. Gençlik döneminde oluşturulan dini yapılar sağlam olduğunda ve inanılan dini yapının ana kaynağı olan Tanrı'ya koşulsuz teslimiyet duygusu, gencin yaşamında ortaya çıkabilecek birçok olumsuz yaşantı ve problemlere karşı psikolojik anlamda destek sağlayacaktır. Aynı zamanda ergenlik dönemindeki kimlik kazanımını gerçekleştiren birey, psikolojik açıdan artık bir yetişkin role bürünebilecek ve sorumluluklarını yerine getirebilecek olgunluğa ulaşmıştır. Bu bağlamda içinde yaşadığı sosyal çevrenin de dini inanç konusunda duyarlı olması genci olgunlaştırmaktadır.

Hayatın anlamı, kimliğin tanımı, insani görev ve sorumlulukların sınırı gibi başta entelektüel konular olmak üzere, duygusal ve sosyal birçok arzuların tatmini, gençlerin dini güdülenmelerinde etkili rol oynamaktadır (Hökelekli, 2016). Hayata anlam verme, kişinin kendisi, içinde bulunduğu ve yaşadığı dünya ve onu çevreleyen âlem hakkındaki arayışlara tatminkâr ve kabullenilebilir anlamlar arama çabasıdır. Bu çaba insana, içinde bulunduğu dünyanın niçin yaratıldığı, kendisinin niçin var olduğu ve sorumluluklarının neler olabileceği

konusunda düşünmesine, arayışlara girmesine zemin hazırlayan bir argümandır. İnançlarımız hayatımıza, ölümle son bulmayacak anlamlar yüklemesi bakımından maneviyat katar. Ölüm ötesine tatminkâr cevap aramak isteyen insan için din, en önemli başvuru kaynaklarından birisidir. Varoluşun gayesine, varlık âleminin yaratılış gerekçesini ve insanın kurtuluşa ermesinin yollarını kendi bünyesinde bulunduran din, insan için bilimsel bilgilerden veya metafizik açıklamalardan daha doyurucu açıklamalar sunar.

Gençlerin inandığı ve benimsediği inanç ve değerler onların, hayatta anlam bulmalarına yardım etmektedir. Gençleri anlamsızlıktan kurtaracak reçeteler sunan dini inançlar, aynı zamanda onların anlamsızlık boşluğuna düşmelerine set oluşturarak psikolojik anlamda destek vermektedir.

Yetişkinlik döneminde, gencin kişiliğinin tam anlamıyla kazanıldığı, dini inançlarının ve değerlerinin ergenlikle birlikte yeniden eleştirici ve sorgulayıcı süzgeçten geçirilerek kalıcı hale getirilmesi ve bunun sonucunda dini inançlara yeniden inanması ve onları benimsemesiyle yetişkinlik dönemi dini gelişim süreci tamamlanır.

Dindarlık

İnsanın bağlanma ihtiyacı.

İnanma ihtiyacı, insan ruhunun derinliklerinde saklı bulunur. Kendisinden güçlü ve her şeye gücü yeten ve güven veren bir varlığa inanma ihtiyacı, insanı, yüce ve kutsal değer taşıdığı bir güce inanmaya zorlamaktadır. Din insana, güven telkin edebilecek, sığınabileceği bir gücün varlığını işaret etmektedir. Din; insanın hayatta karşılaştığı her olay ve duruma karşı hazır ve bütün cevaplar sunan ve ona nasıl yaşaması gerektiği hususunda yol gösteren bir zihni muhtevalar sistemidir (Hökelekli, 2013). İnsan, yaşamının her anında olumlu ve doğru şeylerle karşılaşmamaktadır. Yaşadığı olumsuz olaylar, durumlar, kırılma noktaları, insanın sonlu oluşu, ölümün varlığı ve buna bağlı düşünülen belirsizlik, çaresizlik, güçsüzlük, bilgisizlik insanı, içinden çıkılmaz bir düşünce atmosferine sürüklemektedir. Böyle durumlarda güven duyabileceği, sığınacağı bir gücün varlığını bilmesi bireyi ruhsal anlamda rahatlatır.

İnanç sistemleri olan din, insanın zihinsel, ruhsal ve sosyal yönlerine hizmet edebilecek düzenlemeleri içinde barındırmakla beraber insanların ruhsal ve sosyal yaşamında ortaya çıkabilecek olumsuz durumlara karşı da çözüm sunabilecek içerikler ve mesajlar barındırmaktadır. İnanç sistemlerini içinde barındıran din, doğrudan ya da dolaylı olarak ilahi veya kutsal olanla girilen ilişkiler sonucunda, etki ve sonuçları itibariyle, hem tek tek bireylere hem de topluma farklı düzeylerde belli bir duygu, düşünüş ve davranış kalıbı

sunmaktadır. Aynı zamanda din, hayata bir anlam ve amaç vererek insanın varoluşsal kaygılarına çözüm üreten, mensuplarına belirli ve farklı bir kimlik duygusu temin ederek bir müminler cemaati oluşturan sembolik bir sistemdir (Yapıcı, 2013).

Ergenlik dönemindeki kimlik bulma veya kazanma çabasının sözcüklere dökülmüş hali olan; Ben kimim? sorusu, sadece bilimsel metotlarla açıklanamayan, tek bir durumla açıklanamayacak mahiyete sahiptir. Ergenlik dönemine ilişkin sorulan bu sorunun bilimsel açıklamasını yapmaya çalışan farklı kuramcılar, insanı biyolojik, zihinsel, sosyal-duygusal yönden açıklamaya çalışmaktadırlar. Ancak ergenlikle başlayan bu soruya, aynı zamanda içinde bireyin kendi varoluşunu sorgulama, hayatın anlamını bulma, kâinattaki yerinin ne olduğuna ilişkin cevaplar sunmada bilim, tatminkâr cevap verememektedir. İnanç sistemleri bu konuda ergenin imdadına yetişmekte ve ona kendi kimliği ile kâinattaki konumu ile kendi varoluşunun gerekçesine ilişkin tatminkâr cevap verebilmektedir. İnsanoğlu tek başına yaşayamaz çünkü kendisini güvende hissedemez, varoluşunu anlamlandıramaz. Herhangi bir şeye bağlandığı zaman ise “anlamlılık” ihtiyacını gidermiş olur (Tarhan, 2016). Diğer bir ifade ile hiçbir topluluk inançsız yaşayamaz ve yaşamamıştır. Bu bağlamda inanç insana, hayatın anlamını, amacını, varoluş gayesini ve sorumluluklarını hatırlatmaktadır. Doğumla başlayan ve ölümle son bulacak olan bu yaşamın anlamını sorgulamayan insanın belirsizliğe, umutsuzluğa ve anlamsızlık boşluğuna düşmesi muhtemeldir. Dini inançlar bu konuda bireyin yardımına koşan ve ihtiyacı olan reçeteyi sunan bir doktor rolündedir.

“Ben neyim, kimim, nereden geldim ve nereye gideceğim, hayatın anlamı ve amacı nedir, ölümle birlikte bütünüyle yok mu olacağım?” şeklinde, dinlerin cevabını vermeye çalıştığı sorular ister geleneksel ister modern toplumsal yapılar içinde olsun sadece din ile cevabı bulunmaya çalışılan sorulardır (Yılmaz, H. 2014). Kendinin nereye ait olduğunu, varoluşsal sorgulamalarını da içeren bu sorular, aynı zamanda ergenlik dönemine has sorulardır.

İnsan ve din.

Yeryüzünü ve gökyüzünü kaplayan ve içinde tüm varlıkları barındıran bir yapı olan evren, kendi başına, hiçbir gücün yardımı olmaksızın oluşturulabilecek bir yapı olamaz. Yeryüzünde yaşayan bütün canlıları ve insanı da içinde barındıran bu yapının bir güç ve kudret tarafından yaratıldığına dair olan inanç insanı, Tanrı'nın varlığına götürmektedir. İnsan canlılar âlemi içinde akıl nimeti sayesinde yeryüzünü inşa edebilecek ve onu var edeni bulabilecek bağlamda görülmektedir. İnsanı diğer canlılardan ayrıcalıklı kılan durum onun aklıdır. Akıl yanında, inanma duygusunu da ruhunun derinliklerinde taşıyan bir varlıktır.

İnanma duygusu insana, kendisinden üstün ve güçlü bir varlığa inanmaya ve O'nu kabullenmeye yönelik bir düşünceye zemin hazırlar.

İnsan hem bedensel hem de ruhsal anlamda ihtiyaçları olan bir varlıktır. Yeme, içme, giyinme, barınma ve korunma gibi bedensel ihtiyaçlarımız yanında kendimizden üstün, güçlü, yüce bir varlığa inanmak, O'na sığınmak ve bağlanmak gibi ruhsal bağlamda ihtiyaçlarımız da vardır. İnsanların tüm yaşam dönemlerini ele alarak psiko-sosyal gelişim kuramını açıklamaya çalışan Ericson, inancın temelleri, bebeklik döneminde gerçekleşecek olan anne-bebek arasındaki karşılıklı güven bağlamında oluşabileceğini değerlendirmiştir. Psiko-sosyal gelişimin ilk evresi olan ve bebeklik dönemini içine alan bu evrede bebekler, tümten anneye bağımlıdırlar. Tüm ihtiyaçları anne tarafından karşılanan ve onu koruyan anneyle bebek arasında bir güven ilişkisi ortaya çıkar. Anneye duyulan güven, çocuğun ileriki yaşam dönemlerinde anne yerine geçecek olan güçlü bir varlığa evirildiğine ilişkin iddia, bazı çevrelerce hala güncelliğini korumaktadır.

Kutsalları içinde barındıran bir değer olan din, insanlık tarihinin doğumuyla başlamış ve tüm tarihsel yaşam içinde yerini hep korumuş ve onlarla birlikte var olagelmıştır. İnsan için var olan dini anlayış, onu hem dünyadaki yaşamı konusunda belirli kurallar getirerek mutlu ve huzurlu kılmak istemiş, hem de ölüm sonrası belirsizliği, umutsuzluğu, çaresizliği anlamlı hale getirebilecek ve ona yaşam sonrası ebedilik vaadi sunarak ruhsal anlamda rahatlatmıştır.

İnsanların yaşamları hep olumlu bağlamda gerçekleşmez. İçinde doğduğu aile ve çevreyi belirleyemeyen ya da seçemeyen insan, hayatın zorlukları karşısında tutunacağı veya güvenebileceği sağlam bir güç bulamazsa zorluklar karşısında yılgınlık, bunalım, çaresizlik, umutsuzluk, inançsızlık duyguları, benliğini rahatsız edecektir. Günümüz modern kuramcılarının psikoterapi adını verdikleri ve insanın birçok problemlerine çözüm ve danışmanlık hizmeti vererek onları ruhsal anlamda rahatlattıkları bilinmektedir. Ancak hayatın kırılma noktalarında, ölüm, yaşamın anlamsızlığı, boşluk gibi konularda ilgili psikoterapi çalışmaları bazen yetersiz kalmaktadır. Logoterapinin kurucusu olan Victor Frankl, insanların, hayatlarına yükledikleri anlam ya da anlamsızlık değerleriyle yaşama baktıklarını açıklamaya çalışmıştır. O, insanın en önemli ruhsal problemlerinin başında anlamsızlık ve varoluşsal boşluk olduğunu belirtmiştir. Frankl'a göre insan, en olumsuz koşullara bile direnen ve mücadele eden bir varlıktır. Kişinin hayata bağlanması için, yaşamı ve ölümü anlamlı kılacak nedenleri, gerekçeleri ve uğruna yaşayacak amaçlarının olması gerektiğini vurgular. Yaşamlarında anlamsızlık, uğruna yaşamaya değer bir anlam bulamayan insanlar, varoluşsal boşluk duygusu yaşarlar. İşte bu noktada hayatlarında yaşamaya değer bir amaç sunma işlevini üstlenen din, insana ruhsal anlamda doyurucu ve tatminkâr mesajlar ve

bilgiler sunmaktadır. Ayrıca dini inançlar, insana hayattaki amacını, varoluş gayesini hatırlatmaktadır. Amaçsız ve gayesiz insanın yaşamı, sadece boşluktan ibaret olacaktır.

Özetle söylenebilir ki insan ile din arasında yaşanan ilişki biçimi şöyledir:

- 1- “İnsan ilişki merkezlidir”, çünkü ilişkinin biçimini belirleyen insanın duyguları, düşünceleri, idealleri, istekleri, amaçları, donanımları, kişilik yapısı... gibi pek çok sayıda insan kaynaklı etkenler sıralamak mümkündür.
- 2- İnsan-din ilişkisinde belirleyici ögenin din olduğu öne sürülebilir. Zira kural koyan ve bu kurallara uyulmasını isteyen dindir. Dolayısıyla din, insanın duygusal ve zihinsel özelliklerini etkileyerek kendi arzularına uygun bir zemin hazırlayıp o zeminde varlığını sürdürülebilir.
- 3- İnsan-din ilişkisini belirlemede insanın içinde yaşadığı çevre koşulları çok önemlidir(Kayıklık, 2015).

Dindarlığı açıklamadan önce “din, niçin insanlar için bir ihtiyaçtır?” sorusu ile başlamak konuyu açıklamada bize yol gösterici olacaktır. “ Din akıl sahiplerini kendi hür iradeleriyle en iyiye, en doğruya ve en güzele ulaştıran ilahi bir kanundur.” (Şentürk &Yazıcı, 2014) şeklinde tanımlanan dinin gayesi, insanların dünya ve ebedi hayat dediğimiz ahiret hayatında mutlu olmasına yardım etmektir. Din, niçin insan için bir ihtiyaçtır? Sorusuna cevap vermeye gelince; insanın bedensel ve ruhsal yönden tatmin edilmesi, istek, arzu ve ihtiyaçlarının karşılanması yoluyla yaşamın devam etmesi kaçınılmaz bir gerçekliktir. Yeme, içme gibi eylemleri gerçekleştirmeden beden ayakta ve hayatta kalmaz. Aynı gerçeklik ruh için de geçerlidir. İnsanın yaşamdaki en büyük arzularından birisi de ebedi olmaktır. Bu ebedilik hayali insanın dünya hayatında sınırsız istek ve arzularının gerçekleştirilmesine hizmet eder. Ancak, insanın ölümlü olması bu istek ve arzularını engeller. Bu engellemeden kaynaklanan ruhsal gerginlik kişiyi rahatsız ve mutsuz eder. Bu gerginlik ve huzursuzluğa çözüm sunan din, insanın imdadına yetişir. Diğer açıdan din; insanların dünya hayatında en çaresiz durumlarında, çözülmesi imkânsız problemlerine ve hayatta karşılaştıkları engelleri aşmada, onlara farkındalık yaratarak olaylara farklı açıdan yaklaşmalarını sağlar. Ahlaki değerlerin kaynaklarından birisinin de din olduğu gerçeğinden hareketle insanların toplu yaşamalarında uyulması gereken kural ve kaidelere din, anlamlı zenginlikler katar diyebiliriz.

Dinin tanımını yapıp “insanlar için niçin bir ihtiyaçtır?” sorusuna cevaptan sonra dindarlık kavramını açıklamaya çalışalım. Dindarlık; “kişinin kendi öznel dünyasında mensubu olduğu dinin inanç esaslarına bağlı olarak ibadet ve ahlaki ilkelerine uyumlu yaşaması” (Yılmaz, H. 2014) şeklinde tanımlanacağı gibi “inanarak gerçekleştirilen,

gösterişsiz, süm'asız, bilinçli, ihlâslı, samimi olarak yapılan eylemler” (Okumuş, 2005).şeklinde de tanımlanabilir.

Konumuzun ana çerçevesini oluşturan üniversite gençliğinin dindarlık düzeylerinin araştırılması adlı çalışmamızda öncelikli olarak din ve dindarlık gelişim aşamalarının özetini yapmaya çalışacağız. Böylece üniversite gençliğinin dindarlık tutum ve algılarının hayatlarını anlamlandırmadaki etkisini yorumlamak, çalışmamıza anlam katacaktır.

İslam düşüncesinde; Peygamberimizin; “Doğan her çocuk fitrat üzere doğar. Sonra anne babası onu Yahudi, Hıristiyan veya Mecusi yapar.” hadisinden hareketle; çocuklarda inanç duygusunun yaratılış ile birlikte bireyde var olduğuna dayalı anlayışın hâkim olduğu bir söylem mevcuttur. Her toplumun kendine özgü yaşam şekilleri ve kültürleri vardır. Müslüman toplumlarda çocuğun dini gelişimine; çocuk doğar doğmaz kulağına ezan okunup kamet getirilerek başlanılmaktadır. Bu uygulamalar farklı toplumlarda farklı şekilde tezahür etmektedir. İnsanın doğar doğmaz beslenmesi, bakılması ve korunması olmazsa kısa sürede yaşamı sona erer. Bu süreç çocuğun kendi ayakları üzerinde duruncaya kadar devam eder. Gelişimsel açıdan büyüyen çocuk aynı zamanda dini gelişim süreçlerine de ailesi tarafından katılır. Çocukluk döneminde; sevgi, bağlanma, güven ve korunma duygularının varlığı, din duygusunun gelişmesine yardım eder. Çocuklar, ailedeki kişilerin davranışlarına, söylemlerine ve ibadetlerine (namaz, oruç, kelime-i şahadet vb) bakarak gözlemler yapar. Böylece dini kuralları, inanç ve ibadet esaslarını ve ahlak kurallarını aileden öğrenir. Aile bu konudaki söylem ve eylemlerine dikkat ederek çocukları için örnek modeller oluşturur. Ebeveynler, çocukları için tüm alanlarda ilk modellerdir. Bebeklik dönemindeki çocuklarda din ve ahlak kavramları henüz oluşmamıştır. Okulöncesi dönem dediğimiz 3-4 yaş ve üstü çocuklar, yavaş yavaş da olsa dini gelişime ait kavramların anlamlarını sorgulamaya başlarlar. Özellikle duygu ve hayalin yoğun olduğu, birçok duyguların yaşantılar sonucunda tanındığı ve çocuğun benliğine mal edildiği bu dönemdeki dini öğrenmeler, zihinsel süreçlerden ziyade duygu yoğunluklu motiflerle gerçekleştirilen öğrenmelerdir. Çünkü zihinsel hazır bulunuşluluk düzeyleri henüz dini gelişimdeki birçok kavramı anlamada yeterli değildir. Yedi yaşlarından başlayarak somut düşünceden soyut düşünceye giden yolda birey artık inanç sisteminin kaynağı olan Tanrıyı farklı olarak düşünmeye ve anlamaya çalışır. Bu alanda yapılan bir çalışma, dokuz yaşlarına gelmiş çocukların (Müslüman) ruhsal ve dini düşünce bakımından gelişmişlik seviyelerinin, çocuktan çocuğa fark etse de, artık Allah'ı somut olarak değil, soyut düzeyde düşündüklerini ve kabul etiklerini göstermektedir (Öcal, 2004). Kızlarda 11-12, erkeklerde 11-14 yaş aralığında ergenlik döneminin belirtilerinin yaşanması beklenmektedir. Ergenlik döneminde yaşanan fiziksel, ruhsal, duygusal, sosyal, zihinsel ve

cinsel gelişmeler ve değişimler ergeni derinden etkiler. Bu dönemde ergen ne çocuktur ne yetişkin. Çocukluktan itibaren itirazsız ve sorgulamasız alınan din öğretimi bu dönemde yerini kuşkuya bırakır. Ancak bu dönem uzun süreli değil geçicidir. Bu döneme kadar alınan dini bilgiler, yeniden değerlendirilerek hiçbir değişikliğe uğramadan kesin ve kuşkuya yer vermeyecek bir inanca dönüşür. Bu dönemde ergen, cinsel istek ve arzuları ile dini ve toplumsal baskı arasında sıkışıp kalmakta ve bocalamaktadır. Bu bocalama ergeni, Tanrı'yı inkâra kadar varabilen (ateizm) bir duruma sürükleyebilmekte ve onda suçluluk ve günahkârlık duyularının oluşmasına neden olabilmektedir. Ayrıca bu dönemde nereden geldiğimizi, niçin var olduğumuzu, nereye doğru gittiğimize ilişkin doyurucu cevaplar verebilen din ve onun kaynağı olan Tanrı'ya inanmak, aslında kendimize, içinde yaşadığımız dünyaya ve evrene ilişkin bir açıklama sağlar(Mehmedoğlu, 2013). Bu sorgulayıcı düşünüş biçimi, ergenin kimlik inşasını da oluşturmaktadır. Bu kimlik kavramı, içinde “dini kimliği” ve “Ben kimliğini” de kapsar. Gençlik döneminde ise dindarlık algısı daha çok ergenlik döneminde kesin ve değişmez kuralları olan formatlarda değerlendirilir. Dini referanslı ailede ve çevrede yetişen genç, dindarlık tutum ve değerlendirmelerle hayat serüvenine devam eder. Öte yandan, dini referanslı ailede ve çevrede yetişmeyen ve bu doğrultuda eğitim alan gencin ise dindarlık tutum ve algısı olumsuz olacaktır. Bu dönemde genci bekleyen tehlikelerin çokluğu dikkate değer şeylerdir. Cinsellik, şiddet ve cinayet, psikolojik sorunlar ve intihar, alkol ve uyuşturucu kullanımı, işsizlik vb. durumlar sadece bunlardan birkaçıdır. Her ne kadar modern yaşam inanan/inanmayan herkese maddi imkânlar sağlayarak yaşamlarını kolaylaştırmışsa da ruhsal anlamda onu olumsuz ve içinden çıkılmaz karmaşık yapıya da sürüklemiştir. Cinsellik, şiddet ve cinayet, psikolojik sorunlar ve intihar, alkol ve uyuşturucu kullanımı, işsizlik vb. durumlarda probleme yaklaşım tarzı ve onu çözebilme yetisi, gencin inanç yapısı hakkında bize bilgi vermektedir.

İnsanın dindarlığının temelinde onun duyguları, düşünceleri, davranışları, istekleri, arzuları, ümitleri, korkuları, kaygıları, endişeleri, beklentileri, eğilimleri, kişilik özellikleri gibi çok sayıda etken bulunmaktadır (Kayıklık, 2002). Bu etkenler aynı zamanda bireyin dindarlığını yani dini inanç ve uygulamalarının biçimlerini de etkiler. Dindarlığın uygulama biçimleri, alanın birçok uzmanı tarafından farklı adlar altında ifade edilmiştir(Yapıcı, 2013; Günay, 1999). İfade edilen bu adlandırmalar çalışmamızı genişleteceğinden sadece dinin veya dindarlığın kişisel ve toplumsal yönü üzerinde durulacaktır. Bu anlamda din ve dindarlığın hem bireysel hem de toplumsal yönü vardır(Çoştı, 2011). Din veya dindarlık hem bireysel anlamda hem de toplumsal anlamda düşünülür ve yaşanır. Bütün ilahi dinler, inananlarına, kabullenilmesini ve yapılmasını istediği birtakım görev ve sorumluluklar atfeder. Yapılması istenilen bu eylemlerin, hem bireysel hem de toplumsal yönü vardır. İnanılan ve kabul edilen

inanç sistemi, bireyden yapılmasını istediği ve beklediği dini inançlar ve pratikler konusunda düşünüş ve uygulama bekler. Bu düşünüş ve eylemlerin sadece bireysel anlamda değil toplumsal anlamda da uygulamaya dönüşmesi ve düşünülmesi beklenir. Birey kendisinden önce hazır olan bir toplum ve sosyal yapı içerisinde dünyaya ayak basmaktadır. Bu yapı, insanın dini inanış ve uygulamalarına da etki etmektedir. Toplum, içinde yaşayan insana dini düşünüş ve uygulamalarda ortak hareket edilmesine dönük örtük bir baskı kurabilir. Örtük baskı veya istek, dini uygulamaların birlikte yapılmasına etki eder. Bu durum, toplumsal dindarlığa giden bir örüntü oluşturur. Toplumsal dindarlık, toplumun beklenti ve isteklerine dönük dini yaşam, bireysel dini yaşamdan daha ön plandadır. Bu dindarlık biçiminde dindarlığın toplum içinde yaşanılması beklenir. Ortak dini paydaşların birlikte icra edilmesi bireye sosyal statü ve çevre kazandırır. Sosyal statü ve çevre bireye, içinde yaşadığı toplumda ortak dini inancın paylaşılmasından dolayı mutluluk ve güven verir.

Çocukların ve gençlerin dini toplumsallaşması birbirine benzemekle beraber birbirini etkileyen faktörlerin farklılığı anlamında birbirinden ayrılmaktadır. Çocukların dini toplumsallaşması genellikle, dini eğitim, sosyal öğrenme, televizyon, radyo, gazete gibi çeşitli kitle iletişim araçlarının dini kültür unsurlarını tanıtıcı ve öğretici birtakım yayınlar ve programlar yapması yoluyla gerçekleştirilir. Gençlerin dini toplumsallaşması ise çocukluk ve ergenlik dönemlerinde kazanılan dini bilgi ve öğretilerle şekillenmektedir. Ayrıca bu dönemde dini inanç grupları dediğimiz cemaat ve tarikatlar, gençler üzerinde etkilidir. Dinsel grup birden fazla ya da çok sayıda kişilerin, yaptırım gücü olan belli prensipler, kurallar ve yaşayış biçimleri etrafında buluşan ve birbirlerine sıkı sıkıya ya da körü körüne bağlanan, ortak tutum ve davranışlar sergileyen kişiler birliğidir (Yavuz, 2013). Dinsel grup/gruplar ülkemizde yaygınlaşma anlamında birçok kentimizde dini faaliyet sahasında dini öğretiler adı altında çalışmalar yapmakta, Diyanet ve Resmi kurumların eksik/yetersiz kaldığı yerlerde tamamlayıcı rolleri yerine getirmektedir. Ülkemizin hemen hemen her bölgesinde yaygın bir şekilde bulunan ve toplum tarafından dini referans kaynakları olarak kabul edilen anlayışın ürünü olan tarikat ve cemaatler, işlevsel olarak misyonunu tamamlamış olmakla birlikte varlıklarını hala devam ettirmektedirler.

Dini toplumsallaşmada dini grup ve cemaatlerin işlevi genellikle iki yolla gerçekleşir.

1- Cemaatler, tarikatlar veya grupların kendilerine özgü dini algılayışlarına bağlı olarak ve buradan yorum yaparak yürüttükleri dini eğitim faaliyetleridir. Bunlar daha çok dini bilgi ve öğretilerin aktarılması yoluyla gerçekleştirilir.

2- Her bir dini grup, kolektif faaliyetler sunarlar. Bu faaliyetlerle bireylerin dini algılayışları ve tutumları birbirine benzeşir. Böylece, her dini grup ve cemaat kendine özgü bir ‘dini kimlik’ tipolojisi geliştirirler (Coştu, 2011).

Buradan çıkaracağımız sonuçların başında, yakın zamanda ülkemizde cereyan eden 15 Temmuz İhanet kalkışması yer almaktadır. Bu ihanet kalkışması da bir cemaat yapılanması yoluyla gerçekleştirilmiş, ülkemizde ve insanımızda çok derin yaralar açmıştır. Dini inancını vahye dayalı ilahi kaynaktan almak yerine; kişilerin öznel yorumlamalarını ilahi gerçeklik kabul eden bir anlayışın sonucu olan cemaat yapılanmaları, insanları, dini yönlendirmelerde farklı mecralara götürebilmektedir.

Din-dindarlık ile anlam arasındaki ilişki girift bir yapı taşımaktadır. Dindarlığın anlam sorunsalına verebileceği manevi cevaplar, kişinin anlam ya da anlamsızlığa giden yolun belirleyicisi durumunda olabilir. Dinin önemli fonksiyonlarından birisi de insanın temel ihtiyaçlarından olan hayata anlam verme ve insanın dünyadaki yerini anlamaya yönelik arayış çabalarının tatminkâr düzeyde gerçekleşmesidir. Bazı durumlarda dindarlık, anlam kazandırmak yerine, anlamsızlığa da kaynaklık edebilmektedir. Anlamsızlığın; “insanların yaşamalarını sağlayacak birçok nedenlerinin olmasına rağmen, uğruna yaşayacakları nedenlerinin olmaması” şeklindeki ifadesine karşılık din, bu anlamsızlığa karşı olumlu düşünsel ve eylemsel ifadelerle bireyin yaşam güdüsüne katkı verecektir. Hayatın anlam kazanmasında dindar için din, tek referans kaynağı olmayabilir. Özellikle din ile çıkara dayalı, işlevsel ilişkiler kurmuş orta düzey dindarlıkta dini kabuller, ya anlam kazandıran pek çok faktörlerden sadece biri, ya da bu faktörleri destekleyen bir vasıta durumundadır (Bahadır, 2011).

Dindarlığın Boyutları

Din, insanların düşünce ve kimliklerinin oluşumundan tutunuz onların yaşam şekillerine kadar nüfuz edebilmektedir (Erten, 2005). Bu durum, din olgusunun tek boyutlu değil, çok boyutlu oluşuyla ilgilidir. Çünkü dinin, “yaşamın her şeyine nüfuz eden bir fenomen oluşu” onu ister-istemez “çok boyutlu” bir özelliğe büründürmektedir; esasen onun “tek boyutluluk” üzerinden ele alınabilmesi de mümkün görünmemektedir. Bu çerçevede, dini tecrübenin anlatım biçimleri yahut objektifleşme yolları çok çeşitli tarzlarda olabildiği (Günay, 2001) gibi çok farklı boyutlarda da tezahür edebilmektedir.

İşte biz de burada, dinin çok boyutlu bir tecrübe oluşunu göz önünde bulundurarak dinin çok önemli gördüğümüz inanç, ibadet, ahlak, psikolojik ve sosyolojik boyutlarına değinmek istiyoruz.

Dinin inanç boyutu.

Çok boyutlu olan din olgusunun birçok boyutu arasında en temel ve esas olan boyutu, hiç şüphesiz ki onun “inanç boyutudur.” Zira dinin, Tanrı’ya inanarak bu inancın gereklilikleri etrafında vücut bulan “inanç boyutu”, onun olmazsa olmazı konumunda olan temellerini oluşturur. Aslı itibariyle dinin bu boyutu, onun ibadet boyutu, ahlak boyutu, sosyolojik ve psikolojik boyutları gibi birçok boyutunun kendisinden neşet ettiği ve dini bir mahiyette ve hüviyete büründüğü ana, vazgeçilmez ilk boyutudur. Yani bu, dinin öteki boyutlarının kendisiyle anlam kazandığı belirleyici boyuttur. Dolayısıyla inanç boyutundan yoksun, inanç boyutu olmayan, bir inanç sistemi üzerine inşa edilmemiş bir dinden bahsetme imkânımız, bu anlamda yoktur ve olamaz. Çünkü bir dinin teşekkül sürecinin ilk ve temel basamağı, onu “kendisi yapan” inanç sistemi üzerinden olmaktadır.

Dinin inanç boyutu; duygu, heyecan, istek, ilgi, düşünce, bilgi, tasavvur gibi beşeri psikolojik hal ve tavırlarla bütünleşmiş vaziyette kendini göstermektedir (Günay, 2001). Bu bütünleşmiş vaziyetteki durumların tamamı kaynak olarak, Yaratıcı mutlak bir kudrete inanmaya, O’nun peygamberleri vasıtasıyla gönderdiği kutsal mesajlara, ilahi iletilere şeksiz-şüphesiz biçimde inanmaya dayanır.

Dinin ibadet boyutu.

İbadet, bireyin inandığı kutsal varlığa sevgi, saygı, bağlılık, minnet ve şükran duygularıyla yönelmesi, onun emrinde olmanın bilinci içinde ve yine onun emrettiği formatta, kendiliğinden/spontane davranışlar göstermesidir (Koç, 2005). İslami literatürde genel ve kapsayıcı anlamıyla; Yüce Allah’ın hoşnutluğunu düşünerek ve iyi niyetle yaptığı her güzel davranışı kapsayacak genişlikte bir kavram (Yaman, 1998) olarak kullanılmaktadır.

İbadet fenomeni, bütün dinlerde, dindarlığın kendini gösterdiği genel boyutlardan birisidir ve insanların dini yönelimlerinin dışavurumunu içermektedir (Hayta, 2000). Dinin ibadet boyutu da en genel anlamıyla; bireyin inandığı Tanrı’ya teslimiyetini, bağlılığını, itaatini, taatını (Allah’ü tealanın beğendiği şeyler), boyun eğişini, onu kabul edişini, onun hoşnutluğunu ve rızasını elde etmeye dair her türlü eylemlerinin şekli görünümünü, biçimsel görüntülerini, somut ve gözlenebilir yönlerini ifade eder. Esasen bu, dinin, kişinin Tanrı’nın varlığına duyduğu inancın, Tanrı’nın belirlediği formatlar, semboller üzerinden dış dünyaya yansımalarını, somut ve reel hayata akislerini, pratik yönüyle eyleme dönüşmesini; yaşanabilir ve uygulanabilir oluşunu ifade eden görünür, gözlemlenebilir boyutudur. Ancak bu boyutun sembolik oluşu, formatlardan meydana gelişi onun bu özden ve hikmetlerden yoksun oluşunu anlatmaz; bilakis ibadetler, özü itibariyle içtenlikle harekete geçirici bir

kuvvet olan mutlak inanç boyutundan güç olarak yaşam sahasında görünür hale gelirler. Bu yönüyle dinin ibadet boyutu, onun inanç boyutunun görünür hallerinin görüntülerinden müteşekkildir. Bütün dini içerikli davranışlar, eylemler, tapma ve tapınmalar, ayinler, dualar, zikirler... kısacası tüm dini pratikler ve dini inancın uygulama biçimleri dinin ibadet boyutu kapsamındadır.

Dinin inanç boyutu, ibadet boyutuyla desteklenmediği müddetçe zaafa uğrar, yıpranır hatta yok olabilir. Bu nedenledir ki samimi bir inanan; yaratıcısıyla sürekli ve sistematik bir iletişim içinde olmayı, ona içten bağlılığını göstermeyi, anlamsız bir alışkanlığın tekraren yapılması olarak değil, hikmetler içeren dini pratikleri şuurlu şekilde yerine getirerek imanına iman katmayı her şeyden öncelikli bir görev olarak bilir ve yapar.

Dinin ahlak boyutu.

En genel ifade ile ahlak; “insanda oluşması özlenen ve istenen yüksek ruhi ve manevi vasıfların, olumlu yeteneklerin ortak ifadesi” (Çağrı, 2006) olarak tanımlanabilir. Esasen ahlak kavramının; özel ve genel anlamda, günlük dilde, iyi ve kötü ahlak anlamında ayrıntılı tanımları olduğu gibi, ahlak felsefecileri tarafından tartışılan değişik ve detaylı tanımlarının olduğunu da belirtmeliyiz. Tanımlardaki benzerlik ve farklılık noktalarını bir kenara bıraktığımızda; dinlerin insanda bulunan yüksek ahlak değerlerini gerçekleştirme doğrultusunda özünde saklı bulunan insanda olma potansiyelini uyandırmaya çalıştıklarını (Göcen & Konar, 2014) özellikle ifade etmek gerekir. Zira dinlerin bu yönüyle nihai hedefi; “insanı insan yaparak yalnızca Allah’a kul olmasını temin etmektir.” Bunun yolu, insanda fitraten var olan ahlaki potansiyeli harekete geçirerek bunun insanın davranışlarına, tutumlarına, eylemlerine, genel anlamda bütün yaşamına yansımaları sağlamaktır. Aslında inançlı bir birey, inancını, inancının gereklerini psikolojik yapısına, içsel dünyasına ve sosyal hayatına içtenlikle yansıtarak “kâmil insan” olma yolunda ilerleyebilen kişidir. İşte dinin inanç ve ibadet boyutunun bireyin tüm yaşamındaki hallerine, tavırlarına, tutumlarına vb. içtenlik ve samimiyetle, iradi ve şuurlu biçimde, özgürce yansımaları yönü, dinin ahlak boyutunu ve boyutun muhteva ve kapsamını ifade etmektedir. Buna göre bu boyutun “yansımaları/yansıtma” işlevinin olmayışı veya yetersiz oluşu, dinin inanç ve ibadet boyutlarının da olmayışının, yetersizliğinin, zafiyetinin, eksik yönlerinin, tamamlanmamış taraflarının bir göstergesi olabilmektedir. Burada bahsi geçen “yansımaları/yansıtma” ifadeleri, dinin ahlaki boyutunun “davranış” yönünü de ifade edebilmektedir. Bu “davranış” yönü ise ahlakın, bireyin fiillerindeki görünüşleri ve görüntüleridir ve bu yönüyle “pratik ahlâkın” tanımıdır. Teoride kalan ahlâk ise, ahlâkın bilgisine sahip olmayı belirtmektedir.

Her ne olursa olsun, dinlerin ahlâklı, erdemli, edebe bürünmüş insan tipolojisi oluşturarak erdemli bir toplum vücuda getirmek şeklindeki gayeleri dinin ahlâk boyutunun kapsam genişliğine dair yeterli bir fikir verebilmektedir. Ancak burada ahlâkın “gönül ve duygu” menşeli tabiatını ve mahiyetini vurgulayarak belirtmemiz, dinin bu boyutunun mahiyet ve niteliklerini anlamamız açısından öneme haiz bir durum arz etmektedir.

Dinin psikolojik boyutu.

Din; kendisinden ve her şeyden üstün güçlü bir varlığa inanma, O’nu kutsal kabul etme, O’na inanma ve tapınma davranışlarını kapsayan kurallar manzumesidir. Diğer ifade ile din; “İlahi varlığa inanıp O’nu içte yaşama, yüceltme ve insanın Yaratıcısı ile kurduğu ruhsal ve duygusal ilişki” olarak tanımlanabilir. Psikolojik açıdan ise din; “Tanrı ile insan arasında kurulan ruhsal ve manevi bir ilişkidir.” (Kaya & Küçük, 2017).

İnsan yavrusunun dünyaya gelişi ile beraber, bakımı, beslenmesi ve korunması işlevinin belli bir zamana kadar anne ya da anne yerine geçecek birisi tarafından yerine getirilmesi, çocuk için hayati bir anlam taşır. Anne ya da anne yerine geçen kişinin çocuğun bütün ihtiyaçlarını karşılaması, çocukta anneye ya da onun yerine geçen kişiye karşı güven ve bağlanma duyguları oluşturur. Çocuklarda fitrat olarak var olan inanma duygusu, çocuklarda daha çok duygusal düzeyde kendini göstermektedir. Yaşa ve bilişsel hazır bulunuşluluk düzeylerine bağlı olarak bilişsel düzeyde de inanma ve tapınma eylemlerinin, çocuklarda; inanma ve tapınma düşüncesinin somut düzlemde soyut düzleme doğru bir geçiş yaptığını da görmekteyiz. Çocuklarda içten gelen bir duygu ile güvenme, bağlanma ve birisine sığınma fiilleri vardır. Bu fiiller; öncelikli olarak anne-babaya ve onu koruyanlara mutlak bir bağlılık ile kendini gösterir. Başlangıçta anne-babaya karşı duyulan bu bağlılık, güven ve sığınma fiilleri, zamanla yerini ilahi bir varlığa bırakır. Böylece çocuk; Yaratıcıya güvenmek ve sığınmak, O’nun kendisini koruyacağına inanmak, kendi varlığını emniyet altına almış olmak, ihtiyaçlarının ve isteklerinin Allah tarafından yerine getirileceği ümidi ile inanma eylemi ve inancı pekişir.

İnsan; bio-psiko-sosyal, bedensel ve ruhsal yapılardan oluşan bir varlıktır. Yeme, içme, yürüme, nefes alıp verme gibi yapılan uygulamalar bedensel; inanma, sevinme, üzülme veya mutlu olma gibi eylemler ise ruhsal eylemlerle gerçekleştirilir. İnsanı, diğer canlılardan ayıran en büyük özelliği onun, yaratıcısını aramaya yönelen farklı bir ruh yapısına sahip olmasıdır. Bu ruh; “insanı yaratıcısının varlığını düşünmeye, O’nu aramaya, O’nu kabullenmeye ve nihayetinde de O’na tapınmaya ve bağlanmaya kadar giden bir yapıyı ifade eder. Yüce bir varlığa inanan insanda, ister toplumsal anlamda ister bireysel anlamda olsun

yalnız olmadığı hissi oluşmaktadır. Bu his, öylesine güçlüdür ki ruhsal anlamda insanı rahatlatıcı bir fonksiyonu vardır.

Günümüz dünyasının büyükşehir toplumunda en sık ve en önde gelen psikolojik rahatsızlıkların başında depresyon ve stres gelmektedir. Bu, ruhsal anlamda içe kapalı, duygusal insan modeli ve yaşamsal varoluş sorunsalında olan bireylerde daha fazla görülmektedir. Bu psikolojik rahatsızlıkların belirtileri olan; karamsarlık, melankoli, konsantrasyon güçlüğü, içsel ve bedensel gerginlik, bunaltı, endişe ve hayata karşı anlamsızlık gibi haller, kişide kaygı, kötümserlik, yaşamdan keyif alamama, varoluşsal boşluklar gibi durumlar yaratabilir. Bu olumsuz tablo, bireyleri bireysel ve toplumsal anlamda rahatsız eder. Bu durumun düzeltilmesinde din, anahtar görevi üstlenir. Din; insanların bencil istek ve arzularını frenleyerek onların toplu yaşamalarını (Solmaz, 1996) kolaylaştırmakla beraber aynı zamanda dinin bu görevi, bireysel arzu ve istekler için de geçerlidir. Psikolojik açıdan bireyler, işlediği günah ve hatalarını yüce bir Varlık'a itiraf etme, O'ndan af dileme fırsatı bulabilmektedirler(Köylü, 2007). Psikolojik açıdan bu durum değerlendirildiğinde yaptığı yanlışlıklarının ve hatalarının birisiyle paylaşılması bireyde içsel rahatlama, Yaratıcısının, yaptığı hataları ve yanlışlıkları affetme olasılığından kaynaklanan ruhsal rahatlamaya zemin hazırlar. Bu durum, bireyi mutlu ve huzurlu kılar.

Günümüzde insanlar sadece ilahi dinlere inanmamakta bunun yanında beşeri dinler de insanların inandığı kutsallar arasındadır. İster ilahi, ister beşeri dinler olsun, her dinin kendine has birtakım ibadet şekilleri ve davranışları vardır. İbadet ve dini pratikleri yerine getirenlerin (Güneş, 2014) hiç getirmeyenlere göre dünya hayatında daha tatminkâr oldukları tespit edilmiştir. Dini ibadetler; insan ruhuna dinginlik ve ferahlık verir, kişileri kötü eylem ve düşüncelerden uzak tutar. Özellikle gençlik döneminde kötü alışkanlıklar olan; kumar, içki, madde bağımlılığı ve intihar eylemlerinden uzak tutmaya dini pratiklerimiz yardımcı olur. İntiharlar üzerinde yapılan bir araştırmada intiharların daha ziyade manevi desteğini kaybetmiş, ümitsiz kimseler arasında görüldüğü (Peker & Eyüpoğlu, 2014) yapılan çalışmalarla desteklenmiştir. Sadece çocukluk ve gençlik döneminde değil yaşlılık döneminde de ibadetlerin önemli fonksiyonları vardır. Yaşlılıkla beraber ortaya çıkan yalnızlık, sosyal hayattan soyutlanma ve ölüm düşüncesinin getirdiği/getireceği gerginlikleri azaltmada da tampon bir görev üstlenir.

İnsanın kendisinden ve her şeyden üstün ve güçlü bir varlığa inanma ve bağlanma duygusu fitratında mevcuttur. Bu duygu; insanın içinde yaşadığı toplumda bunalımlarını aşmasında, bireysel problemlerini çözmesinde ve ruhsal dünyasını zenginleştirmesinde aktif bir rol oynar. Dini duygu aynı zamanda, insanların hem dünyevi hem de ruhsal yaşamlarına

dönük kurallar koyarak mutlu ve huzurlu yaşamlarına katkı verir. Zaten psikolojimizin amacı da insanın dini nasıl yarattığı değil; kendi, hayatı için anlamlı olarak dini ilişkiyi nasıl meydana getirdiğini veya getirmediğini anlamaktır (Vergote, 1999).

Birey, günlük yaşamında yer yer, dini inancının etkisiyle iç kontrol mekanizması geliştirir. Bu mekanizma; bireyin dünya hayatında yaptığı yanlışlıkları, haksızlıkları ve günahları kendi içsel penceresinden değerlendirerek O'ndan yardım isteyerek tövbe eder. Tövbe etme davranışı, bireyde suçluluk ve günahkârlık duygularını minimize eder. Dolayısıyla böyle bir inanç da, bireyin ruh sağlığı üzerinde olumsuz etkiler meydana getiren suçluluk ve günahkârlık duygularının yok olmasını sağlar (Koç, 2005).

Dinin sosyolojik boyutu.

Din, insan içindir, dinin varlık sebebi insandır, insanın olmadığı mekânda dinden bahsedilemez. İnsanın tabiatta tek başına yaşaması sosyal anlamda mümkün değildir. Çünkü insanı insan yapan değerler, bir arada bulunularak gerçekleştirilir. En eski kültürlerde bile insanlar arasında birtakım dini inanış ve yaşayışın olduğu bilinmektedir. Dolayısıyla din de bu toplumsal alanlarda yaşama şansı bulmuştur. Bireysel anlamda etkili olan din, aynı zamanda toplumsal alanda da etkili olmuş ve etkisini insanların bir arada yaşadığı toplumsal düzlemde kendini hissettirmiştir. İnsanın oluşturduğu kültürün ilk basamağı olan aile, kabile, boy ve millet gibi unsurlar din ile yakın ilişki içerisindedirler. İnsan-din ayrılmazlığı, dinin insanın toplumsal boyutuyla ilişkisine götürmektedir (Çekin, 2013).

Din, ister geleneksel toplumlarda ister modern toplumlarda olsun muhafazakârlık adı altında varlığını gösteren bir yapı ile varlığını devam ettirmektedir. Muhafazakârlık; içinde yaşanılan döneme göre şekillenen yaşam şekli değil, aksine inanılan ve yaşanılması elzem olan inanç sistemlerinin birey tarafından yaşanması şeklinde de tarif edilebilir. Bu anlayış, ister geleneksel toplumda olsun ister modern toplumda olsun inanılan inanç sisteminin korunması anlamına gelmektedir. Bunun insana faydası ise bireyin maddi-manevi sorunlarının yanı sıra sosyal hayat problemlerinin çözümünü, bireye, inandığı din ile gerçekleştirme olasılığını sunabilmesidir (Coşkun, 2012).

Toplum kültürünün önemli bir parçası olan din (Abuzer, 2006), insanı psikolojik ve sosyal anlamda etkiler. Diğer bir ifade ile din, birey ve toplum üzerinde etkili olduğu gibi, din de aynı şekilde toplumdan etkilenir (Güneş, 2014). Bu etkileme, ilk önce bireyde kendini psikolojik anlamda göstermektedir. Din, insan ruhuna etki ederken onlara farklı bir dünya ve yaşam anlayışı sunar. Bu anlayış, bireyin dünya ve yaşam anlayışını değiştirmekle kalmaz, ona yeni bir düşünce ve eylem pratiği sunarak onun mutlu ve huzurlu olmasına katkı sunar.

Sosyolojik anlamda ise din; kişide, toplum hayatında uyulması ve gereken kurallar koyarak var olan dinin yaşamasını sağlamak ve toplumsal çözümlerin önüne set çekerek, toplumsal birlikteliği daim kılarak toplumun yaşamasına katkı verir. Ayrıca din, içinde yaşadığı toplumda öncelikli olarak inançlar, kurumlar, kurallar, değerler, adetler, tutumlar ve eylem kalıpları ile insanları ve toplumu etkilemeye ve değiştirmeye çalışır. Bu anlamda din; bireylerin toplumsal hayatına düzen getirerek, sorumluluklar yükleyerek, kurallar, yasaklar koyarak sosyal- kültürel gelişmesine ve toplumsal bütünleşmesine katkıda bulunur. Bu kurallar ve yasaklar, toplumun birlik ve bütünlüğünü sağlarlar. Böylece toplumda “ben” anlayışı değil “biz” anlayışı hâkim olur. Bu anlayış toplumun ayakta kalmasını sağlar.

Dinin en önemli toplumsal fonksiyonlarından birisi de, sembolik bütünleşmeyi sağlamasıdır (Keskin, 2004). Kendilerine kutsallık atfedilen mekânlarda (Mescid-i Haram, Mescid-i Nebevi, Mescid-i Aksa, cami, sinagog, kilise vb) yapılan fiiller, toplu yapılan ibadetler, yapılan ibadet sonrası birliktelikler, toplumsal grup üyelerini bir arada tutan, onlara dini anlamda yaşadıkları sorunlarını paylaşımlarına ve çözüm bulmalarına ve böylece ister bireysel ister grup şeklinde olsun birbirlerine yardım etmelerine imkân sağlayan yerler olarak insana hizmet ederler. Her insan birçok konu ve olaylar hakkında aynı düşünceye sahip olamaz. Bu farklılık, insanların olaylara ve konulara yaklaşımlarına zenginlik katar. Sosyal gruplar içerisinde birlikte olan insanlar da aynı düşünceye sahip olamazlar. Ancak onları bir arada tutan, düşüncenin farklılığı değil, aynı yola hizmet anlayışıdır. Bu anlayış, hem inanılan dine hem de toplumu bir arada tutan dinamiklere yardım eder.

Sosyolojik anlamda toplumda yapılan birçok eylemleri, dini referans kaynaklı olarak kabul ettiğimizde yapılması ya da yapılmaması gereken düşünce ve eylem pratiğinin, hem bireysel hem de toplumsal anlamdaki sonuçlarının, yaşadığımız toplumun değer yargılarına uyumlu ve uygun olması beklenir. Bu beklentinin sonuçları ise her zaman olumlu olmamaktadır. Toplumda birçok insanın ortaklaşa yaptığı dini tören ve ayinler, toplumsal grup (ortak amaç etrafında birleşen üyeler)denilen yapıların ruhuna katkı sağlayarak hem kişilerin hem de toplumun kaynaşmasına hizmet eder. Sosyal gruplar içinde cemaat ve tarikatları örnek verebiliriz. Sosyal gruplar dediğimiz cemaatler, tarikatlar günümüz toplumunun gerçekleridir. Bunlar, kendilerine göre farklı bir kült anlayışı oluşturmuşlardır. Çıkış noktaları dini referanslara dayanmakla beraber bu grupların, zamanla sadece dini ritüellerin icra edildiği yerlerin ötesinde eğitim, finans, sağlık, inşaat gibi iktisadi alanlarda da faaliyet gösterdikleri bilinmekte idi. Yakın zamanda, adı bilinen cemaatin kendi varoluş ekseninden çıkıp ülkeyi kaosa kadar sürükleyecek eylemlere giriştiği bilinmektedir. İnsanlara, dini bilgiler veren aynı zamanda eylemlerini gerçekleştirme imkânı sunan bu yapılar, dini

referans kaynaklı olmaktan çıkıp maddi gerçeklerle hareket eden yapılara dönüşmüştür. Bunun sonucu olarak da zamanında kutsal olana hizmet şiarından hareket eden bu yapılar artık insanların uzak durduğu yapılara bürünmüştür.

Yukarıda açıklanmaya çalışılan durumlardan yola çıkılarak din ve toplum ilişkisi üzerinde varılan ortak sonuçlar şöyle ifade edilebilir:

1. Din; fertleri, şahsiyetlerinin parçalanma tehlikesine karşı korur. Onları mukaddesat ile karşı karşıya getirerek şahsiyetlerinin bütünleşmesini sağlar. Böylece fert, bütünleşmiş şahsiyetini bir öğretmen, bir tabib, bir vatandaş, bir hemşehri veya bir aile ferdi olarak dünyevi hayatın muhtelif sahalarında değerlendirmek imkânını bulur.
2. Dinler, tabiatüstü inançlar sistemi ile grup amaçları ve bunların üstünlüğü konusunda bir açıklama getirir.
3. Dinler, emrettikleri kolektif ibadetlerle toplumdaki ortak duyguları kuvvetlendirir.
4. Dinler, ortaya koyduğu kutsal şeylerle, belirli değerler yaratır ve bu değerlere bağlı insanları sıkıca bir araya getirir.
5. Dinlerdeki ödüller ve cezalar, sosyal bütünleşmeyi dinamik bir şekilde devam ettirir.
6. Din, fertleri, mukaddes duygu ve alışkanlıklarla birleştiren, milli vicdanı meydana getiren bir vasıta olduğu gibi, toplumların yükselmesi ve tekâmülü için de zaruri bir müessesedir.
7. Din, insanlık üzerinde en mükemmel kanunlardan, en sıkı nizamlardan daha kuvvetli, daha tesirlidir.
8. Dini kurallar, insandan hiçbir vakit ayrılmadan insanı, daima nezaret altında bulundurmaktadır.
9. Din, vicdanlara en tesirli bir amil olduğundan insanı, gizli, aşikâr her türlü fenalıklardan uzaklaştıracağı gibi, her türlü iyiliklere de yöneltir.
10. Dinsizlik önce ahlâk, sonra hukuk fikirlerinin yok olmasını sağlar. Çünkü din olmadığı takdirde, ahlâk için bir müeyyide kuvveti kalmayacağından, dinsizlik; her türlü adiliğin gelişmesine ve neticede ahlâk fikrinin yok olmasıyla cemiyetin gerilemesine ve çökmesine sebep olur (Aydın, M. 1986).

Hayatın Anlamı

İnsanı diğer canlılardan ayıran en temel özelliklerden birisi, onun akıl sahibi olması yani düşünebilmesi, sorumluluk sahibi olabilmesi ve hayatını bu doğrultuda bir nedenselliğe,

bir anlamsallığa bağlayabilmesidir. İnsanın hayatına anlam verebilmesinde ona rehberlik edecek, kılavuzluk yapacak kavramlardan birisi de inançtır. İnanç yolu ile insan ilk önce kendini anlar; geçmişi ile geleceği arasında nedensellik ilişkisi kurarak hayatında anlam aramaya çalışır.

Lokman Çilingir: “Hayatın Anlamı Nedir veya İyi Bir Hayat Nasıl Olmalıdır?” adlı çalışmasında; sıradan bir insanın, içindeki arzu ve talepleri gerçekçi koşullarla değerlendirmeye veya hayatını yönlendirmek için etik bir teori veya aydınlanmaya ihtiyaç duymasa da insanın içindeki zorlayıcı ve ayırt edici dürtü ve yargılara karşı yaşamın ve hayatın bize “iyi bir hayat nasıl olmalıdır?” tarzındaki soruya genel ve biçimsel bir taslakla cevap vermesinin zorunlu olduğundan bahseder.

“Hayatın Anlamı Nedir veya İyi Bir Hayat Nasıl Olmalıdır?” sorusunun ilkçağdan günümüze kadar devam eden gelen bir problem olduğunu belirten yazar, “İyi bir hayat” konusunun, beraberinde anlam kavramının da tartışılmasını zorunlu kıldığını; insanın, doğası gereği hayatında anlamlı hedefler koymak istediğini; “hayatın anlamı nedir? Veya “insan hayatının anlamı nedir?” gibi soruların koşullu ve olumlu yönde cevap verilmesi gereken sorular olup bunlara verilecek cevapların niteliğinin de kişinin birçok durumlarından etkilendiğini ifade eder. Ayrıca yazar, insanın bio-psikolojik bir varlık olarak bütünsel anlamda hayatına bir anlam verme çabasında olduğunu, bunun varoluşsal bir zorunluluk olduğunu, insanın ilk aşamada biyolojik bir varlık olarak kendi doğal gereksinimlerini karşılamaya yönelik bir anlam aşaması oluşturduğunu iddia eder. Yazarın bu görüşlerini; “insanın, hayatın merkezine zevki koyarak yaşamaya odaklanması” şeklinde de yorumlayabiliriz. Sosyal bir varlık olarak insanların diğer insanlarla iç içe yaşamlarının doğal bir sonucu olmak üzere ortaya çıkan ve sosyal anlamlandırma aşaması olan ikinci aşamanın aile, karşılıklı ilişkiler, eğitim, kültür, iktisat ve hukuk alanlarında iyi davranış hedefleri sunduğunu belirten Çilingir; üçüncü aşamanın ise hem insanı, hem de sosyal anlam aşamalarını içine alan, aynı zamanda bunların ötesinde, insanın inanç, değer ve ideallerinin çizmiş olduğu hedefleri de kapsayan bir anlam aşaması olduğuna değinir(Çilingir, 2003)

Bahadır ise “İnsanın Anlam Arayışı ve Din-Logoterapik Bir Araştırma” adlı eserinde insanın, varlığı anlamlandırma ve hakikat arayışının tüm disiplinlerde kendisinin varlığı ile hayat bulacağı gerçeğinin çok önemli olduğundan; insanın ruhsal yapısının derinliklerinden kaynaklanan hakikat anlayışı ve anlam arayışının yaratılan ilk insandan günümüz modern insana kadar geçen zamanda üzerinde hep düşünülen kavramlar olduğundan bahseder (Bahadır, 2011).

Ona göre; geçmişteki ilk insanın hayata bakış ve anlam arayışı ile günümüz modern insanın hayata bakış ve anlam yüklemeleri farklı olacaktır. Modern öncesi hayattaki insan, doğal felaketler, bunalımlar, çaresizlikler ve hayatın acımasızlığı türünden problemlere karşı ilahi bir güç ve kudretle olayı çözmeyi ya da olaylara bakabilmeyi öğrenmiş; bu durum, modern öncesi insanı hem ruhsal anlamda üstesinden gelemediği durumlardan ilahi güç sayesinde rahatlama sağlamış hem de hayata olumlu yönde bakabilmiştir. Günümüz modern hayat anlayışı ise teknolojik gelişmelere bağlı olarak, insanda güvensizlik, umutsuzluk, yetersizlik ve doyumsuzluk gibi kişilik bölünmeleri meydana getirmiş ve “şahsiyet” kavramının içerisinde boşalmasına neden olmuştur.

Yazarın bu görüşlerinden hareketle konuya yaklaştığımızda; insan bilimlerinde meydana gelen gelişmelere paralel olarak, modern insanı, bulunduğu zor durumdan kurtarmayı hedefleyen insan merkezli yaklaşımların günümüzde yaygınlaştığından; bu gelişmelere bağlı olarak “anlam” kavramının insanın problemlerinin ve sorunlarının nedenlerinin başında geldiğinden söz edilebilir.

Yunanca bir kelime olan ‘logos’ kavramının ‘anlam’ kavramına karşılık geldiğini ifade eden yazar, Logoterapiye göre; insanda doğuştan varolan anlam arzusunun, onu en acımasız ve en korkutucu şartlar içerisinde bile sarılabileceği bir değere, bir amaca veya hedefe yöneltebileceğini, düşünen her insanın, anlamsız hayatın, kendisi için bir stres kaynağı olacağını idrak edeceğini, bu nedendir ki sözkonusu stres durumundan kurtulmayı gerçekleştirebilme yolunun da hayatına varoluşsal anlam bulmak olduğu gerçeğini unutmamakla ilgili olduğunu belirtmiştir (Bahadır, 2011).

“İnsanın Anlam Arayışı” çalışmasında, çeşitli hastalık, problem, huzursuzluk, isteksizlik, doyumsuzluk, güvensizlik veya acı içindeki insanların, yaşam döngülerini kurgularken nelerin kendileri için hayatta önemli olup/olmadığı ya da hayata bakış açılarını etkileyen süreçlerin neler olduğunu ortaya koymak için kendi psikoterapi yaklaşımını çalışma sahasına süren, parçalanmış yaşamın ince ipliklerinden sağlam bir anlam ve sorumluluk örgüsü oluşturarak çağdaş varoluşçu analizin kendine özgü yorumlanması olan logoterapinin oluşum sürecini kendi deneyimlerinden yola çıkarak oluşturan Victor Frank; her şeyini kaybeden, bütün değerleri yok edilen, açlığın, susuzluğun ve acımasızlığın altında ezilen, her an, her saat, imha edilmeyi bekleyen birisinin yaşamaya dair sürdürülebilir bir yön bulmasının çok şaşırtıcı olduğuna değinir (Frankl, 2015).

Ona göre varoluşçuluğun ana teması şöyledir: Yaşamak acı çekmektir, yaşamı sürdürmek, çekilen bu acıda bir anlam bulmaktır. Eğer yaşamda bir amaç varsa, acıda ve

ölümde de bir amaç vardır. Bu durum “kişinin belli bir durum/olay karşısında kendi tavrını belirleme yetisi”ni ortaya çıkarmaktadır(Frankl, 2015).

Hayatın anlamı üzerine çalışma yapan ve bu konuda psikoterapi okulu diye de bilinen Victor Frankl insanın anlam arayışını, en temel güdülerden birisi olarak tanımlamaktadır. Frankl’a göre insanın anlam arayışı, içgüdüsel itkilerin “ikincil bir ussallaştırılması” değil, yaşamdaki temel güdüdür(Frankl, 2015).

Frankl, anlam arayışının engellenmesini, insanda en büyük varoluşsal strese neden olarak gösterebilmektedir. Ayrıca o, her şeyi birbirinden ayırt eden ve varoluşa anlam veren hususlardan olmak üzere, “insan sevgisi ve sorumluluk bilinci” üzerinde durmaktadır (Yalom, 2001). Buradan hareketle biz, söz konusu durumların, insanda, kendi varoluşunun nedenleri hususunda farkındalık oluşturan unsurlar olduğunu düşünebiliriz.

Frankl, değerlerin temel dayanaklarını, kişisel olarak belki de buradan hareketle ortaya koyanın Tanrı olduğunu, insanı ancak Tanrı’nın anlayabileceğini, insanın ruhsal derinliğinde güçlü bir özlemin hâkim olduğunu ve bu şiddetli özlemin ve susuzluğun konusunun Tanrı’dan başkasının olamayacağını ifade eder (Bahadır, 2011).

Anlam.

Biyolojik bir varlık olan insan aynı zamanda doğanın da bir parçası konumundadır. İnsanı insan yapan en temel özelliği kendine ve dünyaya anlam katma arzudur (Örs, 2009).İnsanın temel ihtiyaçlarından birisi olan hayata anlam verme, evrenin ve evrendekilerin varlık sebebini anlamının yanında, insanın varlık âlemi içindeki yerini anlamaya yönelik de bir arayıştır (Sezen, 2015). İnsanın evren merkezli bir varlık oluşu, her şeyin onun etrafında ona göre şekillendiği durumu insanı sorumluluk sahibi olmaya itmiştir. Bu sorumluluk yükü insanı anlam arayışına sevk etmiştir(Kaynak, 2012). Başka bir ifade ile insanlığın varoluşundan günümüzün çağdaş ve rasyonel dünyasına kadar geçen süreçlerde insan ruhunun anlam arayışı ve bunu bir ihtiyaç olarak görmesi her zaman var olagelmiştir.

Varlığın anlam kazanması bilinçle olmaktadır ve var olmanın anlamı, varlığın algılanmasına ve bilinmesine bağlıdır. Doğa, kendini anlamlandıramazken insanın kendini ve doğayı anlamlandırması bilinç sayesinde gerçekleşmektedir (Abuzarova, 2007). Bu gerçekliğin, insanın gökyüzünden yeraltına kadar tüm evrene karşı içgüdüsel ve düşünsel merakından kaynaklandığını da belirmemizde fayda vardır.

İnsan, belirsizlik karşısında hissettiği tehlike duygusuyla baş edebilmek için anlam arayışına girer; kutsal ve her şeye kadir olan bir güce inanma isteğiyle bilinçsizliğe karşı bir savaş verir. Bilinç, her şeyi açıklamaya çalışmakta ve açıklama getiremediği konularda anlam

arayışı içinde kendisinin dışındaki bir güce bağlanma ihtiyacıyla yorum yapmaktadır (Tarhan, 2014). Ancak insanoğlu belirsizlik ve tehlike ile her karşılaştığında bir güce inanma ve tapınma isteği duymayabilir. Bu durum insanı kendi kendisinin tanrısı konumuna sokabilmekte ve insan, anlamı kendi yaşadığı dünya ile sınırlandırabilmektedir. Çünkü anlam herkes için farklı yorumlar gerektiren bir argümandır. Dolayısıyla bu argümana yüklenen anlamlar da farklı olabilmektedir. Ayrıca algılarımız, geçmiş yaşantılarımız ve birikimlerimiz anlamın farklı yordanmasına sebep olabilmektedir.

İnsanın kendisini anlamlandırması kolay bir iş değildir. ‘Kendini anlama ifadesi, basit bir bilişsel işlev değil bütün varoluşun, kişinin düşüncelerinin, duygularının ve eylemlerinin topyekûn yer aldığı bir kavrayış’ olarak değerlendirilmelidir (Göka, 2014). İnsanlar zihinsel işlevleri yoluyla doğayı ve doğadaki tüm canlı-cansız her şeyi anlamlandırmaktadır. Kısacası anlamlandırma kavramı, zihinsel işlevlerimizin yanında duygularımızın, düşüncelerimizin ve eylemlerimizin sonucunda oluşmaktadır.

“Hayatın her gününü, her anını dolu dolu yaşamak gerekir, o bir gün geldiğinde zaten bir anlam bulmuş olacağız” türünden cümlelerle sadece yaptıklarımıza odaklanan bir yaşam anlayışımız olabilir. Ancak yaşam sadece günü kurtarmak, o anı yaşamak değil amaçları olan bir kavramdır da aynı zamanda. İnsanın yapıp ettiklerinin bir amacı vardır. Bu amacın gerçekleşip gerçekleşmemesi neticesinde ortaya konulan tepkilerin olumlu veya olumsuz olması insani bir tavır olarak karşımızda durmaktadır. İnsan, doğar, büyür, gelişir ve nihai son olan ölümle bu dünyadan göç eder. Bu süreçte insanlar hayatın gündelik zevk, heves, ihtiras ve işlerine daha çok zaman ayırabilmekte, ölümü ise istemeyerek de olsa yadsımaktadır. Ancak ölüme doğru giden sürece baktığında ölümün sonuçları konusunda düşünmeye ve korkmaya başlar. Ölüm, hayatın geçiciliğine nokta koyan bir kavramdır. Aynı zamanda ölüm düşüncesi, hayata anlamını veren sonu da içerisinde barındırmaktadır.

Hayatı anlamlı kılmaya yönelik arayışlar daha ilk gelişim dönemlerinde filizlenmeye başlayıp, yetişkinlik dönemine kadar devam etmektedir. Daha çok, yakın çevrenin etkisi altında geçen bu süre, çocukluk ve ergenlik dönemlerine karşılık gelmektedir. Başka bir ifade ile anlatmaya çalışırsak hakikat arayışı veya arzusu, benliğin filizlendiği ilk yıllardan itibaren çok sınırlı ve tamamen somut varoluşa, yani duyu organları ile algılanabilen olay ve nesnelere yönelik olmasına karşın ilerleyen yaşla birlikte güç kazanır ve ilgi alanı genişler (Bahadır, 2011).Birey, ergenlik dönemine girerken içinde bulunduğu psiko-sosyal, duygusal, bilişsel ve cinsel yönden farklı bir birey olma çabası içinde kendini bulur. Çocukluk ve gençlik dönemi arasında olan bu dönem, bireyin hayatına anlam bulma, kendisinin, yaşadığı toplumda bir ‘birey’ olma yönünde varlığını kanıtlama dönemi olarak da düşünülmektedir. Ergenin bir

ideal ve aşk arama sürecinde, bir de amaç bulma ihtiyacı vardır. Bu amaç, hayatta edinmiş olduğu tüm tecrübelerini anlamlı bir bağlama yerleştirmektedir. Bu amaç gençlerin, dini tarzda olmayan siyasi ya da insani bir geleneğe başvuracağı anlamına da gelebilir. Bununla birlikte bu arama çabaları onu vurdumduymazlıkla içine kapanma sonucuna da götürebilir (Altaş, 2012).

Modern yaşam koşullarının zorlaması sonucu toplumsal değerlerden kopan insan yalnız başına kalmış olmakla birlikte, değersiz yaşamayı göze alamamakta ve bir anlam peşinde koşmaktadır (Kayıklık, 2015). Modern yaşam aynı zamanda toplumu ayakta tutan kadim gelenek ve göreneklerimiz de yıkmış yerine bireyselci, çıkarıcı, günübürlük yaşama odaklanmış insan tipini de ortaya çıkarmıştır. Ancak ne kadar bireyselci, çıkarıcı veya günübürlük yaşama odaklanmış insan olursa olsun yine de yaşamda kendi varoluşsal sorgulamalarını ve buna bağlı olarak da anlam sorunsalı üzerinde kafa yoracaktır.

İnsanın en temel güdülerinden birisinin de anlam arayışı güdüsü olduğu su götürmez bir gerçeklik olarak karşımızda durmaktadır. Bu anlam arayışı güdüsünün doyurulması ya da engellenmesi, insan için yaşamını sürdürebilir/sürdüremez şeklindeki sorusuna cevap olabilmektedir. Günümüz toplumu, insanı aynı zamanda tüketici insan rollerini yerine getiren bir role evirmiştir. Dünyanın büyüünün bozulduğu, tüketime odaklanmış bu toplumda artık bu kadar kolay anlam ve amaç edinebilmek çok zor. Anlam ve onun amacı konusunda en güzel ifadeyi sunan (Göka, 2013)'a göre; “anlam ve amacı ne bir reklam katalogunda bulabilir ne de internetten ısmarlayabilirsiniz. Anlamsız ve amaçsız biçimde bir plazada dolaşan veya internette sörf tapan insanın hali trajiktir.”

Yeryüzünde, insan dışındaki bütün varlıkların programları paketlenmiş bir biçimde onlara verilmişken, insan denen varlığın programı ise insanın kendi iradesine bırakılmıştır (Kaynak, 2012). Özgürlük dediğimiz kavramla açıklanan bu durum insanoğlunu yaşadığı dünyada sorumluluk almaya yöneltmiştir. Bu sorumluluk, hem kendine hem de içinde yaşadığı topluma karşılık gelmektedir. Düşünen her canlı, hayatın gayesine ilişkin kendince sorular sormakta ve cevaplar aramaktadır. Bu gaye; “kimilerine göre hissetmek, kimine göre kendisi olmak, kimine göre de özünde olanı ortaya çıkarmak” şeklinde tezahür etmiştir.

Ayrıca hayat nedir? Anlamı, amacı veya hedefi var mıdır? İnsan ile dünya arasındaki ilişkinin aslı, esası nedir? Kâinat, dünya, hayat, Tanrı, insan ile ilgili zihinsel gelişimde ortaya çıkan ve çoğu zaman gerginlik yaratan bu tarz sorular, “varoluşsal sorgulama” kavramı ile ifade edilebilecek önemli bir ihtiyaca işaret etmektedir (Bahadır, 2011).

Varoluşumuzun kaynağını sorgulayan cümlelerimizin altında iki neden arayarak olayı aydınlatmaya çalışırız. Yani inanç düzeyinde ya da inançsızlık düzeyinde anlam sorusunu

cevaplandırmaya çalışırız. İnsan kaygan, sürprizler ve mucizelerle, umutlar ve hayal kırıklıklarıyla dolu bir dünya hayatında, anlam olmadan yapamaz; ama anlamsızlığa da çok yakındır (Göka, 2013). Ayrıca hayatın sınırlı ve sonlu olması, varoluşu anlamsız kılmaz. Sınırlılık ve sonluluk, yapılması gerekenleri zamanında, henüz geç olmadan yapması için insanı uyarır (Bahadır, 2011). Bu uyarıdan hareketle diyebiliriz ki hayata anlam katan bizleriz, yarınımızı farklı kılmak için yaptığımız ne varsa hayatın anlamı da o dur.

Din, insanın hayatına anlamlar katan sistemlerin başında gelmektedir. İlahi kaynaklı inançlar, insanların dünya ve ahiret hayatında mutlu, huzurlu ve umutla yaşamasına katkı sağlayacak yüce amaçlar taşır. Din insana, dünyaya ve öteki yaşama ilişkin mesajlar veren ilahi bir kaynaktır. Dünya hayatında uyulması gereken yasaklar, kurallar ve faaliyetler manzumesi sunarak insana, yaşamını huzurlu ve mutlu yaşamasını telkin etmektedir. Ölüm ve sonrası için insanlarda oluşabilecek kaygı, belirsizlik, umutsuzluk, çaresizlik, güçsüzlük gibi olumsuz durumlara karşı onlara ölüm sonrası güzel şeyler sunarak ve insanın ruhsal durumunu tatmin edebilecek ebedilik duygusunu vererek onları rahatlatır. İnsanın temel arzularından birisinin de anlam arayışı olduğu bilinmektedir. Yaşamında ortaya çıkan olumsuz engeller karşısında olumlu bir mücadele sergilemeyi ifade eden anlam, insanı hayata bağlayan ve amaçlar edinmesini gerçekleştiren bir bağlamda değerlendirilmelidir.

Sonuç olarak diyebiliriz ki geçmişten günümüze insanın anlam arayışı iki temel üzerinde şekillenmiştir. Bu temellerden ilki din, diğeri ise evrimci anlayışla gelişip büyüyen ve günümüzde pozitivist kavramıyla anılan yaklaşımdır. Din, insanın doğada sadece yeme içme gibi faaliyetlerini gerçekleştirip sonra da yok olmasına dair düşüncelere kapılmasını engelleyen yasalar ve kurallar koyar. Bu yasa ve kurallar, insanı doğada sorumluluk sahibi olmaya, sorumluluklarını yerine getirmeye ve nihayetinde de dinin sahibi olana Tanrıya itaate sevk eder. Bu sevk, insanın yaşadığı dünyada kendisini ve hayatını anlamlandırmaya varan düşünsel bir zincir oluşturmasına vesile olur. İnsanı anlam arayışına iten diğer görüş olan evrimci yaklaşım ise kökeni darwinizme dayanan ve insan neslini doğada bulup şekillendiren ve doğayı akli ile yöneten bir anlayıştır.

İnsanoğlunun uzayı keşfedecek girişimlerde bulunmasına rağmen hala varlığının anlamını keşfedebilmiş olmaması bağlamında, aradığımız anlamı kendi içimizde bulmamızı öğütleyen Yunus Emre'ye kulak verelim:

“İlim ilim bilmektir
İlim kendin bilmektir
Sen kendini bilmezsen
Ya nice okumaktır”

Hayatın Anlamına Etki Eden Faktörler

Dini inanç.

İnsan dediğimiz çok yönlü varlık, diğer canlı varlıklara nispeten eksik doğar ve gelişimini doğumundan ölümüne kadar devam ettirir. Yeni doğan çocuğun kendi başına işlerini göremediği ve bir bilgiye de sahip olmadığı gözlenen hususlardandır. Gelişim süreci içinde bireyin, eğitim ve öğretime tabi tutulacağı ve hayata hazırlanacağı, rutin durumlardandır. Verilecek bilgiler, bireyin inançlarına temel olacak ve bireyi hayatının pek çok problemine karşı dirençli veya dirençsiz kılacaktır.

İnsandaki dini inancın kökenlerinden birisinin direkt Allah'a bağlanma duygusuyla yakından ilişkisi vardır. Bir insan öteki hayata (ahiret) inanıyorsa, bunun engel olunmayan ölümü tadıp yeniden dirilerek ebediyen var olma arzusunun inanca dönüşmesiyle yakından ilişkisi vardır (Yavuz, 2013). İnsanoğlunun dünyada iken yaşadığı duygulardan birisinin de ölümsüzlük duygusu olduğu fikri, yabana atılır bir durum olmamalıdır. Buradan hareketle bu duygunun sonuç bulacağı yer olan ahiret hayatı, insanı inanca (Allah) götüren bir süreç olacaktır. Ancak; ergenlik döneminde bu sürecin sürekli olarak bu şekliyle devam ettiğini iddia etmek, biraz zor olacaktır. Çünkü ergenlik döneminde birey ne çocuktur ne de yetişkin. Ergenlik dönemi dini gelişimde, çocukluktan gelen bilgilere şüpheyile bakan bir ayrıntıya doğru yönelim vardır. Ergenlik dönemi dini gelişimde ise bu dönemde meydana gelen ve devam eden süreç sıradan bir etkilenme değil, aksine onu derinden etkileyen ve silkeleyen, bedensel ve ruhsal uyanışlarla *hayatın anlamını ve geleceği sorgulayan* bir duruşu sergiler. Bu durum ergende çocukluktan ayrılışla birlikte yeni bir *benin* ya da *kişiliğin* oluşumunu gösteren önemli bir süreçtir. Burada yeni ideallere açılan, yeni dönemin insanı, geçmişten bugüne kadar yakın çevresinden aldığı ya da öğrendiği bütün bilgisel ve tecrübî kazanımların hepsini yeni gelişmelerle kendi akıl süzgecinden geçirir ve onları bilinçli bir biçimde yeniden değerlendirmeye alır. Bu değerlendirmeyi yaparken çocukluk dönemi ölçütleriyle yapmaz artık (Yavuz, 2013). Ayrıca bu dönemde inancın, çocuksu ve irrasyonel olarak başladığı, şüpheyile sorgulanarak geliştiği ve yaratıcı düşünce ile olgunlaştığı gözlemlenen bir durumdur (Kayıklık, 2015).

Gençlik dönemi dini gelişime, dinin kendileri ve toplum için gerekli olup olmadığı konusunda ne düşündüklerini ve bu düşüncelerini dışa yansıtabilecekleri bir dönem olarak bakmak gerekir. Bu dönemin dini gelişimi, çocukluk dindarlığından çok farklı bir gelişme göstermektedir. Gençlerin dini gelişmelerinde sık sık birbirini izleyen yükselişlerine tanık olunduğu gibi, birbirine yabancı olan gelişmelere de rastlamak mümkündür. Böylece hızlı fizyolojik ve ruhsal gelişmeler içerisindeki gencin yeni oluşan benlik durumu ile Allah'a

yönelişinde belirgin bir gelişme görülüyorsa, bu, onun O'na olan ihtiyacından ileri gelir. Bu da gelişmenin merkezinde yeni zihinsel ve duygusal bir bilinçlenmenin olduğunu gösterir (Yavuz, 2013).

Genç, aileden, okuldan, kitle iletişim araçlarından (tv, radyo, internet vb) ve çevreden doğru dini bilgi alamamışsa, dini inancı ile ilgili problemlerini çözememiş ise, hatta daha da kötüsü menfi yönde bilgiler edinmiş ve kendini onlara kaptırmışsa, manevi bir buhranın girdabındadır demektir. Bu girdaptan sıyrılmak için kendisine birtakım farklı ve yeni uğraşlar arayacak ve hatta kötü alışkanlıklara tevessül edecektir. Gençliğin bu buhranına amil olabilecek sebepler başlıca üç ana noktada toplanabilir:

Ailevi ve kültürel sebepler.

Genç insan, ailesinde çocukluk çağı dönemindeki dini inançla alakalı sorularına tatmin edici bir cevap bulamamış veya kendisine yanlış şeyler öğretilmiş ve hatta inkâr tavsiye edilmişse; bunlar kendisi için birer buhran sebebi olabilir. İnsan tabiatının gereği olan bu iç arayışında, ruhundaki çelişkiler ve kafasındaki istifhamlara okulunda da gerekli cevaplarını bulamamışsa, bir diğer tabirle yeterli, doğru ve faydalı bir dilli kültür elde edememişse, kendisinde ruhi çöküntüler baş gösterecektir.

Sosyal ve ekonomik sebepler.

Genç, dindarların alay edildiği, dini konuların tahfif ve istihza yoluyla karikatürize edildiği bir grup içinde sürekli kalmak mecburiyetinde kaldığında kendisinde bir basıklık hissedecek ve bu basıklıktan kurtulmak için onlara ayak uydurmak mecburiyetinde kalabilecektir. Bu husus onda ruhi ve ahlaki çöküntü meydana getirebilir. Yine, bir genç ekonomik problemlerinden dolayı, fakirliğinden şikâyetle isyana ve inkâra gidebilir. Zengin olan arkadaşlarına gıpta edip, güya ilahi bir "adaletsizlikten" dem vurabilir. Bunun neticesi olarak inançsızlığına bir kurtuluşmuş gibi sarılabilir. Netice olarak o da kendi çarpık yargılarının kurbanı olur.

Bazı felsefi ve psikolojik doktrinlerden doğan sebepler.

Bazı felsefi ve ilmi doktrinler, bir takım kavramları ve değerleri, odak noktası olarak problemleri, o perspektiften çözmeye çalışır. Noksan ve yetersizlikleri hatta yanlışlıkları mukabil doktrinlerle gösterilir. İnançsızlığa amil olabilecek ve hatta bugün geçerliliklerini tamamen yitirmiş olan bazı doktrinler vardır ki, günümüzün bazı hikâye, roman, tiyatro ve sinema yazarları tarafından sürekli canlı tutulmak istenmektedir. Gençlik bu doğrultudaki eserlerle, yayınlarla tenkitlerini dikkate almadan, problemlerine cevap ararsa daha da çıkmaza

girecektir. Bir de bunlara müstehcen neşriyat da eklenince bunalımlı, problemlı bir gençlik kitlesi ülkeyi tehdit eder hale gelecektir (Yakıt, 1995).

Gençlik dönemi, kimlik arayışının yaşandığı, her konuda merak ve ilginin zirve de olduğu, insanın fiziksel, ruhsal ve duygusal olarak bilgiye istekli, öğrenmeye hazır olduğu bir dönemdir(Demir, 2016).Bu dönemde gençliğe yönelik yapılacak her yaklaşımın onları hayata bağlayacak, onların dini inançlarını ve pratiklerini güçlendirecek eylem ve söylemlerle desteklenmesi gerekmektedir. Çünkü ülkeyi bütün alanlarda ayakta tutan gençlerin varlıkları olmadan bir adım öteye gidilemez.

Sonuç olarak diyebiliriz ki hayatın her safhasında ortaya konan tutum ve davranışlarda, dini süreç etkisini devam ettirmektedir. Bu bağlamda ortaya konan her davranış ve ifadenin dini etkilerden tamamen bağımsız olduğu iddia edilemez. Hayatın anlamına anlam ve değer katan dini inançlar olmadan, gençlerin psikolojik anlamda sağlıklı ve mutlu bireyler olması düşünülemez. Çünkü düşünen hiçbir canlı ruhsal anlamda inançsız yaşayamaz. Hiçbir inanca sahip olmayan insanların varlıkları inkâr edilemez ancak onların da yok oluş olan ölüme karşı farklı duygular taşıdıkları ve ölüm karşısında çaresiz kaldıkları görülmüş buna bağlı olarak da bir inanca teslimiyet gösterdikleri gözlemlenmiştir. Bu anlamda inanç, insanoğlu için motive edici bir güçtür. Dini inançlarımız, sadece inancımızın gereği olan inanç ve pratiklerin uygulanması anlamını içermemekte insanın yaşamında anlam bulacağı değerlere de etki etmektedir. Bu değerlerin başında; hakikat ve adalet, iyi ve güzel, kutsal ve ilahilik kavramları gelmektedir. Bu kavramlarla düşünen ve hareket eden genç, anlam bulma noktasında yaşamında değişiklikler yaparak hayatını anlamlı kılan değerlerle yaşama eğiliminde olur.

Aile.

Kelime anlamı olarak aile, *“karşılıklı olarak birbirine muhtaç olan, dayanan ve güvenen”* demektir (Özbek, 2005). Bununla birlikte aile; çocuğun, içinde doğduğu, hayata adım attığı tabii bir grup, önemli bir sosyal çevredir (Şentürk, 1988). Aile, toplumsallaşma sürecinin ilk aracısı olma bağlamında toplumsal değerlerin yeni nesillere aktarılmasını ve geleneksel unsurların yaşanmasını sağlayan en önemli kurumdur. Aynı zamanda aile, değer, inanç ve kültür aktarımını sağlayan, sadece toplumsallığın değil, siyasallığın da kazanıldığı bir eğitim kurumudur (Akın, 2012). İnsanın doğup büyüdüğü, yetiştiği, bakım ve korunmasının sağlandığı ilk sosyal yapı olan aile, aynı zamanda, toplumun kültürel ve ahlaki değerlerini, gelenek ve göreneklerini nesilden nesile aktaran ve çocukları topluma hazırlayan en temel kurumdur (Şengün, 2015). Sosyolojik anlamda ise aile, karı-koca, çocuklar ve yakın akrabalarından meydana gelen bir kurumu ifade eder (Özbek, 2005).

Aile kurumunun temeli, ilk önce anne ve baba adayının evlilik için birbirini tanimasından başlamalı daha sonra birbirlerinin ortak kararlarıyla oluşmalıdır. Ayrıca aile kurumunun meydana gelmesi için anne-babanın aile kurumuna hazır olması beklenir. Anne ve babanın çocuk yetiştirmedeki rolü çok önemlidir. Ebeveynlik, çiftin hayatında bir dönüm noktasıdır. Evliliğin ilk yıllarında birbirlerine karşı karı-koca rollerini üstlenmiş olan çift, ilk bebeklerinin doğumuyla anne baba olma rolünü de hayatlarına eklemiş olurlar. Anne-babanın aile içerisindeki çocuğa kazandırması gereken ilk ve en önemli kavram; dini ve ahlaki kavram, doğru-yanlış kavramları olmalıdır. Bu kavramların içselleştirilmesinden sonra öğrenilen kavramın dini referans üzerinden öğretilmesi aşaması gelmektedir. Bununla birlikte anne ve baba, çocuklarına helal lokma yedirme konusunda çok titiz davranmalı... Çünkü çocuk doğumdan itibaren, bedensel ve zihni gelişimine paralel olarak kendi gözü önünde yapılanları, bir şekilde algılamaktadır. Aynı zamanda şahsiyetinin de bu çerçevede şekillendiği kabul edilmektedir (Özbek, 2005).

Çocukların dini duygularının uyarılıp geliştirilmesinde ve onlara dini bilgilerin kazandırılmasında dikkat edilmesi gereken en önemli hususlardan birisi de, onların gelişim seviyelerine uygun olarak davranılması ve onlarla konuşulmasıdır. Bu konuda anne ve baba başta olmak üzere çocuklar üzerinde etkili olan kişilerin dini bilgi ve pratiği uygulamalarında dikkatli olmaları gerekir (Öcal, 1996). Anne-babanın çocuk eğitiminde dikkat etmesi gereken hususlardan birisinin de dini bilgi ve pratik uygulamalarında dikkatli olunması ve bu doğrultuda ne yapılması gerektiği hususudur. Çocuğunu yalana alıştırarak, haram lokma ile besleyen, çocuğunun yanında kötü alışkanlıklar sergileyen, ona kızan, bağırıp çağıran, onu döven, onun kötü çevrelerle haşır neşir olmasına fırsat veren, terbiyesini ihmal eden bir ebeveyn, kesinlikle, hem merhamet sahibi değildir hem de sorumlu birer veli olmamaktadır (Özbek, 2005).

Aile içerisinde yetişen çocuklara anne baba olarak örnek bir rol-model olmalıyız. Aynı zamanda ailede büyükler küçüklere merhametle yaklaşmalı ki onlar da kendilerinden küçüklere aynı şekilde davranınsın (Özbek, 2005). Anne-babayı model alan çocuk, gelecekte kendisinden beklenen rolleri, görevleri, tutum ve davranışları anne-babasından öğrenmektedir. Çocuk, anne-babasından aldığı değerlerle iyiyi kötüden, doğruyu yanlıştan, onaylanan davranışları onaylanmayan davranışlardan ayırmayı ilk defa aile ortamında öğrenmeye başlamaktadır. Böylece yaşam sürecine damga vuracak değerleri ve ahlaki-dini referansları da içselleştirerek yaşam döngüsünde bu kavramları kullanacaktır (Şengün, 2015).

Aile içerisinde büyüyen ve gelişen çocukların, anne ve babaları ile birlikte geçirecekleri zaman çok önemlidir. Başta davranışsal eğitimleri olmak üzere, yapılacak her

planlama çocuğun o anki ruhsal yapısına uygun olarak gerçekleştirilmelidir. Öyle ise, ailelerde çocukların eğitilmelerinde de çocuğa şayet birtakım yasaklamalar ve kısıtlamalar getirilecekse, yasaklarla birlikte ve hatta ondan da önce, onun alternatifi mutlaka hazırlanmalıdır ki çocuk yasaklanandan kolaylıkla vazgeçerek serbest bırakıldığı şeye yönelebilsin (Öcal, 1996). Her çocuk, bir aile ortamında dünyaya gelmemektedir. Dolayısıyla anne-baba şefkatinden ve aile kavramından uzak, belirli-belirsiz ortamlarda yetişen çocuklar da günümüz toplumunda mevcuttur. Aile kavramı olmadan yetiştirilen çocukların zihni, duygusal, fiziksel ve sosyal gelişmelerinin eksik olacağı, su götürmez bir gerçek olarak karşımızda durmaktadır. Aile demek, sağlıklı neslin devamı demek, aile demek, duygusal ve sosyal yönden sağlıklı ve mutlu bireyler demek, aile demek toplumu inşa eden bireyler ve gelecek demektir. Ancak bu konuda ülkemizde boşanmalar alabildiğine medyada gündeme geliyor. Hem de eften püften sebeplerle... Buna paralel olarak sokak çocukları da çoğalıyor. Üstelik bunların bir kısmı kötü alışkanlıklar kazanmış ve çeşitli suçlara karışmış durumda (Özbek, 2005).

Sadece anne-babasız olmak ya da olmamak, çocuklar için bir tehdit unsuru olmamaktadır. Hem annenin hem de babanın çalışıyor olması, çocuğun yetiştirilmesinde eksiklikler meydana getirmektedir. Eşlerin çalışmalarından dolayı ortaya çıkan problemleri telafi için, eğer bir ailede kadın da çalışmak mecburiyetinde ise ve çocuğuna bir mürebbiye tutacaksa, inançlı, ahlaklı ve çocuğu eğitebilecek niteliklere sahip birisini bulmalıdır (Öcal, 1996). Böylece anne yerini alabileceği düşünülen modelin, anneye yakın amaç ve hedeflere yönelik bir şahsiyet olması da sağlanmış olur.

Aile günümüzde çok zor süreçlerden geçmek zorundadır. Teknolojinin gelişmesi, savaşlar, işgaller, anarşi, terör, yoksulluk, göçler, yeni iş kollarının ortaya çıkması, kültür ve medeniyetlerin iç içe geçmesi, aşırı tüketim hırsları, aileyi oldukça zora sokmuştur (Özbek, 2005). Bu gelişmeler, aile yapılarını bozmakla kalmamış bu yapıları da yerle bir etmiştir. Dolayısıyla günümüz ülkesinde aile yapıları her geçen gün zayıflamaktadır. Bu durumun örnekleri ise her gün karşılaştığımız adliye koridoru görüntüleri, gazetelerin birer dizi heyecanı ile yayınladıkları haberler, televizyon programları, yolsuzluklar, töre cinayetleri, yetiştirme yurdu skandalları, vakıf yurtlarındaki cinsel istismarlar, toplumsal şiddet ve bunun bir yansıması olan aile içi şiddet hatta devletin resmi kurumlarındaki anaokulları ve kreşlerindeki dayak görüntüleri vb... toplumsal çözülme göstergeleri ile güçlü aile yapısını bir arada düşünmek gerçekten çok zor bir durum olmuştur.

İnsanlık tarihinin doğumuyla şekillenen aile kurumu sanayileşme ve kentleşme ile birlikte ortaya çıkan toplumsal sorun ve çalkantıların daha da artması sonucu çok çetin tehdit

ve tehlikelerle karşı karşıya kalmıştır. 21. yüzyılda aile kurumunu bekleyen sorunlar; günümüzde sanayileşmiş ve kentleşmiş toplumların çözüm bulmak zorunda kaldığı bazı sosyal sorunların; kent yoksulluğu, aile parçalanmaları, göç, sokak çocukları, şiddet eğilimleri, suça yönelme, çocuk suçluluğu, boşanmalardaki artış, aile eğitimindeki yetersizlikler, intiharlarda artış, cinsel istismar ve sapma türünden problemler şeklinde sıralanabilir.

Ailelerimiz, kim olduğumuzu, karakter yapımızı, huyumuzu, mizacımızı kısacası kişilik yapımızı, nereden gelip nereye gittiğimizi (hayata anlam bulma), hayata ve olaylara bakış açımızı, sahip olduğumuz olanak ve güçleri etkilemektedir. Aile üyelerinin çocuklarına verebilecekleri manevi değerler ve birliktelik duygusu, çocuğun kendisini hayatta güçlü hissetmesini ve problemlerle başa çıkmasını kolaylaştırmaktadır. Bir kişinin hem kendisine hem de ailesindeki tüm bireylere karşı olumlu duygular beslemesi, aile mutluluğunun yanında bireysel mutluluğunu da etkilemektedir. Sağlıksız veya sorunlu bir aile ortamında yetişen bir kişinin hem ruh sağlığı hem de fiziksel sağlığı yok denecek kadar azdır. Aile üyeleri birbirlerinin duygularını, düşüncelerini önemsemeli; ilgilerini, ideallerini kabul edip desteklemeli. Bütün bunlar, bireylerin kendilerini aile içerisinde mutlu ve değerli olarak algılamasına vesile olur. Mutlu aile ortamında yetişen çocuklar, gelecekte dengeli aileler kurmakta zorluk çekmezler. Ayrıca bu çocuklar tüm aile içi ve dışı etkileşimlerinde başarılı ilişkiler kurabilirler. Mutlu aileler, geleceğin sağlıklı ve güçlü toplumlarını oluştururlar. Bütün bu bilgiler ışığında, ailenin içselleştirdiği ve kendi bünyesinde oluşturduğu değerler, bireyin kim olduğunu belirler. Çocukluktan itibaren aileden öğrenilenler ileriki yaşamda bireyin kişiliğini, dolayısıyla verdiği kararları, hayattaki önceliklerini, nasıl ve ne şekilde bir yaşam seçeceğini belirlemede yardımcı olmaktadır. Manevi değerler, bireyin yaşamındaki birçok seçimler üzerinde etkili olduğu gibi, inancını ve algılarını da etkilemekte, şekillendirmekte ve amaçlarına da yön vermektedir.

Çevre.

Çevre, cansız varlık oluşumlarından olan su, hava, toprak, gök ve denizleri ihtiva eden ve bu çerçevenin hüküm sürdüğü iklim, hava, rüzgâr, yağmurlar, yer çekimi vs. ve kalbi atan her canlı ile karşılıklı iletişimle alakalıdır (İpek, 2014).Diğer bir ifade ile çevre; insanla birlikte tüm canlı varlıklar ve canlı varlıkların eylemlerini etkileyen ya da etkileyebilecek fiziksel, kimyasal, biyolojik, toplumsal nitelikteki tüm etkenler (Çelikkıran, 1995) şeklinde tanımlanabilir.

Çevre kavramını iki ana başlık adı altında toplamak mümkündür: Bunlardan ilki, “Doğal çevre” dediğimiz; dağlar, denizler, çöller, iklimler, ırmaklar, yeraltı suları, madenler,

bitkiler vs... nin varoluşunda veya varlığını devam ettirmesinde insanoğlunun etkisi ve katkısının olmadığı çevre; ikincisi ise insanoğlunun bizzat kendi emeği ve planlaması ile ortaya çıkardığı maddî unsurlar, sosyal sistemler kurum ve kuruluşlardan oluşan çevredir (İpek, 2014).

Bebeğin dünyaya gelişiyle birlikte, anne-babalar tarafından üstlenilen ve verilmeye başlanan birçok maddî ve manevî destekler, çocukların ilerideki yaşam tarzlarına katkı sunarlar. Böylece gelişen ve büyüyen çocuklar anne-baba yardımı olmaksızın bağımsız hareket edip çevreyi keşfetme türünden meraklarını giderecek eylemleri yapabilecektir. Bir aile kendi çocuğunu ne kadar dikkatle ve titizlikle terbiye etmeye çalışırsa çalışsın, sokakta iyi terbiye edilmemiş çocuklarla karşılaşması halinde çocuk onlardan mutlak surette etkilenebilmektedir. Çocuğun, "ahlakı bozulacak" diye sokağa bırakılmaması ve evde hapsedilmesi halinde, bunun sebebini ve gerekçesini o'na izah etmek zordur. Şayet çocuğa; ahlakının bozulacağı endişesi ile sokağa bırakılmadığı, sokaktaki çocukların hep "ahlaksız ve kötü" oldukları söylenecekse, ona bunu inandırmak zordur. Ailenin, dışarının kötü ve ahlaksız olduğu konusundaki söylemi ile çocukta dışarının ahlaksız ve kötü olduğu düşüncesi yer edinecektir. Bunun sonucunda dışarının güvenilmez ve sağlıklı olmayan kişilerden oluştuğu algısı pekişecektir. Bu, çocuğun, kendisinin dışarıdan iyi ve ahlaklı olduğuna inanmasına neden olabilecektir. Bunun sonucunda çocukta, diğer çocuklara karşı tepeden bakma eğilimi veya tam tersi, içe kapanmaya varabilecek tepkiler ortaya çıkacaktır. Bütün bu süreçler çocuğun çevreden ne kadar etkilendiğinin ve çevrenin kimlik ve kişilik inşasında etkin rol oynadığının göstergesi olacaktır (Öcal, 1996).

Her varlığın mutlaka bir sona/ölüme mahkûm edilmesi kaçınılmaz bir gerçeklik olarak karşımızda durmaktadır. Gerçekten ekolojide insanların istifadesine sunulan tüm nimetler, güneş, ay, yıldızlar, dünya, denge, bitkiler ve hayvanlar, yeniden kurulmak ve yaratılmak üzere yok edilecektir (Kayhan, 2014). Bu yok oluşa giden süreçte insanoğlu, yaşamında kendi varoluşsal sorgulamalarını yapacaktır.

İnsan, evrende gayeli bir varlık olduğuna inanırsa ve bu anlamdan hareket edecek olursa tesadüflerle dolu bir dünyada yaşamasının onu bireysel ve toplumsal anlamda rahatsız edeceğini bilmesi gerekir. Bu bağlamda gayelik, her tür olumluluğu ve tesadüflük ise her tür olumsuzluğu ifade eder (Kayhan, 2014). Çevre kavramı, sadece doğal yaşam alanı anlamında değil, insanı yetiştiren süreçlerin toplamı anlamında da kullanılmalıdır. Konumuz olan "çevre" faktörüne; daha çok, insanları olumlu veya olumsuz anlamda şekillendiren, insanların hayata karşı yüklenecekleri ödev ve sorumluluklar kapsamında neler yapabileceklerine etki eden bir faktör olarak bakılmalıdır. Bireyin, içinde yetiştiği çevrenin, onun hayatını

anlamlandırmasına katkısının ne kadar olacağı? sorusunun cevabı, bireyin bakış açısını öğrenmemize katkısının olduğunun su götürmez bir gerçek olduğu bilinmelidir. Ayrıca çevresel koşullar, aynı zamanda dindarlık tutumlarını da etkilemektedir. Daha çok, muhafazakâr çevrelerde yaşayan aileler veya bireylerin dindarlık eğilimlerine ve dinsel yaşama dikkat eden bir yapıya büründükleri bilinmektedir.

İnsan, çevreden hem etkilenir hem de çevresini etkiler. Diğer bir ifade ile insan, içinde bulunduğu çevreden etkilendiği kadar o çevreyi etkileyen de bir canlıdır. İnsanoğlu tabiatta tek başına hayatını sürdürecektir becerilere sahip bir varlık değildir. İlk olarak bir aile ortamında yaşaması, onun yaşama sebebidir. Diğer yandan ailesinden ve toplumdan öğrendikleri ile sosyalleşen bir varlık olmaya çalışmaktadır. İnsanın içinde yaşadığı çevre onun hayata bakışını etkiler. İyi bir aile ortamında ve değer temelli çevrede yetişen insanların, hayata ve insanlara karşı olumlu bir bakış açıları vardır. Olumlu koşulların sağlandığı bu ortamlarda yaşayan insanların ruh sağlıkları da pozitif bir yapıdadır. Tam tersi koşullarda yaşayan ve bu durumdan etkilenen bireylerde ise durum tam tersidir. Olumsuz örneklerin çokluğu, hayata anlam yükleme noktasında bireyi eksi yönde etkiler.

Sonuç olarak diyebiliriz ki insan, dünyaya gelişinden itibaren her yönü ile kuşatılmış bir çevrede kendini bulur ve bundan kendini kolay kurtaramaz. Bulduğu çevrenin özellikleri, içinde yaşadığı toplumun alışkanlıklarını da içeren bir bütünlük arz eder. Geçmişten devralınan alışkanlıklar, eğer bireyin serbest düşünebilmesine, karar verebilmesine, bağımsız hareket edebilmesine yönelikse, bireyin kişiliğinin oluşması da bu yönde olacaktır (Özkan, 2011).

Siyaset.

Siyaset, yönetmek ve idare etmek anlamına gelmektedir(www.felsefe.gen.tr/siyaset). Ayrıca siyaset, Arapça bir kelimedir. Siyaset, aynı zamanda at eğitimi anlamına da gelmektedir. Siyaset ; “insanların, çevresi ile sağlıklı ilişkiler kurabilme ve geliştirebilme becerisini kazandıran, insanlara, kendileri olabilme, birey olabilme ve mutlu olabilme yollarını gösteren ve mutlu olabilmenin yollarını açan kavramdır ” şeklinde tanımlanabilir. Eskiden, Türk-Osmanlı geleneğinde siyaset kelimesi, devleti yönetme sanatıyla birlikte, devlete karşı işlenen suçlara verilen veya kamu düzenini sağlamak için verilen cezaları da kapsayan geniş bir anlam taşımaktaydı.

Ergenlik dönemindeki birey, kimliğini inşa ederken, toplum organizmasına veya toplumsal dokuya, yeni ve sağlam bir hücre katarken, toplum da bu yeni hücreyi, kültürü oluşturan değerler, idealler, semboller ve normlarla besleyerek bu hücrenin canlı kalmasını

sağlıyor (Göka, 2014). Ergenlik dönemine özgü bir soru kalıbı olan “ben kimim?” sorusu tek bir cevapla cevaplanamayacak kadar karmaşıktır. Bu sorunun cevabı disiplinler arası bir işbirliğini gerekli kılar. Ergenlik döneminde kimlik arayışımız, benliğimizin birinci ihtiyacı haline gelir. Ergenlikte bir yandan fiziksel ve psikolojik olarak büyümeye bir yandan da birçok seçenek arasından kendimize özgü bir kimlik elde etmeye çalışırız. Aidiyet, bağlılık, statü ve yüksek benlik ihtiyaçlarının zorlaması da kimlik sancısına eşlik ediyor. Gençlik döneminde arkadaş gruplarından sağlanan değerlerin de içselleştirilmesiyle kimlik oluşumu için gerekli malzeme büyük ölçüde devşiriliyor. Aidiyet duygusu sayesinde genç insan, kendisini, belli bir topluluğun üyesi olarak tanımlıyor ve neye değer vereceğini bilememe kaygısından kurtarıyor (Göka, 2014).

Kişinin içinde yaşadığı aile, çevre ve toplum üçgeni, bireyin ait olma duygusuna ve aidiyet kavramına etki etmektedir. Aidiyet; “mensubiyet, ait olma, aitlik ve ilişkilendirilmek” kavramlarıyla açıklanabilen bir argümandır. İlişkilendirilme kavramının yönü; nesne, insan, topluluk, etnik grup ya da sosyal bir kategori şeklinde olabilmekte ve bu durum, bireyin kararıyla sonuçlanabilecek bir düşünce ve eylem sonucunda gerçekleşebilmektedir. İçinde doğup büyüdüğümüz ve yaşadığımız sosyal çevre bireyin benliğinde doğrudan bir aidiyet duygusu inşa eder. Aynı zamanda sosyal bir varlık olan bireyin yaşamı boyunca bilinçli tercihlerinin bir sonucu olarak da aidiyet duygusu inşa edilir. Aidiyet aynı zamanda, koşulları doğumla birlikte başlayan ve gelişen sosyal çevreyle (etnik kimlik, aile, dini kimlik, toplum, vatan vb. gibi) ilişkili olan, aynı zamanda bireyin bilinçli tercihleri sonucu şekillenen, güncellenebilen ve değişkenlik durumu gösteren (eğitim, siyaset vb) boyutlarından da söz edilebilir. Sonuç olarak aitlik veya mensubiyet duygusu, içinde doğup büyüdüğümüz aile ve toplum aynı zamanda gönüllülük zemininde yükselen güven ihtiyacını gidermeye dönük bir güç ortaklığı olarak da düşünülebilir. Bu aitlik duygusu, bireyde ve toplumda farklı isimlerle tezahür edebilir. Bunlar, bireyin aile ve toplum içinde huzurlu/huzursuz olmasına etki etmektedir. Ulusal, etnik, dinsel, örgütsel ve mekânsal aidiyetler şeklindeki bu kavramlar, aynı zamanda bireyin toplum içindeki yerini de belirlemeye etki etmektedir.

Kişinin, içinde yaşadığı aile, çevre ve toplum üçgeni, bireyin hem siyasi eğilimlerini hem de tercihlerini belirler. Siyasal tercih konusu, aynı zamanda ideoloji kavramını ortaya çıkaran etmenlerin en başında gelmektedir. Bu nedenle ideoloji, bir iradenin istemlerini belirtme biçimidir, o halde ideolojinin çağırdığı eylem, onu gerçekleştirebilecek iradenin siyasal tercihlerinin belirlediği bir örgütlenmenin varlığını gerektirmektedir (Ergil, 2015).

İdeoloji gençlik döneminde bireyin dünya görüşünü ve dünyayı anlamlandırma çabasında etkili olan bir kavramdır. Diğer bir deyişle ideoloji; her şeyden önce bir dünya

görüştür; içinde yaşadığımız dünyanın nasıl bir dünya olduğunu bize anlatmaya çalışır. İdeoloji, diğer bir ifade ile insanın ve toplulukların eline tutuşturulmuş yol haritasıdır. Bu harita, toplumsal ve siyasal gerçekliğin ne tür ilişkiler ve kurumlar üzerine kurulduğunu, bunların doğru mu yoksa yanlış mı olduğunu, izlenmesi gereken “en iyi yol”un ne olduğunu anlatır (Örs, 2009).

İdeoloji, ‘ben kimim? sorusuna verilen cevaptır’ anlayışından hareketle bireyde oluşan kimlik bilinci, bireyi toplum ile bütünleştiren değil; tersine daha küçük bir grup ile bütünleştirerek onu toplumun geri kalanından ayıran ve uzaklaştıran bir kimlik olarak düşünülebilir. Bununla birlikte ideoloji; ‘bireyi toplumun ortak paydaşlarında buluşturma ilkesinde değil, aksine kendi dünya görüşü doğrultusunda ona bağlanma’ şeklinde tezahür edebilir (Örs, 2009). Aynı zamanda ideolojiye karakteri gereği, özsel çıkarları savunduğu, gerçeğin tümünü yansıtmadığı için “doğrudan bir sapma” olarak bakılabilir. Ayrıca ideolojiler, kendi inanç sistemlerini zorlayan yeniliklere karşı oldukça dirençlidirler. Meydana gelen değişikliklerin varlığını ya da önemini yok saymaya çalışırlar. Böylece kendi içinde inanç sistemlerini yaşatmaya devam ederler (Ergil, 2015).

İdeoloji kavramı kendini gençlik döneminde daha çok hissettirir. Bu döneme kadar gelen süreçlerde bireyi etkileyen aile, okul, çevre, yetişkinler, kitle iletişim araçları vb. gibi araçlar, bireyin kimlik oluşumuna katkı sunmakla beraber uğrunda ölebileceği bir ideoloji kavramının da alt yapısını oluşturmuşlardır. Aynı zamanda uygar ve gelişmiş bir insanın politik bir görüşü ve inancı olması, onun kimliğinin önemli bir boyutunu oluşturmaktadır (Geçtan, 1996).Gençliğin muhalif taraflarından birisi de olaylara ve durumlara karşı gösterdikleri aşırı reaksiyonlardır. Bu durum ideoloji tutumlarında da kendini gösterebilir. Bunun için ideolojinin kaynaklarının bilinmesi, gençlerin ideolojik durumlarını anlamamıza vesile olabilir.

İdeolojinin kaynakları;

- Toplumsal ve ekonomik doyumsuzluk ve bunlardan doğan olumsuz duygular,
- Toplumsal katmanlaşmadan kaynaklanan sınırlı ve yanlı görüş ve değerlendirmeler,
- Yerleşik ve beklenen çıkarlar,
- Toplumsal değişme karşısında duyulan tedirginlik ve yitlilik duygusu,
- Geleneksel kümelerin varlıklarına bağlı ya da onlardan bağımsız olarak süregelen eski gelenekler, çağdışı inanç ve düşünce kalıpları (Ergil, 2015).

Sonuç olarak ideoloji kavramı, insanın yaşamsal örüntüsünde çok önemli bir yer tutar. İdeoloji aynı zamanda insanların doğaya ve kendine bir anlam katma, ben kimim sorusunu

yanıtlama, kendisini doğa ve toplum içinde tanımlama ve konumlandırma isteği, insanı insan yapan ve onu diğer varlıklardan ayıran bir özellik olarak var olduğu sürece ideolojinin dünyayı anlamlandırma araçları üretmesi devam edecektir. İdeolojiler, günlük yaşamımızda çok etkili olmasa bile varlıklarını korumaktadırlar. İdeolojilerin varlıklarını sürdürmekte olduklarını, insanlar için hala dünyayı anlamlandırma, kimlik verme, toplumsal ve siyasal rotayı belirleme işlevlerini yerine getirmekte olduklarını; ancak bunu, kendisini çağdaş toplumların üretmiş olduğu yeni “bilgi” anlayışına, toplumsal, siyasal, iktisadi vb örgütlenme biçimlerine uygun bir dil ile yapmakta olduklarını dikkate almalıyız (Örs, 2009).

Sonuç olarak siyaset kavramı, bireyin içinde doğup büyüdüğü değerlerle şekillenen ve bireyin ulusal, etnik, dini ve örgütsel aidiyet kavramlarıyla yaptıklarına ve yapacaklarına yön veren bir kavram olarak bakabiliriz. Gençlik döneminde bireyin kendini hem birey olarak hem de toplumun bir ferdi anlamlandırmasında siyaset argümanı, onu derinden etkilemekte ve olumlu veya olumsuz yöne yönlendirebilmektedir. Ulusal anlamda kendini toplumun bir parçası gören bireylerin varlıklarının yanında bu durumun tam aksini savunan insanların da varlıklarını kabul etmeliyiz. Ülkemizin değeri ve yürütücü gücü olacak olan gençlerin, toplumun bir parçası olduğu gerçeğini onlara hissettirmeliyiz. Ayrıştırıcı ve kışkırtıcı söylem ve eylemlerin odak noktasını oluşturan etnikçi bir örgüte bağlı ailelerde doğan ve etnik kimliğini, kendiliğinden bir biçimde toplumun içinde öğrenmeyip örgüt ideolojisi şeklinde benimseyenler... Kabul etmeliyiz ki, bu ülkede kolektif kimliklerin inşasında, toplumun genel akışından oldukça farklı bir işleyişe sahip olan örgütsel yapılar çok etkindirler. Etnik ve dini kimlik alanında faaliyet gösteren örgütler, çocuklarımıza, gençlerimize, nerdeyse toplumun kendisinden daha fazla kimlik alternatifleri sunuyorlar. Bu da kimlik sorunlarında fanatizmin ve şiddetin önünü açıyor (Göka, 2014). Bu fanatizm ve şiddet, ülkemiz gençliğinin önünü tıkamakla kalmayıp onların elimizden kayıp gitmesine de sebep olmaktadır. Hayata dair anlamlı ve yaşanabilir ortamların varlığı ile bireyler, geleceğe umutla ve ümitle bakabilirler. Bu bakış açısı da insanların huzurlu bir şekilde birliktelik duygusunun devamlı olmasında pekiştirici rol oynayabilir.

Ekonomi.

Ekonomiyi; sınırsız ihtiyaçların sınırlı olanaklarla insan faktörü göz önünde bulundurularak yaşanması şeklinde tanımlayabiliriz. Ekonominin arka planında kendine has tavır ve davranışlarıyla insan gerçeği, insanların davranış biçimleri, tercihleri, yaşayış normları ve iç dünyası yatar (Şengün, 2015). Diğer taraftan “kişinin gerek bireysel gerekse toplumsal düzeyde yaşamını idame ettirebilmesi için gerekli olan maddi unsurlar” ekonomi

kavramıyla açıklanmaktadır (Subaşı, 2014).Ekonomi, aynı zamanda servetin üretimi, tüketimi ve bölüşümü ile ilgilenen sosyal bilimlerin bir dalı olarak kabul görmektedir.

Ekonomi insani bir kavramdır. Ekonomik bakımdan alabildiğine sıkıntı içinde yaşayan, yaşam kavgasını bir öfke ve tasa duygusuyla sırtlanan ailelerde tasa ve öfke, bu ailelere göz açtırmaz; dolayısıyla, bu aileler, çocuklarını işbirliğine dayalı sağlıklı bir tutum sahibi olacak şekilde eğitemezler. Bu da çocukların gelişimlerine, hayata anlam yüklemelerinde olumsuz etki/izler bırakır (Adler, 2016).Yeme-içme, giyim-kuşam, barınma, ulaşım, iletişim, eğlence vs. gibi ihtiyaçlarımız, ekonomik faaliyetler zincirinin birer halkası olmakla birlikte bunlar, insanın başta yaşamsal kaygısı olmakla beraber yaşamını devam ettirebilmesi için elzem olan durumlardır. Aile, dünyaya gelen çocuklarının bütün ihtiyaçlarını karşılamakla mükellef bireylerden oluşmaktadır. Aile, hem sorumluluk altındaki çocukları için hem de kendi ihtiyaçlarının bir kısmını karşılamak için üretim yapan bireylerden müteşekkildir. Aile, öncelikle çocuğun fizyolojik ihtiyaçlarını karşılamakla işe başlar. Bu fizyolojik ihtiyaçlar; yeme, içme gibi bedensel faaliyetlerin devamlılığını sağlar ve bireyin yaşamına direkt etki eder. İnsanoğlu, diğer canlılar gibi her gün beslenmek zorunda olan bir varlıktır. Kültürel kimliğin, insanî değerlerin koruyucusu ve aktarıcısı olarak kabul edilen aile, çocukların tüketim alışkanlıklarını kazanmasında model teşkil etmektedir. Tüketim ve tüketicilikle ilgili tutum, davranış ve görüşler yaşamın ilk yıllarında oluşmaktadır. Bunu okul yıllarında günlük verilen harçlıklar olarak görmekteyiz. Harçlık, birikim ve geleceğe yatırım üçgeninde okula giden çocuk, ailesince verilen harçlığını okulda idareli bir biçimde kullanarak tutumlu davranır ve ihtiyaçlarından arta kalan kısmını da kumbarasında biriktirir. Bu anlayış, çocuklara ileriki yaşamlarında ihtiyaçlara göre harcama yapma alışkanlıkları kazandırır. Tam tersi durumların olduğu çevrede yaşayan çocukların ise yeterli harçlık verilmemesine bağlı olarak ihtiyaçlarının karşılanmaması neticesinde kendi içinde ruhsal anlamda üzüntü ve öfke duygularını yaşaması ihtimal dâhilindedir.

Anlam ile sosyo-ekonomik durum ilişkisine ilk dikkat çekenlerden birisi olan Elisabeth Lukas'tır. Elisabeth Lukas'ın yaptığı çalışma, anlam ile sosyo ekonomik yapı arasındaki ilişkinin ters yönde gelişen bir yapı olduğu ile ilgilidir. Bu çalışmanın araştırma grubunu oluşturan insanların sosyo-ekonomik yapısının güçlü olması anlamsızlık duygusunun da güçlü olmasıyla paralellik göstermiştir. Ülkemizde yapılan bu tür çalışmalarda ise durum tam tersinedir. Üst gelir grubundaki bireylerin hayata yükledikleri anlam olumlu olmakta, alt gelir grubundaki insanların ise hayatın anlamına karşı yükledikleri anlam olumsuz yönde olmaktadır (Bahadır, 2011). İnsanların maddi gelirinin fazlalığı, onları kaygı ve stresten uzak

tutmakta, aynı zamanda teknolojik gelişmeye bağlı olarak tüketici insan modeli oluşmakta ve bu durum bireylerin doyumsuzluk ve tatminsizlik duygularını körüklemektedir.

İnsanların ihtiyaçlarının karşılanması ile ülkelerin ekonomik kalkınmışlıkları arasında paralel bir ilişki vardır. Batı toplumlarında insan hayatı sosyal güvencelerle garanti altına alınmış ve temel ihtiyaçlar devlet tarafından yerine getirilmekte iken ülkemizde geçmişe nazaran durum biraz daha iyi yönde seyir göstermeye başlamıştır. Devlet, birçok alanda sosyal ve ekonomik anlamda vatandaşlarına hizmet vermeye başlamıştır. Ancak ülkemizde asgari ücretle çalışan insanların fazlalığı göz önündedir. Bu durum, beslenme, barınma gibi temel ihtiyaçların karşılanmamasına neden olacaktır ve bundan kaynaklanan ekonomik kaygılar, bireyin hayata yükleyecekleri anlamları olumsuz etkilemektedir. Çünkü olağan yaşam döngüsünün vazgeçilmez ana motivasyon kaynağı ekonomidir.

Kültür.

Kültürü; “insan türüne özgü bilgi, inanç ve davranışlar bütünü ve bu bütünün parçası olan maddi nesnelere” olarak tanımlayan Subaşı, kültür kavramını, toplumsal yaşamın dili, düşüncesi, gelenekleri - görenekleri, işaret sistemleri, kurumları, yasaları, aletleri, teknikleri, sanat yapıları gibi her türlü maddi ve tinsel ürünü kapsar şeklinde yorumlamıştır (Subaşı, 2014). Diğer bir ifade ile kültür; toplumu oluşturan bireylerin kişiliklerinde akseden yaşam biçimi, bireylerin birbirleri ve çevreleri ile etkileşimlerinin örgütlü bir birikimidir (Bilen, 1999). Ayrıca kültür kavramı, ortaya çıkış itibarıyla ham olan bir şeyin işlenerek elverişli hale getirilmesi anlamına da gelmektedir (Cebeci, 2008).

İnsan kültürünün içinde, izinde ve gölgesinde olup onun hem tüketicisi, hem yorumlayıcısı hem de değişimin sağlayıcısıdır (Subaşı, 2014). Kültürü üreten ve oluşturan insandır. İster bireysel ister toplumsal yaşantılarımız olsun zamanla bu yaşamsal ve deneysel zenginliklerimiz, kültüre eklenir ve kültürün bir parçası haline gelir. İçinde yaşanan toplumun kendine özgü ortak kültür birikimleri vardır. Her toplumun kültür öğeleri, birbirinden farklılık göstermektedir.

Kültür; aile, okul gibi çeşitli toplumsallaştırma araçları ile bireylere toplumdaki yerlerini, toplumun kendilerine biçtiği rolleri ve diğer değer ve tutumları öğretmek için “kimlik” verir. Bu kimlik, toplumun genel dünya görüşünü yansıtan bir kimliktir; bu nedenle de ‘bütünleştiricidir (Örs, 2009). Bu bağlamda kültürel kimlik aynı zamanda bireyin kendisini millet, etnisite, cinsiyet ve din gibi çeşitli kültürel kategorilerden oluşan belirli bir grup ile tanımlaması veya ona ait olduğunu hissetmesi anlamına da gelmektedir. Kimlikler,

kişiliğimizi etkileyen en önemli parçalardır. Kişiliğin biçimlenmesinde etkili olan kültür, aynı zamanda kişiliği oluşturan birçok stratejiyi de etkilemektedir.

Kültür bir yaşamdır, kültürün içinde bireysel ve toplumsal belleğe ait donanımlar vardır (Subaşı, 2014). Toplumun hafızasının da kültür kavramının içinde var olduğunu belirtmemizde fayda vardır. Bireyin ve toplumun varoluşuna ait kimliği de kültürel bellekte mevcuttur. Kuşaklar boyunca oluşturulan kültürün unsurları, bireyin içinde bulunduğu toplumda anlamlı ya da anlamsız bir hayat var etmesine aracılık eder. Günümüzde artık farklı kültürler sadece kendilerinin kabullenip yapabilecekleri bir homojen kültür oluşturmaya çalışmaktadırlar. Bunun için de giyimden, beslenme alışkanlıklarına, TV, sinema ve dizilerine, bilgisayar oyun ve programlarına ve kadın haklarına kadar her alanda tek tipleştirme yoluna gittikleri bilinmektedir. Bunun sonucu olarak etrafımızda açılan restoranlarda yenen yemeklerden, mağazalarda satılan ürünlere kadar pek çok alanda yabancı kültürlerin etkisini fazlasıyla görmekteyiz. Bu süreç, kendi kültürün değerlerinin yerine başka bir kültürün yerleşmesi ve o kültürle düşünüp o kültürle iş yapmaya kadar varabilen zararlı bir yola girmektedir. Çünkü çağa uygun bilgi ve becerilerden yoksun olan kültürler, başka kültürlerin tahakkümü altına girer. Sonuç olarak diyebiliriz ki her toplum kendi özünü koruyarak varlığını devam ettirmek ister, bunun yolu da toplumların kendi kültürlerini korumasından geçmektedir.

Kültürel miras kavramı ile ilintili olan ve bireyin varoluşsal düşüncesine uzak, hayattan kopuk, durağan olması, geçmişin hep güzel ve iyi gösterilmesi bireyde geleceğe ilişkin beklentilerin negatif yönde oluşumuna neden olabilmektedir. Sürekli olarak bugünün aşağılanması, geçmişin ise yüceltilmesi bireyin ruh sağlığını olumsuz etkileyebilecek bir durum yaratabilir. Elbette insanoğlu hem geçmişi ile hem de geleceği ile birlikte yaşamak zorunda olan bir varlıktır. Geçmişin abartılı bir şekilde sürekli iyi ve güzel gösterilmesi bireyin şu an ve gelecek ile oluşturacağı anlam/anlamsızlık duygularını olumsuz yönde etkileyecek ve geleceğin inşasında oluşturacağı değerler hep anlamsız kalacaktır.

Toplum ve içinde üretilen değerler insan ürünüdür. Oluşturulan bu değerler insanı etkilemekte, insan da bu değerleri etkilemektedir. Kültür, anlam veya anlamsızlık katacak değerlerin inşasında bireye yardım edecek kodları da içinde bulundurmaktadır. Anlam/anlamsızlık durumlarında kültürün önemli bir etkisi vardır. Çünkü insanın bütün duygu, düşünce ve davranışlarında kültürün izlerini görmek mümkündür.

Eğitim.

Canlılar içerisinde yeryüzünü inşa edecek tek varlık insandır. Bu nedenle her insan değerlidir. İnsanın temel haklarından biri de kendini geliştirme, geçmişı ve toplumunu tanıma ve geleceğini mutlu kılacak eğitimi alma hakkıdır (Önder, 2016). İnsanoğlu, doğumla başlayan hayat serüveni ve ölümlle sonuçlanan nihai son arasında sürekli bir gelişim ve değişim seyri ile muhatap olmaktadır (Adler, 2016).

Eğitim, bireyin davranışlarında kendi yaşantısı yoluyla ve kasıtlı olarak istendik değişmeler meydana getirme sürecidir (Bilen, 1999). Diğer bir deyişle eğitim; en genel tanım olarak bireyde istendik (amaçlı) davranışlar oluşturma süreci olarak tanımlanmaktadır. Başka bir tanım olarak eğitim, amaçlı davranışlar oluşturma sürecidir. Anne-babalar, çocuğun dünyaya gelmesinden başlayarak her şeyi ile ilgilenirler. Onun, bebeklikten başlayarak bakım, beslenme, temizlik ve eğitimi ile ilgilenen anne-babalar, okul öncesi döneme kadar geçen süreçte çocuk tarafından kazanılması gereken becerileri, değerleri ve eylemleri hem kontrol ederek hem de çocuğun bunları yaşamasına izin vererek içselleştirmesine katkıda bulunurlar. Çocuğun, anne-baba yardımından, çevresinde bağımsız hareket edecek zihinsel ve fiziksel beceriler kazanmasına kadar geçen süreçte ebeveynin çocuklarda istendik amaçlı davranışlar oluşturma çabası her anne-babanın görevidir. Bunun, bir zorunluluk olmaktan öte; bilerek, isteyerek yapılması gereken bir ödev olduğuna da ayrıca değinmek gerekir.

Eğitim alanında sadece anne-babanın değil, yaşanan ülkenin siyasi otoritesinin de yapması gereken ödev ve sorumlulukları vardır. Bu bağlamda, Anayasamızın ilgili 5. Maddesi şöyledir: “Devletin temel amaç ve görevleri, Türk milletinin bağımsızlığını ve bütünlüğünü, ülkenin bölünmezliğini, Cumhuriyeti ve demokrasiyi korumak, kişilerin ve toplumun refah, huzur ve mutluluğunu sağlamak; kişinin temel hak ve hürriyetlerini, sosyal hukuk devleti ve adalet ilkeleriyle bağdaşmayacak surette sınırlayan siyasal, ekonomik ve sosyal engelleri kaldırmaya, insanın maddi ve manevi varlığının gelişmesi için gerekli şartları hazırlamaya çalışmaktır.”

Ayrıca Anayasa'nın 42. Maddesinde ‘Eğitim ve Öğrenim Hakkı ve Ödevi’ alt başlığı kapsamında şu hususlara değinilmektedir: “Kimse, eğitim ve öğrenim hakkından yoksun bırakılamaz. Öğrenim hakkının kapsamı kanunla tespit edilir ve düzenlenir. Eğitim ve öğretim, Atatürk ilkeleri ve inkılâpları doğrultusunda, çağdaş bilim ve eğitim esaslarına göre, devletin gözetim ve denetimi altında yapılır. Bu esaslara aykırı eğitim ve öğretim yerleri açılmaz. Eğitim ve öğretim hürriyeti, Anayasaya sadakat borcunu ortadan kaldırmaz. İlköğretim, kız ve erkek bütün vatandaşlar için zorunludur ve devlet okullarında parasızdır. Özel ilk ve orta dereceli okulların bağlı olduğu esaslar, devlet okulları ile erişilmek istenen

seviyeye uygun olarak kanunla düzenlenir. Devlet, maddi imkânlardan yoksun başarılı öğrencilerin, öğrenimlerini sürdürebilmeleri amacı ile burslar ve başka yollarla gerekli yardımları yapar. Devlet, durumları sebebiyle özel eğitime ihtiyacı olanları topluma yararlı kılabilecek tedbirleri alır. Eğitim ve öğretim kurumlarında sadece eğitim, öğretim, araştırma ve inceleme ile ilgili faaliyetler yürütülür. Bu faaliyetler her ne suretle olursa olsun engellenemez. Türkçeden başka hiçbir dil, eğitim ve öğretim kurumlarında Türk vatandaşlarına ana dilleri olarak okutulamaz ve öğretilemez. Eğitim ve öğretim kurumlarında okutulacak yabancı diller ile yabancı dille eğitim ve öğretim yapan okulların tabii olacağı esaslar kanunla düzenlenir. Milletlerarası antlaşma hükümleri saklıdır.”

Uluslararası arenada da bu konuda hükümler var olagelmıştır. “İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi”nin 2. Maddesi’nin ‘Herkes, ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasal veya başka bir görüş, ulusal veya sosyal köken, mülkiyet, doğuş veya herhangi başka bir ayırım gözetmeksizin bu Bildirge ile ilan olunan bütün haklardan ve bütün özgürlüklerden yararlanabilir’ şeklindeki hükmü ile özgürlük alanlarından birisi olan ‘Eğitim’ alanlarından da yararlanılabilmesi güvence altına alınmıştır.

İnsanın içinde yaşadığı en dar, en yakın ve en etkili çevre, aile çevresidir. Onun her tür gelişim ve yönelişlerinde aile çevresinin etkisi vardır(Fersahoğlu, 1997).Çocuğun dünyaya geldiği andan itibaren ilişki kurduğu ilk kişi, annesidir. Anne, bebeğin karnını doyuran, bakımını üstlenen, bebeğin hayatta kalmasını sağlayan olmazsa olmaz bir varlıktır. Yavaş yavaş gelişen ve büyüyen bebeğin çevresindeki insanlarla kuracağı ilişki biçimi de çoğalacaktır. Toplumsallık duygusu, çocuklara normalliğinin barometresi olarak baktığımızda, bireyin ruhsal gelişiminde kesin rol oynayan ve bu gelişimin yönünü belirleyen bir etken olarak karşımıza çıkmaktadır (Adler, 2016). Çocuklar, diğer canlılardan farklı olarak anne ve baba himayesine muhtaç olan varlıklar olup onlar olmaksızın hayatta kalma şansları yoktur. Bu nedenle insan yavrusu, olgunluk aşamasına ulaşınca dek, bütün yaratıkların yavrularından daha çok zamanı gereksinir. Bunun nedeni; çocuğun erişkinlik düzeyine ulaşmadan sayısız nesneyi öğrenmek zorunda olması değil, gelişme biçimidir (Adler, 2016).

Eğitim ilk önce ailede başlar. Ailenin genel çevresi eğitimde büyük bir rol oynar; çünkü bu, ailenin toplumsal yaşama ne ölçüde katıldığıının çocuklar tarafından anlaşılmasını sağlayacak bir ipucu oluşturur. Başka ailelerden soyutlanmış olarak yaşayan bir aile, çocukta toplumsal ilişkilerin gelişmesine katkıda bulunamaz; tersine, çocukları içlerinde sürekli bir kuşkuyla hep tetikte yaşamaya, her şeye güvensiz bir gözle bakmaya, yalnız kendi çıkarlarını kollamaya zorlar (Adler, 2016).

Ancak okul, çocuk için evdeki ortamdan farklıdır. Çocuğun, anne ve babasından ayrı olarak okuldaki çocuklarla ve öğretmenlerle kuracağı ilişki çeşitliliği de artacaktır. Bu yönüyle ev ortamı, her zaman için okul ortamından işlevsel olarak farklıdır. Bu nedenle ideal okul, evdeki dünya ile dış realitenin geniş boyutlu dünyası arasında aracı rolü oynar; yalnız kuru bilgilerin öğrencilere aktarıldığı bir öğretim kurumu değil, aynı zamanda öğrencilerin yaşam bilgisi ve yaşama sanatı bakımından eğitildiği bir yerdir (Adler, 2016).

Aile içinde yetişen çocuklar, ileriki yaşamlarında diğer akranlarına nazaran daha şanslı çocuklardır. İlk üç-dört yaş aralığında olumlu bir aile atmosferi içinde büyüme şansını elde eden, başka çocuklarla oynamaya ve toplumsallık ruhundan uzak kalmamaya alıştırmış bir çocuk, sıklıktan ve içe kapanıklıktan korunacaktır (Adler, 2016). Bu anlamda çocuk okula başlayıncaya kadar ilk temel eğitimi anne-babasından alır diyebiliriz. Toplumsal kurallar, kültürel değerler, yaşamaya ait temel bilgi ve beceriler aile ortamında öğrenilir. Bu özellikleri ile aile bir eğitim kurumu niteliği taşımaktadır.

İnsan, eğitim yolu ile insanlaşmaktadır. Çünkü hayatında öğrenebileceği her şeyi eğitim yolu ile öğrenmektedir. Eğitim, kelime anlamı olarak, 'yetiştirmek, terbiye etmek, öğretmek ve şekillendirmek' manasında kullanılmaktadır. İnsanın, her dönemde eğitim yoluyla insanı yetiştirme sürecinde kullandığı yöntemler, toplumun gereksinimlerine göre farklılık göstermiştir. Örneğin idealist yaklaşım yönteminde eğitimin amacı; adil bir toplumun inşası, entelektüel ve manevi anlamda bireylerin yetişmesini sağlamak olmuş, realist yaklaşım yönteminde; kültürün temel unsurlarının aktarılmasıyla insanın yetiştirilmesi, pragmatist eğitim anlayışında ise eğitimin amacının; dünyanın büyük bir hızla dönüşen yapısına, kültürlerin değişen koşullarına göre insanın uyumunu kolaylaştırmak olmuştur. Egzistansiyalist eğitim anlayışında ise eğitimin en yüksek amacı; bireye kişinin varoluşunun tüm yükü ve sorumluluğunu üzerine alarak kişisel kimlik bilincini kazandırmak ve kendi kaderinin belirleyicisi olmasını sağlamak olmuştur. Ayrıca bu eğitim anlayışı, anlayan, sorgulayan, özgür seçimde bulunan ve değer yaratan kişinin, kim olduğunu, nereden gelip nereye gittiğini bilen, var olmanın ne anlam ifade ettiğini kavrayan bir anlayış getirmiştir (Cevizli, 2012). Sonuç olarak diyebiliriz ki eğitimin amacı, sorgulayan, seçimlerinde özgür davranan bireyler yetiştiren, içinde yetiştiği toplumda kim olduğuna dolayısıyla hayatında anlam arayışında cevap bulmasında yardımcı unsur olan eğitim, aynı zamanda bireyin kimlik kazanımında en başat rol oynar.

Okullarda yürütülen ve eğitimin bir parçası olan Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi de hayatın anlamına inanç faktörlü ve vahiy dayanaklı öğretiler sunarak insana, bilimsel yollarla çözemediği problemler, sıkıntılar, huzursuzluklar ve çaresizlikler karşısında sağlam ve dik

durabilme yetisi kazandırabilmektedir. Ülkemizde 4. sınıftan başlayarak 12. sınıfa kadar verilen bu ders, çocukların din ile ilgili bilgilerini, duygularını, düşüncelerini ve davranışlarını geliştirecek, olgunlaştıracak öğretiler içermektedir. İslami öğretilerin ağırlıkta olduğu bu ders, aileden, camiden, yazılı, basılı ve görsel medyadan alınan bilgilerin bilimsel yollarla çocuklara yeniden nakşedilmesi ile doğru ve güvenilir bir kaynak olma özelliği kazanır. Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi(4-8. sınıflar) Öğretim Programı'nın geliştirilmesinde; yapılandırmacı öğrenme modelini destekleyen çoklu zekâ, öğrenci merkezli öğrenme, beceri temelli öğrenme gibi yaklaşımlar dikkate alınmıştır. Beceri temelli öğrenme, öğrencilerde öğrenme süreci içerisinde kazanılması, geliştirilmesi ve hayata aktarılması tasarlanan bilgi, tutum ve beceriler bütünüdür (MEB, 2018). Ayrıca program, öğrencilerin gelişim düzeyini dikkate alan bir yaklaşımla değerlendirilmiştir. Hem ilköğretim hem de ortaöğretim programının vizyonu; 'dinin hayatı anlamlandırmadaki rolünü fark eden; milli, manevi ve ahlaki değerleri benimseyen; farklılıklarla bir arada yaşama becerisi kazanmış bireyler yetiştirmek' şeklinde tanımlanmıştır (MEB, 2018). Eğitim süreçlerini belirleyen ana etken eğitimin amaçlarıdır. Okullarda verilmeye çalışılan eğitimin tek tip düşünen insan modeli yetiştirmekten ziyade kendi dünyasını kurmasına yardım edecek eğitim modelinin varlığı bireyin, özgün bir kişilik geliştirmesine katkı sunacaktır. DKAB eğitiminin orta öğretim düzeyinde gerçekleştiği eğitim sisteminde hayatın anlamına ilişkin programın içeriği ile ilgili çalışma yapan Çakmak, öğrencilerin öğrenme alanları ile kazanımları arasındaki ilişkiye işaret etmektedir(bkz: Çakmak, 2018).

Eğitimde 20.yüzyılda ortaya çıkan yaklaşımlar olan davranışçı, bilişsel ve duyuşsal yaklaşımlar mevcuttu. Daha sonra ortaya çıkan yapılandırmacı anlayış; bilginin birey tarafından inşa edildiğini/oluşturduğunu, bireyden bağımsız bir gerçeklikten söz edilemeyeceğini, değerlendirmenin sonuç üzerinden değil de süreç üzerinden yapılması gerektiğini, bireyin öğrenmesinde etkileşim/iletişim gibi çeşitli faktörlerin de etkili olduğunu iddia eden yaklaşımdır (Çakmak, 2018). Yapılandırmacı yaklaşım tarzında bireyin öznel düşüncesinin öne çıkarıldığı ve bu düşüncü üzerinden gerçekliğe ulaşılabilceği anlatılmak istenmiştir.

Formal, informal, örgün, yaygın, dini veya seküler eğitimin malzemesi insandır. İnsan eğitim ile istendik davranışlar kazanır. İnsan eğitim ile duygu, düşünce ve davranış boyutlarında gelişme ve ilerleme kaydeder, eğitim yolu ile toplumsallaşır, insanileşir. Kısacası eğitim, insanı insan yapan kavramlara kaynaklık eder. Eğitim sistemi, toplumsal ve siyasi otoriteden bağımsız olmamaktadır. Bu bağlamda siyasi otorite, toplum için ideal vatandaş yetiştirme sürecine direkt etki eden bir yapı durumundadır. Eğitimin muhatabı olan insanın kendisini tanımasına, bilmesine, çevresini ve doğayı keşfetmesine, evreni ve evrenin

yaratılmasına giden sürecin inşasını tamamlama yolunda yardımcı olan eğitim, kişinin yaratılış gayesini araştırmasına ve bulmasına yardım eden bir unsurdur. Çakmak, eğitimin amacını; ‘insanın varoluşunun tümünü kapsayan ve bir insanın varoluşsal biricikliğini gerçekleştirmesini ifade eden süreçler bütünü’ şeklinde tarif etmiştir(Çakmak, 2018). Eğitimin amaçlarını belirleyen unsurlar arasında olan toplum ve devlet, insana belli anlamlandırma seçenekleri sunar. Hayatı anlamlandırma ister dünyevi ister manevi boyut olsun anlamlandırmada etkili olan kavramın içeriği ne ise o içerik üzerinde anlamın oluştuğu/kurulduğu söylenebilir. Yani birey dünyevi zevk, iş ve yaşam odaklıysa anlamlandırması dünyevi, manevi boyutu öncelikli olan insanın ise anlamlandırması manevi boyutta olacaktır.

Medya.

Medya, tanım olarak; yazılı, görsel ve sözel olarak insanları bilgilendirme, eğlendirme, haberdar etme ve etkileme olmak üzere çeşitli yollarla bunu gerçekleştiren araçların tümüne verilen ad olarak ifade edilebilir. Medya, toplumları bilgilendirme ve haberdar etme görevi ile birlikte bireylerin eğitilip aydınlatılmasına da büyük katkı sağlamakta, özellikle formel eğitime katılmamış kesimler başta olmak üzere enformel ve yaygın eğitim kapsamında oldukça önemli fırsatlar sunmaktadır (Güneş, 2018).

İletişim araçlarının en önemli fonksiyonlarından biri, insanı ‘toplumsallaştırması’dır. İletişim araçları, kişiye çeşitli şekillerde yalnız olmadığı, çok çeşitli olayların geçtiği, düşüncelerin üretildiği, bilim ve sanat yapıtlarının ortaya konulduğu, hayal, tutku, hırs, başarı gibi, çok çeşitli faaliyetlerin geçtiği bir dünyada var olduğu fikrini aşılması anlamında toplumsallaştırıcıdır(Ülger, 2007). Diğer bir ifadeyle medyanın, toplumda vatandaşlık bilincinin oluşmasından sosyal barışın sağlanmasına, insanların yaşadıkları topluma uyum sağlamasından sosyalizasyon sürecinin olumlu yönde gelişmesine kadar büyük bir yelpazede katkı sağlaması beklenmektedir (Güneş, 2018).

Günümüz iletişim teknolojileri sosyo-kültürel hayatın hem ayrışması hem de birleşmesi üzerinde çok derin etkileri olan bir işlev üstlenmiştir. Bu bağlamda kitle iletişim araçları toplumun gelenek ve göreneklerini kültür birikimlerini yansıtan vasıtalar olması ötesine geçerek toplumda topyekûn bir değişim meydana getirebilmektedir (Ülger, 2007). Özellikle televizyon programları, Türk toplumunu ayrıcalıklı kılan örf ve adetlerden, kültürden, değerlerden uzaklaştırarak bu değerlere yabancı yapılar oluşturmaktadır. Bir millete toplum olma özelliği kazandıran, bireylerini aynı ülkü etrafında bir arada tutan ve onlara "biz" bilincini yaşatan değerler vardır. Bu değerlerdeki yozlaşmaların, anlam kaymalarının toplumun bütünleşmesini tehdit edeceği ve toplumsal yabancılaşmaya,

çözölmeye yol açacağı açıktır (Abuzer, 2006). Diğer bir ifade ile anlatmaya çalışırsak; geleneksel aile yapılarımız, ahlaki kurallarımız, örf ve adetlerimiz toplumda etkinliğini yer yer yitirmekte ve toplumsal kontrol aracı olmaktan çıkmaktadır (Abuzer, 2006). Ayrıca, kitle iletişim araçları yoluyla toplumun bütün kesimlerine ulaşarak sosyal ve kültürel değerlerimizin korunması ile ilgili yazılı ve görsel araçlar vasıtasıyla bu değerlerin korunması sağlanmış olabilecektir. Bu konuda ister kamu sektörü medyası, ister özel medya sektör kuruluşları olsun üzerlerine düşen bu görevleri de yerine getirmelidirler.

Günümüzde kitle iletişim araçları özellikle çocuk ve gençleri etki altına almakta onları dilediği gibi olumlu ve olumsuz yönlere doğru yönlendirmektedir. Günümüz dünyasında özellikle çocuk yaşlardan başlamak üzere eğitim çağındaki gençler, kendi yaşlarına uygun olmayan birçok içerikle erken yaşlarda karşı karşıya gelmektedir (Yılmaz, H. 2014). Diğer bir ifade ile medya, insanları büyüü bir dünyaya götürmekte, özellikle de çocukları ve gençleri daha da derinden sarsmaktadır. Çünkü genç kuşaklar, hayal ile gerçeği birbirinden ayırt edememektedirler (Güneş, 2018). Diğer bir ifade ile anlatmaya çalışırsak; televizyon, internet, basın-yayın çocuklar üzerinde belki daha etkili olmakta, yanlış yönlendirmeler, özentiler, taklit etmeler bizi ve çocuklarımızı istemediğimiz sonuç ve davranışlarla karşı karşıya bırakabilmektedir (Önder, 2008). Medya, bireyi ve toplumu yönlendirmede çok büyük bir güce sahiptir. Şiddet içerikli filmlerle büyüyenlerin ruh yapısı ile toplumun değerlerinin işlendiği programlardan faydalanan bireylerin ruh yapısı aynı değildir. Özellikle ev ortamlarında anne-babası çalışan ya da ayrı olan çocukların televizyon seyretme alışkanlıkları ve bağımlılıkları çok fazladır. Evde kontrolsüz televizyon programları içerisinde yer alan çizgi filmler, çocukların; kişilik, karakter, davranış, gerçek ile hayali ayırt edememe duygusunu işleme, saldırganlık vb olumsuz durum ve duyguları kazandırdıkları için ileride çocukların bütün davranış ve düşüncelerine olumsuz etki yapacaktır. Böylece okul ortamında bulunan bu çocuklarda bu davranışları gerçekleştirme eğilimi fazlaca olacaktır. Renkli ve eğlenceli biçimler ve yaklaşımlarla genç kuşağın karşısına çıkan modernlik, hemen hiçbir karşı koymayla karşılaşmaksızın benimsenmektedir (Cereci, 2012). Böylece genç kuşak, ister zararlı ister faydalı olsun, içeriğine bakmadan medyadan birçok konuda faydalanmaktadır. Olumlu rehberlik hizmeti olmadığı zaman kontrolsüz medya, gençlerin sağlıksız kimlikler geliştirmesine etki edebilmektedirler.

Kitle iletişim araçları sürekli olarak insanların düşünce ve davranış kalıplarını etkilemektedir (Ülger, 2007). Dolayısıyla kitle iletişim araçları, insanların davranışlarını, arzularını, inançlarını, yaşam biçimlerini, yaptıkları seçimleri etkisi altına alırlar (Coşkun, 2003). Medya düşünce ve kamuoyu oluşturarak insan zihinlerini etki altına alır. Bireylerin

duygu, düşünce, davranış ve inançları üzerinde etkili olan medya, insanların davranışlarını etkilemekle kalmayıp onları yönlendirme, onlar adına karar verme ve davranış değiştirme gibi çok yönlü işlevsel yönlerinin yanı sıra, toplum yapısını ve bireyler arasındaki ilişkileri yeniden düzenleme ve yeniden inşa etme yollarını öğretir (Daşkiran, 2009). Diğer bir ifade ile medya, toplumun her kesiminde etkili olmakta, özellikle insanların fikir ve duygularını değiştirici imkânları elinde tutmakta toplumları günlük alış-verişlerinden siyasi tercihlerine, dini düşüncelerinden, müzik ve sağlık konularına kadar izleyenleri tesiri altına almakta ve her alanda etki altında tutmaktadır (Ülger, 2007). Ayrıca, medyayı elinde bulunduranlar, ideolojileri ve hayat felsefeleri ile toplumu istedikleri ya da istemedikleri yöne kanalize edebilmektedirler. Sonuç olarak medya, etkileme gücü ile insanları istedikleri yönde etkileyerek, onları, yaşadığı aile ve toplum ortamında mutlu ve huzurlu ya da tam tersi bir durum algısı yaratarak, yaşamlarını anlamlı/anlamsız boyutta etkilemektedir.

Medya, içeriği hayallerden oluşmuş gibi görünse de doğrudan yaşamın gerçeklerinden beslenmektedir. Bununla birlikte yaşamın içindeki varlıkları tek tek tanıyarak yaşamı anlamlandırma, yaşamın içinde olup bitenleri yorumlayarak yaşamın içindeki rolünü belirleme ve oynama ve yaşamının amacına bağlı olarak insanlığa ve uygarlığa katkıda bulunma amaçları doğrultusunda fazlasıyla iletiler, izlenimler, yorumlar, imgeler aktarmaktadır (Cereci, 2012).

Medya, günümüz tüketim çağında ve küreselleşmenin etkisiyle insanları her yönüyle etkisi altına almıştır. Her alanda etkili bir aktör olan medyadan dolayı özellikle cinselliğin hiçbir sınır ve kural tanımadan bir zevk ve arzu konusu olarak çağdaş iletişim araçları vasıtasıyla aleniyete döküldüğü ve gençlerin bu yönde teşvik ve tahrik edildiği toplumlarda insanların daha mutlu olduğunu iddia etmek zor olsa gerek (Hökelekli, 2016). Bu yönüyle sağlıklı kadın-erkek ilişkisini ortadan kaldıran ve aile kurumunun oluşumuna tehdit niteliğinde olan bu durum, gençlerin hayat arenasında sadece tek yönlü bir yol izlemelerine medya eliyle yapılması anlamına da gelmektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Yöntem

Bu bölümde araştırmanın yöntemi, evren ve örnekleme, veri toplama araçları ve veri analizi ile ilgili bilgiler bulunmaktadır.

Araştırmanın Modeli

Bu araştırma ile üniversite öğrencilerinin dindarlık düzeyleriyle hayatı anlamlandırmaları arasındaki ilişki, betimsel türde ve korelasyon(ilişkisel) tarama modeli ile gerçekleştirilmiştir.

Kamuoyu araştırmaları adıyla da bilinen betimsel yöntem, genel anlamda daha çok grup ya da gruplarla yapılan geniş yelpazeli çalışmalara dayanan bir araştırma yöntemi olarak bilinmektedir. Bu yöntem; “çok fazla kişi ya da grup/gruplarla ve belirli bir zaman diliminde gerçekleştirilen etkinliklerin/faaliyetlerin toplamı” şeklinde de ifade edilebilmektedir. Büyüköztürk ve arkadaşları da betimsel yöntemi; “verilen bir durumu olabildiğince tam ve dikkatli bir şekilde tanımlama biçimi tarzındaki araştırma” şeklinde tanımlamışlardır (Büyüköztürk, Çakmak, E., Akgün, Karadeniz & Demirel 2014).

Korelasyon (ilişkisel) araştırma yöntemi, genel anlamda bir ve birden çok değişken arasındaki etkileşimlerin/ilişkilerin sistematik olarak ölçülmesine dayanan bir yöntem olarak bilinmektedir. Diğer bir ifadeyle korelasyon (ilişkisel) araştırma yöntemi; iki veya daha çok değişken arasındaki ilişkileri belirlemek ve bu iki değişken arasındaki neden-sonuç ilişkisiyle ilgili ipuçları elde etmek amacıyla yapılan çalışmalardır (Büyüköztürk & diğerleri, 2014).

Araştırmanın Evreni ve Örnekleme

Araştırmanın evrenini, Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi'nde 2016-2017 eğitim-öğretim yılında öğrenim görmekte olan yaklaşık 10.000 öğrenci oluşturmaktadır.

Araştırmanın örnekleme ise söz konusu evrenden kota örnekleme yöntemi ile seçilecek 400 öğrenciden oluşacaktır. Kota örnekleme yöntemi; araştırmacının sınırlı bir evrende yapacağı araştırmasının amaçlarına uygun olarak öngördüğü belli değişkenlere göre sınıflandırması sürecini ifade eder. Araştırmanın örnekleme, kota örnekleme yöntemi olarak; Fen-Edebiyat Fakültesi (Tarih, Edebiyat, Felsefe), İktisat Fakültesi, Meslek Yüksekokulu,

Sağlık Yüksekokulu, Eğitim Fakültesi (Sınıf, Resim, PDR, Sosyal Bilgiler, Türkçe ve Okul Öncesi öğretmenlikleri), İslami İlimler Fakültesi ve Beden Eğitimi Spor Yüksekokulu (BESYO) öğrencilerinden seçilmiştir.

Krejcie ve Morgan .05 hata payı ile örneklem hesaplanmasında evrendeki 10.000 katılımcı için ortalama 384 kişinin örneklem için yeterli olacağını belirtmiştir (Krejcie& Morgan, 1970). Çalışma kapsamında 400 öğrenci ile çalışma yapılmış olup bu sayı, yukarıda ifade edilen örneklem sayısından fazladır. Anketlerin araştırmacı nezaretinde doldurulmasına dikkat edilmiştir. Öğrencilerin gönüllü olarak bu çalışmaya katılmasına gayret gösterilmiştir. 12 form, özensiz ve eksik bilgilerin olmasından dolayı çıkarılmıştır.

Ural ve Kılıç'a göre (2013) kota örnekleme yönteminde evren, araştırmacının araştırmanın maksatlarına bağlı kalarak belirlediği alt evrenlere- alt birimlere- ayrılır. Bu yöntemde araştırmacı her alt birimin örneklem içerisinde temsil edilebilmesi gayesiyle belli bir kota koyar. Belirlenmiş bu kota yine tabakalı örneklemede olduğu gibi her alt birimin evren içerisindeki oranına göre belirlenir (Ural & Kılıç, 2013).

Çalışmamızda kullandığımız bu yöntemin üstün yanlarından birinin de çalışmacının yapacağı faaliyetlerde/uğraşılarda özgürlüğe sahip olmasıdır. Bu özgürlükle, örneklem içerisine girecek birimler objektif olarak ve titizlikle seçilirse bu durum evrenin temsilinde başarının sağlanabilmesine katkı sunabilir (Ural & Kılıç, 2013).

Veri Toplama Araçları

Kişisel bilgi anketi.

Bu anket; cinsiyet, yaş, mezun olunan lise türü, annenizin öğrenim durumu, babanızın öğrenim durumu, annenizin çalışma durumu, babanızın mesleği, ailenin aylık toplam gelir düzeyi, evde siz dâhil yaşayan birey sayısı, anne-babanın birlikteliği olmak üzere on değişkenden oluşmuştur. Bu çalışmada, üniversite öğrencilerinin dindarlık düzeylerinin hayatı anlamlandırmalarını etkileyebilecek bu değişkenler, soru kalıplarına dönüştürülerek anket haline getirilmiştir.

Hayati anlamlandırma ölçeği.

Crumbach ve Maholick, Victor Frankl'ın logoterapi kuramını temel alarak geliştirdikleri “Hayatın Amacı Ölçeği”ni “Purpose in Life Scale” olarak isimlendirmişlerdir.

Bu ölçeği orijinal halinden Türk kültürüne uyarlayan Kıraç, üniversite öğrencileri üzerinde yaptığı çalışmada ölçeğin geçerli ve güvenilir olduğunu saptamıştır (Kıraç, 2007). Hayatın anlamı ölçeği için yapılan faktör analizinde, ölçeğin üç faktör içerdiği anlaşılmıştır.

Ortak varyansın % 48'ini açıklayan birinci faktör 1., 2., 3., 4., 5., 6., 8., 9., 10., 11., 12., 13., 15., 16., 17., 19., 20. maddeleri içermektedir. 14. ve 18. maddeler varyansın %7'sini açıklayan 2. faktörü ve 7. madde ise varyansın %5 ini açıklayan 3. faktörü oluşturmaktadır. Yine, Kıraç tarafından yapılan analizde, ölçeğin üç faktör içerdiği görülmüştür. Bu faktörler; anlam ve amaç, özgürlük ve emeklilik faktörleridir. 1. faktör hayatın anlam ve amacı ile ilgili maddeleri, 2. faktör özgürlük duygusuyla ilgili maddeleri içermektedir. 3. faktör ise tanımlanamamıştır. Kıraç 3. faktörü isimlendirmemiştir (Kıraç, 2007). İskender, Akgül ve Tura (2016) da “ruh sağlığı uzman ve öğrencilerinin kişisel değerlerinin hayat amaçları ve dindarlık eğilimleriyle ilişkisi” adlı çalışmalarında, araştırmaya konu olan ilişki ve farklılıkları incelemek adına faktörü adlandırmanın faydalı olacağı düşünmüşlerdir. Hayatın amacı ölçeğindeki 7. Madde emeklilik sonrasındaki meşguliyetin planlanmasına dair düşüncelerle ilgili kanaati ölçmeye yönelik olduğu için “Emeklilik Planı” olarak tanımlanmıştır (İskender vd. 2016).

Araştırmacı tarafından geliştirilen ölçeğin güvenilirliğini test etmek için uygulanan Cronbach Alpha değerlerine bakıldığında hayatın amacı ölçeğinin toplam boyutları (anlam ve amaç boyutu, özgürlük boyutu ve emeklilik boyutu) ,88 şeklinde belirlenmiştir. Elde edilen bu veriler, araştırmacının çalışmasının istatistiksel anlamda uygunluğuna ve kullandığı ölçeğin güvenilir olduğuna işaret etmektedir.

Hayatın Amacı Ölçeği 3 faktörden ve 20 maddeden oluşan, geçerliliği ve güvenilirliği test edilip kanıtlanmış bir ölçektir. Ölçeğin özgün formunda olduğu gibi, ölçekteki her bir madde 1'den 7'ye kadar derecelendirilmiştir. Ölçekteki “1” ifadesi, olumsuz yönü, “7” ifadesi, olumlu yönü ve “4” ifadesi ise bireyin ilgili maddede olumlu ya da olumsuz bir düşüncesinin olmadığını belirtmektedir. Ölçekteki geri kalan sayısal veriler ise ara dereceleri göstermektedir (Kıraç, 2007). Çalışmamızda kullandığımız bu ölçekten bireyin alacağı minimum puan 20, maksimum puan ise 140'tır. Bireyin ölçekten aldığı puanların yüksek oluşu, hayatında anlamlılığın ve amaçlılığın yüksek olduğunu göstermesi açısından önem arz etmektedir.

Dindarlık ölçeği.

Çalışmamızda dindarlık ölçeği kullanılarak üniversite öğrencilerinin dindarlık tutumları ölçülmek istenmiştir. Öztürk, “İyimserlik ve Dindarlık” adlı çalışmasında, Veysel Uysal tarafından geliştirilen İslami Dindarlık Ölçeği ile M. Naci Kula tarafından kullanılan Dindarlık Ölçeği'nden faydalanarak yeni bir dindarlık tutum ölçeği geliştirmiştir (Öztürk, E. E. 2013).

Geliştirilen ölçek, dörtlü likert formatına göre düzenlenmiştir. Ölçekteki sorulara cevaben “tamamen katılıyorum”, “oldukça katılıyorum”, “pek katılmıyorum” ve “hiç katılmıyorum” şeklinde dereceler belirten ifadeler yer almaktadır. Ölçekte yer alan 3. ve 9. maddeler “recode yöntemiyle (ters çevrilerek)” puanlamaya katılmış, diğer sorular ise en olumludan en olumsuz doğru puanlamaya katılmıştır. Maddeler pozitiften negatife doğru sırasıyla 4, 3, 2, 1 şeklinde puanlanmaktadır. 20 maddeden oluşan bu ölçekte üniversite öğrencilerinin alacağı en yüksek ve en düşük puanlar belirlenmektedir.

Çalışmamızda kullandığımız bu ölçekten üniversite öğrencisinin alacağı minimum puan 20, maksimum puan ise 80’dir. Üniversite öğrencisinin ölçekten aldığı puanların yüksek oluşu, yaşamında dini argümanların etkili ve yüksek olduğunu göstermesi açısından önemlidir.

Öztürk, geliştirdiği dindarlık ölçeğinin boyutlarını belirlemek amacıyla yaptığı faktör analizi neticesinde ölçeğin KMO değerini (,98), Bartlett’s Test of Sphericity değerini ($\chi^2=14952,147$; $p=000$) bulmuştur. KMO değerinin 0.50 değerinin üzerinde olması, faktör analizi yapılması için uygun görünmektedir. Bartlett Testindeki ki-kare değerinin ($\chi^2=14952,147$), istatistiksel açıdan $p < 0.01$ düzeyinde anlamlı bulunması madde dağılımının uygun olduğunu doğrulamaktadır.

Araştırmacı tarafından geliştirilen ölçeğin güvenilirliğini test etmek için uygulanan iç-tutarlılık analizi sonucunda ölçeğin alt boyutlarının iç tutarlılık katsayısını ifade eden Cronbach Alpha değerlerine bakıldığında dindarlık ölçeğinin toplam boyutları (inanç boyutu, ibadet boyutu, duygu boyutu ve etki boyutu) ,81 şeklinde belirlenmiştir. Elde edilen bu veriler, araştırmacının çalışmasının istatistiksel anlamda uygunluğuna ve kullandığı ölçeğin güvenilir olduğuna işaret etmektedir.

Dini tutum ve davranışları belirten dindarlık ölçeği’nin maddeleri inanç, ibadet, duygu-tecrübe ve etki olmak üzere dört alt boyutta ele alınmış ve maddeleri aşağıda sunulmuştur.

İnanç boyutu 1, 3, 4, 5, 6, 11, 16, 17, 18, 19. maddeler.

Duygu boyutu 2, 10, 13. maddeler.

Etki boyutu 7, 8, 9, 12, 14, 15, 20. maddeler.

İbadet boyutu 13, 14, 15, 19. maddeler.

Veri Toplama Süreci

Çalışmada öncelikli olarak literatür taraması yapılmıştır. Daha sonra araştırmada kullanılacak ölçekler belirlenmiştir. Ölçeklerin araştırmada kullanılabilmesi için ilgili üniversite'den (Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi) gerekli izinler alınmıştır.

Ölçek kullanım izinleri alındıktan sonra, kota uygulaması yapılacak olan bölümlerde ölçekler hakkında gerekli bilgiler verilerek uygulamaya konulmuştur. Uygulama toplamda bir haftalık periyotlarla on seansta gerçekleştirilmiştir. Tüm seanslarda katılımcılara bilgilendirme, bizzat araştırmacı tarafından yapılmıştır. Araştırma sonucunda toplanan verilerin gizliliği konusunda gerekli hassasiyetin gösterileceği hususunda katılımcılar bilgilendirilmiştir.

Araştırmacı tarafından uygulanan ve toplanan anketler analiz edilmeden önce araştırmacı tarafından titizlikle kontrol edilmiş, yanıtız, eksik ve yarım bırakılan ölçekler ayıklanmıştır. Daha sonra analiz aşamasına geçilmiştir.

Veri Analizi

Tablo 1. *Normallik Analizleri*

	n	Minimum	Maximum	Ortalama	Çarpıklık	Basıklık
Anlam ve amaç	381	19,00	119,00	86,7822	-,892	1,221
Özgürlük	382	2,00	14,00	10,1204	-,960	,303
Emeklilik	382	1,00	7,00	5,6021	-1,240	,560
Hayatın anlamı toplam	381	22,00	140,00	102,4987	-,956	1,466
Toplam inanç	382	26,00	36,00	34,2016	-1,522	1,965
Toplam duygu	382	8,00	12,00	11,3325	-1,456	1,358
Toplam etki	382	16,00	28,00	25,6937	-1,259	1,236
Toplam ibadet	382	2,00	4,00	3,6728	-1,244	,520
Toplam dindarlık	382	57,00	80,00	74,9005	-1,385	1,430

Yukarıdaki tabloda hayatın anlamı ve dindarlık ölçeğinin normal dağılım gösterip göstermediğinin belirlenmesi için analizler yapılmıştır. Yapılan analizler sonrasında hayatın anlamı ölçeği hem toplam puanda hem de alt boyutlarda normal dağılım göstermektedir.

Dindarlık ölçeği toplam puanı ve alt boyutları normal dağılım göstermemekte idi. Bu nedenle 6 uç değer veri setinden atılarak ölçeğin ve alt boyutlarının normal dağılım göstermesi sağlanmıştır.

Yukarıdaki Skewness ve Kurtosis değerlerinin +2 ile -2 arasında olması veri setinin normal dağılım gösterdiğine işaret etmektedir. Kabul edilebilir Skewness ve Kurtosis değerlerinin 2 ile -2 arasında olması gerekmektedir (Jöreskog & Sorbom, 1996; Trochim & Donnelly, 2006). Tablo1’de her beş ölçeğinde normal dağıldığını göstermektedir. Bu nedenle parametrik testler yapılmasına karar verilmiştir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Bulgular

Çalışma Grubunun Demografik Özelliklerine Göre Bulgular

Çalışma grubunun cinsiyetlerine göre bulgular.

Tablo 2’de çalışma grubunun cinsiyetlerine göre dağılımları verilmektedir.

Tablo 2. Çalışma Grubunun Cinsiyetlerine Göre Dağılımı

Cinsiyet	n	%
Kız	249	64,2
Erkek	139	35,8
Toplam	388	100,0

Tablo 2’ye göre çalışma grubunun % 64,2’ si (249) kız, % 35,8’i de (139) erkektir. Çalışma grubunun çoğunluğunun kız öğrencilerden oluştuğu görülmektedir.

Çalışma grubunun yaş düzeylerine göre bulgular.

Çalışma grubumuzun yaş düzeylerine göre dağılımları Tablo 3’de verilmiştir.

Tablo 3. Çalışma Grubunun Yaş Düzeylerine Göre Dağılımları

Yaş Düzeyi	n	%
17 - 20	185	48,4
21 - 24	173	45,3
25 ve üzeri	24	6,3
Toplam	382	100,0

Tablo 3’e göre çalışma grubunun % 48,4’ü (17-20 yaş aralığı) 185 kişi, % 45,3’ü (21-24 yaş aralığı) 173 kişi ve % 6,3’ü (25 yaş ve üzeri) 24 kişiden oluşmaktadır. Tablo incelendiğinde çalışma grubunun büyük çoğunluğunun 17-24 yaş düzeyine sahip oldukları görülmektedir.

Çalışma grubunun mezun oldukları lise türüne göre bulgular.

Tablo 4. Çalışma Grubunun Mezun Oldukları Lise Türüne Göre Dağılımları

Mezun Olunan Lise Türü	n	%
Anadolu Lisesi	204	53,4
Fen Lisesi	6	1,6
Mesleki ve Teknik Liseler	40	10,5
Anadolu İmam Hatip - İmam Hatip	50	13,1
Çok Programlı Lise	29	7,6
Diğer (Açık Lise vb.)	53	13,9
Toplam	382	100,0

Tablo 4'e göre çalışma grubu incelendiğinde % 53,4'ü (204 kişi) Anadolu Lisesi, % 1,6'sı (6 kişi) Fen Lisesi, % 10,5'i (40 kişi) Mesleki ve Teknik Liseler, % 13,1'i (50 kişi) Anadolu İmam Hatip- İmam Hatip Lisesi, % 7,6'sı (29 kişi) Çok Programlı Lise ve 13,9'u (53 kişi) Açık Liselerden meydana gelmektedir. Tablo incelendiğinde çalışma grubunun büyük çoğunluğunun Anadolu Lisesinden mezun olduğu görülmektedir.

Çalışma grubunun annelerinin öğrenim düzeylerine göre bulgular.

Çalışma grubumuzun annelerinin öğrenim düzeyleri Tablo 6'da verilmiştir.

Tablo 5. Çalışma Grubunun Annelerinin Öğrenim Düzeylerine Göre Dağılımları

Anne Öğrenim Düzeyleri	n	%
Okur-Yazar Değil	125	32,7
Okur-Yazar	60	15,7
İlkokul	127	33,2
Ortaokul	48	12,6
Lise	14	3,7
Ön lisans ve üstü	8	2,1
Toplam	382	100,0

Tablo 5'e göre çalışma grubun annelerinin öğrenim durumu incelendiğinde % 32,7'si (125 kişi) okur-yazar değil, % 15,7'si (60 kişi) okur-yazar, % 33,2'si (127 kişi) ilkököl, % 12,6'sı (48 kişi) ortaokul, % 3,7'si (14 kişi) lise ve % 2,1'i önlisans ve üstü okullardan mezun oldukları görülmektedir. Tablo incelendiğinde annelerin öğrenim durumlarının büyük çoğunluğu "okur-yazar değil" ve "ilkokul" olarak görülmektedir.

Çalışma grubunun babalarının öğrenim düzeylerine göre bulgular.

Çalışma grubunun babalarının öğrenim düzeyleri Tablo 6’da verilmiştir.

Tablo 6. *Çalışma Grubunun Babalarının Öğrenim Düzeyine Göre Dağılımları*

Babamın Öğrenim Düzeyleri	n	%
Okur-Yazar Değil	30	7,9
Okur-Yazar	30	7,9
İlkokul	137	35,9
Ortaokul	74	19,4
Lise	69	18,1
Önlisans ve üstü	42	11,0
Toplam	382	100,0

Tablo 6’ya göre çalışma grubunun babalarının öğrenim durumu % 7,9’ u (30 kişi) okur-yazar değil, % 7,9’ u (30 kişi) okur-yazar, % 35,9’ u (137 kişi) ilkokul, % 19,4’ ü (74 kişi) ortaokul, % 18,1’ i (69 kişi) lise ve % 11,0’ ı (2 kişi) önlisans ve üstü öğrenim durumları % 32,7’ si (125 kişi) okur-yazar değil, % 15,7’ si (60 kişi) okur-yazar, % 33,2’ si (127 kişi) ilkokul, % 12,6’ sı (48 kişi) ortaokul, % 3,7’ si (14 kişi) lise ve % 2,1’ i önlisans ve üstü okullardan mezun oldukları görülmektedir. Tablo incelendiğinde babaların öğrenim durumlarının çoğunluğunun ilkokul mezuniyeti olduğu görülmektedir.

Çalışma grubunun annelerinin çalışma durumuna göre bulgular.

Çalışma grubunun annelerinin ev dışında bir işte çalışıp çalışmama durumlarının dağılımları Tablo 7’de verilmiştir.

Tablo 7. *Çalışma Grubunun Annelerinin Çalışma Durumlarına Göre Dağılımları*

Anne Çalışma Durumu	n	%
Ev Hanımı	359	94,0
Çalışan	23	6,0
Toplam	382	100,0

Çalışma grubunun annelerinin çalışıp çalışmama durumlarına göre dağılımlarını gösterir Tablo 7 incelendiğinde, büyük bir kısmının (359- % 94,0) çalışmadığı görülmektedir. Çalışanlar ise 23 kişi ile çalışma grubunun % 6,0’ ını oluşturmaktadırlar.

İktisadi anlamda sosyo-ekonomik düzeyin göstergelerinden birisinin de kadınların ev dışında çalışmaları durumlarıdır. Bu bağlamda çalışma grubu annelerinin çalışıp-çalışmaması, ekonomik anlamda aileye katkı sunması açısından dikkate değer bir durumdur.

Çalışma grubunun babalarının mesleklerine göre bulgular.

Tablo 8’de çalışma grubunun babalarının mesleklerine ait dağılımlar verilmiştir.

Tablo 8. *Çalışma Grubunun Babalarının Mesleklerine Göre Dağılımı*

Baba Meslekleri	n	%
Çiftçi	66	17,3
Memur	71	18,6
Esnaf	49	12,8
İşçi	69	18,1
İşsiz	127	33,2
Toplam	382	100,0

Çalışma grubunun baba meslekleri incelendiğinde % 17,3 ü (66 kişi) çiftçi, % 18,6’sı (71 kişi) memur, % 12,8’ i (49 kişi) esnaf, % 18,1’i (69 kişi) işçi ve % 33,2’si (127 kişi) ise işsizlerden oluşmaktadır. Baba mesleklerini gösteren tablo incelendiğinde işsiz olan babaların çoğunlukta olduğu görülmektedir.

Çalışma grubunun ailelerinin aylık gelirine göre bulgular.

Tablo 9’da çalışma grubunun ailelerinin aylık gelir durumlarının dağılımı verilmiştir.

Tablo 9. *Çalışma Grubunun Ailelerinin Aylık Gelir Dağılımı*

Gelir	n	%
200 TL - 500 □	20	5,2
501 TL - 1000 □	86	22,5
1001 TL - 2000 □	154	40,3
2001 TL - 3000 □	88	23,0
3001 □ ve üzeri	34	8,9
Toplam	382	100,0

Çalışma grubunun ailelerinin aylık gelir dağılımları incelendiğinde, çalışma grubunun %5,2’si (20 kişi) 200-500□ arası, % 22,5’i (86 kişi) 501-1000 □ arası, % 40,3’ü (154 kişi) 1001-2000 □ arası, % 23,0’ı (88 kişi) 2001-3000 □ arası ve % 8,9’ u (34 kişi) 3001 □ ve üzeri aylık gelire sahip oldukları görülmektedir. Tablo’ya göre, çalışma grubunun ailelerinin aylık gelirleri daha çok 1001-2000 □ arasında olduğu görülmektedir.

Çalışma grubunun birlikte yaşadıkları fert sayısına göre bulgular.

Tablo 10’da araştırmanın çalışma grubunu oluşturanların evdeki birey sayılarına göre dağılımları verilmiştir.

Tablo 10. *Çalışma Grubunun Evdeki Birey Sayısına Göre Dağılımı*

Evdeki Birey Sayısı	n	%
1 - 3	29	7,6
4 - 6	206	53,9
7 - 9	109	28,5
10 ve üzeri	38	9,9
Toplam	382	100,0

Çalışma grubunun evde yaşayan birey sayısı incelendiğinde % 7,6'sı (29 kişi) 1-3 kişi arasında, % 53,9'u (206 kişi) 4-6 kişi arasında, % 28,5'i (109 kişi) 7-9 kişi arasında ve % 9,9'u (38 kişi) 10 ve üzeri bireylerden oluştuğu görülmektedir. Tablo incelendiğinde evde yaşayan birey sayısının genelde 4-6 arasında yoğunlaştığı görülmektedir. Bu bağlamda çalışma grubunun çekirdek aile yapısına sahip oldukları söylenebilir.

Çalışma grubunun ailelerinin birliktelik durumlarına göre bulgular.

Tablo 11. *Çalışma Grubunun Anne Baba Birliktelik Durumlarına Göre Dağılımı*

	n	%
Berber	343	89,8
Ayrı, boşanmış veya vefat	39	10,2
Toplam	382	100,0

Çalışma grubunun aile birliktelik durumları incelendiğinde % 89,8'inin (343 kişi) anne babalarının beraber yaşamakta ve % 10,2'sinin (39 kişi) ise ayrı, boşanmış veya vefat etmiş olduğu görülmektedir. Tablo incelendiğinde çalışma grubunun aileleri ile beraber yaşama oranlarının fazla olduğu görülmektedir.

Araştırmanın Problemine Yönelik Bulgular ve Yorum

Araştırmanın temel ve alt problemlerine uygulanan analizler sonucu elde edilen bulgular ve bu bulgular neticesinde yapılan yorumlar bu başlık altında ele alınmıştır.

Araştırmanın Temel Problemine Yönelik Bulgular ve Yorum

Araştırmanın temel problemi, üniversite gençliğinin dindarlık düzeyleri ile hayatı anlamlandırma düzeyleri arasında ilişki var mıdır? sorusudur. Üniversite gençliğinin dindarlık düzeyleri ile hayatı anlamlandırma düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki vardır. İki boyut arasındaki ilişki aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 12. *Hayatın Anlamı ile Dindarlık Arasındaki İlişki*

	Anlam ve Özgürlük amaç	Emeklilik	Hayatın anlamı toplam	Toplam inanç	Toplam duygu	Toplam etki	Toplam ibadet	Toplam dindarlık toplam
Anlam ve amaç	1							
Özgürlük	,522**	1						
Emeklilik	,470**	,302**	1					
Hayatın anlamı toplam	,988**	,631**	,544**	1				
Toplam inanç	,113*	-,030	,060	,098	1			
Toplam duygu	,235**	,086	,111*	,227**	,527**	1		
Toplam etki	,090	-,061	,057	,074	,680**	,563**	1	
Toplam ibadet	,192**	,046	,101**	,182**	,431**	,450**	,446**	1
Toplam dindarlık	,155**	-,021	,083	,138**	,889**	,724**	,909**	,578**

Yukarıdaki tabloda hayatın anlamı toplam puanı ve alt boyutları ile dindarlık toplam puanı ve alt boyutları arasındaki ilişki verilmektedir. Hayatın anlamı puanları ile dindarlık puanları arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığını belirlemek için yapılan Pearson korelasyon analizi sonucunda hayatın anlamı toplam puanı ile dindarlık toplam puanı arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki vardır ($r=.138, p<.01$). Diğer bir ifade ile hayatın anlamı toplam puanı yükseldikçe dindarlığın da toplam puanı yükselmektedir. Hayatın anlamı toplam puanı ile dindarlığın duygu ($r=.227, p<.01$) ve ibadet ($r=.182, p<.01$) alt boyutları arasında da olumlu yönde anlamlı bir ilişki vardır. Hayatın anlam toplam puanı yükseldikçe dindarlığın duygu ve ibadet alt puanları da yükselmektedir.

Hayatın anlamı anlam ve amaç alt boyutu ile dindarlık toplam puanları arasında olumlu yönde anlamlı bir ilişki vardır ($r=.155, p<.01$). Hayatın anlam ve amaç alt boyutu puanı yükseldikçe dindarlığın toplam puanı da yükselmektedir. Yine hayatın anlamı anlam ve amaç alt boyutu ile dindarlığın duygu ($r=.235, p<.01$), ibadet ($r=.192, p<.01$) ve inanç ($r=.113, p<.01$) alt boyutları arasında da olumlu yönde anlamlı bir ilişki vardır. Hayatın anlam ve amaç alt boyutu puanları yükseldikçe dindarlığın duygu, ibadet ve inanç alt puanları da yükselmektedir.

Hayatın anlamı özgürlük alt boyutu ile dindarlığın, çalışmamızda ele aldığımız alt boyutlarına bakılınca aralarında anlamlı herhangi bir ilişki bulunamamıştır.

Hayatın anlamı emeklilik alt boyutu ile dindarlığın duygu ($r=.111, p<.05$) ve ibadet ($r=.101, p<.01$) alt boyutları arasında pozitif yönde anlamlı ilişkiler bulunmuştur. Hayatın

anlamı emeklilik alt puanı yükseldikçe dindarlığın duygu ve ibadet alt puanları da yükselmektedir.

Dindarlık ile hayatın anlamı arasında bulunan pozitif ilişki literatürdeki çalışmalarda da görülmektedir. Çalışma grupları, üniversite öğrencilerinden oluşan, Topuz (2016), Çamur (2014) ve Aydın C. (2017) yaptıkları çalışmalarda; yaşamda anlam varlığı ve anlam arayışı ile dindarlık boyutları arasında dindarlık, dini şuur ve dini tutum arasında olumlu yönde güçlü ilişki olduğuna dair bulgulara ulaşmışlardır.

Dini inançların, intihardan koruyucu bir etken olduğu yönündeki görüşleri ile ilgili araştırma yapan Aydın, Ö. G. (2011), araştırmanın evrenini 18-68 yaş arasındaki 444 kadın, 354 erkek yetişkinlerden oluşturmuştur. “Yaşamı Sürdürmede Dini İnançın Rolü” adlı çalışmasının sonucunda; yaşamak için daha çok sebep bildiren insanların intihar riskinin daha düşük düzeyde olduğu bulgusuna ulaşan Aydın, Ö. G. (2011), bireyin hayatında yaşamı sürdürmeye yönelik sebepler ve bunun kişiye sağladığı anlam ve amaç duygusunun önemli olduğu tespitini yapmaktadır. Dini inançların ana kaynağı olan Tanrı inancı, bireyin yaşamında intihar, stres, kaygı vb olumsuz psiko-sosyal ve duygusal davranış ve düşüncelerin önlenmesinde önemli bir etkidir. “Travma Sonrası Stres, Dünyaya İlişkin Varsayımlar ve Tanrı Algısı Arasındaki İlişki” adlı çalışmasında Dınvar, bireyin yaşamını bedensel ve ruhsal olarak derinden etkileyen olumsuz yaşantıların ve dünyaya dair varsayımların Tanrı algısı ile ilişkisini incelemiş, incelemenin sonucunda olumsuz Tanrı algısına sahip bireylerin daha fazla stres belirtisi gösterdiği bulgusuna ulaşmıştır. Dınvar’a göre birey yaşadığı olumsuzluklarda Tanrının onu sınadığını veya kendi yaptığı hataların cezasını çektiğini düşünür ve bu durum bireyin kaygı düzeyinin artmasına sebep olur (Dınvar, 2011).

“Yetişkinlik Döneminde Benlik Yönelimlerinin İyi Oluş Üzerindeki Etkisi: Hayatta Anlam Bulmanın, Ölümüne Yönelik Tutumların ve Dinsel Görüşün Aracı Rollerini” adlı çalışmasında Yeniçeri; bireylerin, yaşamlarının sonlanmasını bir aşkınlık olarak görmesinin yaşamda bir anlam bulmayı olumlu yönde etkilediğine, yaşamlarının nihayete ermesini bir son olarak görmesinin ise olumsuz yönde etkilediğine ilişkin bulgulara ulaşmıştır (Yeniçeri, 2013). Dolayısıyla ölüm ötesini, anlam/anlamsızlık denklemi üzerine kuran bireyin hayatına yükleyeceği anlamın olumlu-olumsuz şekilde olacağını ifade edebiliriz.

Yapılan ibadetlerin, bireyin psikolojik iyi olma halinin ve hayatın anlamına etkisinin incelenmesi ile ilgili çalışma yapan Kaya & Küçük, üniversite öğrencilerinin ibadete (namaz, dua ve oruç) devam etme durumları ile hayatı anlamlandırma ve ruhsal iyilik düzeyleri arasında anlamlı bir farklılaşmanın bulunup bulunmadığını incelemiş, inceleme sonucunda hayatın anlamı ile ruhsal iyi olma hali arasında olumlu yönde anlamlı bir ilişki

olduğu bulgusuna ulaşmışlardır (Kaya & Küçük, 2017). “Üniversite Öğrencilerinin Yaşam Anlamı Düzeylerinin Farklı Değişkenler Bağlamında İncelenmesi” adlı araştırmada ise yaşam anlamının bireyin ruhsal iyi oluşu açısından oldukça önemli bir kavram olduğuna yönelik bulgulara ulaşılmıştır (Saraç, İpek & Çavuş, 2018). “Umre İbadetinin Hayatın anlamı ve Umutsuzlukla ilişkisi Üzerine Ampirik Bir Araştırma” adlı çalışmada Yılmaz, umre ziyaretinin, bireyin anlam dünyasına etkisi ile ilgili anlamlı bir ilişkinin olduğunu gözlemlemiştir. Bu bağlamda umre ziyaretinin, bireyin psiko-sosyal ve duygusal ihtiyacını karşılamada pozitif yönde bir katkı sunduğu; umutsuzluğu negatif yönde etkilediği gözlenmiştir (Yılmaz, M.F. 2018).

Dindarlık ile hayatın anlamı arasında olumlu yönde sürekli bir ilişkinin her zaman olmadığına dair bulgulara ulaşılan çalışmalar da mevcuttur (Ağılkaya, 2010).

Hayatın anlamı ile dindarlık arasındaki ilişkinin yorumlanması, tartışılması kısmı, sonuç bölümünde ayrıntılı olarak ele alınıp değerlendirilecektir.

Araştırmanın Alt Problemlerine Yönelik Bulgular ve Yorumlar

Çalışma grubunun cinsiyetlerine göre bulgular ve yorum.

Araştırmanın 1. Alt problemi.

“Üniversite gençliğinin hayatı anlamlandırma düzeyleri, cinsiyetlerine göre anlamlı bir şekilde farklılaşmakta mıdır?” sorusudur. Alt problemi test etmek amacıyla; erkek ve kız öğrencilerin hayatı anlamlandırma alt boyutları olan anlam ve amaç, özgürlük, emeklilik ve hayatın anlamı toplam puanların ortalamaları, standart sapmaları ve ortalamalar arasındaki farkın önemliliği İlişkisiz Örneklem t-Testi ile test edilmiş ve sonuçlar, Tablo 13’de sunulmuştur.

Tablo 13. Çalışma Grubunun Hayatı Anlamlandırma Düzeylerinin Cinsiyetlerine Göre Farklılaşma Durumuna Yönelik T-Testi Sonuçları

	CİNSİYET	n	X	Ss	t	p
Anlam ve amaç	Kız	246	87,77	16,13	1.577	.116
	Erkek	135	84,97	17,28		
Özgürlük	Kız	246	10,24	2,84	1.157	.248
	Erkek	136	9,88	3,00		
Emeklilik	Kız	246	5,56	1,73	-.501	.616
	Erkek	136	5,66	1,72		
Hayatın anlamı toplam	Kız	246	103,58	18,67	1.504	.134
	Erkek	135	99,51	19,88		

Buna göre;

Çalışma grubunun hayatı anlamlandırma anlam ve amaç alt boyutu puan düzeylerinin cinsiyetlerine göre anlamlı farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek için yapılan ilişkisiz örneklem testi sonucunda aradaki farkın anlamlı olmadığı bulunmuştur ($t=1.557, p>.05$).

Çalışma grubunun hayatı anlamlandırma özgürlük alt boyutu puan düzeylerinin cinsiyetlerine göre anlamlı farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek için yapılan ilişkisiz örneklem t testi sonucunda aradaki farkın anlamlı olmadığı bulunmuştur ($t=1.157, p>.05$).

Çalışma grubunun hayatı anlamlandırma emeklilik alt boyutu puan düzeylerinin cinsiyetlerine göre anlamlı farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek için yapılan ilişkisiz örneklem t testi sonucunda aradaki farkın anlamlı olmadığı bulunmuştur ($t=-.501, p>.05$).

Çalışma grubunun hayatı anlamlandırma toplam puan düzeylerinin cinsiyetlerine göre anlamlı farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek için yapılan ilişkisiz örneklem t testi sonucunda aradaki farkın anlamlı olmadığı bulunmuştur ($t=1.504, p>.05$).

Sonuç olarak, çalışma grubunun hayatı anlamlandırma düzeyleri ile cinsiyetleri arasında anlamlı bir farklılaşmanın olmadığını söyleyebiliriz. Ancak, çocuklara küçük yaştan itibaren cinsiyet faktörü ayırt etmeden hedef ve amaç yönelimli davranışların kazandırılması hedeflenmektedir. Çocukluk döneminin, oyun; gençlik döneminin, sosyal faaliyetler, ilişkiler; yetişkinlik döneminin, bir işte çalışma, evlilik; yaşlılık döneminin ise ölümle yüzleşme gibi kendine özgü gelişimsel ödevleri vardır. Tüm bunlar, birey tarafından anlam yüklenerek yaşanmaya çalışılmaktadır.

Hayatın anlamına ilişkin varoluşsal sorgulamalara ergenlik döneminde başlayan birey, bu dönemde “Ben kimim?”, “Hayatın anlamı, amacı nedir?” türünden sorularla anlam inşasına ilişkin sorgulamalarda bulunmaya başlar. Ergenlik dönemi lise yıllarına denk geldiği için bu dönemde anlam inşa süreci daha da hızlanmaktadır. Bu konuda lise son sınıf öğrencileri üzerinde bir araştırma yapan Çakmak’ın araştırmasının evrenini, Erzurum merkez ilçelerinde (Yakutiye, Palandöken ve Aziziye) 2015-2016 eğitim-öğretim yılında öğrenim gören lise son sınıf öğrencileri oluşturmuştur. Söz konusu çalışmada Çakmak, çalışma grubundaki lise öğrencilerinin var olan anlam ortalama puanlarının cinsiyetlerine göre anlamlı farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek için yapılan bağımsız örneklem testi sonucunda ortalamalar arasında farkın anlamlı olmadığını bulduğunu belirtmiş; yine lise öğrencilerinin anlam arayışı ortalama puanlarını cinsiyetlerine göre anlamlı farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek için yapılan ilişkisiz örneklem t testi sonucunda ortalamalar arasında farkın anlamlı olmadığını bulduğunu ifade etmiştir (Çakmak, 2018).

Çalışmamızda cinsiyet değişkeni ile hayatı anlamlandırma arasında ilişki bulunamamıştır. Literatürde bunu destekleyen çalışmalara rastlamak mümkündür. Bu bağlamda, yapılan bazı çalışmalar, üniversite öğrencilerinin hayatta algıladıkları anlamın varlığı ve anlam arama düzeylerinin cinsiyete göre anlamlı bir farklılık göstermediği (Demirbaş, 2010), cinsiyet faktörünün, yalnızlık ve benlik saygısı niteliklerinin ilişkiler ile ilgili bilimsel çarpıtma düzeyleri ile ilişkisinin olmadığı (Turan, 2010), üniversite öğrencilerinin psikolojik sağlamlık, yaşamdan aldıkları doyum, benlik saygısı, iyimserlik, kontrol odağı puanlarının, cinsiyet açısından farklılaşmadığı görülmüş (Eryılmaz, 2011), cinsiyete göre üniversite gençliğinin yaşam gayeleri arasında anlamlı bir farklılaşma göstermediği şeklinde bulgulara ulaşılmıştır (Ak, 2013). Ayrıca genç yetişkinlerde mevcut yaşam anlamı, aranan yaşam anlamı ve genel yaşam anlamı düzeyleri cinsiyete göre anlamlı bir farklılık göstermemekte (Yüksel, 2013) ve üniversite gençliğinin öznel iyi oluş düzeyleri ile cinsiyet değişkeni arasında anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır (Kermen, 2013).

“Yaşamda Anlam ve Dindarlık İlişkisi (Geç Ergenlik Dönemi)” adlı çalışmasında Çamur, yaşamda anlam varlığı ve anlam arayışı boyutları ile cinsiyet arasında ilişki görülmediğini belirtmiş (Çamur, 2014), Kızılırmak da “Genç Yetişkinlerde Yaşamda Anlamın Maneviyat ve Kişilik Özellikleri Açısından İncelenmesi” adlı çalışmasında genç yetişkinlerin yaşamda anlam varlığı ve anlam arayışı düzeyleri cinsiyete göre anlamlı bir farklılık göstermediği sonucuna ulaşmıştır (Kızılırmak, 2015). Buna ilaveten Söylemez, yaptığı çalışmada genç yetişkinlerin yaşam anlam düzeyleri ile yaşam doyum düzeylerinin cinsiyete göre anlamlı bir farklılık göstermediğine dair bazı bulgular elde etmiştir (Söylemez, 2016). Haspolat da “Üniversite Öğrencilerinde Beden İmajı Benlik Saygısı ve Sosyal Fobinin İncelenmesi” adlı çalışması sonucunda elde ettiği verilere dayanarak öğrencilerin cinsiyet farklılığına göre benlik saygısı puanları arasında anlamlı düzeyde bir farklılık bulunmadığını (Haspolat, 2016) ifade etmiştir.

Bu bağlamda ilgili çalışmalar için bkz: (Özaydın, 2016: Demir, 2017: Bilir, 2017 : Saraç, İpek & Çavuş, 2018: Usta, 2018 : Girgin, 2018 : Şensoy, 2018: Ünlü, 2019).

Bununla birlikte hayatın anlamı ile cinsiyet değişkeni arasında anlamlı ilişkilerin olduğuna yönelik çalışmaların da literatürde yer aldığını söylemeliyiz:

Yapılan bazı çalışmalarda kadınların erkeklere göre yaşamdan aldıkları doyumların daha yüksek olduğu görülmüştür (Yetim, 1991). Ayrıca Kıracı'nın kendi çalışmasında ulaştığı, kadınların erkeklere göre varoluşsal kaygıyı daha fazla yaşadıkları dolayısıyla anlam duygusunun kadınlarda daha yüksek olduğuna yönelik bulgular Yetim'in bu hususta ulaştığı sonuçları destekler mahiyettedir (Kıracı, 2007). Diğer bir yandan öğretmenlerle yapılan bir

araştırmada yaşamın anlamı ile öğretmenlerin cinsiyetleri arasında bir ilişki olduğuna dair bulgulara da ulaşılmıştır. Buna göre öğretmenlerin aranan yaşam anlamı ile cinsiyetleri arasında da anlamlı bir ilişki vardır. Buna, Taş'ın erkek öğretmenlerin aranan yaşam puanlarının bayan öğretmenlerin aranan yaşam anlamı puanından daha yüksek olduğu sonucuna ulaştığı çalışmasını örnek olarak verebiliriz (Taş, 2011). Üniversite ğrencilerinin psikolojik iyi oluşlarında kadınlar erkeklere göre anlamlı olarak yüksek çıkmıştır (Yılmaz, 2013). Yine niversite ğrencilerinde kız öğrencilerin yaşam doyumları, yaşamı anlamlı bulma, yaşamda bir amaca ve mevcut bir anlama sahip olma ve bir anlam arayışı içerisinde bulunma düzeylerinin erkek öğrencilere göre anlamlı şekilde yüksek olduğu tespit edilmiş (Güven, 2015), kadınların hayatın anlam düzeyi ortalama puanının erkeklerin hayatın anlam düzeyi ortalama puanından daha yüksek olduğu görülmüştür (Aydın, C. 2015).

irkin, “Gelir ve Mutluluk Arasındaki İlişkinin İncelenmesi” adlı çalışmasında; yetişkin kadınların yaşam doyum düzeylerinin ortalama olarak erkeklerden daha yüksek olduğu sonucuna varmıştır (irkin, 2015). “İş Doyumu ve Yaşam Doyumu Arasındaki İlişkinin Demografik Değişkenler Açısından İncelenmesi” adlı çalışmasında özel; yetişkin bayanların yaşam doyum düzeylerinin erkeklerden yüksek olduğuna dair bulgulara ulaşmıştır. (zel, 2015). Yine ilgili çalışmalara göre hayattaki anlam düzeyleri açısından kadın ve erkeklerin ortalama puanları arasında anlamlı bir farklılık vardır. Buna dayanarak kadınların erkeklere göre hayatı daha anlamlı buldukları veya hayata daha fazla önem verdikleri söylenebilir (Aydın, C. 2017). İncekara da niversite öğrencilerin yaşam düzeyleri arasında cinsiyetlerine göre anlamlı bir farklılık olduğunu belirtmiş, kadınların yaşam doyum düzeylerinin erkeklerin yaşam doyum düzeylerine göre daha yüksek olduğu sonucuna varmıştır (İncekara, 2018). Öztürk de yetişkin kadınların erkeklere oranla hayatın anlam ve amacı puanlarının yüksek, umutsuzluk puanlarının düşük olduğunu belirtmiş (ztrk, A. H. 2018), Göçen ise cinsiyet açısından erkek olma değişkeninin psikolojik iyi oluş ile negatif bir ilişkiye sahip olduğu sonucuna varmıştır (Göçen, 2019).

Sonuç olarak şunu ifade edebiliriz ki anlam, tüm cinsiyetlerde (kadın, erkek, transseksüel vb.) farklılık gösterse de, anlam ihtiyacı farklılaşmamaktadır. Erkek olsun kadın olsun, yaşamda anlamın aranması, cinsiyet faktörü olmaksızın devam eden bir yapı özelliği göstermektedir.

Çalışma grubunun yaşlarına göre bulgular ve yorum.

Araştırmanın 2. Alt problemi.

“Üniversite gençliğinin hayatı anlamlandırma düzeyleri, yaşlarına göre anlamlı bir şekilde farklılaşmakta mıdır?” sorusudur.

Çalışma grubunun yaş düzeyleri ile hayatı anlamlandırma alt boyutları anlam ve amaç, özgürlük, emeklilik ve hayatın anlamı toplam puan düzeylerinin anlamlı farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek için tek yönlü ANOVA testi ile test edilmiş ve sonuçlar Tablo 14’de verilmiştir.

Tablo 14. *Çalışma Grubunun Hayatı Anlamlandırma Puanları ile Varyans Analizi, Ortalamalar ve Standart Sapmaları*

		n	X	ss	sd	F	p
Anlam ve amaç	17 - 20	185	85,34	17,85			
	21 - 24	173	87,29	15,66	2/378	1.014	.364
	25 ve üzeri	23	89,91	16,35			
Özgürlük	17 - 20	185	10,22	2,83			
	21 - 24	173	9,90	2,97	2/379	1.115	.329
	25 ve üzeri	24	10,66	2,94			
Emeklilik	17 - 20	185	5,48	1,87			
	21 - 24	173	5,65	1,62	2/379	.943	.390
	25 ve üzeri	24	5,83	1,60			
Hayatın anlamı toplam	17 - 20	185	101,05	20,45			
	21 - 24	173	102,85	18,20	2/378	.868	.421
	25 ve üzeri	23	106,34	19,51			

Buna göre;

Çalışma grubunun yaşlarına göre hayatın anlamı anlam ve amaç alt boyutu puan düzeylerinin anlamlı farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek için yapılan tek yönlü ANOVA analizi sonucunda aradaki farkın anlamlı olmadığı bulunmuştur ($F_{2-378}=1.014$, $p>.05$).

Çalışma grubunun yaşlarına göre hayatın anlamı özgürlük alt boyutu puan düzeylerinin anlamlı farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek için yapılan tek yönlü ANOVA analizi sonucunda aradaki farkın anlamlı olmadığı bulunmuştur ($F_{2-379}=1.115$, $p>.05$).

Çalışma grubunun yaşlarına göre hayatın anlamı emeklilik alt boyutu puan düzeylerinin anlamlı farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek için yapılan tek yönlü ANOVA analizi sonucunda aradaki farkın anlamlı olmadığı bulunmuştur ($F_{2-379}=.943$, $p>.05$).

Çalışma grubunun yaşlarına göre hayatın anlamı toplam puan düzeylerinin anlamlı farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek için yapılan tek yönlü ANOVA analizi sonucunda aradaki farkın anlamlı olmadığı bulunmuştur ($F_{2-378}=.868, p>.05$).

Bu veriler, çalışma grubunun yaşlarının hayatı anlamlandırma düzeylerine etkisinin istatistiksel olarak anlamlı olmadığını ortaya koymaktadır. Çalışma grubunun yaşlarının, hayatı anlamlandırmada etkili bir faktör olmadığı söylenebilir. Ancak, kendi içinde; “ben kimim?”, “hayatın anlamı nedir?”, “hayattaki konumum nedir?” türünden varoluşa ilişkin sorular/sorgulamalar barındıran kimlik inşa süreci, ergenlerin hayatı anlamlandırma sürecinde cevap bekleyen kaçınılmaz varoluşsal soru işaretleri ile başlar. Dolayısıyla söz konusu soruların, ergenlerin tatmin olacağı ölçüde cevaplar bulması kimlik inşa etme süreçlerini sağlıklı yönetmelerini sağlayacak ve bu durum ergenlerin, hayatı anlamlandırma süreçlerini olumlu yönde etkileyecektir. Şu husus da unutulmamalıdır ki bu dönemde hormonal değişikliklerin ergende meydana getirdiği birtakım fiziksel değişiklikler beraberinde psiko-sosyal, duygusal, bilişsel değişimler yaratacak ve bu durumların ergende yarattığı etkiler ergenin hayatı anlamlandırma sürecine olumlu ve olumsuz bir şekilde tesir edecektir. Yine bu dönemde ergen, gerek hemcinsleri gerek ise karşı cinsten oluşan akran gruplarıyla daha sıkı bir iletişim sürecine girer. Ergen bu sosyal ilişkilerin de etkisi ile beğenme ve beğenilme gibi insani birçok duyguyu da yakalayarak hayatı anlamlandırmada adeta yeni bir bakış açısı kazanır. Birey için kritik bir dönem olan ergenlikte, ebeveynlerin ergenlere karşı tutumları(otoriter, ihmalkâr, ilgisiz ve aşırı ilgili, yüksek beklentili) ergenlerin akademik başarı-başarısızlık durumlarını, yaşama bakışlarını, toplumsal ilişkilerini, gelecek kaygılarını, umut ve beklentilerini de etkileyerek kendilerine uygun bir anlamlandırma metodu inşa etmelerini ve hayatı anlamlandırmada farklı bakış açıları kazanmalarını sağlar. Bu bakış açıları ergene üniversite yaşamında da hayatı anlamlandırma düzeyinde yine sosyal, psikolojik, akademik ve manevi olarak yansıyacaktır. Özellikle ortaokul-lise düzeyinde almış olduğu dini eğitimin (DKAB, Seçmeli Siyer, Seçmeli Temel Dini Bilgiler, Kur’an-ı Kerim) ergene kattığı manevi eğilimlerin üniversite yaşamında da gencin hayatı anlamlandırma sürecinde etkin olacağını düşünmekteyiz.

Üniversite yılları, genel olarak 17-24 yaşlarını kapsayan bir zaman aralığını ifade eder. Bu yaşlardaki bireyler kendi yaşamlarına odaklanmışlardır. Bu dönemde kendisi hakkında olumsuz düşüncelere sahip olan gencin, aynı zamanda gelecekle ilgili endişe ve kaygıları da yüksek olabilmektedir. Yetişkinlik döneminde gencin cinsellik ve beden algıları, kimliklerini bulma çabası ve kimlik oluşturma sürecinde karşılaşılan varoluşsal soru ve düşüncelerin varlığı, toplumda yer edinme çabaları ve fiziksel değişiklikler, bireyin benlik algısını olumsuz

etkileyebilmekte ve onun benlik algısının zayıflamasına sebep olabilmektedir. Sonuç olarak şunu söyleyebiliriz ki; yaş faktörü, genel anlamda bilişsel gelişimle ilişkili olduğu için, bireyin yaşla olgunlaşan bilişsel yapısının yaşamda farklı anlamlar bulma olasılığını da içinde barındırmaktadır. Ancak üniversite öğrencileri ile yaptığımız bu çalışmada yaş faktörünün hayatı anlamlandırmada etkili bir bağımsız değişken olmadığı bulgusuna ulaşılmıştır.

Sonuç olarak çalışma grubunun hayatı anlamlandırma düzeylerinin onların yaşlarına göre anlamlı bir şekilde farklılaştığına yönelik alt problemimiz doğrulanmamıştır. Bizim çalışmamızı destekleyen araştırmalar da literatürde yer almaktadır. Bu bağlamda, yapılan bazı çalışmalar, üniversite öğrencilerinin yaşamlarında algıladıkları anlamın varlığı ve aranması düzeyleri yaş değişkenine göre anlamlı farklılık göstermemektedir (Demirbaş, 2010). Ayrıca üniversite öğrencilerinin psikolojik sağlık, yaşam doyumu, benlik saygısı, iyimserlik, kontrol odağı puanlarının yaş grupları açısından farklılaşmamakta olduğunu (Eryılmaz, 2012) ve üniversite öğrencilerinin öznel iyi oluş düzeylerinin yaşlarına göre anlamlı farklılık göstermediğini (Kermen, 2013) ortaya koymaktadır.

Yine, yapılan bazı çalışmalar neticesinde öğrencilerin içsel amaçlar alt ölçeğinden (içsel yaşam amaçları; kişisel gelişim, duygusal yakınlık, toplumsal hizmet) aldıkları puanlar ile yaşları arasında anlamlı bir ilişki olmadığı görülmüştür (Ak, 2013). Yaşamda anlam varlığı, anlam arayışı ile öğrencilerin yaşları arasında anlamlı bir farklılık yoktur (Çamur, 2014). Buna benzer bir çalışmada da üniversite öğrencilerinin mevcut anlam, aranan anlam ve yaşam anlamı toplam puanları ile yaş grubu değişkeni açısından anlamlı bir farklılık göstermediği (Özaydın, 2016) bulgusuna ulaşılmıştır.

Öztürk; 25 yaşın altındaki kişilerin, 25 yaşın üstündeki kişilere göre hayatın anlam ve amacı, geleceğe ait duygular ve beklentiler (umut) puanlarının daha düşük olduğunu, depresyon ve motivasyon kaybı puanlarının ise daha yüksek olduğunu tespit etmiştir (Öztürk, A. H. 2018). Bilindiği üzere ergenlik döneminde baskın bir durum olan kimlik bulma çabası, yetişkinlik döneminde de devam edebilecek bir durumdur. Bu dönemde tamamlanması beklenen kimlik inşası bazen yetişkinlik döneminde de devam edebileceği ve bu durumun yetişkinde kaygı ve stres kaynağı olabileceği unutulmamalıdır. Aynı zamanda yetişkinlik dönemi; iş, eğitim, evlilik, toplumda kendine yer edinme çabaları, fiziksel görünüm (beden algıları) gibi faktörler, yetişkinin kendi dünyasına anlam verme uğraşısında etkili olan argümanlardır.

Bununla birlikte hayatın anlamı ile yaş değişkeni arasında anlamlı ilişkilerin olduğuna yönelik çalışmaların da literatürde yer aldığını söylemeliyiz:

Örneğin; 14-22 yaş ve 22-30 yaş arasındaki yetişkinlerin 31-45 yaş arasındaki yetişkinlere göre hayatın anlam düzeyleri düşüktür (Aydın, C. 2015). Ayrıca; psikolojik iyi oluş ile demografik değişkenler arasındaki ilişkilere baktığımızda bireylerin psikolojik iyi oluş düzeylerinin yaşa göre anlamlı farklılıklar gösterdiği, 36-60 yaş grubu arasında yer alan yetişkinlerin, 22-35 yaş aralığında yer alanlara oranla daha yüksek psikolojik iyi oluş ortalamasına sahip olduğu tespit edilmiştir (Vural, 2016).

“Yetişkinlerde Psikolojik İhtiyaç Doyumunun Yaşam Kalitesi ve Mental İyi Oluşla İlişkisinin İncelenmesi (Beykoz İlçesi Örneği)” adlı çalışmada Bilir, araştırma evreninde bulunan 18 yaş üstü yetişkinlerin en küçük yaştan yukarıya doğru yaşlara göre, kişilerin mental iyi oluş ölçeğine ilişkin görüş ve düşünceleri arasında anlamlı bir fark olduğu sonucuna ve 18-24, 25-34 yaş aralığındaki yaşların küçükten büyüğe doğru artan düzeyde iyi olma halinin gözlenmekte olduğu sonucuna ulaşmıştır (Bilir, 2017).

Yine, “Üniversite Öğrencilerinin Yaşam Anlamı ve Psikolojik İyi Oluşları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi” adlı çalışmada Girgin, üniversite öğrencilerinde yaşam anlamı, mevcut anlam ve aranan anlam düzeylerinin yaş değişkenine göre anlamlı olarak farklılaştığı bulgusuna ulaşmış; bu bulgulardan hareketle 25-30 yaş grubunda yer alan üniversite öğrencilerinin yaşam anlam düzeylerinin 20-22 ve 23-24 yaş gruplarında yer alan öğrencilerin yaşam anlam düzeylerinden daha yüksek olduğu sonucuna ulaşmıştır (Girgin, 2018).

Çalışma grubunun mezun oldukları lise türüne göre bulgular ve yorum.

Araştırmanın 3. Alt problemi.

“Üniversite gençliğinin hayatı anlamlandırma düzeyleri, mezun oldukları ortaöğretim türlerine göre anlamlı bir şekilde farklılaşmakta mıdır?” sorusudur. Çalışma grubunun mezun oldukları ortaöğretim kurumları ile hayatı anlamlandırma alt boyutları olan anlam ve amaç, özgürlük, emeklilik ve hayatın anlamı toplamı puan düzeylerinin anlamlı farklılaşıp farklılaşmadığı belirlemek için tek yönlü ANOVA testi ile test edilmiş ve sonuçlar Tablo 15’de verilmiştir.

Tablo 15. Çalışma Grubunun Mezun Olunan Lise Türüne Göre Hayatın Anlamı Düzeylerinin Farklılaşması

		n	X	ss	sd	F	p
Anlam ve amaç	Anadolu Lisesi	204	87,57	15,56			.296
	Fen Lisesi	6	88,85	15,26			
	Mesleki ve Teknik Liseler	40	88,82	15,67			
	Anadolu İmam Hatip - İmam Hatip	50	87,02	16,43	5/375	1.227	
	Çok Programlı Lise	29	83,03	21,43			
	Diğer (Açık Lise vb.)	52	81,75	19,36			
Özgürlük	Anadolu Lisesi	204	10,32	2,70	5/376		.078
	Fen Lisesi	6	10,57	3,99			
	Mesleki ve Teknik Liseler	40	10,47	2,75			
	Anadolu İmam Hatip - İmam Hatip	50	8,98	3,16		2.001	
	Çok Programlı Lise	29	9,93	2,87			
	Diğer (Açık Lise vb.)	53	10,09	3,25			
Emeklilik	Anadolu Lisesi	204	5,78	1,65		1.882	.096
	Fen Lisesi	6	4,85	2,03			
	Mesleki ve Teknik Liseler	40	5,87	1,38			
	Anadolu İmam Hatip - İmam Hatip	50	5,34	1,68	5/376		
	Çok Programlı Lise	29	5,00	2,27			
	Diğer (Açık Lise vb.)	52	5,24	1,91			
Hayatın anlamı toplam	Anadolu Lisesi	204	103,69	17,97	5/375		.273
	Fen Lisesi	6	104,28	17,39			
	Mesleki ve Teknik Liseler	40	105,17	17,38			
	Anadolu İmam Hatip - İmam Hatip	50	101,34	19,54		1.277	
	Çok Programlı Lise	29	97,96	24,77			
	Diğer (Açık Lise vb.)	53	97,03	22,26			

Buna göre;

Çalışma grubunun mezun oldukları lise türüne göre hayatın anlamı anlam ve amaç alt boyutu puan düzeylerinin anlamlı farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek için yapılan tek yönlü ANOVA analizi sonucunda aradaki farkın anlamlı olmadığı bulunmuştur ($F_{5-3751}=1.227, p>.05$).

Çalışma grubunun mezun oldukları lise türüne göre hayatın anlamı özgürlük alt boyutu puan düzeylerinin anlamlı farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek için yapılan tek yönlü ANOVA analizi sonucunda aradaki farkın anlamlı olmadığı bulunmuştur ($F_{5-376}=2.001$, $p>.05$).

Çalışma grubunun mezun oldukları lise türüne göre hayatın anlamı emeklilik alt boyutu puan düzeylerinin anlamlı farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek için yapılan tek yönlü ANOVA analizi sonucunda aradaki farkın anlamlı olmadığı bulunmuştur ($F_{5-3376}=1.882$, $p>.05$).

Çalışma grubunun mezun oldukları lise türüne göre hayatın anlamı toplam puan düzeylerinin anlamlı farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek için yapılan tek yönlü ANOVA analizi sonucunda aradaki farkın anlamlı olmadığı bulunmuştur ($F_{5-375}=1.277$, $p>.05$).

Sonuç olarak, araştırmaya katılan çalışma grubunun hayatı anlamlandırma düzeylerinin, mezun olunan ortaöğretim kurumlarına göre anlamlı bir şekilde farklılaştığına yönelik alt problemimiz doğrulanmamıştır. Bizim, üniversite öğrencileri ile yaptığımız çalışmamızın örneklem grubundan farklı bir örneklem grubu ile liselerde çalışma yapan Çakmak, çalışma grubundaki lise öğrencilerinin var olan anlam ortalama puanları ile anlam arayışı ortalama puanlarının okul türlerine göre anlamlı farklılaşma gösterip göstermediğini belirlemek için yaptığı tek faktörlü ANOVA analizi sonucunda aradaki farkın anlamlı olmadığı bulgusuna ulaşmıştır (Çakmak, 2018).

Çakmak, Şeftalici'nin yaptığı "Lise Son Sınıf Öğrencilerinde Sınav Kaygısı ve Maneviyat Şanlıurfa-Viranşehir Örneği" adlı araştırmayı esas alarak hayatı anlamlandırmada değil de ilişkili kavramlarda farklı lise türünün anlamlı bir değişken olarak bulunmadığını, Fen Lisesi ve Anadolu Lisesi öğrencilerinin hem maneviyat hem de sınav kaygısı puanlarında okul türünün anlamlı bir değişken olmadığı bulgusuna ulaşıldığını belirtmiş; bunun nedeni olarak da lise son sınıftaki öğrencilerin içinde buldukları şartların gösterilebileceğini ifade etmiştir(Çakmak, 2018).Ancak üniversite gençliği üzerinde yapılan çalışmamızda da mezun olunan okul türleri içerisinde –ki buna İmam Hatip Liseleri de dahil olmak üzere- öğrencinin mezun olduğu okul türü ile hayatı anlamlandırma arasında ilişki bulunmamıştır. Söz konusu bulgu, Çakmak'ın bu hususta ulaştığı bulguları desteklemektedir. Biz bu hususun; araştırmaya katılan öğrencilerin ortaöğretime geçiş sürecinde ilgi ve yeteneklerinin aile tarafından anlaşılması, ortaöğretim öncesi rehberlik ve yönlendirme faaliyetlerinin sağlıklı olmaması ya da yetersiz olması gibi sorunlardan kaynaklı olabileceğini düşünüyor ve tespitini yaptığımız ilgili durumlarda geçen problemlerle ilgili daha fazla araştırmanın sağlıklı sonuçlar ortaya çıkaracağını ön görüyoruz.

Ayrıca “Üniversite Öğrencilerinin Muhafazakâr Yaşam Tarzları İle Psikolojik İyi Oluşlarının Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi” adlı çalışmada İşgör, üniversite öğrencilerinin mezun oldukları lise türü ile psikolojik iyi oluşları arasında anlamlı bir fark olmadığı bulgusuna ulaşmıştır (İşgör, 2011).

Bununla birlikte bizim çalışmamızdaki alt problemin sonuçlarını desteklemeyen çalışmalara da literatürde yer almaktadır. Örneğin; Öztürk tarafından yapılan “İyimserlik ve Dindarlık” çalışması, İstanbul Üniversitesi’nde farklı bölüm öğrencileri ile gerçekleştirilmiştir. Yapılan bu çalışmada imam hatip lisesi ile özel kolej mezunlarının, Anadolu lisesi mezunlarından daha yüksek iyimserliğe sahip olduğu bulgusuna ulaşılmıştır (Öztürk, E. E. 2013). Yapılan bu çalışmada İmam hatip lisesi puanlarının yüksek oluşu, ilgili çalışmada yer alanların birçoğunun bu ortaöğretim kurumlarından mezun olma olasılığını içinde barındırabilir.

Mezun olunan okul türü, hayatı anlamlandırma üzerinde direkt etkili olmamakla beraber, dolaylı olarak bireylerin gelecekte yapacakları mesleklerin gerektireceği nitelikte insan tipi yetiştireceğinden bu mesleklerin iş doyumu ve mutlulukla doğrudan ilişkisi olacağından okul türü, yaşam doyumu üzerinde etkili olabilmektedir. Mezun olunan okul türünü, daha çok kurum kültürünü iyi inşa eden kurumlar olarak tanımlayan Göldağ, bu okulların hayatı anlamlandırmada doğrudan etkili olamayacağını, ancak bu okulların değerler, aidiyet hissi gibi aracı değişkenler ile hayatın anlamını etkilediğini, aynı zamanda bu okulların bir tür sosyal sermaye inşa ettiklerini iddia etmiştir (Göldağ, 2015). Çalışmamızın bazı sınırlılıklara sahip olduğu bilinmektedir. Literatür çalışmasında direkt olarak farklı ortaöğretim kurumlarından mezuniyetin yetişkin birey üzerinde anlam inşası yaratıp yaratmadığına ilişkin fazla çalışma bulunamamıştır.

Çalışma grubunun annelerinin öğrenim durumlarına göre bulgular ve yorum.

Araştırmanın 4. Alt problemi.

“Üniversite gençliğinin hayatı anlamlandırma düzeyleri, annelerinin öğrenim düzeylerine göre anlamlı bir şekilde farklılaşmakta mıdır?” sorusudur. Çalışma grubunun annelerinin öğrenim durumlarına ile hayatı anlamlandırma alt boyutları olan anlam ve amaç, özgürlük, emeklilik ve hayatın anlamı toplamı puan düzeylerinin anlamlı farklılaşp farklılaşmadığı belirlemek için tek yönlü ANOVA testi ile test edilmiş ve sonuçlar Tablo 16’da verilmiştir.

Tablo 16. Çalışma Grubunun Anne Öğrenim Durumlarına Göre Hayatın Anlamı Puan Düzeylerinin Farklılaşması

		n	X	ss	sd	F	p
Anlam ve amaç	Okur-Yazar Değil	125	83,40	17,12	5/375	1.875	.098
	Okur-Yazar	59	89,11	14,75			
	İlkokul	127	88,50	16,13			
	Ortaokul	48	85,04	16,19			
	Lise	14	86,78	26,87			
	Önlisans ve üstü	8	93,25	13,50			
Özgürlük	Okur-Yazar Değil	125	9,56	3,07	5/376	1.718	.129
	Okur-Yazar	60	10,22	2,62			
	İlkokul	127	10,40	2,97			
	Ortaokul	48	10,18	2,54			
	Lise	14	11,07	2,99			
	Önlisans ve üstü	8	11,12	2,16			
Emeklilik	Okur-Yazar Değil	125	5,64	1,67	5/376	.309	.908
	Okur-Yazar	60	5,34	1,88			
	İlkokul	127	5,61	1,71			
	Ortaokul	48	5,59	1,79			
	Lise	14	5,57	2,13			
	Önlisans ve üstü	8	5,87	1,45			
Hayatına nlamı toplam	Okur-Yazar Değil	125	98,60	19,68	5/375	1.790	.114
	Okur-Yazar	59	104,65	16,95			
	İlkokul	127	104,52	18,89			
	Ortaokul	48	100,81	18,52			
	Lise	14	103,42	30,71			
	Önlisans ve üstü	8	110,25	15,30			

Buna göre;

Çalışma grubunun anne eğitim durumlarına göre hayatın anlamı anlam ve amaç alt boyutu puan düzeylerinin anlamlı farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek için yapılan tek yönlü ANOVA analizi sonucunda aradaki farkın anlamlı olmadığı bulunmuştur ($F_{5-381}=1.875$, $p>.05$).

Çalışma grubunun anne eğitim durumlarına göre hayatın anlamı özgürlük alt boyutu puan düzeylerinin anlamlı farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek için yapılan tek yönlü ANOVA analizi sonucunda aradaki farkın anlamlı olmadığı bulunmuştur ($F_{5-382}=1.718$, $p>.05$).

Çalışma grubunun anne eğitim durumlarına göre hayatın anlamı emeklilik alt boyutu puan düzeylerinin anlamlı farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek için yapılan tek yönlü ANOVA analizi sonucunda aradaki farkın anlamlı olmadığı bulunmuştur ($F_{5-382}=3.09$, $p>.05$).

Çalışma grubunun anne eğitim durumlarına göre hayatın anlamı toplam puan düzeylerinin anlamlı farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek için yapılan tek yönlü ANOVA analizi sonucunda aradaki farkın anlamlı olmadığı bulunmuştur ($F_{5-381}=1.790$, $p>.05$).

Sonuç olarak, “Üniversite gençliğinin hayatı anlamlandırma düzeyleri, annelerinin öğrenim düzeylerine göre anlamlı bir şekilde farklılaşmakta mıdır?” şeklindeki alt problemimizden hareketle üniversite gençliğinin hayatı anlamlandırma düzeyleri ile annelerinin öğrenim durumları arasında anlamlı bir farklılaşma olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bizimle aynı çalışmayı lise düzeyinde yapan Çakmak, çalışma grubundaki lise öğrencilerinin var olan anlam ortalama puanları ile anlam arayışı ortalama puanlarının anne eğitim düzeyine göre anlamlı farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek için yapılan tek faktörlü ANOVA analizi sonucunda aradaki farkın anlamlı olmadığı bulgusuna ulaşmıştır (Çakmak, 2018). Alanda bu konu üzerinde sınırlı sayıda çalışmalar yapıldığından dolayı yorum yapmak zor görünmektedir.

Bilindiği üzere anne, çocuğun birçok temel gereksinimlerini yerine getirmekle birlikte kendisini de yetiştirmek zorundadır. Çünkü sadece rol-modelleri örnek almak annenin çocuk yetiştirmesinde, onların birçok alandaki ihtiyaçlarının giderilmesi için başat rol oynamasında, çocuğun bilişsel, duygusal, psiko-sosyal, fiziksel ve dil gelişimlerinde birinci elden kaynak olmasında yeterli olmamaktadır. Günümüz teknolojik-seküler çağ, annenin sadece çocuk yetiştirmede değil aynı zamanda toplumsal rollerinde de değişikliklere sebep olmaktadır ve bu durum annenin eğitim durumu ile doğrudan bağlantılıdır

Anne, aile biriminin kurulmasında, insan neslinin devamında ve çocuğun yetiştirilmesinde kritik rolü üstlenen bir konumdur. Ailenin, toplumun en küçük birimi olduğu gerçeğinden hareket edersek, anne adayının ilk başta anneliğin gerektirdiği nitelikte bilişsel, sosyal, fiziksel, psikolojik ve duygusal olgunluğa ulaşmasından başlayarak aile kurumuna başlangıç yapması en hayati husustur çünkü çocuğun geleceğinin inşasında en etkili faktör annedir. Anne; çocuğun temel gereksinimlerini giderebilen, dilsel, sosyal, duygusal, psikolojik ve bilişsel gelişiminin ilk öğretmenidir. Bu kavramlar, insanı insan yapan kavramlardır. Anne, çocuk için her şeyin başlangıcının ilk hazırlayıcısı konumundadır. Çocuğun zamana bağlı olarak bilişsel, fiziksel, ruhsal, sosyal ve duygusal anlamda da gelişeceği göz önünde bulundurulduğunda, annenin bu gelişim düzeylerini bilmesi, ona uygun yöntem ve tekniklerle çocuğunu yetiştirmesi, geleceğin çocuk profillerinin daha sağlıklı bir

durumda olacağına işaret edebilir. İyi yetişmiş bir anne, geleceğin çocuklarının daha mutlu, huzurlu ve sağlıklı olmasında öncü konumda olabilir. Anne, aynı zamanda kız çocukları için rol model olarak başaktör konumundadır. Annenin rol-model olduğu durumlarda çocuğun kimlik inşası da olumlu olacak, kimlik inşasının sağlıklı olması da bireyin, hayatını anlamlandırmasının belirleyicisi olacaktır.

Bizim çalışmamızı destekleyen araştırmalar da literatürde yer almaktadır. Bu bağlamda, “Üniversite Öğrencilerinin Özgeçmiş Düzeylerinin Yordayıcısı Olarak Yaşam Amaçları” adlı çalışma sonucuna göre üniversite öğrencilerinin anne eğitim durumunda annenin eğitim düzeyinin dışsal yaşam amaçlarında farklılaşma yaratmadığı bulgusuna ulaşılmıştır (Ak, 2013). Yine, “Üniversite Öğrencilerinde Vücut Algısı İle Yaşam Doyumu Arasındaki İlişkinin İncelenmesi” adlı çalışmada üniversite öğrencilerinin yaşam doyum düzeylerinin annenin eğitim düzeyleri ile anlamlı bir farklılık oluşturmadığı bulgusuna ulaşılmıştır (İncekara, 2018).

Bununla birlikte hayatın anlamı ile annenin öğrenim durumu değişkeni arasında anlamlı ilişkilerin olduğuna yönelik çalışmaların da literatürde yer aldığını söylemeliyiz:

Örneğin, “Üniversite Öğrencilerinin Psikolojik Sağlık ve Dindarlık Düzeylerinin İncelenmesi” adlı çalışmada Sezgin, üniversite öğrencilerinde psikolojik sağlık düzeyleri ile anne öğrenim durumu arasında anlam ilişkilerinin olduğunu; annenin öğrenim durumunun ilerlemesi ile öğrencilerin psikolojik sağlık düzeylerinin arttığını tespit etmiştir (Sezgin, 2016). Eğitim ve öğretim, bireyin hayatını anlamlandırmada etkili olan faktörlerden birisidir. Bu bağlamda, öğrenim düzeyinin ileri aşamasına ulaşan bireyin, hayatı anlamlandırma inşasında daha avantajlı ve şanslı bir konumda olduğu düşünülmektedir. Bu hususu, bu doğrultuda yapılan “Tıp ve İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinde Batıl İnanç, Dindarlık ve Mutluluk İlişkisi” adlı çalışmada görmekteyiz. Bu çalışmaya göre annelerinin öğrenim düzeyi lisans olan Tıp Fakültesi öğrencilerinin, annelerinin öğrenim düzeyi ilköğretim mezuniyeti olan öğrencilere göre mutluluk düzeylerinin anlamlı derecede daha yüksek olduğu tespit edilmiştir (Taş, 2019). Ancak eğitim faktörü her zaman aynı etkiyi göstermemektedir. Örneğin, “Üniversite Öğrencilerinin Dini Tutum İle Hayattaki Anlam Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi” adlı çalışmada annenin eğitim düzeyi ilköğretim olan öğrencilerin puan ortalamasının, annenin eğitim düzeyi en yüksek eğitim olan puan ortalamasından daha yüksek olduğu bulgusuna ulaşılmıştır (Aydın, C. 2017). Sonuç itibarı ile üniversite öğrencilerinin hayatı anlamlandırmasında annelerinin öğrenim durumunun etkisinin tek yönlü olmadığını ve hayatı anlamlandırmada başka faktörlerin de etkili olduğunu söyleyebiliriz.

Çalışma grubunun babalarının öğrenim durumuna göre bulgular ve yorum.

Araştırmanın 5. Alt problemi.

“Üniversite gençliğinin hayatı anlamlandırma düzeyleri, babalarının öğrenim düzeylerine göre anlamlı bir şekilde farklılaşmakta mıdır?” sorusudur. Çalışma grubunun babalarının öğrenim durumları ile hayatı anlamlandırma alt boyutları olan anlam ve amaç, özgürlük, emeklilik ve hayatın anlamı toplamı puan düzeylerinin anlamlı farklılaşp farklılaşmadığını belirlemek için tek yönlü ANOVA testi yapılmış ve sonuçlar Tablo 17’de sunulmuştur.

Tablo 17. *Çalışma Grubunun Baba Öğrenim Durumlarına Göre Hayatın Anlamı Puan Düzeyleri*

		n	X	ss	sd	F	p
Anlam ve amaç	Okur-Yazar Değil	30	78,86	19,45	5/375	1.744	.124
	Okur-Yazar	30	84,40	17,00			
	İlkokul	136	88,27	17,09			
	Ortaokul	74	86,00	15,37			
	Lise	69	87,70	17,56			
	önlisans ve üstü	42	86,52	13,79			
Özgürlük	Okur-Yazar Değil	30	9,70	2,96	5/376	.960	.442
	Okur-Yazar	30	9,30	3,06			
	İlkokul	137	10,27	3,14			
	Ortaokul	74	10,45	2,40			
	Lise	69	9,90	2,96			
	önlisans ve üstü	42	10,19	2,62			
Emeklilik	Okur-Yazar Değil	30	5,73	1,55	5/376	1.075	.374
	Okur-Yazar	30	5,30	1,91			
	İlkokul	137	5,69	1,68			
	Ortaokul	74	5,22	1,92			
	Lise	69	5,70	1,78			
	önlisans ve üstü	42	5,73	1,53			
Hayatın anlamı toplam	Okur-Yazar Değil	30	94,30	21,89	5/375	1.530	.180
	Okur-Yazar	30	99,00	19,71			
	İlkokul	136	104,22	20,22			
	Ortaokul	74	101,68	17,36			
	Lise	69	103,30	20,36			
	önlisans ve üstü	42	102,45	15,14			

Buna göre;

Çalışma grubunun baba öğrenim düzeylerine göre hayatın anlamı anlam ve amaç alt boyutu puan düzeylerinin anlamlı farklılaşp farklılaşmadığını belirlemek için yapılan tek yönlü ANOVA analizi sonucunda aradaki farkın anlamlı olmadığı bulunmuştur ($F_{5-381}=1.744$, $p>.05$).

Çalışma grubunun baba öğrenim düzeylerine göre hayatın anlamı özgürlük alt boyutu puan düzeylerinin anlamlı farklılaşp farklılaşmadığını belirlemek için yapılan tek yönlü ANOVA analizi sonucunda aradaki farkın anlamlı olmadığı bulunmuştur ($F_{5-382}=.960$, $p>.05$).

Çalışma grubunun baba öğrenim düzeylerine göre hayatın anlamı emeklilik alt boyutu puan düzeylerinin anlamlı farklılaşp farklılaşmadığını belirlemek için yapılan tek yönlü ANOVA analizi sonucunda aradaki farkın anlamlı olmadığı bulunmuştur ($F_{5-382}=1.075$, $p>.05$).

Çalışma grubunun baba öğrenim düzeylerine göre hayatın anlamı toplam puan düzeylerinin anlamlı farklılaşp farklılaşmadığını belirlemek için yapılan tek yönlü ANOVA analizi sonucunda aradaki farkın anlamlı olmadığı bulunmuştur ($F_{5-381}=1.530$, $p>.05$).

Sonuç olarak, “Üniversite gençliğinin hayatı anlamlandırma düzeyleri, babalarının öğrenim düzeylerine göre anlamlı bir şekilde farklılaşmakta mıdır?” şeklindeki alt problemimizden hareketle üniversite gençliğinin hayatı anlamlandırma düzeyleri ile babalarının öğrenim durumları arasında anlamlı bir farklılaşma olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu konuda lise düzeyinde araştırma yapan Çakmak, çalışma grubundaki lise öğrencilerinin var olan anlam ortalama puanları ile anlam arayışı ortalama puanlarının baba eğitim düzeyine göre anlamlı farklılaşp farklılaşmadığını belirlemek için yapılan tek faktörlü ANOVA analizi sonucunda, aradaki farkın anlamlı olmadığı bulgusuna ulaşmıştır. Annenin, çocuğun yetiştirilmesi sürecinde çocuğun doğumundan başlayarak belli bir yaşa kadar en etkili faktör olduğunu ifade etmiştir. Babanın da çocuğun yetiştirilme sürecinde ana yardımcı unsurlardan olduğunu ifade etmek gerekir. Çocuğun bütün gelişimlerinden haberdar olan baba, onlara aynı zamanda doğru ve sağlıklı birer rol-model olmaktadır. Babanın öğrenim durumu, çocuğun bütün yaşamını dolaylı yollardan etkilemektedir. Eğitimde, sağlıkta, toplumsal yaşamda kısaca her yerde ve durumda babanın öğrenim düzeyi önemlidir diye düşünmekteyiz. Bizim, üniversite öğrencileri ile yaptığımız çalışmada ise, baba öğrenim düzeylerine göre hayatın anlamı anlam ve amaç alt boyutu, hayatın özgürlük alt boyutu ve hayatın emeklilik alt boyutu puan düzeylerinin anlamlı farklılaşp farklılaşmadığını belirlemek için gerçekleştirdiğimiz tek yönlü ANOVA analizi sonucunda aradaki farkın anlamlı olmadığı bulunmuştur. Üniversite öğrencilerinin babalarının öğrenim düzeyleri ile hayatı anlamlandırma düzeyleri arasında anlamlı bir fark yoktur. Bu

bağlamda üniversite öğrencilerinin babalarının öğrenim durumunun, hayatı anlamlandırmayı etkileyen bir faktör olmadığı söylenebilir.

Baba faktörü de anne faktörü gibi bireyin hayatının inşasında etkili olan bir yapı özelliği gösterir. Baba da aile biriminin kurulmasında, insan neslinin devamında ve çocuğun yetiştirilmesinde anneden sonra en kritik rolü üstlenen bir konumdadır. Ailenin toplumun en küçük birimi olduğu gerçeğinden hareket edersek, baba adayının da ilk başta babalığın gerektirdiği nitelikte bilişsel, sosyal, fiziksel, psikolojik ve duygusal olgunluğun yanı sıra babalığın gerektirdiği sorumlulukları üstlenmesinin ve bu doğrultuda aile kurumuna başlangıç yapmasının, en hayati karar olacağını düşünmekteyiz. Çünkü çocuğun geleceğinin inşasında en etkili faktör, anneden sonra babadır. Anne; çocuğun temel gereksinimlerini giderebilen, dilsel, sosyal, duygusal, psikolojik ve bilişsel gelişiminin ilk öğretmeni olmakla beraber; bu kavramların çocuğa aktarılmasında tek başına yeterli değildir. Her ne kadar anne çocuk için her şeyin başlangıcının ilk hazırlayıcısı konumunda olsa da, baba da bu başlangıçların hazırlayıcısının yardımcısı konumundadır. Çocuğun zamana bağlı olarak bilişsel, fiziksel, ruhsal, sosyal ve duygusal anlamda da gelişeceği göz önünde bulundurulduğunda, babanın bu gelişim düzeylerini bilmesi, ona uygun yöntem ve tekniklerle çocuğunu yetiştirmesi, geleceğin çocuk profillerinin daha sağlıklı bir durumda olacağına işaret edebilir. Annenin, duygusal yapısının çocuk yetiştirmede bazen sorunlar yaşatabileceğini, bu sorunların önlenmesinde babanın devreye girerek bu sorunların çözümünde aracı rol konumunda olacağını unutmamak gerekir. Anne gibi baba da çocuklar için rol-modeldir. Rol-modellerin olumlu özellikler taşıması, çocuğun düşünce ve davranışlarında etkilidir. Bu yönüyle baba, çocuğun sadece düşünce ve davranış boyutunda değil aynı zamanda kimlik inşasında da önemli bir görev üstlenmektedir. Bireyin kimlik inşasının hem anne hem de baba tarafından doğru değerlerle donatılması, onları, gelecekte huzurlu ve mutlu kılacak yaşam argümanlarının içselleştirilmesini kolaylaştıracaktır. Yine, klasik bir slogan olarak iyi yetişmiş bir babanın, geleceğin çocuklarının daha mutlu, huzurlu ve sağlıklı olmasında öncü konumda olabileceğini vurgulamanın yerinde olacağı kanaatindeyiz.

Bizim çalışmamızı destekleyen araştırmalar da literatürde yer almaktadır. Bu bağlamda, “ Üniversite Öğrencilerinin Özgecilik Düzeylerinin Yordayıcısı Olarak Yaşam Amaçları” adlı çalışma sonucuna göre üniversite öğrencilerinin baba eğitim durumunda babanın eğitim düzeyinin içsel ve dışsal yaşam amaçlarında farklılaşma yaratmadığı bulgusuna ulaşılmıştır (Ak, 2013). Yine, “Üniversite Öğrencilerinin Psikolojik Sağlık ve Dindarlık Düzeylerinin İncelenmesi” adlı çalışmada Sezgin, üniversite öğrencilerinde psikolojik sağlık düzeylerinin, babanın eğitim durumunun yükselmesiyle ilerlemediği

bulgusuna ulaşmıştır (Sezgin, 2016). İş hayatına katılması zorunluluğunu ve sorumluluğunu üstüne alan babalar daha çok, ailenin iktisadi durumunu ilgilendiren konularda uğraşı göstermektedir. Anne ise çocuğun doğumundan başlayarak ona güven veren ve onun kişiliğini şekillendiren bir sürecin inşasını devam ettirmektedir. Bu faktörlerden dolayı babanın öğrenim düzeyi, üniversite öğrencilerinin psikolojik sağlamlılığını etkilememektedir diyebiliriz.

Bununla birlikte hayatın anlamı ile babanın öğrenim durumu değişkeni arasında anlamlı ilişkilerin olduğuna yönelik çalışmaların da literatürde yer aldığını söylemeliyiz:

“Üniversite Öğrencilerinde Vücut Algısı İle Yaşam Doyumu Arasındaki İlişkinin İncelenmesi” adlı çalışmada İncekara, üniversite öğrencilerinin yaşam doyum düzeyi ile babanın öğrenim durumu arasında anlamlı bir farklılığın olduğu sonucuna ulaşmıştır (İncekara, 2018).

Çalışma grubunun annelerinin çalışma durumuna göre bulgular ve yorum.

Araştırmanın 6. Alt problemi.

“Üniversite gençliğinin hayatı anlamlandırma düzeyleri, annelerinin çalışma durumlarına göre anlamlı bir şekilde farklılaşmakta mıdır?” sorusudur. Çalışma grubunun annelerinin çalışma durumları ile hayatı anlamlandırma alt boyutları olan anlam ve amaç, özgürlük, emeklilik ve hayatın anlamı toplamı puan düzeylerinin anlamlı farklılaşıp farklılaşmadığı İlişkisiz Örneklem t-Testi ile test edilmiş ve sonuçlar, Tablo 19’da sunulmuştur.

Tablo 18. *Çalışma Grubunun Annenin Çalışmasına Göre Hayatı Anlamlandırma Puanları*

	Anne Durumu	Çalışma n	X	Ss	t	p
Anlam ve amaç	Ev Hanımı	358	86,19	16,82	-2.748	.006
	Çalışan	23	95,91	13,68		
Özgürlük	Ev Hanımı	358	10,06	2,90	1.428	.154
	Çalışan	23	10,95	2,93		
Emeklilik	Ev Hanımı	358	5,61	1,74	.603	.547
	Çalışan	23	5,39	1,69		
Hayatın anlamı toplam	Ev Hanımı	358	101,87	19,41	-2.541	.011
	Çalışan	23	112,26	16,47		

Buna göre,

Çalışma grubunun hayatı anlamlandırma anlam ve amaç alt boyutu puan düzeylerinin annelerinin çalışma durumuna göre anlamlı farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek için yapılan ilişkisiz örneklem t testi sonucunda aradaki farkın anlamlı olduğu bulunmuştur($t=-2.748$, $p<.05$). Buna göre, hayatı anlamlandırma alt boyutu olan anlam ve amaç boyutunda, anneleri çalışan üniversite öğrencilerinin daha yüksek puanlara sahip olduğu dolayısıyla anneleri çalışan üniversite öğrencilerinin hayata anlam yüklemeye daha başarılı oldukları söylenebilir.

Çalışma grubunun hayatı anlamlandırma özgürlük alt boyutu puan düzeylerinin annesinin çalışmasına göre anlamlı farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek için yapılan ilişkisiz örneklem t testi sonucunda aradaki farkın anlamlı olmadığı bulunmuştur($t=1.428$, $p>.05$).

Çalışma grubunun hayatı anlamlandırma emeklilik alt boyutu puan düzeylerinin annesinin çalışmasına göre anlamlı farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek için yapılan ilişkisiz örneklem t testi sonucunda aradaki farkın anlamlı olmadığı bulunmuştur($t=.603$, $p>.05$).

Çalışma grubunun hayatı anlamlandırma toplam puan düzeylerinin annesinin çalışmasına göre anlamlı farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek için yapılan ilişkisiz örneklem t testi sonucunda aradaki farkın anlamlı olduğu bulunmuştur($t=-2.541$, $p<.05$). Buna göre, hayatı anlamlandırma toplam puanlarında anneleri çalışan üniversite öğrencilerinin daha yüksek puanlara sahip olduğu dolayısıyla anneleri çalışan üniversite öğrencilerinin anlamlandırma becerilerinin daha yüksek olduğu söylenebilir.

Sonuç olarak, “Üniversite gençliğinin hayatı anlamlandırma düzeyleri, annelerinin çalışma durumlarına göre anlamlı bir şekilde farklılaşmakta mıdır?” şeklindeki alt problemimiz ile hayatın anlam ve amaç alt boyutu, emeklilik ve özgürlük alt boyutları şeklinde ele alınarak, anneleri çalışan üniversite öğrencileri ile anneleri çalışmayan üniversite öğrencileri arasında sadece anlam ve amaç alt boyutu ile anlamlı bir farklılaşma olduğu, emeklilik ve özgürlük alt boyutları ile de anlamlı bir farklılaşma olmadığı bulgusuna ulaşılmıştır. Bu konuda lise düzeyinde araştırma yapan Çakmak, çalışma grubundaki lise öğrencilerinin var olan anlam ortalama puanlarının annenin çalışma durumuna göre anlamlı farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek için yapılan bağımsız örneklem t testi sonucunda ortalamalar arasında farkın anlamlı olmadığını bulduğunu belirtmiş; yine lise öğrencilerinin anlam arayışı ortalama puanlarının annenin çalışma durumuna göre anlamlı farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek için yapılan ilişkisiz örneklem t testi sonucunda

ortalamalar arasında farkın anlamlı olmadığına ulaşılmıştır (Çakmak, 2018). Lise çağı aynı zamanda ergenlik çağıdır. Ergenlerin anneleri ile yaşadığı sosyal ve duygusal ilişkilerdeki çatışmaların, annelerin çocukları adına karar vermeleri gibi durumların anne yoksunluğu yaşayan ergenlerde görülmemesinin bu ergenlere daha farklı sorunlar yaşatabileceği söylenebilir.

Genel anlamda, çalışan anneler kendilerini daha mutlu hissederler. Çünkü çalışan annelerin, çalışmayan annelere göre kendilerine olan özsaygıları daha yüksektir. Çalışan kadın için eğitimini aldığı mesleği icra etmesinin, ailesinin ekonomik durumuna ve kendi gelişimine katkıda bulunmasının, onun benlik algısına da olumlu yönde yansıtacağı kaçınılmaz bir realitedir. Çalışan kadınlar ekonomik özgürlüklerini kazanabilme, kariyer yapabilme, yeni ve farklı bir çevre edinebilme ve eşinin yanında kendini iyi ve güçlü hissedebilme gibi durumlarda ev hanımlarına göre daha avantajlıdır. Lois Hoffman tarafından yapılan bir araştırma da bu hususu desteklemektedir (Yüceol, 2016). Bu araştırmaya göre ev hanımı anneler, çocuk üzerinde daha çok otorite kurma eğiliminde olmakta, çalışan anneler ise çocuklarını bağımsız olmaya daha fazla teşvik ederek onların bağımsız hareket edebilme, düşünebilme ve sorgulayabilme becerilerine katkı sunmakta; böylece onların, olumlu benlik algısını geliştirmelerine yardım etmektedirler. Dolayısıyla çalışan annelerin çalışmayan annelere göre hayatı anlamlandırma düzeyleri belirgin düzeyde yüksektir. Bu bağlamda anneleri çalışan üniversite öğrencilerinin, annelerinin çalışıyor olmasının öğrencilerin hayatı anlamlandırmasında önemli bir faktör olduğu söylenebilir. Ev hanımı olan kadınların da çocuklarına sunacakları birçok katkıdan söz edilebilir; çalışan anneler, çocuklarına yeterince zaman ayıramaz; ama ev hanımları çocuklarına zaman ayırır. Bu durum, çocukların ilk güven duygusunun anne tarafından verildiği durumunu ortaya koyması açısından önemlidir. Ayrıca Ericson, ilk dini inancın kaynağını da anne ile çocuk arasında kurulan güvene dayandırmıştır. Güven duygusunun çocuklarda oluşmasında annenin çocukla fazla zaman geçirme durumu etkili olduğu için bu konuda en şanslı olanlar, ev hanımlarıdır diye düşünmekteyiz. Sonuç olarak diyebiliriz ki üniversite öğrencileri ile yaptığımız çalışmada öğrencilerin annelerinin çalışıyor olması onları, hayata anlam yükleme noktasında anneleri çalışmayan üniversite öğrencilerine göre olumlu yönde daha fazla etkilemektedir.

Bizim çalışmamızı destekleyen araştırmalar da literatürde yer almaktadır. Bu bağlamda, “Çalışan Kadınların Dinî Tutum ve Davranışları” adlı çalışmada Savaş, çalışma hayatının kadını özgürleştirmesine karşın artan rolleri arasında kalan kadının yeni problemlerle karşı karşıya kaldığını bildirmiştir. Bu çalışmaya göre iyi bir anne, iyi bir eş, iyi

bir ev hanımı ve bunun yanı sıra iyi bir çalışma kadını olma arzusunda olan kadınların daha çok rol çatışması yaşadığı görülmüştür. Ancak bütün bu çatışmalara rağmen kadının çalışmaktan mutlu olduğu sonucuna da ulaşılmıştır. Çünkü insanın kendini gerçekleştirme arzusu da karşılanması gereken bir ihtiyaçtır (Savaş, 2012).

Bulgumuzu destekleyen çalışma olan “Evli Kadınların Yaşam Doyumunun Evlilik Doyumu ve Çalışma Durumu İle İlişkilerinin İncelenmesi” adlı çalışmanın sonucuna göre, çalışan evli kadınların yaşam doyumu puan ortalamalarının çalışmayan evli kadınların yaşam doyumu puan ortalamalarına göre anlamlı bir şekilde daha yüksek olduğu görülmüştür (Soylu, Y., & Kabasakal, Z. 2016). Literatür çalışmalarına baktığımızda, bireyin çalışma yaşamındaki sürecin, ekonomik güvence sağlaması nedeniyle yaşam doyumunu sağlayan faktörlerden biri olarak tanımlandığı görülmektedir (Scmitter, 2003). Buna ek olarak iş doyumunun yaşam doyumunu arttırdığını gösteren araştırmalar da bulunmaktadır (Avşaroğlu, Deniz ve Kahraman, 2005; Dikmen, 1995; Telef, 2011). İş doyumunun yaşam doyumunu arttırdığına dair araştırma bulguları olmakla birlikte bu araştırma bulgularından yola çıkılarak evli kadınların sadece iş yaşamına dâhil olmalarının bile yaşam doyumlarını arttırdığı söylenebilir. Bu bağlamda; çalışan kadınların daha yüksek anlam düzeyine sahip olması durumunun, onların geçmiş yaşamlarına göre sosyal, iş, meslek vb. alanlarda daha fazla söz ve uygulama alanları bulmaları, öğrenim durumlarının yükselmesi, farklılaşan ve değişen dünya anlayışları gibi etkenler, onların hayata anlam yüklemede erkeklere göre farklılık yaratan faktörler olarak söylenebilir.

Yine, “Çalışan Kadınların, Benlik kavramları İle Depresyon Durumunun İncelenmesi Benlik Kavramı ve İdeal Benlik Kavramı Arasındaki Fark İle Depresyon Durumunun Değişkenler Açısından Belirlenmesi” adlı çalışmada, 18 yaş üstü çeşitli demografik ve mesleki değişkenlere sahip çalışan kadınlar arasından tesadüfi olarak seçilen 98 kişi ile araştırma yapılmıştır. Bu çalışmaya göre, gelir değişkeni açısından bakıldığında, gelir durumunun depresyon üzerinde anlamlı bir etkisinin olduğu görülürken, profesyonel benlik kavramı üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığı görülmektedir. Buna göre geliri yüksek olan katılımcıların depresyona yakalanma olasılıklarının daha az olduğu görülürken, geliri düşük olan katılımcıların daha depresif oldukları ve depresyona yakalanma olasılıklarının daha yüksek olduğu görülmektedir (Akçagöz, 2017). Bu sonuç, ekonomik anlamda insanların ruhsal dünyalarını da etkileyen bir durum olduğu sonucunu ortaya koyması açısından önemlidir. İnsan, bio-psiko-sosyal ve duygusal bir varlıktır. Biyolojik varlığını devam ettirmek için yeme, içme gibi zorunluluklarla birlikte, sevme, sevilme, mutluluk gibi psikolojik ve duygusal yönden de ihtiyaçları olan bir varlıktır. Bu bağlamda, bu hususların

yerine getirilmesinde iktisadi durumun insanların anlam dünyalarını şekillendirmedeki etkisi göz ardı edilemez.

Bununla birlikte hayatın anlamı ile annenin çalışma durumu değişkeni arasında anlamlı ilişkilerin olmadığına yönelik çalışmaların da literatürde yer aldığını söylemeliyiz:

Örneğin, “Üniversite Öğrencilerinin Özgeçmiş Düzeylerinin Yordayıcısı Olarak Yaşam Amaçları” adlı çalışmaya göre, üniversite öğrencilerinin annelerinin çalışma durumu değişkenine göre üniversite öğrencilerinin yaşam amaçları arasında anlamlı bir farklılık olmadığına ulaşılmıştır (Ak, 2013).

Tüysüz tarafından yapılan “Çalışan Kadın Olmanın Benlik Saygısı ve Ruh Sağlığı Üzerindeki Olumlu veya Olumsuz Etkilerinin Değerlendirilmesi” adlı çalışmanın amaçları arasında yer alan, çalışan ve çalışmayan kadınların depresyon düzeylerinin incelenmesinde, iki grubun depresyon düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık bulunamamıştır. Her iki grubu da etkileyen farklı stres faktörleri olduğundan, (örneğin işsizlik ve zorlu çalışma şartları) iki grubun depresyon düzeyleri yaklaşık olarak aynıdır. Ev hanımı olan bireylerin çalışan kadınlara oranla depresif duygulanım düzeylerinin daha yüksek olduğu saptanmıştır. Ev hanımlarının eşlerine olan maddi bağımlılıklarının, onların depresif duygulanım düzeylerini arttırdığı söylenebilir (Tüysüz, 2015). Sosyal anlamda, çalışan kadınlara göre daha kısıtlı ortamlarda yaşayan ev hanımlarının ev işleri, çocuk yetiştirme, ekonomik anlamda bağımsız davranamama, düşünsel boyutta kendilerini geliştirememesi gibi durumları, olumsuz duyguların ortaya çıkmasına neden olabilecektir. Bu durum da ev hanımı bireylerde, hayata anlam yüklemeye negatif bakış açısının gelişmesine neden olabilecek bir husustur.

Yakın zamanda yapılan “Tıp ve İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinde Batıl İnanç, Dindarlık ve Mutluluk İlişkisi” adlı çalışmada ise, üniversite öğrencilerinin batıl inanç düzeylerine annelerinin mesleklerinin etkisinin olmadığına dair bulgulara ulaşılmıştır (Taş, 2019). Buradan hareketle; annenin çalışma durumunun, bireylerin mutluluk, öznel iyi oluş, inanç, dindarlık, ruh sağlığı, depresyon ve yaşam doyumu gibi dolaylı yoldan bireyin anlam dünyasını etkileyen faktörlerin çift yönlü etkilerinin olduğunu söyleyebiliriz.

Çalışma grubunun babalarının mesleklerine göre bulgular ve yorum.

Araştırmanın 7. Alt problemi.

“Üniversite gençliğinin hayatı anlamlandırma düzeyleri, babalarının mesleklerine göre anlamlı bir şekilde farklılaşmakta mıdır?” sorusudur. Çalışma grubu öğrencilerin babalarının meslekleri ile hayatı anlamlandırma alt boyutları olan anlam ve amaç, özgürlük, emeklilik ve

hayatın anlamı toplamı puan düzeylerinin anlamlı farklılaşmış farklılaşmadığını belirlemek için tek yönlü ANOVA testi yapılmış ve sonuçlar Tablo 20’de verilmiştir.

Tablo 19. *Çalışma Grubunun Baba Mesleğine Göre Hayatın Anlamı Puan Düzeyleri*

			n	X	ss	sd	F	p	Anlamlı fark
Anlam ve amaç	Çiftçi	A	66	83,00	16,98				A-B, A-C, B-E, C-E, D-E
	Memur	B	71	91,70	14,26				
	Esnaf	C	49	90,68	14,80	4/376	4.889	.001	
	İşçi	D	69	87,91	14,09				
	İşsiz	E	126	83,06	18,96				
Özgürlük	Çiftçi	A	66	10,39	2,98				B-E,
	Memur	B	71	10,75	2,16				
	Esnaf	C	49	10,54	2,67	4/377	4.265	.002	
	İşçi	D	69	10,40	2,66				
	İşsiz	E	127	9,27	3,26				
Emeklilik	Çiftçi	A	68	5,54	1,82				
	Memur	B	71	5,97	1,40				
	Esnaf	C	49	5,72	1,57	4/377	1.471	.210	
	İşçi	D	69	5,49	1,90				
	İşsiz	E	127	5,37	1,82				
Hayatın anlamı toplam	Çiftçi	A	66	98,94	19,86				A-B, A-C, B-E, C-E, E-D
	Memur	B	71	108,43	15,55				
	Esnaf	C	49	106,94	17,37	4/376	5.139	.000	
	İşçi	D	69	103,83	16,25				
	İşsiz	E	126	97,69	22,00				

Çalışma grubunun baba mesleğine göre hayatın anlamı anlam ve amaç alt boyutu puan düzeylerinin anlamlı farklılaşmış farklılaşmadığını belirlemek için yapılan tek yönlü ANOVA analizi sonucunda aradaki farkın anlamlı olduğu bulunmuştur ($F_{4-382}=4.889$, $p<.05$). Farkın hangi ortalamalar arasında olduğunu belirlemek için varyansların homojen olduğunda kullanılan çoklu karşılaştırma testlerinden LSD testi uygulanmıştır. Buna göre, hayatı anlamlandırma anlam ve amaç alt boyutunda babaları memur olan çalışma grubunun puanları, babası çiftçi olan çalışma grubu öğrencilerinden daha yüksektir. Bulgular, çalışma grubunun babalarının mesleklerinin, hayatı anlamlandırma düzeylerine göre anlamlı şekilde farklılaştığını göstermektedir. Dolayısıyla bu durum, çalışma grubunun babalarının

mesleklerinin, hayatı anlamlandırmayı etkileyen bir faktör olarak görülebileceğini göstermektedir.

Hayatı anlamlandırma anlam ve amaç alt boyutunda babaları esnaf olan çalışma grubunun puanları, babasının mesleği çiftçilik olan çalışma grubundan daha yüksektir. Bulgular, çalışma grubunun babalarının mesleklerinin, hayatı anlamlandırma düzeylerine göre anlamlı şekilde farklılaştığını göstermektedir. Dolayısıyla bu durum, çalışma grubunun babalarının mesleklerinin, hayatı anlamlandırmayı etkileyen bir faktör olarak görülebileceğini göstermektedir.

Hayatı anlamlandırma anlam ve amaç alt boyutunda babaları memur olan çalışma grubunun puanları, babaları işsiz olan çalışma grubuna göre daha yüksektir. Bulgular, çalışma grubunun babalarının mesleklerinin, hayatı anlamlandırma düzeylerine göre anlamlı şekilde farklılaştığını göstermektedir. Dolayısıyla bu durum, çalışma grubunun babalarının mesleklerinin, hayatı anlamlandırmayı etkileyen bir faktör olarak görülebileceğini göstermektedir.

Hayatı anlamlandırma anlam ve amaç alt boyutunda babaları işçi olan çalışma grubunun puanları, babaları işsiz olan çalışma grubuna göre daha yüksektir. Bulgular, çalışma grubunun babalarının mesleklerinin, hayatı anlamlandırma düzeylerine göre anlamlı şekilde farklılaştığını göstermektedir. Dolayısıyla bu durum, çalışma grubunun babalarının mesleklerinin, hayatı anlamlandırmayı etkileyen bir faktör olarak görülebileceğini göstermektedir.

Hayatı anlamlandırma anlam ve amaç alt boyutlarında babalarının mesleklerinin, bireyin var olan anlam ve amaç alt puanları üzerinde anlamlı bir değişken olduğunu göstermektedir. Ayrıca, hayatı anlamlandırmada maddi gelirin etkili olduğu gibi sosyal statünün de etkili olduğu söylenebilir.

Çalışma grubunun babalarının mesleklerine göre hayatın anlamı özgürlük alt boyutu puan düzeylerinin anlamlı farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek için yapılan tek yönlü ANOVA analizi sonucunda aradaki farkın anlamlı olduğu bulunmuştur ($F_{4-381}=4.265$, $p<.05$). Farkın hangi ortalamalar arasında olduğunu belirlemek için varyansların homojen olmadığına kullanılan çoklu karşılaştırma testlerinden Tamhane's T2 testi uygulanmıştır. Buna göre, hayatı anlamlandırma özgürlük alt boyutunda babaları memur olan çalışma grubunun puanları, babaları işsiz olan çalışma grubundan daha yüksektir. Bulgular, çalışma grubunun babalarının mesleklerinin, hayatı anlamlandırma düzeylerine göre anlamlı şekilde farklılaştığını göstermektedir. Dolayısıyla bu durum, çalışma grubunun babalarının

mesleklerinin, hayatı anlamlandırmayı etkileyen bir faktör olarak görülebileceğini göstermektedir.

Çalışma grubunun baba mesleğine göre hayatın anlamı emeklilik alt boyutu puan düzeylerinin anlamlı farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek için yapılan tek yönlü ANOVA analizi sonucunda aradaki farkın anlamlı olmadığı bulunmuştur ($F_{4-381}=1.471, p>.05$).

Çalışma grubunun baba mesleğine göre hayatın anlamı toplam puan düzeylerinin anlamlı farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek için yapılan tek yönlü ANOVA analizi sonucunda aradaki farkın anlamlı olduğu bulunmuştur ($F_{4-382}=5.139, p<.05$). Farkın hangi ortalamalar arasında olduğunu belirlemek için varyansların homojen olduğunda kullanılan çoklu karşılaştırma testlerinden LSD testi uygulanmıştır. Buna göre, hayatı anlamlandırma toplam puanlarında babaları memur olan çalışma grubunun puanları, babaları çiftçi olan çalışma grubundan daha yüksektir. Bulgular, çalışma grubunun babalarının mesleklerinin, hayatı anlamlandırma düzeylerine göre anlamlı şekilde farklılaştığını göstermektedir. Dolayısıyla bu durum, çalışma grubunun babalarının mesleklerinin, hayatı anlamlandırmayı etkileyen bir faktör olarak görülebileceğini göstermektedir.

Hayatı anlamlandırma toplam puanlarında babaları esnaf olan çalışma grubunun puanları, babasının mesleği çiftçilik olan çalışma grubundan daha yüksektir. Bulgular, çalışma grubunun babalarının mesleklerinin, hayatı anlamlandırma düzeylerine göre anlamlı şekilde farklılaştığını göstermektedir. Dolayısıyla bu durum, çalışma grubunun babalarının mesleklerinin, hayatı anlamlandırmayı etkileyen bir faktör olarak görülebileceğini göstermektedir.

Hayatı anlamlandırma toplam puanlarında babaları memur olan çalışma grubunun puanları, babaları işsiz olan çalışma grubuna göre daha yüksektir. Bulgular, çalışma grubunun babalarının mesleklerinin, hayatı anlamlandırma düzeylerine göre anlamlı şekilde farklılaştığını göstermektedir. Dolayısıyla bu durum, çalışma grubunun babalarının mesleklerinin, hayatı anlamlandırmayı etkileyen bir faktör olarak görülebileceğini göstermektedir.

Hayatı anlamlandırma toplam puanlarında babaları esnaf olan çalışma grubunun puanları, babaları işsiz olan çalışma grubuna göre daha yüksektir. Bulgular, çalışma grubunun babalarının mesleklerinin, hayatı anlamlandırma düzeylerine göre anlamlı şekilde farklılaştığını göstermektedir. Dolayısıyla bu durum, çalışma grubunun babalarının mesleklerinin, hayatı anlamlandırmayı etkileyen bir faktör olarak görülebileceğini göstermektedir.

Hayatı anlamlandırma toplam puanlarında babaları işçi olan çalışma grubunun puanları, babaları işsiz olan çalışma grubuna göre daha yüksektir. Bulgular, çalışma grubunun babalarının mesleklerinin, hayatı anlamlandırma düzeylerine göre anlamlı şekilde farklılaştığını göstermektedir. Dolayısıyla bu durum, çalışma grubunun babalarının mesleklerinin, hayatı anlamlandırmayı etkileyen bir faktör olarak görülebileceğini göstermektedir.

Sonuç olarak hayatı anlamlandırma alt boyutları olan anlam ve amaç, özgürlük ve emeklilik alt boyutlarının, çalışma grubunun babalarının meslekleri arasında anlamlı ilişkiler olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. “Üniversite gençliğinin hayatı anlamlandırma düzeyleri, babalarının mesleklerine göre anlamlı bir şekilde farklılaşmakta mıdır?” alt problemimizden hareketle babalarının ekonomik kazancı yüksek olan öğrencilerin, babalarının ekonomik kazancı düşük olan öğrencilere göre hayatı anlamlandırma düzeylerinin daha yüksek olduğunu söyleyebiliriz.

Çalışma grubu lise öğrencileri olan bir çalışmada Çakmak, çalışma grubundaki lise öğrencilerinin var olan anlam ortalama puanlarının, babalarının mesleklerine göre anlamlı farklılaşp farklılaşmadığını belirlemek için yapılan tek faktörlü ANOVA analizi sonucunda aradaki farkın anlamlı olmadığı bulgusuna ulaşmıştır. Ergenlik dönemine denk gelen lise yıllarında ergen için daha çok, içinde yaşadığı kimlik oluşturma süreci, bedensel değişikliklerin düşünsel boyutta gerçekleştirdiği etkileri normalleştirme, sosyal statünün kendisi için bir anlam ifade edeceğinin farkında olmama gibi durumlar ile babanın icra ettiği mesleğin önemi arasında bir ilişki yoktur. Çocukluk döneminde baba mesleği, bilinçsiz bir övünç aracı iken, yetişkinlik döneminde bilinçli düzeyde ve realist anlamda varlığını hissettirir.

Literatür çalışmasında bizim çalışmamızın doğrudan atıfta bulunacağı araştırmaların az oluşu nedeniyle bizim çalışmamız daha çok, farklı meslek gruplarında çalışan insanlar üzerinde iş doyumunu ve bu doyumun kişide yarattığı anlam örüntüsünün düzeyleri ile ilgili durumları kapsamaktadır. Bu konuda çalışmalar da, iş doyumunu, yaşam doyumunu, mutluluk, az tükenmişlik gibi durumlar üzerinde mesleklerin çok etkili bir değişken olduğu yönündedir.

Çalışmamıza göre; babaları, iktisadi anlamda çok kazanç sağlayan bir meslekte çalışan üniversite öğrencileri, babaları, iktisadi anlamda az kazanç sağlayan mesleklerde çalışanlara göre hayatı anlamlandırma açısından daha avantajlıdır. Üniversite öğrencilerinin babalarının meslekleri; esnafılık, çiftçilik, memuriyet, işçilik ve işsizlik şeklinde tasnif edilmiştir. Üniversite öğrencilerinin babalarının meslekleri, daha çok maddi kazancı yüksek olandan düşük olana doğru bir eğilim göstermiştir. Yani, ekonomik anlamda getirisi iyi olan

mesleklere sahip bireylerin çocuklarının hayatı anlamlandırmada babalarının mesleklerinin önemli bir faktör olduğu söylenebilir.

Birçok alanda çalışan bireylerin, meslekleri ile iş-yaşam doyumu ve mutluluk arasında anlamlı ilişkilerin olduğu yönünde çalışmalar mevcuttur. Ancak her meslek, hayatın anlam bulmasında bireye olumlu katkı sunmayabilir. Yine, yapılan bazı çalışmalar bu söylemimizi desteklemektedir. Özellikle iş-kur çalışanlarına ve taşeron olarak çalışanlara yönelik yapılan araştırmalarda baba mesleği ile anlam arasında ilişki bulgusuna asgari düzeyde ulaşılmıştır.

Toplumda baba, eve ekmek götüren, evin geçimini sağlayan bir rol üstlenir. Her ne kadar kadınların da iş yaşamına katılması erkekleri etkilese de toplumda hala erkeğe farklı bakılmaktadır. Baba mesleklerinin ekonomik getirisinin üst ve orta düzeyde olması, ekonomik getirisi az veya yetersiz olanlara göre bireylerin yaşam doyumunu ve mutluluğunu farklı düzeylerde etkilemektedir. Baba mesleği doğrudan ekonomik kavramlarla ilişkilidir ve aynı zamanda bu mesleklerin farklılıkları ekonomik getirinin miktarını da etkilemektedir. Ekonomik kaygıların olmadığı ve süreklilik arz eden mesleklerde çalışanlarla, az ve sınırlı zamanlarda çalışanlar arasında hayata anlam yüklemeye farklılıkların ortaya çıkması kaçınılmaz olmaktadır. Sonuç olarak; bireylerin yaptıkları mesleklerin hem iş doyumuna hem de yaşam doyumuna (mutluluk, öznel iyi oluş, psikolojik sağlamlık) katkısının çok olduğunu, bunun yanı sıra bireylerin yaptıkları işin “geçicilik-süreklilik” boyutlarının, onların iş ve yaşam doyumlarında belirleyici yönde bir etkiye sahip olduğunu söyleyebiliriz.

Bizim çalışmamızı destekleyen araştırmalar da literatürde yer almaktadır. Literatür çalışmamızda birçok meslek gruplarındaki çalışanların meslekleri ile yaşam doyumu, iş doyumunu arasındaki ilişkilere bakılmıştır. Bu bağlamda, “İş Doyumu ve Yaşam Doyumu İlişkisi: Otomotiv Sektöründe Bir Uygulama” adlı çalışmanın sonucuna göre, çalışma yaşamından elde edilen doyum ile yaşam doyumunu arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur. İş doyumunu ile yaşam doyumunu arasında çift yönlü pozitif bir ilişkinin varlığı görülmektedir (Keser, 2005). Bireyin yaşam doyumunu etkileyen unsurlardan birisi olan çalışma yaşamının, hem iş yaşamını hem de iş dışındaki yaşamın biçimini etkilediği bilinmektedir. Bu bağlamda çalışma yaşamı, bireyin genel yaşam doyumunu etkileyebilmektedir.

“Beden Eğitimi Öğretmenlerinin Tükenmişlik ve Yaşam Doyumu Düzeyleri” adlı araştırma, Adana ve Mersin il merkezinde devlet okullarında ve özel okullarda görev yapan 700 beden eğitimi öğretmeni ile gerçekleştirilmiştir. Araştırma sonucunda yaptıkları mesleği isteyerek seçen araştırma grubunun daha az tükenmişlik yaşadıkları ve yaşam doyumunu düzeylerinin yüksek olduğu bulgusuna ulaşılmıştır (Şahin, Ş. 2008).

Tekirgöl'ün yaptığı “Çalışanlarda Mesleki Benlik Saygısının İş Tatmini ve Yaşam Mutluluğu İle İlişkisi” adlı araştırmanın evreni, merkezi veya şubeleri ile İstanbul'da faaliyet gösteren özel şirketlerde çalışan beyaz yaka çalışanlardan oluşmaktadır. Yapılan bu çalışmada, iş tatmini ile mutluluk arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Bu sonuç meslek ve işin, insan yaşamındaki önemi ve değeri düşünüldüğünde anlamlıdır (Tekirgöl, 2011).

Emniyet personeli ile gerçekleştirilen “İş ve Yaşam Doyumu: Konya Emniyet Müdürlüğü Alan Araştırması” adlı çalışma Konya merkez ve ilçelerinde çalışan 680 emniyet çalışanı ile yapılmıştır. Bu çalışmanın sonucunda Emniyet Müdürlüğü bünyesinde çalışanların iş doyumları ile yaşam doyumları arasında olumlu yönde anlamlı bir ilişki olduğu bulgusuna ulaşılmıştır (Yiğit, Dilmaç & Deniz, 2011).

“Bir Kamu Hastanesinde Çalışan İşçilerin İş Doyumu ve Etkileyen Faktörler” adlı çalışmanın sonuçlarına göre, mesleğini severek yapan işçilerin puan ortalaması, sevmeyerek yapan işçilerin puan ortalamasından anlamlı olarak daha yüksek bulunmuştur. Bu bulgu bize, işini severek yapma durumunun iş doyumunda etkili olduğunu göstermektedir (İrban, Bektaş, Ateş & Oflezer, 2011).

Otomotiv sektöründe çalışan yöneticilere yönelik yapılan araştırma olan “Yöneticilerin İş Tatmini ve Motivasyon Düzeylerinin Yaşam Anlamı Düzeyi Üzerindeki Etkisi” adlı çalışma, 2011-2012 yıllarında İstanbul ve Bursa'da faaliyet gösteren üç farklı otomotiv firması ile gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın örneklemini ise bu üç firmada çalışıp araştırmaya gönüllü olarak katılan toplam 97 işgören oluşturmaktadır. Araştırmada yöneticilerin iş tatminlerinin aranan yaşam anlamı düzeyi üzerindeki etkisi araştırılmış ve iş tatmini değişkeninin aranan yaşam anlamı üzerinde pozitif yönde önemli bir etkiye sahip olduğu ortaya konmuştur (Bektaş, 2012).

12-14 Eylül 2012 tarihleri arasında Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi'nde düzenlenen 21. Ulusal Eğitim Bilimleri Kongresi'nde sözlü bildiri şeklinde sunulan, “Üniversite Akademik Personelinin Mesleki ve Yaşam Doyumları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi” adlı çalışmaya göre, yaşam doyumunu ile mesleki doyum arasında orta düzeyde pozitif yönde anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Dolayısıyla, zamanın büyük bölümünü çalışarak geçiren bireylerin yaptıkları işlerde tatmin olmaları, onların yaşamlarına katkı sunar. Bu katkı, bireylerin yaşamlarındaki doyum alabilirliklerini etkileyebilir (Recepoğlu & Tümlü, 2015).

Bununla birlikte hayatın anlamı ile babanın meslek durumu değişkeni arasında anlamlı ilişkilerin olmadığına yönelik çalışmaların da literatürde yer aldığını söylemeliyiz:

Örneğin, “İşsiz Bireylerde Yaşam Doyumu: Eğitim, Dini Duygulanım ve Sistemi Meşrulaştırma Bakımından Bir İnceleme” adlı çalışmanın örneklemini Mersin’de yaşayan, iş arayan ve bu sebeple Mersin İş ve İşçi Bulma Kurumu’na başvuruda bulunan 392 kişi oluşturmaktadır. Örneklem grubunun yaşları 16-51 arasındadır; örneklemin % 46,9’unu kadınlar oluştururken, % 53,1’ini erkekler oluşturmaktadır. Bu çalışmada, işsizlik sürecinin ilk 3 ayında olan bireylerin yaşam doyumlarının daha uzun süredir işsiz olanlara göre daha yüksek olduğu; 1-2 senedir işsiz olan bireylerin ise çalışmamızda yaşam doyumu en düşük grubu oluşturduğu gözlenmiştir (Karaçay, 2011). Buradan çıkarılacak sonuç, şüphesiz insanların ekonomik kaygılarının hayatını anlamlandırmada çok etkili olduğu, dolayısıyla çalışan anne veya babanın, ailenin geçimini karşılama durumlarının yaşam doyumlarını etkileyen başat değişkenlerden birisi olduğu gerçeğidir.

“Dış Kaynaktan Yararlanma Yoluyla Çalıştırılan Personelin İş ve Yaşam Doyumu Düzeyleri Arasındaki İlişki” adlı çalışmada, çalışanların iş doyumlarının orta düzeyde veya daha düşük düzeyde, yaşam doyumlarının ise orta düzeyin altında olduğu bulgusuna ulaşılmıştır (Gök, Erdem & Kurtuluş, 2016). Yakın zamana kadar taşeron firmalardaki sağlık çalışanlarının düşük ücret, düşük eğitim düzeyi, yoğun çalışma temposu, sağlık hizmet işleyişine ilişkin genel eksikliği ve oryantasyon eğitimi verilmemesi bilinen bir gerçektir. Bir şirket aracılığıyla çalışanların sürekli çalışma güvencesinin olmayışı, gelecek kaygılarını arttıran en önemli etken olarak söylenebilir. Ancak bu durum, hükümet politikalarıyla kısmen de olsa belli bir düzene oturtulmaya çalışılmaktadır.

Yakın zamanda gerçekleştirilen bir araştırma olan “Tıp ve İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinde Batıl İnanç, Dindarlık ve Mutluluk İlişkisi”, adlı çalışma ile baba meslekleri fark etmeksizin tüm öğrencilerin mutluluk düzeylerinin hemen hemen aynı olduğu görülmüştür (Taş, 2019). Bu bulgu, katılımcıların yaşlarının genç olması, toplumsal rollerinin asgari düzeyde gerçekleştiğine inanmaları ve gelecekte yapacakları mesleklerin iş konusunda kaygıya sevk etmemesi olarak yorumlanabilir.

Çalışma grubunun ebeveynlerinin aylık gelirine göre bulgular ve yorum.

Araştırmanın 8. Alt problemi.

“Üniversite gençliğinin hayatı anlamlandırma düzeyleri, ebeveynlerinin aylık gelirlerine göre anlamlı bir şekilde farklılaşmakta mıdır?” sorusudur. Çalışma grubunun ebeveynlerinin aylık gelirleri ile hayatı anlamlandırma alt boyutları olan anlam ve amaç, özgürlük, emeklilik ve hayatın anlamı toplamı puan düzeylerinin anlamlı farklılaşıp

farklılaşmadığını belirlemek için tek yönlü ANOVA testi yapılmış ve sonuçlar Tablo 20’de sunulmuştur.

Tablo 20. Çalışma Grubunun Aylık Gelire Göre Hayatın Anlamı Puanlarının Farklılaşması

			n	X	ss	sd	F	p	Anlamlı fark
Anlam ve amaç	200 ₺ - 500 ₺	A	20	80,65	22,78				
	501 ₺ - 1000 ₺	B	86	82,47	17,20				A-E, B-C,
	1001 ₺ - 2000 ₺	C	153	87,07	16,17	4/376	3.845	.004	B-D, B-E,
	2001 TL - 3000 ₺	D	88	88,13	16,17				C-E
	3001 ₺ ve üzeri	E	34	93,65	13,04				
Özgürlük	200 ₺ - 500 ₺	A	20	8,75	3,61				
	501 ₺ - 1000 ₺	B	86	9,95	3,07				
	1001 ₺ - 2000 ₺	C	154	10,10	3,03	4/377	1.711	.147	
	2001 ₺ - 3000 ₺	D	88	10,32	2,33				
	3001 ₺ ve üzeri	E	34	10,742	2,58				
Emeklilik	200 ₺ - 500 ₺	A	20	5,50	1,84				
	501 T₺ - 1000 ₺	B	86	5,65	1,66				
	1001 ₺ - 2000 ₺	C	154	5,57	1,81	4/377	.204	.936	
	2001 ₺ - 3000 ₺	D	88	5,47	1,74				
	3001 ₺ ve üzeri	E	34	5,74	1,61				
Hayatın anlamı toplam	200 ₺ - 500 ₺	A	20	94,90	26,68				
	501 ₺ - 1000 ₺	B	86	98,08	20,00				A-E, B-D,
	1001 ₺ - 2000 ₺	C	154	102,74	18,72	4/376	3.480	.008	B-E, C-E,
	2001 ₺ - 3000 ₺	D	88	103,94	18,54				
	3001 ₺ ve üzeri	E	34	110,14	14,78				

Buna göre;

Çalışma grubunun aylık gelirine göre hayatın anlamı anlam ve amaç alt boyutu puan düzeylerinin anlamlı farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek için yapılan tek yönlü ANOVA analizi sonucunda aradaki farkın anlamlı olduğu bulunmuştur ($F_{4-382}=3.845$, $p<.05$). Buna göre, hayatı anlamlandırma anlam ve amaç alt boyutunda ailenin aylık geliri 3001 ₺ ve üzeri olan çalışma grubunun puanları, ailesinin aylık geliri 200-500 ₺ arasında olan çalışma grubunun puanlarından daha yüksektir şeklinde yorumlanabilir.

Hayatı anlamlandırma anlam ve amaç alt boyutunda ailenin aylık geliri 1001-2000 ₺ arasında olan çalışma grubunun puanları, ailesinin aylık geliri 500-1000 ₺ arasında olan çalışma grubunun puanlarından daha yüksektir şeklinde yorumlanabilir.

Hayatı anlamlandırma anlam ve amaç alt boyutunda ailenin aylık geliri 2001-3000 □ arasında olan çalışma grubunun puanları, ailesinin aylık geliri 501-1000 □ arasında olan çalışma grubunun puanlarından daha yüksektir şeklinde yorumlanabilir.

Hayatı anlamlandırma anlam ve amaç alt boyutunda ailenin aylık geliri 3001 □ ve üzeri olan çalışma grubunun puanları, ailesinin aylık geliri 501-1000 □ arasında olan çalışma grubunun puanlarından daha yüksektir şeklinde yorumlanabilir.

Hayatı anlamlandırma anlam ve amaç alt boyutunda ailenin aylık geliri 3001 □ ve üzeri olan çalışma grubunun puanları, ailesinin aylık geliri 1001-2000 □ arasında olan çalışma grubunun puanları daha yüksektir şeklinde yorumlanabilir.

Bulgular, çalışma grubunun hayatı anlamlandırma puanlarının, sosyo-ekonomik düzeylerine göre anlamlı bir şekilde farklılaştığını göstermektedir. Buna göre; çalışma grubunun ailelerinin sosyo-ekonomik düzeylerinin, hayatı anlamlandırmayı etkileyen bir faktör olduğu söylenebilir.

Çalışma grubunun ailelerinin aylık gelirine göre hayatın anlamı özgürlük alt boyutu puan düzeylerinin anlamlı farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek için yapılan tek yönlü ANOVA analizi sonucunda aradaki farkın anlamlı olmadığı bulunmuştur ($F_{4-383}=1.711$, $p>.05$).

Çalışma grubunun ailelerinin aylık gelirine göre hayatın anlamı emeklilik alt boyutu puan düzeylerinin anlamlı farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek için yapılan tek yönlü ANOVA analizi sonucunda aradaki farkın anlamlı olmadığı bulunmuştur ($F_{4-383}=.204$, $p>.05$).

Çalışma grubunun ailelerinin aylık gelirine göre hayatın anlamı toplam puan düzeylerinin anlamlı farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek için yapılan tek yönlü ANOVA analizi sonucunda aradaki farkın anlamlı olduğu bulunmuştur ($F_{4-382}=3.480$, $p<.05$). Buna göre, hayatın anlamı toplam puan düzeylerinde ailenin aylık geliri 3001 □ ve üzeri olan çalışma grubunun puanları, ailesinin aylık geliri 200-500 □ arasında olan çalışma grubunun puanlarından daha yüksektir şeklinde yorumlanabilir.

Çalışma grubunun hayatın anlamı toplam puan düzeylerinde ailenin aylık geliri 2001-3000 □ arası olan çalışma grubunun puanları ailesinin aylık geliri 500-1000 □ arasında olan çalışma grubunun puanlarından daha yüksektir şeklinde yorumlanabilir.

Çalışma grubunun hayatın anlamı toplam puan düzeylerinde ailenin aylık geliri 3001 □ ve üzeri olan çalışma grubunun puanları, ailesinin aylık geliri 501-1000 □ arasında olan çalışma grubunun puanlarından daha yüksektir şeklinde yorumlanabilir.

Çalışma grubunun hayatın anlamı toplam puan düzeylerinde ailenin aylık geliri 3001 □ ve üzeri olan çalışma grubunun puanları ailesinin aylık geliri 1001-2000 □ arasında olan çalışma grubunun puanlarından daha yüksektir şeklinde yorumlanabilir.

Bulgular, çalışma grubunun hayatı anlamlandırma puanlarının, sosyo-ekonomik düzeylerine göre anlamlı bir şekilde farklılaştığını göstermektedir. Buna göre; çalışma grubunun ailelerinin sosyo-ekonomik düzeylerinin, hayatı anlamlandırmayı etkileyen bir faktör olduğu söylenebilir.

Sonuç olarak, “Üniversite gençliğinin hayatı anlamlandırma düzeyleri, ebeveynlerinin aylık gelirlerine göre anlamlı bir şekilde farklılaşmakta mıdır?” şeklindeki alt problemimiz hayatın anlam ve amaç alt boyutu, emeklilik ve özgürlük alt boyutları şeklinde ele alınarak yüksek gelirli ailelerin öğrencileri ile düşük gelirli ailelerin öğrencileri arasında sadece anlam ve amaç alt boyutu ile anlamlı bir farklılaşma olduğu, emeklilik ve özgürlük alt boyutları ile de anlamlı bir farklılaşma olmadığı bulgusuna ulaşılmıştır.

Lise öğrencilerinde “DKAB Eğitimi İle Hayatı Anlamlandırma Arasında Dindarlık ve Sorumluluğun Aracılık Rolünün İncelenmesi” adlı çalışmasında Çakmak, ailelerinin aylık ortalama gelir ile anlamın varlığı ve anlam arayışı arasındaki ilişkinin anlamlı olup olmadığına ilişkin yaptığı analiz sonucunda ailenin aylık ortalama geliri ile anlamın varlığı ve anlam arayışı arasında anlamlı bir ilişkinin bulunmadığına dair bulgulara ulaşmıştır (Çakmak, 2018). Ergenlerde görülen dönemsel özellikler olan ideal olma çabası ve davranış eğilimlerinin baskınlığı vb hususlar, kişinin ekonomik durumunun hayatı anlamlandırmada etkili bir faktör olmadığına işaret etmektedir. Aynı zamanda bu dönemde ergen, ekonomik faktörün hayatının birçok alanında etkililiğini önemli görmeyebilir. Daha çok, ebeveyn desteğiyle yaşamını devam ettiren ergen, zorlu yaşam koşulları ile karşı karşıya kalmadığından bu durumun farkında olmayabilir. Araştırma bulgularımız, öğrencilerin hayatı anlamlandırma puanlarının, sosyo-ekonomik düzeylerine göre anlamlı bir şekilde farklılaştığını göstermektedir. Buna göre; öğrencilerin ailelerinin sosyo-ekonomik düzeylerinin, öğrencilerin hayatı anlamlandırmasını etkileyen bir faktör olduğu söylenebilir. Ailenin aylık gelir düzeyi, kişilerin yaşamlarında birçok ihtiyaçların karşılanması konusunda önemlidir. Yeme, içme, barınma, giyim, sağlık, eğitim, güvenlik vb ihtiyaçlarımızın karşılanmasının kaynağı olan ekonomik durum, bireyin temel ihtiyaçlarının karşılanmasına ve dolayısıyla kişide mutluluk, öznel iyi oluş, psikolojik sağlamlık, yaşam doyumu gibi insani duyguların yaşanmasına temel oluşturur. Üniversite gençliği üzerinden olayı değerlendirirsek, ev ortamından uzaklaşan gencin farklı bir yerde okuma ve barınma imkânlarını sağlayabilmesi, bu dönemde karşı cins ile kurulan arkadaşlığı evlilik boyutuna taşıması gibi

durumlar, öğrencinin ailesinin ekonomik durumuyla açıklanabilir. Ailenin gelir düzeyinin yüksek olması; bireylerin öznel iyi oluş, iyimserlik, psikolojik iyi olma, mutluluk, yaşam doyumları, yaşamda anlam, iş ve yaşam doyumu, mental iyi oluş ve hayatın anlam ve amacı konularında pozitif etkilere sahiptir. Bu bağlamda gencin üniversite ortamında, harcama durumu, psikolojik anlamda kendisini iyi hissetmesine yardımcı olacak ve amaçlarına ulaşmasını sağlayacak önemli bir faktördür. Ailenin ekonomik anlamda yüksek gelir düzeyinde olması, bireylerde doyumsuzluk, bütün isteklerinin yerine getirilmesi gibi olumsuz etkiler ve anlamsızlık duyguları oluştururken, ekonomik anlamda daha alt gelir grubuna sahip olan ailelerde de aynı anlamsızlık duygularının olduğu söylenebilir. Ancak, bireyin sahip olduğu imkânlar ve maddi durum, bireyin kendisiyle barışık olmasına doğrudan etki ederek mutlu olmasına yardım eder. Dolayısıyla aylık gelirin üniversite öğrencileri açısından hayatı anlamlandırmayı etkileyen önemli bir faktör olduğu söylenebilir. Ekonomik girdilerin yetersiz düzeyde olması, bireyin temel gereksinimlerini karşılayamamasına doğrudan etki eden bir faktördür. Para, günlük yaşamımızda birçok gereksinimlerin karşılanmasında en başat role sahiptir. Temel ihtiyaçlar başta olmak üzere birçok ihtiyacın giderilmesinde ekonomik durumun rolü yadsınamaz. Bu gerçeklikten hareketle ekonomik girdilerin, bireyin hayatının temel fonksiyonlarına doğrudan etki edebilmesi yönüyle anlam inşasında önemli bir figür olabileceğini düşünebiliriz. Ancak unutulmamalıdır ki para her şey değildir ve bireyin anlam dünyasının inşasında daha farklı değer ve kavramlar vardır. Bu değer ve kavramlar, bireyde hiçbir maddi gücün yapamayacağı etkiyi meydana getirebilir. Bununla birlikte günümüz sekü- global dünyada ekonomik durumun, bireylerin anlam dünyasını şekillendiren en önemli güç olduğu söylenebilir.

Bizim çalışmamızı destekleyen farklı çalışmalar da mevcuttur. Bu bağlamda, “Üniversite Öğrencilerinin Öznel İyi Oluş Düzeyleri” adlı çalışmada Dost, ekonomik durumları üst ve orta olan öğrencilerin öznel iyi oluş düzeyleri, algıladıkları ekonomik durumları alt olan öğrencilerin öznel iyi oluş düzeylerinden yüksek olduğu bulgusuna ulaşmıştır (Dost, 2004). Bu bulgulardan, ekonomik gelirin kişinin ihtiyaçlarını, isteklerini, arzularını, heveslerini kısaca temel gereksinimlerini karşılaması gerektiği sonucuna ulaşabiliriz. Ayrıca bu hususta; en alt düzeyde ekonomik gelire sahip birisinin de hayata olumlu bakabilme durumunun asgari düzeyde olacağı sonucuna da varabiliriz.

Öztürk, “İyimserlik ve Dindarlık” adlı araştırmasında üniversite öğrencilerinin, üst sosyoekonomik sınıfa mensup olanların, orta ve alt sosyoekonomik sınıfa mensup olanlardan daha iyimser olduğu bulgusuna ulaşmıştır (Öztürk, E. E. 2013)

Yine, “Üniversite Öğrencilerinin Psikolojik İyi Olma ve Umut Düzeyleri Arasındaki İlişki” adlı araştırmada aile gelir seviyesi yüksek olan üniversite öğrencilerinin yetersiz veya orta seviyede aile gelir seviyesine sahip üniversite öğrencilerinden daha yüksek umut düzeyine sahip oldukları sonucuna ulaşılmıştır (Usta, 2013).

Kermen, “Üniversite Öğrencilerinin İhtiyaç Doyumu ve Öznel İyi Oluş Düzeylerinin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi”, adlı araştırmasında üniversite öğrencilerinin orta ve yüksek gelire sahip öznel iyi oluş düzeylerinin, düşük gelire sahip üniversite öğrencilerinin öznel iyi oluş puanlarından anlamlı olarak yüksek olduğu bulgusuna ulaşmıştır (Kermen, 2013).

Yine, “Üniversite Öğrencilerinde Yaşamın Amacı ve Anlamı İle Yaşam Doyumu ve Yakın İlişkiler” adlı araştırmanın evreni Türkiye’nin coğrafi bölgelerinden rastgele seçilen üniversitelerden 18-27 yaş aralığı içindeki 1123 öğrenciden oluşmaktadır. Yapılan çalışma sonucunda üniversite öğrencilerinin yaşam doyumları, yaşamda anlam arama eğilimlerinin düşük gelirli ailelerde düşük olduğu, yüksek gelirli ailelerde ise yüksek olduğu bulgusuna ulaşılmıştır (Güven, 2015).

Farklı bir araştırma olan, “İş Doyumu ve Yaşam Doyumu Arasındaki İlişkinin Demografik Değişkenler Açısından İncelenmesi: Konaklama İşletmelerinde Bir Araştırma”, adlı araştırmanın evrenini, Ankara İli’nde dört veya beş yıldızlı konaklama işletmelerinde çalışan işgörenler oluşturmuştur. Yapılan bu çalışma sonucunda, gelire göre yaşam doyum düzeyleri incelendiğinde gelir arttıkça yaşam doyum düzeyinin artış gösterdiği bulgusuna ulaşılmıştır (Özel, 2015).

Bilir’in yaptığı araştırma olan, “Yetişkinlerde Psikolojik İhtiyaç Doyumunun Yaşam Kalitesi ve Mental İyi Oluşla İlişkisinin İncelenmesi (Beykoz İlçesi Örneği)”adlı çalışmaya 18 yaş üstü yetişkin insanlar katılmıştır. Yapılan bu araştırmaya göre, gelir durumu ile mental iyi oluş ve yaşam kalitesi arasında doğru orantılı bir ilişki olduğu belirlenmiştir. Gelir düzeyi artan bireylerin bunun sonucunda mental iyi oluşlarının ve yaşam kalitesinin daha iyi olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Bilir, 2017).

“Üniversite Öğrencilerinde Vücut Algısı İle Yaşam Doyumu Arasındaki İlişkinin İncelenmesi” adlı çalışmada üniversite öğrencilerin yaşam düzeyleri arasında ekonomik durumlarına göre anlamlı düzeyde bir farklılık saptanmıştır. Ekonomik durumu iyi olan öğrencilerin yaşam doyum düzeyleri, ekonomik durumu orta olan öğrencilere göre daha yüksektir (İncekara, 2018). Ekonomik gelirin beden ve psikolojik sağlıkla doğrudan ilişkili olduğuna ilişkin bu araştırma, gelirin yaşam doyumunu üzerinde etkili olduğunu ortaya koyması açısından dikkate değer bir çalışmadır.

Öztürk'ün yaptığı “Varoluşçu Bakışa Göre Hayatın Anlamı ve Amacının Depresyon ve Umutsuzlukla İlişkisi”, adlı çalışma, yetişkinler üzerinde ekonomik durumun etkili olduğu yönündeki bulgularla ilgilidir. Yapılan bu araştırmada elde edilen bulgulara göre ekonomik durumu çok iyi olan bireylerin, ekonomik durumu zayıf ya da kötü olan bireylere kıyasla hayatın anlam ve amaç puanlarının daha yüksek olduğu bulgusuna ulaşmıştır (Öztürk A. H. 2018).

Bununla birlikte hayatın anlamı ile ailenin ekonomik gelir değişkeni arasında anlamlı ilişkilerin olmadığına yönelik çalışmaların da literatürde yer aldığını söylemeliyiz:

Örneğin, “Dindarlık Eğilimi, Varoluşsal Kaygı ve Psikolojik Sağlık”, adlı çalışmada; üniversite öğrencilerinden ekonomik düzeyi en yüksek grubun, en çok anlamsızlık duygusu yaşadığı şeklinde bulguya ulaşılmıştır (Kıraç, 2007).

Yine, “Genç Yetişkinlerde Aşk Tutumları ve Yaşamın Anlamı” adlı araştırmada, “üniversiteli genç yetişkinlerin sahip olduğu mevcut yaşam anlamı, algılanan sosyo-ekonomik düzeye göre anlamlı farklılık göstermemektedir” şeklinde bir sonuca ulaşılmıştır (Yüksel, 2013).

Çamur tarafından yapılan “Yaşamda Anlam ve Dindarlık İlişkisi (Geç Ergenlik Dönemi)” adlı araştırmaya göre, üniversite öğrencilerinin yaşamda anlam varlığı ve anlam arayışı ile ailenin gelir durumu değişkenleri arasında anlamlı bir farklılık yoktur (Çamur, 2014).

Aydın tarafından yapılan “İnsanın Anlam Arayışı İle Yeniçağ İnanışları Arasındaki İlişki” adlı çalışmada, hayatın anlamı ile sosyo-ekonomik durum arasında anlamlı ilişkilerin olmadığına ilişkin bulgular elde etmiştir. Farklı meslek gruplarında çalışan yetişkinlerle yapılan bu çalışmada, sosyo-ekonomik durumun hayatın anlamı üzerinde etkili olmadığı sonucuna ulaşılabilir (Aydın, C. 2015).

“Varoluşsal Boşluğa Tahmin Eden Faktörler: İlişki Doyumu, Günlük Uğraşlarda Bilinen Anlam ve Değer, Sağlık ve Sosyo-demografik Faktörler” adlı çalışmaya göre, üniversite öğrencilerinin yaşam anlamı puanlarının, aylık net kazanç değişkenine göre anlamlı bir fark oluşturmadığı bulgusuna ulaşılmıştır (Özaydın, 2016).

Sezgin tarafından yapılan “Üniversite Öğrencilerinin Psikolojik Sağlamlık ve Dindarlık Düzeylerinin İncelenmesi (Dicle Üniversitesi Örneği)” adlı çalışmada, üniversite öğrencilerinde psikolojik sağlamlık düzeyleri ile aile gelir düzeyi arasında anlamlı ilişkilerin olmadığına ilişkin bulgulara ulaşılmıştır (Sezgin, 2016).

Demir tarafından öğretmen adaylarına yönelik yapılan bir araştırma olan “Öğretmen Adaylarının Mutluluk, İyimserlik, Yaşam Anlamı ve Yaşam Doyumlarının İncelenmesi” adlı çalışmada, aile gelir düzeyine göre öğretmen adayları arasında mutluluk, iyimserlik, yaşam anlamı ve yaşam doyumunu açısından anlamlı bir farklılık olmadığına ilişkin bulgulara ulaşılmıştır (Demir, 2017).

Yine, aynı çalışmaya benzer karakter özelliği gösteren “Hayatın Anlam Algısı ve Psikolojik Dayanıklılık Düzeyi Arasındaki İlişkinin Analizi (İstanbul İli, Üsküdar İlçesi, Resmi Liselerde Görev Yapan Öğretmenler Örneği)” adlı çalışmada, lise öğretmenlerinin hayatın anlam amaç ölçek toplam puanları ile hayatın anlam amaç yeterlilik alt puanlarının gelir grupları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmadığı sonucuna ulaşılmıştır (Usta, 2018).

“Üniversite Öğrencilerinin Yaşam Anlamı Düzeylerinin Farklı Değişkenler Bağlamında İncelenmesi” adlı araştırmaya göre de üniversite öğrencilerinin sahip olduğu yaşam anlamının algılanan sosyoekonomik düzeye göre anlamlı farklılık göstermediğini söyleyebiliriz (Saraç, İpek & Çavuş, 2018)

“Üniversite Öğrencilerinin Yaşama Anlam Verme Düzeyleriyle Ruminasyon ve Kaygı Düzeylerinin İlişkisi” adlı çalışmada, üniversite öğrencilerinin aile gelir düzeyi, bireylerin yaşamdaki var olan anlamlarında veya anlam arayışlarında etkili olan bir faktör olmadığına ilişkin bulgulara ulaşılmıştır (Şensoy, 2018).

“Üniversite Öğrencilerinde Yaşam Değeri, Yaşamın Anlamı ve Sosyal İyi Olmanın Mutluluğu Yordamadaki Rolü” adlı çalışmada ise üniversite öğrencilerinin yaşamın anlamı ile algılanan sosyo-ekonomik düzey arasında anlamlı bir farklılaşmanın olmadığına ilişkin bulgulara ulaşılmıştır (Ünlü, 2019).

Bu bağlamda, aile gelir düzeyinin yaşam doyumunu olumlu ve olumsuz yönde etkilediği için tek yönlü bir ilişkiden söz edilemeyeceği gerçeği önümüzde durmaktadır.

Çalışma grubunun birlikte yaşadıkları fert sayısına göre bulgular ve yorum.

Araştırmanın 9. Alt problemi.

“Üniversite gençliğinin hayatı anlamlandırma düzeyleri, beraber yaşadıkları fert sayılarına göre anlamlı bir şekilde farklılaşmakta mıdır?” sorusudur. Çalışma grubunun birlikte yaşadıkları fert sayısı ile hayatı anlamlandırma alt boyutları olan anlam ve amaç, özgürlük, emeklilik ve hayatın anlamı toplamı puan düzeylerinin anlamlı farklılaşp farklılaşmadığını belirlemek için tek yönlü ANOVA testi yapılmış ve sonuçlar Tablo 21’de verilmiştir.

Tablo 21. Evde Yaşayan Birey Sayısına Göre Hayatın Anlamı Puanlarının Farklılaşması

		n	X	ss	sd	F	p
Anlam ve amaç	1 - 3	29	89,58	14,76			
	4 - 6	205	86,42	17,32	3/377	.637	.592
	7 - 9	109	85,29	17,55			
	10 ve üzeri	38	88,12	12,89			
Özgürlük	1 - 3	29	11,00	2,77			
	4 - 6	206	9,98	2,94	3/378	1.135	.335
	7 - 9	109	10,03	2,87			
	10 ve üzeri	38	10,33	2,88			
Emeklilik	1 - 3	29	5,86	1,68			
	4 - 6	206	5,65	1,63	3/378	.860	.462
	7 - 9	109	5,37	1,99			
	10 ve üzeri	38	5,58	1,60			
Hayatın anlamı toplam	1 - 3	29	106,44	16,86			
	4 - 6	205	102,04	20,03	3/377	.803	.493
	7 - 9	109	100,71	20,26			
	10 ve üzeri	38	104,05	14,59			

Buna göre;

Çalışma grubunun evde yaşayanların sayısına göre hayatın anlamı anlam ve amaç alt boyutu puan düzeylerinin anlamlı farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek için yapılan tek yönlü ANOVA analizi sonucunda aradaki farkın anlamlı olmadığı bulunmuştur ($F_{3-383}=.637$, $p>.05$).

Çalışma grubunun evde yaşayanların sayısına göre hayatın anlamı özgürlük alt boyutu puan düzeylerinin anlamlı farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek için yapılan tek yönlü ANOVA analizi sonucunda aradaki farkın anlamlı olmadığı bulunmuştur ($F_{5-384}=1.135$, $p>.05$).

Çalışma grubunun evde yaşayanların sayısına göre hayatın anlamı emeklilik alt boyutu puan düzeylerinin anlamlı farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek için yapılan tek yönlü ANOVA analizi sonucunda aradaki farkın anlamlı olmadığı bulunmuştur ($F_{5-384}=.860$, $p>.05$).

Çalışma grubunun evde yaşayanların sayısına göre hayatın anlamı toplam puan düzeylerinin anlamlı farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek için yapılan tek yönlü ANOVA analizi sonucunda aradaki farkın anlamlı olmadığı bulunmuştur ($F_{5-383}=.803$, $p>.05$).

Bu bulgular, çalışma grubunun evde yaşayan fert sayılarının, hayatı anlamlandırma üzerindeki etkisinin istatistiksel olarak anlamlı olmadığını göstermektedir. Çalışma grubunun evde yaşayan fert sayılarının, hayatı anlamlandırmayı etkileyen bir faktör olmadığı söylenebilir.

Sonuç olarak, Üniversite gençliğinin hayatı anlamlandırma düzeyleri, beraber yaşadıkları fert sayılarına göre anlamlı bir şekilde farklılaşmakta mıdır?” şeklindeki alt problemimiz sile hayatın anlam ve amaç alt boyutu, emeklilik ve özgürlük alt boyutları ele alınarak, çalışma grubunun hayatı anlamlandırma düzeyleri ile beraber yaşadıkları fert sayısı arasında anlamlı bir farklılaşma olmadığı bulgusuna ulaşılmıştır.

Çocuğun dünyaya geldiği ailenin kişi sayısı olarak az ya da çok oluşu; ebeveynlerin çocuğa ayıracağı zaman, ekonomik geçimin kolay ya da zor olması çocuğun hayatının birçok alanında hayatı anlamlandırma sürecinde önemli etkenler olarak karşısına çıkmaktadır. Bu etkenler açısından düşünüldüğünde; geleneksel aile yapısında aile birey sayısının fazla oluşu, buna bağlı olarak geleneksel ailede bireye ayrılacak zamanın azlığı ve ekonomik geçimin zorluğu birey için hayatı anlamlandırmada genel olarak olumsuz bir etmen olarak göze çarparsa da söz konusu durumu her birey için genellememiz oldukça zordur. Aynı şekilde modern aile yapısında aile birey sayısının az oluşu, buna bağlı olarak modern ailede bireye ayrılacak zamanın fazlalığı ve ekonomik geçimin kolaylığı birey için hayatı anlamlandırmada genel olarak olumlu bir etmen olarak karşımıza çıkar. Ancak bunu yine her birey için genellememizin doğru olamayacağını belirtmemiz gerekir. Bununla birlikte şunu da vurgulamak gerekir ki son zamanlarda günümüz dünyasında ekonomik faaliyetlerdeki çeşitliliğin artmasına bağlı olarak değişen aile yapılarına bağlı olarak birey sayısının azlığı –ki bu durum beraberinde ailede bireye ayrılan zamanın fazlalığı, ekonomik geçimin kolaylığı gibi olumlu etmenler doğurmaktadır- genel olarak bireyin hayatını anlamlandırmasında olumlu bir etmen olarak karşımıza çıksa da bu durumun hayatı anlamlandırmada başat bir faktör olmadığı kanaatindeyiz. Söz konusu durumu üniversite gençliğinin hayatı anlamlandırması üzerinden değerlendirdiğimizde geleneksel ailede yetişmiş çocukların hayata birçok açıdan daha olumlu baktıklarını, psikolojik öznel iyi oluş hallerinin daha yüksek olduğunu, yaşamsal ve manevi değerlere daha sıkı tutunduklarını, sosyal ilişkilerinin yüksek düzeyde seyrettiğini söyleyebiliriz.

Sonuç olarak diyebiliriz ki günümüz yaşam koşullarında insanların ihtiyaçlarının çeşitlenmesi, bireyin harcamalarını arttıracığından geleneksel aile yapıları yerine çekirdek aileden oluşan birliktelikler kurulmaktadır. Böylece bireylere ayrılan zaman ve bireylerin ekonomik kaynakları artacağından, onların daha iyi şartlarda yetişmeleri, dolayısıyla daha mutlu ve huzurlu bir yaşam öngörüsüne sahip olmaları beklenmektedir.

Üniversite öğrencilerinin beraber yaşadıkları fert sayılarının, hayatı anlamlandırmayı etkileyen önemli bir faktör olmadığı söylenebilir. Bizim çalışmamızı destekleyen araştırmalar da literatürde yer almaktadır. Bu bağlamda, “İlk Yetişkinlerde Dini Yönelim-Mutluluk İlişkisi” adlı çalışmada, ilk yetişkinlerde çocuk durumu ile mutluluk düzeyi arasında anlamlı ilişkilerin olduğu; ancak çocuk sayısının mutluluk düzeyi ile anlamlı ilişkilerinin olmadığına yönelik bulgulara rastlanılmamıştır (Kurnaz, 2015).

Bununla birlikte hayatın anlamı ile evde yaşayan fert sayısı değişkeni arasında anlamlı ilişkilerin olduğuna yönelik çalışmaların da literatürde yer aldığını söylemeliyiz:

“Yaşam Doyumu: Eğitim, Dini Duygulanım ve Sistemi Meşrulaştırma Bakımından Bir İnceleme” adlı çalışmada, evde yaşayan kişi sayısının da işsiz bireylerin yaşam doyumları üzerindeki etkisi incelenmiştir. Buna göre, evde 3-4 kişiyle yaşayan işsizlerin yaşam doyumları evde 7 kişi yaşayan işsizlerden anlamlı şekilde daha yüksek çıkmıştır. Evde yaşayan kişi sayısının 7 ve üzeri olmasının, alan ve zaman paylaşımı açısından kısıtlılık getirdiği ve yaşam doyumunu etkilediği düşünülmektedir. Evde yaşayan kişi sayısının 3-4 olmasının ise sağladığı sosyal destek açısından yaşam doyumunu olumlu yönde etkilediği düşünülmektedir (Karaçay, 2011).

Çirkin tarafından yapılan “Gelir ve Mutluluk Arasındaki İlişkinin İncelenmesi” adlı çalışmaya 662 kişi katılmıştır. Çocuk sayısının artması yaşam doyumunu seviyesini düşürmektedir (Çirkin, 2015).

Çalışma grubunun ebeveynlerinin birliktelik durumlarına göre bulgular ve yorum.

Araştırmanın 10. Alt problemi.

“Üniversite gençliğinin hayatı anlamlandırma düzeyleri, ebeveynlerinin birliktelik durumlarına göre anlamlı bir şekilde farklılaşmakta mıdır?” sorusudur. Çalışma grubunun ebeveynlerinin birliktelik durumları ile hayatı anlamlandırma alt boyutları olan anlam ve amaç, özgürlük, emeklilik ve hayatın anlamı toplamı puan düzeylerinin anlamlı farklılaşp farklılaşmadığını belirlemek için ilişkisiz örneklem t- testi yapılmış ve sonuçlar Tablo 23’de sunulmuştur.

Tablo 22. Ebeveyn Birliktelik Durumlarına Göre Hayatın Anlamı Puanları

	Ebeveyn durumu	birliktelik n	X	ss	t	p
Anlam ve amaç	Berberer	347	87,03	16,79	2.032	.043
	Ayrı, boşanmış veya vefat	40	81,92	16,36		
Özgürlük	Berberer	348	10,09	2,89	-.262	.793
	Ayrı, boşanmış veya vefat	40	10,22	3,042		
Emeklilik	Berberer	348	5,57	1,75	-.163	.871
	Ayrı, boşanmış veya vefat	40	5,62	1,70		
Hayatın anlamı toplam	Berberer	347	102,70	19,54	1.525	.128
	Ayrı, boşanmış veya vefat	40	97,77	17,70		

Buna göre;

Çalışma grubunun hayatı anlamlandırma anlam ve amaç alt boyutu puan düzeylerinin anne baba yaşam durumlarına göre anlamlı farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek için yapılan ilişkisiz örneklem t testi sonucunda aradaki fark anlamlı bulunmuştur ($t=2.032$, $p<.05$). Ebeveyni beraber yaşayanların puan ortalamaları ebeveyni ayrı, boşanmış veya vefat edenlere göre anlamlı şekilde daha yüksek çıkmıştır. Bu bağlamda şunu ifade etmek gerekir ki aile; ilk sevginin, duyguların, mutlulukların, hüznlerin, eğitimlerin, paylaşımların, birlikte geçirilen zamanların yaşandığı yer ve ortamları çocuklara sunar. Bu ortam ve paylaşımlardan mahrum kalan çocuklar hayata karşı küskündürler ve bu çocukların hayatı anlamlı bulma yönleri zayıftır. Bu bağlamda aile ortamında anne baba birlikteliği ile yetişen bireyin hayata karşı olumlu ve pozitif bakabilme yetileri, bu ortamlardan mahrum olarak yetişen bireylere göre daha yüksektir. Bireyin hayatı anlamlandırması süreci ailede başlar çünkü ailesiyle birlikte yetişen bireyler, anlam dünyalarını inşa etmek konusunda daha şanslıdırlar. Anne baba; söylemleriyle, eylemleriyle, davranışlarıyla, bireylere gerekli ortam ve imkânlar sunarak onların yaşamlarını anlamlandırmada gerekli olan argümanların içselleştirilmesinde önemli bir görev üstlenirler. İçselleştirilen bu kavram ve değerler, bireyin hayata bakışını doğrudan etkileyen unsurlardır. Yukarıda da ifade edildiği gibi özellikle çocukluk ve ergenlik dönemlerinde ebeveyn birlikteliğinin olmadığı durumlarda çocuklarda ve ergenlerde kaygı, stres, benlik saygılarının düşük olduğu, güven ve bağlanma stillerinde sorunların olduğu yapılan çalışmalarla ortaya konulmuştur. Her ne kadar ebeveyn birlikteliğinin üniversite gençliğinin anlam dünyasını şekillendirmesinde etkili olmadığı yönündeki çalışmalar mevcut olsa da ebeveyn birlikteliğinin olmaması durumu aile kavramının ortadan kalkmasına zemin oluşturması durumu genci, hayatı anlamlandırma sürecinde sorunlarla yüz yüze getirecektir. Gençlik, içinde bulunduğu bilişsel, sosyal, duygusal ve ruhsal gelişim açısından olgunlaştığını

düşünen ancak bazı değer ve kavramlar konusunda çok da fazla düşünme zahmetine girmeyen bir yapı özelliği gösterebilir. Genç, üniversite yıllarında yaşına özgü olan yakın ilişkiler kurarak kendini gerçekleştirebilir. Aile ortamında sağlıklı bir çocukluk ve ergenlik yaşantısı geçiren bireyin, gençlik döneminde daha sağlıklı bir düşünce ve davranış yapısı geliştireceği umulmaktadır. Sonuç olarak ebeveynlerin birliktelik durumunun, üniversite öğrencilerinin, hayatı anlamlandırmayı “anlam ve amaç” alt boyutu açısından etkileyen bir faktör olduğu söylenebilir.

Çalışma grubunun hayatı anlamlandırma özgürlük alt boyutu puan düzeylerinin anne baba yaşam durumlarına göre anlamlı farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek için yapılan ilişkisiz örneklem t testi sonucunda aradaki farkın anlamlı olmadığı bulunmuştur($t=-.262$, $p>.05$).

Çalışma grubunun hayatı anlamlandırma emeklilik alt boyutu puan düzeylerinin anne baba yaşam durumlarına göre anlamlı farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek için yapılan ilişkisiz örneklem t testi sonucunda aradaki farkın anlamlı olmadığı bulunmuştur($t=-.163$, $p>.05$).

Çalışma grubunun hayatı anlamlandırma toplam puan düzeylerinin anne baba yaşam durumlarına göre anlamlı farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek için yapılan ilişkisiz örneklem t testi sonucunda aradaki farkın anlamlı olmadığı bulunmuştur($t=1.525$, $p>.05$).

Sonuç olarak “üniversite gençliğinin hayatı anlamlandırma düzeyleri, ebeveynlerinin birliktelik durumlarına göre anlamlı bir şekilde farklılaşmakta mıdır?” şeklindeki alt problemimiz ile hayatın anlam alt boyutlarından olan anlam ve amaç alt boyutu ile anlamlı ilişkilerin olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Bizim çalışmamızı destekleyen araştırmalar da literatürde yer almaktadır. Bu bağlamda, 2005–2006 eğitim-öğretim yılında Kocaeli il merkezindeki devlet okullarının 4. 5. 6. 7. ve 8. sınıflarında okuyan öğrenciler ile “Anne-Babası Boşanmış 9-13 Yaşlarındaki Çocuklar ile Aynı Yaş grubundaki Anne-Babası Boşanmamış Çocukların Benlik Saygısı ve Kaygı Düzeyleri İlişkisi” adlı bir araştırma yapılmıştır. Yapılan araştırma sonucu göstermektedir ki ebeveyni boşanan öğrencilerin kaygı düzeyi, ebeveyni boşanmamış olan öğrencilerin kaygı düzeylerine göre daha yüksek düzeydedir. Diğer bir yandan ebeveyni boşanmış öğrencilerin benlik saygı düzeylerinin, ebeveyni boşanmamış olan öğrencilerin benlik saygı düzeylerine göre daha düşük olduğu belirlenmiştir (Öztürk, 2006). Bireyin psiko-sosyal ve duygusal gelişiminin sağlıklı olması, aile ve toplum nezdinde kendini ifade edebilmesi, kabul görmesi ancak sağlıklı bir aile ortamında gerçekleşebilecek kazanımlardır. Anne baba ikilisi üzerine inşa edilen aile kavramı, bireysel ve toplumsal anlamda ülkemizin geleceğinin inşasında önemli parametredir.

“Yetiştirme Yurdunda ve Ailesi Yanında Yaşayan Ergenlerin Bağlanma Stilleri İle Kimlik Statüleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi” adlı araştırmanın evreni, Konya ve Aksaray illerindeki yetiştirme yurtlarında barınan ve aileleriyle yaşayan ergenler olmak üzere iki grup olarak belirlenmiştir. Yetiştirme yurdunda barınan ergenlerin bağlanma stilleri ile ailesi ile yaşayan ergenlerin bağlanma stilleri arasında anlamlı bir farklılığın olduğu; ailesi ile yaşayan ergenlerin güvenli bağlanma stilinde yetiştirme yurtlarında barınan ergenlerden anlamlı düzeyde yüksek puanlar aldıkları gözlenmiştir. Korkulu bağlanma stilinde ise yetiştirme yurdunda barınan ergenlerin, ailesi yanında yaşayan ergenlerden anlamlı düzeyde yüksek puanlar aldıkları görülmüştür. Ailesinin yanında yaşayan ergenlerin başarılı kimlik statüsü puan ortalamalarının, yetiştirme yurdunda yaşayanlardan anlamlı düzeyde yüksek olduğu gözlenmiştir. Yetiştirme yurdunda barınan ergenlerin kararsız ve kargaşalı kimlik statüsü puan ortalamalarının, ailesi ile kalan ergenlerin puan ortalamalarından anlamlı derecede yüksek çıktığı gözlenmiştir (Şahin, G. 2009). Bu bulgular, aile kavramının önemini bir kez daha ortaya koyması açısından önemlidir. Aile, çocuk için yaşam, sevgi, mutluluk, doyum, güven vb kavramların verildiği yerler olarak yerini almaktadır. Sadece bu kavramlar değil, çocuğun bir birey olarak hayatta kalmasını sağlayacak becerilerin öğretildiği, hayatta kendisinin de varlığının anlam bulmasını sağlayacak kavramların verildiği yerler olarak da varlığını hissettirmektedir.

“Varoluşsal Boşluğu Tahmin Eden Etkenler: İlişki Doyumu, Günlük Uğraşlarda Bulunan Anlam ve Değer, Sağlık ve Sosyo-demografik Faktörler” adlı araştırmaya göre; üniversite öğrencilerinin birlikte yaşam durumu değişkenine göre, ailesi ile kalan öğrencilerin hayatta buldukları anlam puanları, yalnız veya arkadaşları ile beraber yaşayan öğrencilerin puanlarına göre daha düşüktür. Yani yalnız yaşayan veya arkadaşlarıyla yaşayan yetişkinlerin yaşamda buldukları anlam puanı, ailesi ile birlikte oturan yetişkinlerin yaşamda buldukları anlam puanından anlamlı bir şekilde yüksektir (Özaydın, 2016). Bu durumu; ailesi ile birlikte yaşayan üniversite öğrencilerinin hayattaki anlam arayışlarının sürdüğü, ancak yaşamda var olan anlamları bulmada eksik kaldıkları şeklinde yorumlamak mümkündür. Çünkü üniversite eğitim hayatı ortamları, yakın ilişkilerin kurulduğu bir dönemdir. Bu dönemde bu yakın ilişkilerden uzak kalmak, yetişkin bireyin farklı insanları tanıma şansının olamayacağı anlamına da gelmektedir.

Bununla birlikte hayatın anlamı ile ebeveyn birlikteliği değişkeni arasında anlamlı ilişkilerin olmadığına yönelik çalışmaların da literatürde yer aldığını söylemeliyiz:

“Ailelerinden Ayrı Olarak Öğrenim Görmekte Olan Üniversite Öğrencilerinin Benlik Saygısı ve Umutsuzluk Düzeylerinin İncelenmesi” adlı araştırmanın sonucunda anne baba

sağlık ve birliktelik durumlarının öğrencilerin umutsuzluk düzeyine ve benlik saygısına etkisinin olmadığı bulgusuna ulaşılmamıştır (Ottekin, 2009).

“Üniversite Öğrencilerinin Özgeçmiş Düzeylerinin Yordayıcısı Olarak Yaşam Amaçları” adlı çalışma ile yapılan analizlerde üniversite öğrencilerinin anne baba birliktelik durumlarına göre dışsal amaç düzeyinin anlamlı bir şekilde farklılaşmadığı bulgusuna ulaşılmıştır (Ak, 2013).

Yüksel, “ Genç Yetişkinlerde Aşk Tutumları ve Yaşamın Anlamı” adlı araştırmanın sonucunda, genç yetişkinlerin sahip olduğu mevcut yaşam anlamlarının, aranan yaşam anlamlarının ve genel yaşam anlamlarının ebeveynlerinin birlikte oluşu ya da ayrı oluşuna göre anlamlı farklılık göstermediği bulgusuna ulaşmıştır (Yüksel, 2013).

Demir tarafından öğretmen adayları arasında yapılan “Öğretmen Adaylarının Mutluluk, İyimserlik, Yaşam Anlamı ve Yaşam Doyumlarının İncelenmesi” adlı araştırmanın sonucunda, ebeveyni yaşayan öğretmen adayları ile ebeveyni hayatta olmayan öğretmen adayları arasında mutluluk, iyimserlik, yaşam anlamı ve yaşam doyumu açısından anlamlı bir farklılık olmadığı bulgusuna ulaşılmıştır (Demir, 2017).

BEŞİNCİ BÖLÜM

Sonuç ve Öneriler

Bu bölümde araştırmanın sonucunda elde edilen bulgular özetlenmiş, temel ve alt problemleri tartışılmış ve elde edilen sonuçlardan öneriler geliştirilmiştir.

Sonuç

Hayatın anlamı ile dindarlığın alt boyutları arasındaki ilişki aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:

Tablo 23. *Hayatın Anlamı Toplam Puan ile Dindarlık Alt ve Toplam Puan Arasındaki İlişki*

Hayatın anlamı toplam	
Toplam dini inanç	+
Toplam dini duygu	+
Toplam dini etki	-
Toplam dini ibadet	+
Toplam dindarlık	+

Araştırmanın temel problemine yönelik sonuç ve tartışma.

Araştırmanın temel problemi, “üniversite gençliğinin dindarlık düzeyleri ile hayatı anlamlandırma düzeyleri arasında ilişki var mıdır?” sorusudur.

Üniversite öğrencileri üzerinde yaptığımız çalışma sonucunda hayatın anlamı toplam puanı ile dindarlık toplam puanı arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Hayatın anlamı toplam puanı ile dindarlığın duygu ve ibadet alt boyutları arasında da pozitif yönde anlamlı bir ilişki vardır. Hayatın anlamı ile dindarlığın inanç ve etki boyutları arasında ilişki bulunmamıştır. Lise döneminde de dindarlığın görünür kısımları olan ibadet ve duygu boyutunun, üniversitede de aynı istikrarla devam ettiği görülmektedir. Buradan hareketle şöyle bir çıkarımda bulunmamız mümkün görünmektedir: Dinin özellikle uygulama yönünün görünürü olan ibadet (davranış) kısmı, lise ve üniversite yıllarında aynı anlayışla devam etmektedir. Bireylerin, ister içsel dindarlık ister dışsal dindarlık olsun ibadetleri yapmalarının arka planındaki amacın, “kalıplaşmış bir din anlayışının devam etmesi” olduğunu düşünebiliriz.

Dini duyguda bireylere hayatın anlamına ilişkin içsel huzur vermede ibadetler kadar etkilidir. Bu bağlamda dini duygu; dini korku, sevgi, saygı, hürmet, koşulsuz teslim olma, ümitli ve sabırlı olma, minnettar olma, hayranlık, sabır ve rıza kavramlarını içinde barındırır. Bu kavramlar, Tanrı ile kurulan ilişkinin ve etkileşimin her zaman olması/olacağı anlamını da içerdiğini söyleyebiliriz.

Yukarıda ifade edilen duygu durumları, yaşamında anlam arayışı olmayan insana dayanma gücü, hayatın içinde her zaman olumlu yaşantıların olmayacağını kabullenme ve iyimserlik gibi olumlu etkileriyle insana yaşam sürecinde yardım eden önemli unsurlardır.

Varoluşsal durumumuzu soruya döken ifade; “hayatın anlamı nedir?” sorusudur. İnsanın, bu soruya cevap bulduğuna yönelik inancı kendisine her zaman bir egemenlik duygusu verebilir. Aşkın bir varlığın kabulü ve O’na hizmet ve kulluk etmek bilinci ile hem yaşadığı hayatı hem de ölüm sonrası hayatı içine alan ve bu konuda insana eşsiz cevaplar sunan din, insanların hayatına anlam katan değerleri de içinde barındıran bir argümandır. Bilindiği üzere anlam, bilinç ve farkındalık durumlarını kapsayan bir argümandır. Yaşamındaki amaçlardan haberdar olan insanın, önceki anlam arayışından daha nitelikli bir anlam arayışında olduğunu söyleyebiliriz. İnsanın anlam arayışının her zaman istediği ve arzuladığı şekilde gerçekleşmesi mümkün değildir. Olumsuz yaşantılar, travmalar, ölüm, ayrılık, anksiyete gibi durumlar, bazen insanda anlam yitimine, anlam kaybına neden olabilecek etkenler olarak düşünülebilir. Bu durum, anlamsızlık duygusuna evrildiğinde insan, varoluşsal sorgulamalara yeniden dönebilir. Anlamsızlık duygusuna bürünerek kendini yaşamdan izole eden insanın, bunun sonucunda değersizlik duygusunu yaşamasının kaçınılmaz bir durum olarak karşısına çıkabileceğini söyleyebiliriz. İnsan için anlam arayışı, varoluşsal bir zorunluluktur ve bu zorunluluğun çözümüne yönelik yapılacak düşünsel ve duyuşsal tüm çabalar, anlamsızlığı ortadan kaldıracaktır.

Araştırmamızda hayatın anlam toplam puanı ile dini duygu ve dini ibadet alt boyutunda pozitif bir ilişki olduğunu ifade etmiştik. Yaratıcı ile insan arasında kurulan manevi bağın, diğer bir ifade ile insanın samimi bir şekilde O’na yönelmesinin, bireyin ruhsal dünyasında hayatını anlamlı kılacak nedenleri bulmasına ve psikolojik iyi olma durumuna olumlu yönde etki edeceği söylenebilir. Dini ibadetler de kutsal olana bağlılığı ve itaati simgeleyen davranışlar olarak tanımlanabilir. Her din, müntesiplerine belirli davranış kalıpları sunarak bireyle Kutsal arasında köprü görevi üstlenir. Allah ile ibadet yoluyla sürekli iletişim kuran insanın, yaşamındaki olumsuzluklarda yanında güçlü ve güvenilir birisini bulması, birçok sorunlarının çözümünü kolaylaştıracaktır.

Hayatın anlamı anlam ve amaç alt boyutu ile dindarlığın duygu, ibadet ve inanç alt boyutları arasında da pozitif yönde anlamlı bir ilişki vardır.

Hayatta olumsuzluklara karşı dayanma gücü veren bir kudrete, aşkın bir varlığa inanma, olumsuzlukların yıkıcı etkileri karşısında güven veren yüce bir güce dayanma, üstün, soyut bir varlığa sığınma ve sarılma, bireyin yaşamına anlam katmaktadır. Bu durumun, hayatın anlamı anlam ve amaç alt boyutu ile inanç boyutu arasındaki pozitif yönde anlamlı bir ilişki ile ilgili olduğunu düşünmekteyiz.

Aşkın bir varlıkla iletişim kurma ihtiyacı, bu iletişimin oluşturacağı iç huzuru, sükûnet ve sekinet haline kavuşma isteği, kötü düşünce ve davranışlardan uzaklaşarak yaşamı belirli ritüellerle dizayn etme ve yaşamın organizasyonunu sağlama, nefsanî arzuları dizginleyerek ruhu terbiye etme, ruhsal kirlilikleri ortadan kaldırma ihtiyacı gibi hususlar ise hayatın anlamı anlam ve amaç alt boyutu ile dindarlığın duygu ve ibadet boyutlarıyla pozitif yönde ilişkilidir.

Hayatın anlamı emeklilik alt boyutu ile dindarlığın duygu ve ibadet alt boyutları arasında pozitif yönde anlamlı ilişkiler bulunmuştur. İlgili boyutlar arasında bulunan anlamlı ilişkilerin, emeklilik yaşındaki bireylerin ölümün gerçekliğini kabullenmeye daha yatkın olmaları, ölümün gerçekliğini kabullenmenin yarattığı hassas duygusal duyarlılığa sahip olmada daha özgün bir süreç içinde yaşamaları, yaşanan bu hassas, duygusal duyarlılığın bireyi daha özgün bir içkinliğe yöneltmesi, oluşan bu içkin tavrın dini argümanlarla doyurulma gereksinimini doğurması, dini argümanların özellikle ahiret inancı boyutunun bireyde oluşan ve oluşması muhtemel belirsizlikleri ortadan kaldırma gücüne sahip oluşu, olgunlaşan bireyin daha üretken olma duygusunun, dini anlamda kendini, dinin ibadet boyutu üzerinden topluma faydalı içerikler sunabilme şeklinde ortaya çıkması, bu dönemde oluşan fiziksel ve sosyal anlamdaki yetersizlik duygusunun dini argümanlarla bilinçli ve istendik şekilde tolere edilmeye çalışılması şeklindeki hususlarla ilgili olduğu düşünülebilir.

Yapılan çalışma, üniversite öğrencilerinin kendilerini dindar olarak tanımlama düzeyi arttıkça anlam varlığı puanlarının da arttığını ortaya koymuştur. Bu durum, araştırmamızın temel sorusu olan “dindarlıkla hayatın anlamı arasında bir ilişki var mıdır?” sorusuna cevap niteliğindedir. Bireylerin dindarlık eğilimleri arttıkça yaşam daha anlamlı hale gelebilmektedir. Bu bağlamda din, insana bir anlam sistemi sunar. Günlük yaşamında birey, kendisini ne kadar dindar olarak tanımlıyorsa ve görüyorsa bireyin dinle ilgili tutumları da o kadar sağlam ve pozitif yönde seyredecektir. Yine birey, yaşamında, Allah’ı ne kadar anar ve O’na ibadet ederse; bu, dini referanslarla davranıyor ve dini, hayatının merkezine alıyor demektir. Bu süreç, bireyin dindarlık düzeyini arttırmaktadır. Bireyin yaşamında ibadetlerindeki sıklık, dini güdülenme ile davranma, dini ritüelleri yaşamında referans alma,

yaşamındaki olumlu ve olumsuzlukların, dinin etkisi ile duygularına yansması, dindarlığı etkileyen faktörler arasındadır. Dindarlığın gözle görebildiğimiz ibadetler, merasimler ve ibadethanelerden ibaret olmadığını; camilerin, mabetlerin, simgelerin, sembollerin, kıyafetlerin dinin görünen şekli ve maddi boyutlarını oluşturduğunu; bu hususların da ötesinde, yapılan ibadetlerin huşu içinde edasının ise dindarlıkla açıklanabilen bir yapı özelliği gösterdiği unutulmamalıdır. Aslında dindarlığın pek çok boyutunun anket ve araştırmalarla tespit edilmesi mümkün görünmemektedir. Dindarlığın aslı/manevî boyutu, dindarlığın özü konumundadır. Dindarlığın maneviyat boyutu ne kadar bilimsel olursa olsun hiçbir anket, hiçbir araştırma ve denencelerle tespit edilmesi mümkün görünmemektedir.

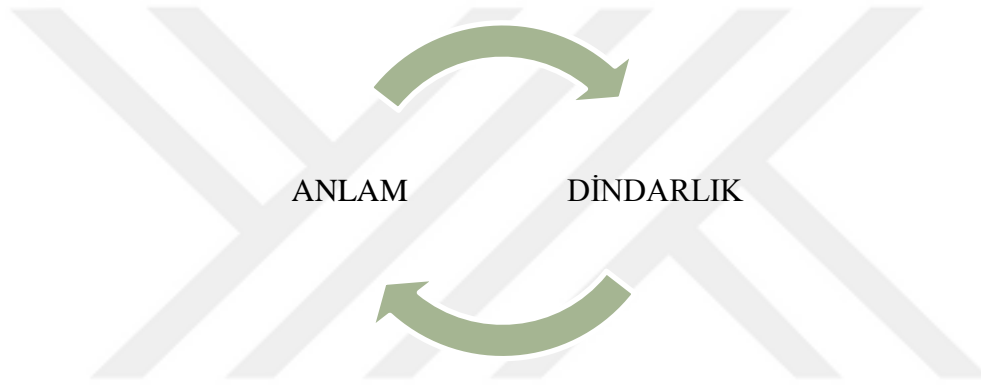
Anlam arayışı, insanı kendisi ve çevresi üzerinde düşünmeye yönlendirir (Çakmak, 2018). İnsanın anlam arayışı, statik bir yapıda değil dinamik bir yapıdadır. Çünkü insanların yaşamlarında her zaman olumlu olaylar ve durumlar olmamaktadır. İnsanın yaşamında boşluklar, belirsizlikler, ölüm, intihar vb. durumlar, insanın yaşamında anlamsızlıklara sebep olmakta veya onun, yaşamına yeni anlamlar yüklemesine sebep olmaktadır. Bu bağlamda insanın anlam arayışı dinamiktir.

Araştırmamızın temel problemine cevap veren bu sonuç, din olgusunun öğrencilerin yaşamını anlamlı kılan faktörlerden biri olduğunu ortaya koymuştur.

Sonuç olarak diyebiliriz ki; örneklem grubumuzu oluşturan Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi öğrencileri genellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nden gelmektedir. Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde aileler, genellikle dini bilgi ve uygulamaların erken yaşta verilmeye başlandığı ve dindarlığın aile ortamında tezahürlerinin açık olarak görüldüğü bir yapı özelliği göstermektedir. Bu bağlamda hayatı anlamlandırmadaki olumsuzlukların çözümünde dinin etkileri, dinin uygulama boyutunda ise dindarlığın etkileri yadsınamaz bir gerçekliktir. Dini argümanlar, üniversitede öğrenimine devam eden gençlerin hayatlarını anlamlı kılma noktasında anahtar bir rol üstlenmektedir. Varoluş nedenini anlama arayışında olan ve yaşamında amaç bulma arayışına cevaplar arayan genç için din, bu arayışlara bilişsel açıklık getirmektedir. Gencin, yaşamında karşılaşacağı olumsuz durumların çözümünde din, ümitlendirici, iyiliğe teşvik edici, öğüt verici, kontrol edici, sınırlandırıcı, cezalandırıcı, caydırıcı yönleriyle gence yardım eder. Özellikle gençlik döneminde baskın olan cinsellikte uç noktalara varma durumu, uyuşturucu madde ve alkol kullanımı gibi hem bedensel hem de psikolojik anlamda yıkıcı etkileri olan durumlar, genci hayattan kopma noktasına sürükleyebilir. Bu konuda din, gence psikolojik destek sunmaktadır. Çalışmamızın sonucu, üniversite gençliğinin hayatı anlamlandırması ile dindarlığın birbirini etkileyen ve besleyen kavramlar olduğu yönündedir. Bunu basitçe şöyle ifade edebiliriz: Gencin, hayatı

anlamlandırma süreçleri onun dini inancını, duygularını, dindarlığını ve ibadete yaklaşımını etkilemektedir. Dindarlığın da hayatı anlamlandırma ve anlam ve amaç alt boyutunu etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Dindarlığın kendi içinde boyutları arasında da etkileşim halinde olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Dini duygu, dini etki, ibadet ve genel anlamda dindarlık, gencin hayatına anlam bulma çabasında ona hizmet eden bir rol üstlenir. Din, yaşamında çözemediği veya içinden çıkamadığı durumlarda gence, rehberlik eder. Yaşamın sadece maddi boyutunu değil aynı zamanda ölüm ötesi belirsizliğin ve anlamsızlığın giderilmesine ilişkin umut vaadini de kapsayan din, gencin korkularını ve anlam belirsizliğini ortadan kaldıracak çözüm stratejileri sunarak psikolojik anlamda onu rahatlatır.

Hayatı anlamlandırma ile dindarlık arasındaki ilişki, karşılıklı birbirini etkileyen ve birbirinden etkilenen durumdadır. Bunu şu görselle ifade edebiliriz:

Hayatın anlamına etki eden değişkenlere ait tablo aşağıda sunulmuştur:

Tablo 24. *Hayatın Anlamına Etki Eden Değişkenler*

Annenin çalışma durumu	+
Babanın mesleği	+
Aylık gelir	+
Ebeveyn birlikteliği	+

Araştırmanın alt problemleri doğrultusunda ulaşılan sonuçlar şunlardır:

6. Alt problemimiz

“Üniversite gençliğinin hayatı anlamlandırma düzeyleri, annelerinin çalışma durumlarına göre anlamlı bir şekilde farklılaşmakta mıdır?” alt problemimiz doğrulanmıştır. Üniversite öğrencileri ile yaptığımız çalışmada, üniversite öğrencilerinin annelerinin çalışma durumlarına göre hayatı anlamlandırma puan düzeylerinin, annenin çalışma durumuna göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek için yapılmış; söz konusu farklılaşmanın olup

olmadığı hususu, “anlam ve amaç alt boyutu”, “özgürlük alt boyutu”, “emeklilik alt boyutu” şeklinde alt boyutlar esas alınarak yapılmış; anlamlı farklılaşım farklılaşmadığını belirlemek için yapılan ilişkisiz örneklemler t testi sonucunda, “anlam ve amaç alt boyutu”nda aradaki farkın “anlamlı olduğu”, “emeklilik alt boyutu” ve “özgürlük alt boyutu” nda ise “anlamlı olmadığı” bulunmuştur. Sonuç olarak diyebiliriz ki üniversite öğrencilerinin annelerinin çalışma durumları ile hayatı anlamlandırma düzeyleri arasında anlamlı bir fark bulunmuştur. Dolayısıyla öğrencilerin annelerinin çalışıyor olması onları, hayata anlam yükleme noktasında anneleri çalışmayan üniversite öğrencilerine göre olumlu yönde daha fazla etkilemektedir.

7. Alt problemimiz

“Üniversite gençliğinin hayatı anlamlandırma düzeyleri, babalarının mesleklerine göre anlamlı bir şekilde farklılaşmakta mıdır?” şeklindeki alt problemimiz doğrulanmıştır. Üniversite öğrencileri ile yaptığımız çalışmada, üniversite öğrencilerinin babalarının mesleklerine göre hayatı anlamlandırma puan düzeylerinin farklılaşım farklılaşmadığını belirlemek için yapılmış; söz konusu farklılaşmanın olup olmadığı hususu, “anlam ve amaç alt boyutu”, “özgürlük alt boyutu”, “emeklilik alt boyutu” şeklinde alt boyutlar esas alınarak yapılmış; anlamlı farklılaşım farklılaşmadığını belirlemek için yapılan tek yönlü ANOVA testi sonucunda, aradaki farkın, “anlam ve amaç alt boyutu” ve “özgürlük alt boyutu” ile “anlamlı olduğu”, “emeklilik alt boyutu” ile de “anlamlı olmadığı” bulunmuştur. Sonuç olarak babaları, kazancı yüksek bir mesleğe sahip olan üniversite öğrencilerinin, babaları, kazancı düşük olan üniversite öğrencilerine göre hayatı anlamlandırma düzeylerinin daha yüksek olduğunu ifade edebiliriz.

8. Alt problemimiz

“Üniversite gençliğinin hayatı anlamlandırma düzeyleri, ebeveynlerinin aylık gelirlerine göre anlamlı bir şekilde farklılaşmakta mıdır?” alt problemimiz doğrulanmıştır. Üniversite gençliği üzerinde yaptığımız bu çalışmamız ise öğrencilerin hayatı anlamlandırma puan düzeylerinin, ailelerin aylık gelirine göre farklılaşım farklılaşmadığını belirlemek için yapılmış; söz konusu farklılaşmanın olup olmadığı hususu, “anlam ve amaç alt boyutu”, “özgürlük alt boyutu”, “emeklilik alt boyutu” şeklinde alt boyutlar esas alınarak yapılmış; anlamlı farklılaşım farklılaşmadığını belirlemek için yapılan tek yönlü ANOVA analizi sonucunda, aradaki farkın sadece “anlam ve amaç alt boyutu” ile ilişkili olduğu, diğer alt değişkenler olan “emeklilik alt boyutu” ve “özgürlük alt boyutu” arasında ilişki bulunmadığına dair bulgulara ulaşılmıştır. Bulgular, öğrencilerin hayatı anlamlandırma puanlarının, sosyo-ekonomik düzeylerine göre anlamlı bir şekilde farklılaştığını göstermektedir. Buna göre; öğrencilerin ailelerinin sosyoekonomik düzeylerinin, öğrencilerin

hayatı anlamlandırmasını etkileyen bir faktör olduğu söylenebilir. Gelir düzeyi yüksek olan aile bireyinin, gelir düzeyi düşük olan aile bireyine göre hayatı anlamlandırma düzeyinin yüksek olduğunu ifade edebiliriz.

10. Alt problemimiz

“Üniversite gençliğinin hayatı anlamlandırma düzeyleri, ebeveynlerinin birliktelik durumlarına göre anlamlı bir şekilde farklılaşmakta mıdır?” alt problemimiz doğrulanmıştır. Üniversite gençliği üzerinde yaptığımız bu çalışmamız öğrencilerin hayatı anlamlandırma puan düzeylerinin, anne baba birliktelik durumlarına göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek için yapılmış; söz konusu farklılaşmanın olup olmadığı hususu, “anlam ve amaç alt boyutu”, “özgürlük alt boyutu”, “emeklilik alt boyutu” şeklinde alt boyutlar esas alınarak yapılmış; anlamlı farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek için yapılan tek yönlü ANOVA analizi sonucunda, hayatın “anlam ve amaç alt boyutu” ile diğer boyutlar olan hayatın “emeklilik alt boyutu” ve özgürlük alt boyutları” arasında ise hiçbir anlam ilişkisi olmadığına dair bulgulara ulaşılmıştır.

Üniversite öğrencilerinin ebeveynlerinin birliktelik durumları ile hayatı anlamlandırma anlam ve amaç alt düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmuştur. Bir aile ortamında yetişen ve üniversiteye gelen öğrencilerin, aile kurumundan yoksun olarak yetişen ve üniversiteye gelen öğrencilere göre hayatı anlamlandırma düzeylerinin daha yüksek olduğu görülmüştür.

Sonuç olarak ebeveynlerin birliktelik durumunun, üniversite öğrencilerinin, hayatı anlamlandırmayı “anlam ve amaç” alt boyutu açısından etkileyen bir faktör olduğu söylenebilir.

Hayatın anlamına etki etmeyen değişkenlere ait tablo aşağıda sunulmuştur:

Tablo 25. *Hayatın Anlamına Etki Etmeyen Değişkenler*

Cinsiyet	-
Yaş	-
Mezun olunan lise	-
Annenin eğitim durumu	-
Babanın eğitim durumu	-
Ailede yaşayan fert sayısı	-

1. Alt problemimiz

“Üniversite gençliğinin hayatı anlamlandırma düzeyleri, cinsiyetlerine göre anlamlı bir şekilde farklılaşmakta mıdır?” alt problemimiz doğrulanmamıştır. Üniversite gençliği üzerinde yaptığımız çalışmada, öğrencilerin hayatı anlamlandırma puan düzeylerinin, cinsiyetlerine göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek için yapılmış; söz konusu farklılaşmanın olup olmadığı hususu, “anlam ve amaç alt boyutu”, “özgürlük alt boyutu”, “emeklilik alt boyutu” şeklinde alt boyutlar esas alınarak yapılmış; anlamlı farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek için yapılan ilişkisiz örneklem t testi sonucunda, aradaki farkın “anlamlı olmadığı” bulunmuştur. Bunun en temel nedeninin, bireyin anlam arayışının, cinsiyet faktörüne bağlı olmaksızın süregelen “fıtrî, insanî bir anlam inşa etme süreciyle ilintili olması” olduğunu düşünüyoruz. Zira her iki cinsi de anlam arayışı yolculuğunda birleştiren en temel husus, “insan oluş” meselesinde yatmaktadır. Bu nedenle cinsiyet değişkeni, anlam arayışında etken bir faktör olarak karşımıza çıkmamaktadır. Dolayısıyla üniversite öğrencilerinin hayatı anlamlandırmasında cinsiyet değişkeninin etkili bir faktör olmadığını ifade edebiliriz.

2. Alt problemimiz

“Üniversite gençliğinin hayatı anlamlandırma düzeyleri, yaşlarına göre anlamlı bir şekilde farklılaşmakta mıdır?” alt problemimiz doğrulanmamıştır.

Üniversite gençliği üzerinde yaptığımız çalışmada, üniversite öğrencilerinin yaşlarına göre hayatı anlamlandırma puan düzeylerinin, yaşa göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek için yapılmış; söz konusu farklılaşmanın olup olmadığı hususu, “anlam ve amaç alt boyutu”, “özgürlük alt boyutu”, “emeklilik alt boyutu” şeklinde alt boyutlar esas alınarak yapılmış; anlamlı farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek için yaptığımız çalışmadaki ilişkisiz örneklem t testi sonucunda, aradaki farkın “anlamlı olmadığı” bulunmuştur.

Üniversite öğrencilerinin yaşları ile hayatı anlamlandırma düzeyleri arasında anlamlı bir fark yoktur. Bu durum üniversite öğrencisinin, hayatı anlamlandırmasında yaş değişkeninin etkili bir faktör olmadığını ifade eder.

3. Alt problemimiz

“Üniversite gençliğinin hayatı anlamlandırma düzeyleri, mezun oldukları ortaöğretim türlerine göre anlamlı bir şekilde farklılaşmakta mıdır?” alt problemimiz doğrulanmamıştır. Bizim, üniversite öğrencilerinin mezun oldukları lise türüne göre hayatın anlamı anlam ve amaç alt boyutu, hayatın anlamı özgürlük alt boyutu ve hayatın anlamı emeklilik alt boyutları puan düzeylerinin anlamlı farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek için yaptığımız tek yönlü

ANOVA analizi sonucunda aradaki farkın anlamlı olmadığı bulunmuştur. Üniversite öğrencilerinin mezun oldukları ortaöğretim türleri ile hayatı anlamlandırma düzeyleri arasında anlamlı bir fark yoktur. Dolayısıyla üniversite öğrencilerinin hayatı anlamlandırmasında mezun oldukları okul türünün etkili bir faktör olmadığını ifade edebiliriz.

4. Alt problemimiz

“Üniversite gençliğinin hayatı anlamlandırma düzeyleri, annelerinin öğrenim düzeylerine göre anlamlı bir şekilde farklılaşmakta mıdır?” alt problemimiz doğrulanmamıştır. Üniversite gençliği üzerinde yaptığımız çalışmada, anne öğrenim düzeylerinin, hayatın “anlam ve amaç”, “emeklilik” ve “özgürlük” alt boyutları puan düzeylerinin anlamlı farklılaşıp farklılaşmadığını tespit etmek için yapılan tek yönlü ANOVA analizi sonucunda aradaki farkın anlamlı olmadığı bulgusuna ulaşılmıştır. Bu bağlamda üniversite öğrencilerinin annelerinin öğrenim düzeyleri ile hayatı anlamlandırma düzeyleri arasında anlamlı bir fark yoktur diyebiliriz. Dolayısıyla üniversite öğrencilerinin hayatı anlamlandırmasında annelerinin öğrenim düzeylerinin etkili bir faktör olmadığını ifade edebiliriz.

5. Alt problemimiz

“Üniversite gençliğinin hayatı anlamlandırma düzeyleri, babalarının öğrenim düzeylerine göre anlamlı bir şekilde farklılaşmakta mıdır?” alt problemimiz doğrulanmamıştır. Üniversite öğrencileri ile yaptığımız çalışmada, baba öğrenim düzeylerine göre hayatın anlamı anlam ve amaç alt boyutu, hayatın özgürlük alt boyutu ve hayatın emeklilik alt boyutu puan düzeylerinin anlamlı farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek için gerçekleştirdiğimiz tek yönlü ANOVA analizi sonucunda aradaki farkın anlamlı olmadığı bulunmuştur. Üniversite öğrencilerinin babalarının öğrenim düzeyleri ile hayatı anlamlandırma düzeyleri arasında anlamlı bir fark yoktur. Dolayısıyla üniversite öğrencilerinin babalarının öğrenim durumunun, hayatı anlamlandırmayı etkileyen bir faktör olmadığı söylenebilir.

9. Alt problemimiz

“Üniversite gençliğinin hayatı anlamlandırma düzeyleri, beraber yaşadıkları fert sayılarına göre anlamlı bir şekilde farklılaşmakta mıdır?” alt problemimiz doğrulanmamıştır.

Üniversite gençliği üzerinde yaptığımız bu çalışmamız öğrencilerin hayatı anlamlandırma puan düzeylerinin, beraber yaşadıkları fert sayısına göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek için yapılmış; söz konusu farklılaşmanın olup olmadığı hususu, “anlam ve amaç alt boyutu”, “özgürlük alt boyutu”, “emeklilik alt boyutu” şeklinde alt

boyutlar esas alınarak yapılmış; anlamlı farklılaşp farklılaşmadığını belirlemek için yapılan tek yönlü ANOVA analizi sonucunda, hayatın hiçbir anlam alt boyutu ile ilişkili olmadığına dair bulgulara ulaşılmıştır.

Üniversite öğrencilerinin beraber yaşadıkları fert sayılarının, hayatı anlamlandırmayı etkileyen önemli bir faktör olmadığı söylenebilir. Dolayısıyla üç kişilik bir aile ortamında yaşayan bir bireyle üçten daha çok bireyin yaşadığı aile ortamındaki bireylerin hayatı anlamlandırma düzeyleri arasında fark olmadığı ifade edilebilir.

Öneriler

Öncelikle şu hususu ifade etmeliyiz ki ilimizde üniversite öğrencileri ile yapılan bu çalışma, üniversiteli gençlerin yaşamlarında anlam bulup bulmadıkları ve bunun dindarlık ve dindarlık tutumları ile ilişkisini ortaya koyması açısından yol gösterici bir niteliktedir. Varoluşçu felsefeye dayanan anlam arayışına göre hayat, seküler anlayışın egemen olduğu maddiyatçı, derin düşünmeme/düşünememe ve tüketim kültürünün egemenliği ile anlam bulmaya başlamıştır. Anlam arayışının, insanın bilişsel ve duygusal yönüne yönelik etkisinin derinlemesine incelenmesine yönelik çalışmaların, anlamın çok boyutlu etkilerinin öğrenilmesine ışık tutacak nitelikte olacağı kanaatindeyiz.

Araştırma sonuçlarından hareketle geliştirdiğimiz önerilerimiz şu şekildedir:

- ✓ Müslüman Türk toplumunda önemli bir yeri olan din, kişilerin hayatlarını anlamlandırmada en etkili faktörlerden birisidir. Bu bağlamda özellikle camilerde, radyo ve televizyonlarda yapılan dini sohbet ve konuşmaların ve sivil toplum kuruluşları tarafından aile bütünlüğüne dönük farkındalığı arttıracak çalışmaların yapılması önerilebilir.
- ✓ Kadının iş yaşamında var olabilmesi için aile kurumu başta olmak üzere diğer kurum ve kişilerin olumsuz tutumları yeniden gözden geçirilmeli, kadını, iş yaşamından soyutlayarak sadece annelik ve beden imgesi üzerine kimlik inşası kuran anlayışların terk edilmesi, başta eğitim kurumu olmak üzere birçok alanda kadın rollerinin önemine ilişkin değerlendirmelerin dini argümanlar penceresinden yeniden değerlendirilmesine yönelik çalışmalar yapılabilir.
- ✓ Araştırma sonuçları doğrultusunda genellemelere varılabilmesi ve doğru sonuçlara ulaşılmasına katkı sağlayabilmesi adına aynı araştırmanın farklı üniversitelerde de tekrarlanmasını önermekteyiz. Çalışmamız, üniversiteli gençlerin yaşamlarında anlam bulup bulmama durumları ve bunun, dindarlık düzeyleri ile ilişkisini ortaya koyması açısından bir yol gösterici olma niteliği taşımaktadır. Ancak yaşamı anlamlı kılan

başka etkenlerin de olabileceğinin unutulmaması gerektiğini belirtmekte ve bu amaçla farklı değişkenlerin de değerlendirmeye dâhil edilerek farklı illerde bu tür çalışmaların yapılmasını önermekteyiz. Farklı değişkenlerin hayatı anlamlandırmaya etkisinin öğrenilmesi, tek yönlü bir bakış açısından ziyade daha geniş bir yelpazede değerlendirilerek anlam üzerinde farklı görüş ve yorumlar geliştirilebilmesine olanak sağlar.

Tek değişken üzerinde bireyin, yaşamını anlamlandırmasıyla ilgili çalışmalar, araştırma yöntemleri itibariyle içinde bazı kolaylıkları barındırdığı için genel olarak kabul görse de bu çalışmaların, yaşamın bütüncül penceresinden bakıldığında bireyi, bireyin yaşamını etkileyen daha farklı değişkenlerden mahrum etmesi yönüyle eksik kalması kaçınılmazdır. Bu nedenle üniversite öğrencilerinin dindarlık düzeylerinin hayatı anlamlandırmaya ilişkin etkilerini, dindarlığın alt boyutları ile farklı değişkenler üzerinden ele alıp tümevarımsal bir yaklaşım tarzıyla, ilgili sonuç hakkında daha sağlıklı bilimsel çıkarımlara varılabileceğini ifade etmemiz gerekir.

KAYNAKÇA

- Abuzer,C. (2006). Medyadaki şiddet haberlerinden hareketle Türkiye’de toplumsal çözülme ve din. *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 11(16), 155-157.
- Abuzerova, Ü. (2007). Ahlaki açıdan hayatın anlamı ve varoluşun anlamı. *Bakü Devlet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İlmi Mecmuası*, 8, 147-148.
- Adler, A. (2016). *Çocuk eğitimi*, Çeviren: Kamuran Şipal, İstanbul: Say Yayınları.
- Ağilkaya, Z. (2010). İntihar ve din: İntihar girişiminde bulunanlar üzerine empirik bir araştırma. *M.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 38, 173-202.
- Ak, K. (2013). *Üniversite öğrencilerinin özgecilik düzeylerinin yordayıcısı olarak yaşam amaçları* (Yüksek lisans tezi). Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi’nden edinilmiştir. (Tez No. 327454)
- Akçagöz, H. (2017). *Çalışan kadınlarda benlik kavramı ile depresyon durumunun incelenmesi benlik kavramı ve ideal benlik kavramı arasındaki fark ile depresyon durumunun değişkenler açısından belirlenmesi*(Yüksek lisans tezi). Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi’nden edinilmiştir. (Tez No. 460741)
- Akın, M. H. (2012). Türkiye’de muhafazakârlığın direnme odağı olarak aile. *Muhafazakâr DüşünceDergisi*,8(31).
- Allport, W. G. (2014). *Birey ve dini*, Çeviren: Bilal Samur, Ankara:Elis Yayınları.
- Arkonaç, S. A. (1998).*Psikoloji, zihin süreçleri bilimi* (2. baskı). İstanbul:Alfa Yayınları.
- Altaş, N. (2012). Din eğitimi. M. Köylü & N. Altaş (Edt.),*Ortaöğretimde din eğitimi* içinde (2. baskı, ss. 177-206). Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayıncılık.
- Atkinson, R, I.,Atkinson, R, C., & Hilgard, E, R. (1995). *Psikolojiye giriş II*, Çevirenler:K. Atakay, M. Atakay, & A. Yavuz, İstanbul: Sosyal Yayınlar.
- Atsız, H. (2004). Psiko-analitik kuramda dinin kökeni ve gelişim süreci. *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 4(3), 95.
- Avşaroğlu, S., Deniz, M. E., &Kahraman, A. (2005). Teknik öğretmenlerde yaşam doyumu iş doyumu ve mesleki tükenmişlik düzeylerinin incelenmesi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14.
- Aydın, M. (1986). Din ve toplum ilişkisi. *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 3, 47- 59.
- Aydın, C. (2015). *İnsanın anlam arayışı ile yeniçağ inanışları arasındaki ilişki* (Doktora tezi). Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi’nden edinilmiştir. (Tez No. 425476)
- Aydın, C., Mevlüt, K.,& Hüseyin, P. (2015). Hayatın anlamı ve amacı ölçeği: Geçerlilik ve güvenilirlik çalışması. *On dokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 38, 41-44.
- Aydın, C. (2017). Üniversite öğrencilerinin dini tutum ile hayattaki anlam düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 6(4), 89-108.
- Aydın, M. S. (2011). *Din felsefesi* (11. baskı). İzmir: İzmir İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.
- Aydın, Ö. G. (2011). *Yaşamı sürdürmede dini inancın rolü*(Doktora tezi). Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi’nden edinilmiştir. (Tez No. 302202)

- Ayten, A. (2005). Kendini gerçekleştirme ve dindarlık: Üniversite öğrencileri üzerine bir araştırma. *M.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 29, 185-186.
- Bahadır, A. (2011). *İnsanın anlam arayışı ve din- logoterapik bir araştırma*. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Baş, V., & Hamarta, E. (2015). Üniversite öğrencilerinde değerler ve yaşamın anlamı arasındaki ilişki. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 3, 369-391.
- Bektaş, A. (2012). *Yöneticilerin iş tatmini ve motivasyon düzeylerinin yaşam anlamı düzeyi üzerindeki etkisi* (Yüksek lisans tezi). Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi'nden edinilmiştir. (Tez No. 326157)
- Bilen, M. (1999). *Plandan uygulamaya: Öğretim* (5.baskı). Ankara: Anı Yayınevi.
- Bilici, A. B. (2015). *Gelişim ve eğitim odaklı, çocuk psikolojisi ve din*. İzmir: Akademik Gelişim.
- Bilir, A. (2017). *Yetişkinlerde psikolojik ihtiyaç doyumunun yaşam kalitesi ve mental iyi oluşla ilişkisinin incelenmesi (Beykoz ilçesi örneği)* (Yüksek lisans tezi). Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi'nden edinilmiştir. (Tez No. 485520)
- Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E., Kılıç., Akgün., Ö, E., Karadeniz, Ş., & Demirel, Funda. (2014). *Bilimsel araştırma yöntemleri* (17. baskı). Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Cebeci, S. (2008). Milli kimlik bağlamında din kültür ilişkisi. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 3(2), 2-7.
- Cereci, S. (2012). Modernleşme sürecinde medyanın rolü: yaklaşımların sınırlanması sorunu. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 10-23.
- Certel, H. (1999). Dinî hayatta ibadetin yeri ve önemi. *Dinî Araştırmalar*, 2(4), 209-211.
- Cevizli, A. (2012). *Eğitim felsefesi* (2. baskı). İstanbul: Say Yayınları.
- Coşkun, A. (2012). Din sosyolojisi. N. Akyüz & İ. Çapcıoğlu (Editörler.), *Geleneksel toplum ve din* (4. baskı, s. 175). İstanbul: Grafiker Yayınları.
- Coşkun, M.A. (2003). *Medya ve din ilişkisi- cumhuriyet gazetesi örneği* (Yüksek lisans tezi). Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi'nden edinilmiştir. (Tez No.127945)
- Cüceloğlu, D. (1997). *İnsan ve davranışı, psikolojinin temel kavramları*. (7. baskı). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Çağrı, M. (2006). Ahlak. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ahlak#1> adresinden edinilmiştir.
- Çakmak, A. (2018). *Lise öğrencilerinde DKAB eğitimi ile hayatı anlamlandırma arasında dindarlık ve sorumluluğun aracılık rolünün incelenmesi* (Doktora tezi). Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi'nden edinilmiştir. (Tez No. 531149)
- Çamur, Z. (2014). *Yaşamda anlam ve dindarlık ilişkisi (geç ergenlik dönemi)* (Yüksek lisans tezi). Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi'nden edinilmiştir. (Tez No. 369236)
- Çelikkıran, A. (1995). İnsan, çevre, eğitim. *Eğitim Yönetimi Dergisi*, 4,1-4.
- Çelik, Y. (2014). Kur'an'da ibadet. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 41,210-219.
- Çekin, A. (2013). Din ve eğitiminin toplumsal yönü üzerine değerlendirmeler. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 39-41.

- Çilingir, L. (2003). Hayatın anlamı nedir? veya iyi bir hayat nasıl olmalıdır? *Düşünen Siyaset*. 1-6. <https://personel.omu.edu.tr/tr/lokman.cilingir/bilimsel-calismalar> adresinden edinilmiştir.
- Çirkin, Z. (2015). *Gelir ve mutluluk arasındaki ilişkinin incelenmesi*(Yüksek lisans tezi). Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi'nden edinilmiştir. (Tez No. 399723)
- Çoştu, Y. (2011). *Toplumsallaşma ve dindarlık (Samsun örneği)*. Ankara:Türkiye Diyanet Vakfı.
- Daşkiran, İ. (2009). *Gençliğin kimlik oluşumunda din, aile ve medyanın etkisi. Kahramanmaraş lise gençliği üzerinde sosyolojik bir araştırma* (Yüksek lisans tezi). Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi'nden edinilmiştir. (Tez No.240089)
- Demir, Ö. (2016). Hayat boyu öğrenme ve din eğitimi. *Bayburt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*,3(3),53-55.
- Demir, R. (2017). *Öğretmen adaylarının mutluluk, iyimserlik, yaşam anlamı ve yaşam doyumlarının incelenmesi* (Yüksek lisans tezi). Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi'nden edinilmiştir. (Tez No. 470238)
- Demirbaş, N. (2010). *Yaşamda anlam ve yılmazlık (Yüksek lisans tezi)*. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi'nden edinilmiştir. (Tez No.265337)
- Dikmen, A. A. (1995). İş doyum ve yaşam doyum arasındaki ilişki. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 50(3), 1-26.
- Diyanet İşleri Başkanlığı. (2009). *IV. Din şurası tebliğ ve müzakareleri*. İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı.
- Dost, M. T. (2004). *Üniversite öğrencilerinin öznel iyi oluş düzeyleri*(Doktora tezi).Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi'nden edinilmiştir. (Tez No.144298)
- Ergil, D. (2015). İdeoloji üzerine düşünceler. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi*,38(1),72-95.
- Erten, H. (2005). BDU ilahiyat fakültesi öğrencilerinde dinin ibadet boyutu. *Bakü Devlet Üniversitesi İlahiyat Fakültesinin İlmî Mecmuası*, 2(1). 173-201.
- Erkol, M. (2015). Türkiye'de dini hayatı anlamlandırmak: dindarlık olgusu ve dindarlığın ölçülmesi. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17(2). 131-161.
- Eryılmaz, S. (2011). *Üniversite öğrencilerinde psikolojik sağlamlığı yordamada, yaşam doyum, benlik saygısı, iyimserlik ve kontrol odağının incelenmesi* (Yüksek lisans tezi). Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi'nden edinilmiştir. (Tez No. 236020)
- Fersahoğlu, Y. (1997). Din eğitim ve öğretiminde insanı tanımanın önemi. *İlam Araştırma Dergisi*, 2(2), 174.
- Frankl, V. E. (2015).*İnsanın anlam arayışı*, Çeviren: Selçuk Budak,(22. basım). İstanbul: Okyanus Yayınları.
- Geçtan, E. (1996). *Varoluş ve psikiyatri*(5. baskı). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Girgin, Y. (2018). *Üniversite öğrencilerinin yaşam anlamı ve psikolojik iyi oluşları arasındaki ilişkinin incelenmesi*(Yüksek lisans tezi). Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi'nden edinilmiştir. (Tez No. 517130)
- Gök, G. A., Erdem, R., Yıldız, F. K. (2016). Dış kaynaktan yararlanma yoluyla çalıştırılan personelin iş ve yaşam doyum düzeyleri arasındaki ilişki. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23, 43-55.

- Göka, E. (2014, 23 Kasım). Kimlikler arasında kaybolan birey. <https://www.yenisafak.com.tr>adresinden edinilmiştir.
- Göka, E. (2014, 20 Kasım). Kimlik ve demokrasi. <https://www.yenisafak.com.tr>adresinden edinilmiştir.
- Göka, E. (2014, 27 Kasım). Örgütsel yapılarda kimliklenme. <https://www.yenisafak.com.tr>adresinden edinilmiştir.
- Göka, E. (2016, 19 Haziran). İnsan tamahtan mı ibaret? <https://www.yenisafak.com.tr>adresinden edinilmiştir.
- Göçen, G., & Konar, A. (2014). Din psikolojisi açısından insan olma sürecinde kendini gerçekleştirme ve din. *Toplum Bilimleri Dergisi*, 8(15), 369.
- Göçen, A. (2019). Öğretmenlerin yaşam anlamı, psikolojik sermaye ve cinsiyetinin psikolojik iyi oluşlarına etkisi. *Cumhuriyet Uluslararası Eğitim Dergisi*, 8(1), 135-153.
- Göldağ, B. (2015). *Orta öğretim kurumlarında okul kültürü yoluyla değerler eğitimi (Malatya ili örneği)* (Doktora tezi). Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi'nden edinilmiştir. (Tez No. 384748)
- Güneş, A. (2014). Sosyolojik olarak din ve toplum ilişkileri. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 24(1), 153-164.
- Günay, Ü. (1999). *Erzurum ve çevre köylerinde dinî hayat*. İstanbul: Erzurum Kitaplığı.
- Güneş, A. (2018). Medyanın olumsuz din algısına etkisi. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 28(1), 203-2016.
- Güven, P. (2015). *Üniversite öğrencilerinde yaşamın amacı ve anlamı ile yaşam doyumu ve yakın ilişkiler* (Yüksek lisans tezi). Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi'nden edinilmiştir. (Tez No. 395267)
- Gündoğdu, R., & Yavuzer, Y. (2012). Eğitim fakültesi öğrencilerinin öznel iyi oluş ve psikolojik ihtiyaçlarının demografik değişkenlere göre incelenmesi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 23, 115 – 131.
- Güngör, E. (1995). *Ahlak psikolojisi ve sosyal ahlak* (1. baskı). İstanbul: Ötüken Yayınları.
- İncekara, T. (2018). *Üniversite öğrencilerinde vücut algısı ile yaşam doyumu arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Yüksek lisans tezi). Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi'nden edinilmiştir. (Tez No. 495720)
- İpek, M. (2014). İslam kültürü açısından çevre-insan ilişkisi üzerine. *Din bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 14(3), 228-229.
- İbran, A., Bektaş, G., Ateş, M., & Oflezer, C. (2011). Bir kamu hastanesinde çalışan işçilerin iş doyumu ve etkileyen faktörler. *Acıbadem Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 2(4), 203-214.
- İskender, M., Akgül, M., & Tura, G. (2016). Ruh sağlığı uzman ve öğrencilerinin kişisel değerlerinin hayat amaçları ve dindarlık eğilimleriyle ilişkisi. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 14, 135-158.
- İşgör, İ. Y. (2011). *Üniversite öğrencilerinin muhafazakâr yaşam tarzları ile psikolojik iyi oluşlarının bazı değişkenler açısından incelenmesi* (Doktora tezi). Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi'nden edinilmiştir. (Tez No. 299757)
- Jerry, M. Burger. (2006). *Kişilik, psikoloji biliminin insan doğasına dair söyledikleri*, Çeviren: İ. D. Ergüven Sarioğlu, (1. baskı). İstanbul: Kaknüs Yayınları.

- Jöreskog, K. G.,& Sorbom, D. (1996). *Lisrel 8 referenceguide 2*. Lincolnwood : Scientific Software International.
- Hayta, A. (2000). Uludağ üniversitesi ilâhiyat fakültesi öğrencilerinin ibadet ve ruh sağlığı (psiko-sosyal uyum) ilişkisi üzerine bir inceleme. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 9(9), 487.
- Haspolat, N. K. (2016). *Üniversite öğrencilerinde beden imajı benlik saygısı ve sosyal fobinin incelenmesi* (Yüksek lisans tezi). Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi'nden edinilmiştir. (Tez No. 450014)
- Hökelekli, H. (2013). *Din psikolojisi*(10. baskı). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Hökelekli, H. (2016). *Çocuk, genç, aile psikolojisi ve din* (2. baskı).İstanbul: Dem Yayınları.
- Karaca, F. (2011). *Din psikolojisi*. Trabzon: Eser Ofset Matbacılık.
- Karaca, F. (2016). *Dini gelişim psikolojisi*. Trabzon: Eser Ofset Matbacılık.
- Karaçay, G. (2011). *İşsiz bireylerde yaşam doyumu: eğitim, dini duygulanım ve sistemi meşrulaştırma bakımından bir inceleme*(Yüksek lisans tezi). Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi'nden edinilmiştir. (Tez No. 289572)
- Kaya, M.,& Küçük, N. (2017). İbadetler ile hayatın anlamı ve psikolojik iyi olma arasındaki ilişkinin incelenmesi. *On dokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 42, 17-44.
- Kayhan, M.,& Günaydın, İ. (2013, 24-26 Ekim). *Çevre-insan ilişkisinde Kur'an'ın hedefi. Uluslar Arası Katılımlı Çevre Sempozyumu*, 2013, 155-180, Gümüşhane
- Kayıklık, H. (2006). Bireysel dindarlığın boyutları ve inanç-davranış etkileşimi. *İslami Araştırmalar Dergisi*, 19(3), 491-499.
- Kayıklık, H. (2015). *Din psikolojisi- bireysel dindarlık üzerine*(3. baskı). Adana: Karahan Kitabevi.
- Kayıklık, H.,& Kalgı, M. E. (2017). Ortaöğretim öğrencilerinin tahripçi davranışlarda bulunma ile dindarlık düzeyleri arasındaki ilişki. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 17(2), 3.
- Kaynak: (www.felsefe.gen.tr/siyaset).
- Kaynak, İ.H. (2012).İnsanın anlam arayışında din ve mit'lerin rolü. *Yaşam Bilimleri Dergisi*, 1(1), 675-682.
- Kermen, U. (2013). *Üniversite öğrencilerinin ihtiyaç doyumu ve öznel iyi oluş düzeylerinin bazı değişkenler açısından incelenmesi* (Yüksek lisans tezi). Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi'nden edinilmiştir. (Tez No. 336318)
- Keser, A. (2005). İş doyumu ve yaşam doyumu ilişkisi: otomotiv sektöründe bir uygulama. *Çalışma ve Toplum Dergisi*, 4, 77-96.
- Keskin, Y. M. (2004). Din ve toplum ilişkileri üzerine bir genelleme. *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 4, 11-18.
- Kıraç, F. (2007). *Dindarlık eğilimi, varoluşsal kaygı ve psikolojik sağlık* (Yüksek lisans tezi).Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi'nden edinilmiştir. (Tez No.208165)
- Kızılırmak, Ö. (2015). *Genç yetişkinlerde yaşamda anlamın maneviyat ve kişilik özellikleri açısından incelenmesi* (Yüksek lisans tezi). Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi'nden edinilmiştir. (Tez No. 419454)

- Klavuz, M. A. (2015).*Ergenlerde özdeşleşme ve din eğitimi (lise öğrencileri üzerine bir araştırma) gençlik din ve değerler psikolojisi* H. Hökelekli (Edt.), (3. baskı). İstanbul: Dem Yayınları.
- Koç, M. (2005). Din psikolojisi açısından ergenlik döneminde dua ve ibadet psikolojisinin gelişimi. *Ekev Akademi Dergisi*, 25, 75-88.
- Koç, M. (2010). Demografik özellik ile dindarlık arasındaki ilişki: Yetişkinler üzerine amprik bir araştırma. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 19(2), 217-248.
- Köylü, M. (2007). Ruh sağlığı ve din: Batı toplumu açısından bir değerlendirme. *On dokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 23, 83-85.
- Kula, N. (2015). *Gençlik döneminde kimlik ve din (lise öğrencilerine bir araştırma) gençlik din ve değerler psikolojisi* H. Hökelekli(Edt.). İstanbul: Dem Yayınları.
- Kurnaz, M. (2015). *İlk yetişkinlerde dini yönelim-mutluluk ilişkisi* (Yüksek lisans tezi). Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi'nden edinilmiştir. (Tez No. 395859)
- Kulaksızoğlu, A. (1998). *Ergenlik Psikolojisi* (1. baskı). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Mehmedoğlu, A. U. (2013). *İnanç Psikolojisine Giriş*(1. baskı). İstanbul: Çamlıca Yayınları.
- Morris, G, C. (2002). *Psikolojiyi anlamak*, Çevirenler: H, B. Ayvaşık & M. Sayıl, (1. basım). Ankara: Türk Psikologlar Derneği Yayınları.
- Mutahhari, M. (2016).*Fitrat*, Çeviren: Cafer Kırım, (2. baskı). İstanbul: Önsöz Yayıncılık.
- Okumuş, E. (2005). *Gösterişçi dindarlık*(2. baskı). İstanbul: Ark Kitapları Yayınları.
- Onur, B. (1997). *Gelişim psikolojisi, yetişkinlik- yaşlılık-ölüm* (4.baskı). İstanbul: İmge Kitabevi.
- Oruç, C. (2014).*Okul öncesi dönemde çocuğun din eğitimi*. (2.baskı). İstanbul: Dem Yayınları.
- Ottekin, N. (2009). *Ailelerinden ayrı olarak öğrenim görmekte olan üniversite öğrencilerinin benlik saygısı ve umutsuzluk düzeylerinin incelenmesi* (Yüksek lisans tezi). Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi'nden edinilmiştir. (Tez No. 234902)
- Öcal, M. (1996). Ailede çocukların dini ve ahlakı eğitimlerinde karşılaşılan problemlerin başlıca sebepleri ve çözüm için bazı teklifler. *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, 198-202.
- Öcal, M. (2004). Okulöncesi ve ilköğretim çağı çocuklarının Allah tasavvuru üzerine bir araştırma. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 13(2), 59-80.
- Önder, M. (2004). İnsan hakları ve din eğitimi. *Ekev Akademi Dergisi*, 21, 237-239.
- Özaydın, H. M. (2016). *Varoluşsal boşluğa tahmin eden faktörler: ilişki doyumu, günlük uğraşlarda bilinen anlam ve değer, sağlık ve sosyodemografik faktörler* (Yüksek lisans tezi). Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi'nden edinilmiştir. (Tez No. 438407)
- Özbek, A. (2005). İslam'da aile ve çocuk terbiyesi (II),*bir eğitim kurumu olarak ailenin önemi*(2. Baskı, ss. 57-74). İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Özkan, R. (2011). Toplumsal yapı, değerler ve eğitim ilişkisi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 19, 333-344.
- Örs, H.B. (2009). Postmodern dünyada ideolojinin dönüşümü. *İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 40, 1-12.

- Özel, N. K. (2015). *İş doyumu ve yaşam doyumu arasındaki ilişkinin demografik değişkenler açısından incelenmesi: konaklama işletmelerinde bir araştırma*(Yüksek lisans tezi). Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi'nden edinilmiştir. (Tez No. 408797)
- Öztürk, S. (2006). *Anne-babası boşanmış 9-13 yaşlarındaki çocuklar ile aynı yaş grubundaki anne-babası boşanmamış çocukların benlik saygısı ve kaygı düzeyleri ilişkisi*(Yüksek lisans tezi). Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi'nden edinilmiştir. (Tez No. 190504)
- Öztürk, A. H. (2018). *Varoluşçu bakışa göre hayatın anlamı ve amacının depresyon ve umutsuzlukla ilişkisi*(Yüksek lisans tezi).Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi'nden edinilmiştir. (Tez No. 254744)
- Öztürk, O. (2002).*Ruh sağlığı ve bozuklukları* (9. baskı). Ankara: Nobel Tıp Kitabevi
- Öztürk, E. E.(2013). *İyimserlik ve dindarlık*(Yüksek lisans tezi). Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi'nden edinilmiştir. (Tez No. 342124)
- Parvaneh, E. D. (2011). *Travma sonrası stres, dünyaya ilişkin varsayımlar ve tanrı algısı arasındaki ilişki* (Yüksek lisans tezi). Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi'nden edinilmiştir. (Tez No. 274146)
- Peker, H.,& Eyüpoğlu, O. (2014). Birey ve toplum açısından din eğitimine duyulan ihtiyaç. *On dokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 37, 6-15.
- Recepoğlu, E.,&Tümlü, G. Ü. (2015). Üniversite akademik personelinin mesleki ve yaşam doyumları arasındaki ilişkinin incelenmesi. *K. Ü. Kastamonu Eğitim Dergisi*, 23 (4), 1851-1868.
- Sağlam, İ. (1995). *Okulöncesi eğitim (hedef ve etkinlikler açısından batı ve İslam eğitiminin incelenmesi* (Yüksek lisans tezi). Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi'nden edinilmiştir. (Tez No.42973)
- Santrock W. John. (2015). Yaşam boyu gelişim, gelişim psikolojisi(Çev. G. Yüksel). (13. baskı).Ankara: Nobel Yayınları.
- Saraç, H., İpek, A. N., & Çavuş, F. Z. (2018). *Üniversite Öğrencilerinin Yaşam Anlamı Düzeylerinin Farklı Değişkenler Bağlamında İncelenmesi*, 1(1), 50-61. <https://arhuss.btu.edu.tr/index.php/1/article/view/9> adresinden edinilmiştir.
- Savaş, E. (2012). *Çalışan kadınların dinî tutum ve davranışları (Sivas örneği)* (Yüksek lisans tezi). Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi'nden edinilmiştir. (Tez No. 323502)
- Senemoğlu, N. (2015). *Gelişim, öğrenme ve öğretim- kuramdan uygulamaya* (24. baskı).İstanbul: Yargı Yayınları.
- Serinsu, A. N. (2000). Üçüncü 1000'e girerken Türkiye. *Bizi biz yapan değerlerimiz ve hayatımızı anlamlandırmadaki rolü. Kutlu Doğum Sempozyumu*, 1999, 301-318, Ankara.
- Seven, S. (2015). *Çocuk Ruh Sağlığı*(4. baskı). Ankara: Pegem Akedemi.
- Sezen, A. (2015). Değişime direnç psikolojisi bağlamında belirsizlik duygusu ve dinsel yönelimlerin etkileri. *Toplum Bilimleri Dergisi*, 9(17), 22.
- Sezgin, K. (2016). *Üniversite öğrencilerinin psikolojik sağlamlık ve dindarlık düzeylerinin incelenmesi (Dicle üniversitesi örneği)* (Yüksek lisans tezi). Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi'nden edinilmiştir. (Tez No. 429855)
- Strizenec, M. (2010). Dindarlık ve bilişsel süreçler, Çev: Abdulvahid Sezen, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 10(3), 276.

- Subaşı, N. (2014). *Din sosyolojisine giriş*(1. baskı). İstanbul: Dem Yayınları.
- Solmaz, B. (1996). Dinin toplum ve kültür üzerine etkileri. *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 6, 133.
- Soylu, Y.,& Kabasakal, Z. (2016). Evli kadınların yaşam doyumunun evlilik doyumu ve çalışma durumu ile ilişkilerinin incelenmesi. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*,5(4), 215-221.
- Söylemez, A. (2016). *Manevi zekânın yaşamın anlamı ve yaşam doyumunun yordayıcısı olarak incelenmesi* (Yüksek lisans tezi). Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi'nden edinilmiştir. (Tez No. 436906)
- Şahin, Ş. (2008). *Beden eğitimi öğretmenlerinin tükenmişlik ve yaşam doyumu düzeyleri*(Yüksek lisans tezi). Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi'nden edinilmiştir. (Tez No. 230225)
- Şahin, G. (2009). *Yetiştirme yurdunda ve ailesi yanında yaşayan ergenlerin bağlanma stilleri ile kimlik statüleri arasındaki ilişkinin incelenmesi*(Yüksek lisans tezi). Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi'nden edinilmiştir. (Tez No. 234877)
- Şimşek, E. (2004). İbadet fenomenine din eğitimi açısından bir yaklaşım. *Oş Devlet Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi İlmi Dergisi*, 5, 133-136.
- Şentürk,H.(1998).Çocukta dini bilginin uyanışı ve gelişmesi açısından çevre faktörü. *Diyanet İlmi Dergi [Diyanet Dergisi]*, 14(3), 56.
- Şentürk, Habil., & Yakut, S. (2014).Hayatın anlamı ve din. *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 33, 52-57.
- Şentürk, L.,& Yazıcı, S. (2014). *İslam ilmihali* (27. baskı).Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Şensoy, E. M. (2018). *Üniversite öğrencilerinin yaşama anlam verme düzeyleriyle ruminasyon ve kaygı düzeylerinin ilişkisi* (Yüksek lisans tezi). Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi'nden edinilmiştir. (Tez No. 542046)
- Şengün, M. (2015). Anne-babanın mesleğine ve ekonomik düzeyine göre gençlerde ahlaki olgunluk. *İlahiyat Tetkikleri Dergisi*, 44, 213-225.
- Tarhan, N. (2014). *İnanç psikolojisi* (11.baskı). İstanbul: Timaş Yayınları.
- Tarhan, N. (2016).*Değerler psikolojisi ve insan- güzel insan modeli- aile, toplumda, siyasette değerler psikolojisi* (9. baskı). İstanbul: Timaş Yayınları.
- Taş, İ. (2011). *Öğretmenlerde yaşamın anlamı yaşam doyumu sosyal karşılaştırma ve iç-dış kontrol odağının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi* (Yüksek lisans tezi). Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi'nden edinilmiştir. (Tez No.328092)
- Taş, N. (2019). *Tıp ve ilahiyat fakültesi öğrencilerinde batıl inanç, dindarlık ve mutluluk ilişkisi* (Yüksek lisans tezi). Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi'nden edinilmiştir. (Tez No. 544242)
- Tekirgöl, D. Y. (2011). *Çalışanlarda mesleki benlik saygısının iş tatmini ve yaşam mutluluğu ile ilişkisi* (Yüksek lisans tezi). Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi'nden edinilmiştir. (Tez No. 296647)
- Terzi, I. Ş. (2016). *Yetişkinlik ve yaşlılık: gelişim ve psikolojisi* (4. baskı). İstanbul: Açılım Kitap.
- Turan, A.F. (2010). *Üniversite öğrencilerinin ilişkilerle ilgili bilişsel çarpıtmalarını yordamada yalnızlık, benlik saygısı, yaş, cinsiyet ve romantik ilişki yaşama*

- durumunun rolü*(Yüksek lisans tezi). Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi'nden edinilmiştir. (Tez No. 258114)
- Türk, E. (2014). Çocukluk döneminde duygusal gelişim ve din eğitimi. *Marife Dini Araştırmalar Dergisi*, 14, 143-158.
- Tüysüz, E. M. (2015). *Çalışan kadın olmanın benlik saygısı ve ruh sağlığı üzerindeki olumlu veya olumsuz etkilerinin değerlendirilmesi* (Yüksek lisans tezi). Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi'nden edinilmiştir. (Tez No. 410250)
- Topuz, İ. (2016). Yaşamın anlamı ve din: gençler üzerine bir araştırma. *İslam Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, 1(4), 540-560.
- Ural, A.,& Kılıç, İ. (2013). *Bilimsel araştırma süreci ve spss ile veri analizi* (4. baskı). Ankara: Detay Yayıncılık.
- Usta, F. (2013). *Üniversite öğrencilerinin psikolojik iyi olma ve umut düzeyleri arasındaki ilişki* (Yüksek lisans tezi). Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi'nden edinilmiştir. (Tez No. 336034)
- Usta, E. Y. (2018). *Hayatın anlam algısı ve psikolojik dayanıklılık düzeyi arasındaki ilişkinin analizi (İstanbul ili, Üsküdar ilçesi, resmi liselerde görev yapan öğretmenler örneği)*(Yüksek lisans tezi). Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi'nden edinilmiştir. (Tez No. 516615)
- Uysal, V. (2006). Yetişkinlikte dindarlık ve kültürel arka planı, yetişkinlik dönemi eğitimi ve problemleri.(1.basım, ss. 209-245). İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Ülger, S. U. (2007). *Medya din ilişkisi üzerine sosyolojik bir araştırma- Kahramanmaraş örneği* (Yüksek lisans tezi). Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi'nden edinilmiştir. (Tez No.208578)
- Ünlü, F. T. (2019). *Üniversite öğrencilerinde yaşam değeri, yaşamın anlamı ve sosyal iyi olmanın mutluluğu yordamadaki rolü* (Yüksek lisans tezi). Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi'nden edinilmiştir. (Tez No. 532086)
- Vergote, A. (1978). Çocuklukta din, Çeviren: Erdoğan Fırat, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 22, 315-329.
- Vergote, A. (1999). *Din inanç ve inançsızlık (psikolojik inceleme)*.Çeviren: Veysel Uysal, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.
- Vural, M. E. (2016). *Yetişkinlerde alçakgönüllülük, dindarlık ve psikolojik iyi oluş ilişkisi* (Yüksek lisans tezi). Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi'nden edinilmiştir. (Tez No. 446104)
- Yakıt, İ. (1995). Çağdaş problemler ve inanç buhranına karşı dini yayınlar. *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2, 15-29.
- Yaman, A.(1998).Adet gören kadının ibadeti. *Mehir İlmî Bülten*, 2, 5-13.
- Yalom, I. (2001). *Varoluşçu psikoterapi*(3. baskı).İstanbul: Kabalıcı Yayınevi.
- Yapıcı, A. (2013).*Ruh sağlığı ve din-psiko-sosyal uyum ve dindarlık* (2. baskı). Adana: Karahan Kitabevi.
- Yavuz, K. (2012).*Çocukta dini duygu ve düşüncenin gelişmesi* (3. baskı). İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Yavuz, K. (2013). *Günümüzde inancın psikolojisi* (1.baskı). Ankara: Boğaziçi Yayınları.
- Yavuzer, H. (1998). *Ana-baba ve çocuk* (11. baskı). İstanbul: Remzi Kitabevi.

- Yavuzer, H. (2017). *Doğum öncesinden ergenlik sonuna...Çocukluk psikolojisi* (40. baskı). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Yetim, Ü. (1991). *Kişisel projelerin organizasyonu ve örüntüsü açısından yaşam doyumu* (Doktora tezi). Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi'nden edinilmiştir. (Tez No. 16120)
- Yeniçeri, Z. (2013). *Yetişkinlik döneminde benlik yönelimlerinin iyi oluş üzerindeki etkisi: hayatta anlam bulmanın, ölüme yönelik tutumların ve dinsel görüşün aracı rolleri*(Yüksek lisans tezi). Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi'nden edinilmiştir. (Tez No. 347219)
- Yılmaz, H. (2014).*Din ve dindarlık* (1. baskı).İstanbul: Hikmetevi Yayınları.
- Yılmaz, M. F. (2013). *Üniversite öğrencilerinin psikolojik iyi oluşlarının problemleri internet kullanımı ve bazı demografik değişkenler açısından incelenmesi* (Yüksek lisans tezi). Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi'nden edinilmiştir. (Tez No. 342586)
- Yiğit, R., Dilmaç, B., &Deniz, M. E. (2011). İş ve yaşam doyumu: Konya emniyet müdürlüğü alan araştırması. *Polis Bilimleri Dergisi*,13(3), 1-18.
- Yüceol, G. P. (2016). *Ebeveynliğin belirleyicileri modeli temelinde evlilik uyumu, algılanan sosyal destek, çalışma durumu, değerler ve anne çocuk ilişkisi* (Yüksek lisans tezi). Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi'nden edinilmiştir. (Tez No. 449552)
- Yüksel, R. (2013). *Genç yetişkinlikte aşk tutumları ve yaşamın anlamı* (Yüksek lisans tezi). Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi'nden edinilmiştir. (Tez No. 327553)
- Yörükoğlu, A. (1998).*Gençlik çağı-ruh sağlığı ve ruhsal sorunlar* (10. baskı). İstanbul: Özgür Basım.
- Yörükoğlu, A. (1998). *Çocuk ruh sağlığı* (22. baskı). İstanbul: Özgür Basım.
- Wolf, S. (2012). Hayatın anlamı, Çeviren: Süleyman Aydın, *Düşünce – Yorum Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 5(9),193-197.

EKLER

EK-1. Anket Uygulama İzni

Evrak Tarih ve Sayısı: 28/06/2017-E.14652

T.C.
AĞRI İBRAHİM ÇEÇEN ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
Öğrenci İşleri Daire Başkanlığı

Sayı : 28814003-302.14.01
Konu : Tamer İNAN'ın Anket Çalışması
Uygulama İzni

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜNE

İlgi : 20/06/2017 tarihli ve E.1700177088 sayılı yazı.

Üniversiteniz Eğitim Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Programı öğrencisi Tamer İNAN'ın, "Üniversite Öğrencilerinin Hayatı Anlamlandırma Dindarlık Düzeylerinin Etkisi" adlı yüksek lisans tez çalışması ile ilgili, Üniversitemizde eğitim gören öğrencilere yönelik 18- 30 Eylül 2017 tarihleri arasında anket yapması ile ilgili izin talebiniz uygun görülmüştür.

Gereğini bilgilerinize arz ederim.

e-İmzalıdır
Prof.Dr. Önder ŞİMŞEK
Rektör Yardımcısı

Ek:Rektörlük Onayı (1 Adet)

Mevcut Elektronik İmzalar

ÖNDER ŞİMŞEK (Rektörlük - Rektör Yardımcısı) 28/06/2017 14:16

Evrakı Doğrulamak İçin : <http://194.27.217.12/enVision/DoGrula/6EH440>

Adres:Erzurum yolu üzeri 4. km Rektörlük Kampüsü Merkez/AĞRI
Telefon:04722159863 Faks:04722151182
e-Posta:gensek@agri.edu.tr Elektronik Ağ:genelsekreterlik.agri.edu.tr

Ayrıntılı bilgi için irtibat: Veysel TETİK
Unvanı: Gelen Evrak Sorumlusu
Dahili No: 6175

Keş Adresi: agriibrahimcecenuniversitesi@hs01.kep.tr

Bu belge, 5070 sayılı Elektronik İmza Kanununa göre Güvenli Elektronik İmza ile imzalanmıştır.

EK-2. Anket Uygulama İzni

Evrak Tarih ve Sayısı: 23/06/2017-E.14530

T.C.
AĞRI İBRAHİM ÇEÇEN ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
Öğrenci İşleri Daire Başkanlığı

Sayı : 28814003-302.08.01
Konu : Bilimsel ve Eğitim Amaçlı

REKTÖRLÜK MAKAMINA

Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Programı öğrencisi Tamer İNAN, Yrd. Doç. Dr. İsmail ARICI danışmanlığında "*Üniversite Öğrencilerinin Hayatı Anlamlandırmada Dindarlık Düzeylerinin Etkisi*" konulu tez çalışmasının anket uygulamasını 18-30 Eylül 2017 tarihleri arasında Üniversitemizde yapmak istemektedir. Söz konusu çalışmanın yapılabilmesi için gerekli izinlerin sağlanması hususunu,

Olurlarınıza arz ederim.

Ömer YILDIZ
Öğrenci İşleri Daire Başkanı V.

Ek: Yazı (7 Sayfa)

Uygun görüşle arz ederim.
__/__/2017

Muhammet Nuri KILIÇ
Genel Sekreter

OLUR
__/__/2017

Prof.Dr. Abdulhalik KARABULUT
Rektör

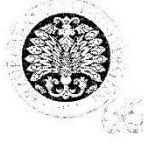
Ek Üzerindeki Mevcut Elektronik İmzalar

ÖMER YILDIZ (Öğrenci İşleri Daire Başkanlığı - Daire Başkanı V.) 22/06/2017 16:53
MUHAMMET NURİ KILIÇ (Genel Sekreterlik - Genel Sekreter) 22/06/2017 17:11
ABDULHALİK KARABULUT (Rektörlük - Rektör) 23/06/2017 10:23

Adres:Erzurum yolu üzeri 4. km Rektörlük Kampüsü Merkez/AĞRI
Telefon:04722159863 Faks:04722151182
e-Posta: gensek@agri.edu.tr Elektronik Ağ:gensekreterlik.agri.edu.tr

Ayrıntılı bilgi için irtibat: Zeynep Öner
Unvanı: Gelen Evrak Sorumlusu
Dahili No: 6173

EK-3. Anket Uygulama İzni

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
Öğrenci İşleri Daire Başkanlığı

Sayı : 88179374-302.08.01-E.1700177088
Konu : Uygulama İzni Tamer İNAN

20.06.2017

AĞRI İBRAHİM ÇEÇEN ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜNE

Üniversitemiz Eğitim Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Programı öğrencisi Tamer İNAN'ın Yrd.Doç.Dr. İsmail ARICI danışmanlığında "Üniversite Öğrencilerinin Hayatı Anlamlandırma Dindarlık Düzeylerinin Etkisi" konulu tez çalışmasının anket uygulamasını 18-30 Eylül 2017 tarihleri arasında, Üniversitenizde yapma isteği ile ilgili adı geçen Enstitüden alınan 19/16/2017 tarih ve 1700175123 sayılı yazı ve ekleri ilişikte gönderilmiştir.

Bilgilerinizi ve adı geçen öğrenciye yapacağı anket çalışması için gerekli iznin verilmesi hususunda müsaadelerinizi arz ederim.

Prof.Dr. Medine GÜLLÜCE
Rektör a.
Rektör Yardımcısı

Ek : 19.6.2017 tarihli 56785782-302.08.01-E.1700175123 sayılı belge

Atatürk Üniversitesi Merkez Yerleşkesi 25240 Erzurum
Tel: +90 442 2311601
Elektronik Ağ: <http://www.atauni.edu.tr/#!birim=ogrenci-isleri-daيره-baskanligi>

Bilgi: Aliye ÖREN
Faks: +90 442 2361026
E-Posta: odaيره@atauni.edu.tr

Kep Adresi: atauni@hs01.kep.tr

Bu belge, 5070 sayılı Elektronik İmza Kanununun 5. maddesi gereğince güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.
www.atauni.edu.tr adresinden doğrulama yapabilirsiniz. Doğrulama Kodu=EED411F

EK-4. Anket Uygulama İzni

Evrak Tarih ve Sayısı: 21/06/2017-E.3784

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
Eğitim Bilimleri Enstitüsü Müdürlüğü

Sayı : 56785782-302.08.01-E.1700175123
Konu : Anket Uygulama

19.06.2017

REKTÖRLÜK MAKAMINA
(Öğrenci İşleri Daire Başkanlığı)

Danışmanlığını Yrd.Doç.Dr. İsmail ARICI'nın yürüttüğü Yüksek Lisans öğrencisi Tamer İNAN'ın "Üniversite Öğrencilerinin Dindarlık Düzeylerinin Hayatlarını Anlamlandırmaya Etkisi" adlı tez çalışması kapsamında 18-30 Eylül 2017 tarihleri arasında, Ağrı ili Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesinde anket çalışması yapılabilmesi için gerekli izinlerin alınması hususunda gereğini arz ederim.

Prof.Dr. Mustafa SÖZBİLİR
Müdür

Ek :
1 - Anket
2 - Dilekçe

Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Müdürlüğü 25240 Erzurum
Tel: +90 442 2315630
Elektronik Ağ: <http://www.atauni.edu.tr/#!birim=egitim-bilimleri-enstitusu>

Bilgi: Murat TEMİZER
Faks: +90 442 2315883
E-Posta: egitbil@atauni.edu.tr

Kep Adresi: atauni@hs01.kep.tr

Bu belge, 5070 sayılı Elektronik İmza Kanununun 5. maddesi gereğince güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.
www.atauni.edu.tr adresinden doğrulama yapabilirsiniz. Doğrulama Kodu=0A74854

EK-5. Demografik Bilgiler

IV. EKLER

Ağrı İli İbrahim Çeçen Üniversitesi'nde okuyan öğrencilere yönelik "Hayatlarını anlamlandırmada Dindarlık Düzeylerinin Etkisi" ile ilgili bir çalışma yapılacaktır. Üniversite öğrencilerine yönelik yapılacak olan bu çalışmada sizlerin konuya yaklaşımı çok önem taşımaktadır. Bu nedenle ekteki ankette yer alan soruları içtenlikle cevaplamanız önemlidir.

Sizden ;

1.Bölümde demografik bilgilerinizi doğru girmeniz,

2. ve 3. Bölümde ankette yer alan her maddeyi okuyup bu maddelere katılma düzeyinizi işaretlemeniz istenmektedir..

Katkılarınız ve katılımınız için teşekkürler...

Tamer İNAN
Psikolojik Danışman

1	Cinsiyetiniz	Kız ()	Erkek ()
2	Yaşınızı lütfen yazınız.		
3	Mezun Olduğunuz Lise Türü	()Anadolu Lisesi ()Fen Lisesi ()Mesleki ve Teknik Liseler ()Anadolu İmam Hatip -İmam Hatip Lisesi () Çok Programlı Lise () Diğer (Açık lise vb....)	
4	Annenizin Öğrenim Durumu	()Okur-yazar değil (master) ()Okur-yazar (İlkokul)	()Ortaokul () Lisansüstü ()Lise () Doktora ve Üstü ()Üniversite
5	Babanızın Öğrenim Durumu	() Okur-yazar değil (master) () okur-yazar (İlkokul)	()Ortaokul () Lisansüstü ()Lise () Doktora ve Üstü ()üniversite
6	Annenizin Çalışma Durumu	()Ev hanımı	()Çalışıyor
7	Babanızın Mesleği	() Çiftçi () Memur () Esnaf	()Akademisyen Diğer () ()İşçi ()İşsiz
8	Ailenin Aylık Toplam Gelir Düzeyini lütfen yazınız		
9	Evde Yaşayan Birey Sayısı Siz Dahil Lütfen Yazınız		
10	Anne-Babanızın Birlikteliği Durumu	()Beraber ()Ayrı Yaşıyorlar ()Boşanmış. () Annem hayatta değil () Babam Hayatta değil () İki de Hayatta değil	

EK-6. Hayatı Anlamlandırma Ölçeği

1-HAYATI ANLAMLANDIRMA ÖLÇEĞİ							
Aşağıda hayatın anlamı ile ilgili ifadeler verilmiştir. Her ifade doğrudan yanlışa derecelenmiştir. Lütfen "Kararsızım" seçeneğini elinizden geldiğince az işaretlemeye ve hiçbir maddeyi boş bırakmamaya gayret ediniz	Çok Doğru	Doğru	Az Doğru	Kararsızım	Az Yanlış	Yanlış	Çok Yanlış
Ben genellikle hayat dolu coşkuluyumdur							
Hayat bana göre daima heyecan vericidir							
Hayatta çok açık hedef ve amaçlarım var							
Kişisel varoluşumun kesinlikle bir anlamı ve amacı var							
Her günüm sürekli yeni ve farklıdır							
Eğer elimde olsaydı bu hayatımın aynısı gibi hayat isterdim.							
Emekli olduktan sonra her zaman yapmayı istediğim heyecan verici şeyleri yapmak isterim.							
Hayattaki amaçlarıma ulaşma sürecinde amaçlarımı tamamlayacak kadar ilerledim.							
Hayatım heyecan verici ve iyi şeylerle doludur							
Eğer bugün ölecek olsam, hayatımın çok değerli geçtiğini düşünürüm.							
Hayatımı düşündüğümde her zaman var olmamda bir neden görüyorum							
Kendi yaşamımı, dış dünyayla (toplum, insanlar vb.) karşılaştırdığımda, yaşamımın, dış dünyayla anlamlı bir şekilde uyduğunu düşünüyorum							
Ben çok sorumluluk sahibi bir insanım							
Kendi seçimlerini yapma özgürlüğü hususunda, insanın hayattaki bütün seçimlerini yapmada tamamen özgür							

olduğuna inanıyorum							
Ölümle ilgili olarak, ben ölüme hazırlıklıyım ve ölümden korkmuyorum							
İntihar etmeyi hiçbir zaman aklımdan geçirmedim							
Hayatta bir anlam, amaç ve hedef bulma yeteneğimin çok iyi olduğunu düşünüyorum							
Hayatımın kendi kontrolümde olduğunu düşünüyorum							
Günlük işlerim benim için zevk ve tatmin kaynağıdır							
Hayatta açık hedefler ve tatmin edici bir amaç keşfedebildim							

EK-7. Dindarlık Ölçeği

Dindarlık Ölçeği

Sayın Katılımcı;

Aşağıda yazılı olan her ifadeyi dikkatle okuyarak durumunuzu en iyi tanımlayan ya da durumunuzu en iyi açıklayan seçeneğin önüne (X) işareti koyunuz.

1- Allah birdir, eşi ve benzeri yoktur.

() Tam Katılıyorum () Oldukça Katılıyorum () Pek katılmıyorum () Hiç Katılmıyorum

2- İbadet esnasında ve günlük işlerimi yaparken Allah'a yakın olduğumu düşünerek bir ürperti ve heyecan duyduğum anlar olur.

() Tam Katılıyorum () Oldukça Katılıyorum () Pek katılmıyorum () Hiç Katılmıyorum

3- Öldükten sonra yeniden dirilmek ve insanların bu dünyada yaptıklarının hesabını verecekleri fikri bana saçma geliyor.

() Tam Katılıyorum () Oldukça Katılıyorum () Pek katılmıyorum () Hiç Katılmıyorum

4- Kuran'da anlatılanların hepsi doğru ve gerçek olup her çağda geçerlidir.

() Tam Katılıyorum () Oldukça Katılıyorum () Pek katılmıyorum () Hiç Katılmıyorum

5- Melek, cin ve şeytan gibi görünmeyen varlıkların gerçekte var olduğuna inanıyorum.

() Tam Katılıyorum () Oldukça Katılıyorum () Pek katılmıyorum () Hiç Katılmıyorum

6- Ölümünden sonra Ahiret (cennet ve cehennem) hayatı vardır.

() Tam Katılıyorum () Oldukça Katılıyorum () Pek katılmıyorum () Hiç Katılmıyorum

7- İçki içmek, dinen yasak olduğu için alkollü içkiler kullanmıyorum

() Tam Katılıyorum () Oldukça Katılıyorum () Pek katılmıyorum () Hiç Katılmıyorum

8- Günlük hayatımızda kararlar verirken Allah'ın hoşnut olup olmayacağını göz önünde bulundurmak gerekir.

() Tam Katılıyorum () Oldukça Katılıyorum () Pek katılmıyorum () Hiç Katılmıyorum

9- Bütün beşeri problemler, dinin yardımı olmaksızın bilim tarafından çözülebilir.

() Tam Katılıyorum () Oldukça Katılıyorum () Pek katılmıyorum () Hiç Katılmıyorum

10- Dua ettiğimde Allah'ın duamı kabul edeceğini ümit ederek ferahlık ve huzur duyarım.

() Tam Katılıyorum () Oldukça Katılıyorum () Pek katılmıyorum () Hiç Katılmıyorum

11- Bizim Allah'tan geldiğimizi ve tekrar O'na döneceğimizi hatırladıkça ölümden pek korkmuyorum.

() Tam Katılıyorum () Oldukça Katılıyorum () Pek katılmıyorum () Hiç Katılmıyorum

12- Din hayatın anlamını kavramada ve pek çok soruya cevap bulmada yardımcıdır.

() Tam Katılıyorum () Oldukça Katılıyorum () Pek katılmıyorum () Hiç Katılmıyorum

13- Dini inançlarım bana huzur ve güven veriyor.

() Tam Katılıyorum () Oldukça Katılıyorum () Pek katılmıyorum () Hiç Katılmıyorum

14- İbadetin gayesi mutlu ve huzurlu bir hayat sağlamaktır.

() Tam Katılıyorum () Oldukça Katılıyorum () Pek katılmıyorum () Hiç Katılmıyorum

15- Psikolojik sorunlarım olduğunda dini inançlarıma dayanarak çözüm yolu ararım.

() Tam Katılıyorum () Oldukça Katılıyorum () Pek katılmıyorum () Hiç Katılmıyorum

16- Musibetler, hastalıklar birer imtihandır, sabretmek gerekir.

() Tam Katılıyorum () Oldukça Katılıyorum () Pek katılmıyorum () Hiç Katılmıyorum

17- Bu dünyanın geçici bir imtihan yeri olduğunu düşünüyorum.

() Tam Katılıyorum () Oldukça Katılıyorum () Pek katılmıyorum () Hiç Katılmıyorum

18- İnanç ve ibadetler insanı kötülüklerden korur.

() Tam Katılıyorum () Oldukça Katılıyorum () Pek katılmıyorum () Hiç Katılmıyorum

19- Kutsal gün ve gecelerde dua ve ibadet yapmaya çalışırım.

() Tam Katılıyorum () Oldukça Katılıyorum () Pek katılmıyorum () Hiç Katılmıyorum

20- Dinin yasakladığı şeyleri yapmaktan sakınırım

() Tam Katılıyorum () Oldukça Katılıyorum () Pek katılmıyorum () Hiç Katılmıyorum

EK-8. Anket Uygulama İzin Dilekçesi

İLKÖĞRETİM DİN KÜLTÜRÜ VE AHLAK BİLGİSİ EĞİTİMİ BÖLÜMÜ BAŞKANLIĞINA

Eğitim Bilimleri Enstitüsü İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Eğitimi Bölümü Tezli Yüksek lisans programında Danışmanlığını yürüttüğüm Tamer İnan'ın, "Üniversite Öğrencilerinin Dindarlık Düzeylerinin Hayatlarını Anlamlandırmaya Etkisi" isimli yüksek lisans tezine veri toplamak amacıyla Ağrı İli Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesinde ekte sunulan Anket Formu'nu 18-30 Eylül 2017 tarihleri arasında uygulaması için gerekli iznini verilmesini saygılarımla arz ederim.

16.06.2017

Yrd.Doç.Dr. İsmail ARICI

Ek : Tez Anket

E-Posta: iarici@atauni.edu.tr

Bu belge, 5070 sayılı Elektronik İmza Kanununun 5. maddesi gereğince güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.
www.atauni.edu.tr adresinden doğrulama yapabilirsiniz. Doğrulama Kodu=F63AE39

ÖZGEÇMİŞ

06.11.1971'de Ağrı ilinin Merkez köylerinden Yazılı köyünde doğdu. İlkokulu köyde bitirdikten sonra, ortaokulu ve ortaöğretimi Ağrı'da tamamladı. 1996/1997 eğitim-öğretim yılında Atatürk Üniversitesi Ağrı Eğitim Fakültesi Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Bölümüne kaydoldu ve 2001 yılında mezun oldu. 2012/2013 eğitim öğretim yılında Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi II. Öğretim Tezsiz Yüksek Lisans'a başladı. 2014/2015 eğitim öğretim yılında yatay geçişle İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi tezli yüksek lisansa kayıt yaptırdı. 2001 yılında Ağrı merkezde sırasıyla; Ağrı İmam Hatip Lisesi, Ağrı Rehberlik ve Araştırma Merkezi, Ağrı Hayrettin Atmaca Anadolu Lisesi, Ağrı 15 Temmuz Şehitleri Anadolu Lisesi, Ağrı Dağı Anadolu Lisesi ve en son görev yaptığı yer olan Ağrı Özel Eğitim Uygulama Okulunda idareci olarak çalışmaktadır. Evli ve iki erkek çocuk babasıdır.